

«ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР»
КАФЕДРАСЫ

«ӘЛЕМДІК МӘДЕНИ КЕҢІСТІКТЕГІ АБАЙ МҰРАСЫ»

атты

ЖАС ҒАЛЫМДАР МЕН СТУДЕНТТЕРДІҢ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯСЫ
МАТЕРИАЛДАРЫ

Қазақстан Республикасы
Алматы қаласы, 2020 жыл 07 қазан

МАТЕРИАЛЫ
РЕСПУБЛИКАНСКОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ И СТУДЕНТОВ
«НАСЛЕДИЕ АБАЯ В МИРОВОМ КУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ»

Республика Казахстан,
город Алматы, 07 октября 2020 год

MATERIALS
REPUBLICAN SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
YOUNG SCIENTISTS AND STUDENTS
«ABAY'S LEGACY IN THE WORLD CULTURAL SPACE»

The Republic of Kazakhstan,
Almaty, October 7, 2020

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ СПОРТ МИНИСТРЛІГІ
Т.К.ЖҮРГЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ӨНЕР АКАДЕМИЯСЫ
«ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР» КАФЕДРАСЫ

«ӘЛЕМДІК МӘДЕНИ КЕҢІСТІКТЕГІ АБАЙ МҰРАСЫ»
атты
ЖАС ҒАЛЫМДАР МЕН СТУДЕНТТЕРДІҢ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯСЫ
МАТЕРИАЛДАРЫ

Қазақстан Республикасы
Алматы қаласы, 2020 жыл 07 қазан

МАТЕРИАЛЫ
РЕСПУБЛИКАНСКОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ И СТУДЕНТОВ
«НАСЛЕДИЕ АБАЯ В МИРОВОМ КУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ»

Республика Казахстан,
город Алматы, 07 октября 2020 год

MATERIALS
REPUBLICAN SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
YOUNG SCIENTISTS AND STUDENTS
«ABAY'S LEGACY IN THE WORLD CULTURAL SPACE»

The Republic of Kazakhstan,
Almaty, October 7, 2020

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Бас редакторы

Абдуалиев Ақан Жылқышыбайұлы
Т.Жүргенов атындағы ҚазҰӨА ректоры

Бас редактордың орынбасарлары:

Халықов Қабыл Заманбекұлы, философия ғылымдарының докторы, профессор
Алимжанова Алия Шарабековна, философия ғылымдарының кандидаты, профессор

Редакциялық алқа мүшелері

Божбанбаев Бауыржан Муратбекович, филос.ғ. кандидаты
Нурмухамбетов Ардак Амангельдиевич, доктор PhD
Удербоева Ляззат Дулатовна, әлеуметтану магистрі
Тауенов Канатбек Ергазыевич, тарих магистрі

Ә 52

«Әлемдік мәдени кеңістіктегі Абай мұрасы» атты Халықаралық ғыл.-практ. конф. Материалдары. = «Наследие Абая в мировом культурном пространстве»: Материалы Междунар. науч.-практ. конф. = materials of the International scientific-practical conference «Abay's legacy in the world cultural space» – Алматы, 2020. – 168б. = Алматы, 2020. – 168 с. = Almaty, 2020. – 168 p.

ISBN 978-601-265-384-7

«Әлемдік мәдени кеңістіктегі Абай мұрасы» атты Жас ғалымдар мен студенттердің республикалық ғылыми-практикалық конференциясының материалдарында Абай мұрасының қазақ руханиятындағы құндылықтары, оның шығармаларының өскелең ұрпақты тәрбиелеудегі және ұлттық идеологияны қалыптастырудағы ролі, мәдениет пен өнерде Абай мұрасын пайымдау, сондай-ақ қазіргі заманғы ғылыми зерттеулердің өзекті мәселелері көрсетілген.

В материалах Республиканской научно-практической конференции молодых ученых и студентов «Наследие Абая в мировом культурном пространстве» отражены ценности наследия Абая в казахской духовности, роль его произведений в воспитании подрастающего поколения и формировании национальной идеологии, осмысление наследия Абая в культуре и искусстве, а также актуальные проблемы современных научных исследований.

The materials of the Republican scientific and practical conference of young scientists and students «Abay's legacy in the world cultural space» reflect the values of Abay's heritage in the Kazakh spirituality, the role of his works in the education of the younger generation and the formation of national ideology, the understanding of Abay's heritage in culture and art, as well as current problems of modern scientific research.

ISBN 978-601-265-384-7

9

7 8 6 0 1 2 6 5 3 8 4 7

ӘОЖ 1/14:378
КБЖ 87:74.58

© Т.Қ. Жүргенов ат. ҚазҰӨА 2020

АЛҒЫ СӨЗ
ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО

Құрметті студенттер, жас ғалымдар мен қадірлі қонақтар!

«Әлемдік мәдени кеңістіктегі Абай мұрасы» атты жас ғалымдар мен студенттердің Республикалық ғылыми-тәжірибелік онлайн конференциясына қош келдіңіздер!

Ұлы Дала топырағы ұлтымыздың бағына талай тарландарды сыйға тартқан. Біз адамзаттың ортақ мүддесі болған ғылым-білім мен мәдениеттің қалыптасып дамуына өз үлесін қосқан ұлы тұлғаларымызбен биікпіз. Киелі Отырар топырағында дүниеге келіп, әлемнің «Екінші ұстазы» атанған Әл-Фараби бабамыз салған сара жол дәуір алмасуында өз жібін үзбей, ұлтымыздың ұлы мүддесі жолында кемелденіп, жаңарып, дамып отырды. Сондай ұлы ғұламаларымыздың бірі – Абай Құнанбайұлы. Оның жыр-жауһарлары, қарасөздері мен тылсымы терең идеялары бүгінгі таңда тек қазақ ұлтына ғана емес, барша әлемге мәшһүр.

Абай Құнанбаевтың 175 жылдық мерейтойын атап өту ұлттық болмысты сақтап, жаһандану дәуіріндегі рухани құндылықтарымызды ұрпақ жадына сіңіруде айрықша рөлге ие екенін атап өтуіміз керек. Мерейтойдың еліміздің әр аймағында аталып өтілуі ортақ түсінік пен ұлттық идеологияны қалыптастыратыны сөзсіз. Тарихи сабақтастығынан жаңылмаған еліміздің бұл игі шараны жоғары деңгейде өткізуі халықаралық саяси аренадағы орнын нақты белгілей алған Қазақстанның бүгінгі қарқынды дамуымен қатар, рухани мұрасына деген ыждаһаттылығын барша әлемге тағы бір танытары анық. Бұл тәуелсіздігіміздің іргесінің беріктігінің ғана емес, бірлігі бекем, даму қарқыны алға арындаған еліміздің ата-бабалар аманатына деген адалдығы мен құрметінің белгісі деп түсіну қажет. Сондықтан да бүгінгі ұйымдастырылып отырған конференцияның өскелең ұрпаққа берері мол. Ел ертеңі болып табылатын жастарымыздың Абай мұрасын қастерлеп, оның әлемдік мәдени кеңістікте алған орнын тануы әрі саналы түрде ұғынуы мемлекетіміздің баянды болашағының басты кепілі болып табылары анық.

Сондықтан «Әлемдік мәдени кеңістіктегі Абай мұрасы» атты жас ғалымдар мен студенттердің Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясы жұмысына сәттілік тілей отырып, жастарымыздың Абай мұрасына деген қызығушылығы арта түседі деген сенімдемін!

А.Ж. Абдуалиев
Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер
академиясының ректоры, Қазақстан Республикасының
еңбек сіңірген қайраткері

050013, Алматы қаласы, Республика алаңы, 13
тел.: 8 (727) 250-03-40, 8 (727) 266-81-06
e-mail: kogamdyk.almaty@mail.ru

050013, город Алматы, площадь Республики, 13
тел.: 8 (727) 250-03-40, 8 (727) 266-81-06
e-mail: kogamdyk.almaty@mail.ru

« _____ » _____ 201__ ж.

№ _____

Құрметті қонақтар, жас ғалымдар мен студенттер!

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында: «Абайдың мол мұрасы қазақ ұлтының жаңа сапасын қалыптастыруға қызмет етеді. Оның шығармаларындағы ой-тұжырымдар әрбір жастың бойында халқына, елі мен жеріне деген патриоттық сезімді орнықтырады. Сондықтан хакім Абай еңбектерінің нәрін өскелең ұрпақтың санасына сіңіру және өмірлік азығына айналдыру – ұлтты жаңғыртуға жол ашатын маңызды қадамның бірі», - деген пікірін келтіреді. Бұл Абайға деген құрмет әрі ұрпақты тәрбиелеудің тиімді тәсілі.

Абай – үлкен құнды мұра қалдырған ұлы ақын. Оның өлеңдері, әңгімелері және тіпті өлеңдері терең моральдық-этикалық және философиялық мағынаға ие. Абайдың еңбектерінің мағынасын түсінетін және оның жолымен жүретін адам, кем дегенде, жоғары моральдық-рухани деңгейге жетеді. Абай – біздің елімізде ғана емес, шетелде де танымал, тарихымызда үлкен із қалдырған және көптеген ұрпақ тәрбиелеген үлкен тұлға.

Абайдың мол мұрасы қазақ ұлтының жаңа сапасын қалыптастыруға қызмет етеді. Оның шығармаларындағы ой-тұжырымдар әрбір жастың бойында халқына, елі мен жеріне деген патриоттық сезімді орнықтырады. Сондықтан хакім Абай еңбектерінің нәрін өскелең ұрпақтың санасына сіңіру және өмірлік азығына айналдыру – ұлтты жаңғыртуға жол ашатын маңызды қадамның бірі.

Директор

Ш. Тәжімұратов

000319

БАЯНДАМАЛАР / ДОКЛАДЫ

Еркінбаев Д.Е.

*Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ҰӨА
ҚР, Алматы қ.*

*Ғылыми жетекшісі философия ғ.к., «Қазақстан тарихы және әлеуметтік ғылымдар» кафедрасының
доценті – Божбанбаев Б.М.*

«АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ-АҚЫН, ФИЛОСОФ, КОМПОЗТОР, ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ, МӘДЕНИ РЕФОРМАТОР»

Аңдатпа

Есімі дүние жүзіне мәлім болып, ғылыми және мәдени мұралары ғасырлар бойы ардақталып, ұрпақтан-ұрпаққа өтіп келе жатқан тарих перзенттерінің бірегейі Абай Құнанбайұлының өмірі, әдеби мол мұрасы, әр сала бойынша айналысқан дүниелері яғни, өлеңдерінің рухани құндылығы мен маңызы, оның ішінде философиялық көзқарастары, аудармалары, саф алтын еңбектері, қара сөздері, әндері, әр түрлі халықтардың тілдерін меңгеруге қосқан үлесі қарастырылады.

Биыл 2020 жыл Ұлтымыздың ұлы тұлғасы – Хакім Абайдың 175 жылдық мерейтойына тұспа-тұс келіп отыр. Ақын, аудармашы, жазба қазақ әдебиетінің негізін қалаушы, философ, композитор, либералды көзқарасын исламға таяна отырып, орыс және еуропа мәдениетімен жақындасу арқылы қазақ мәдениетін жаңартуды көздеген реформатор болған. Абай Құнанбайұлы 1845 жылы қазіргі Семей облысының Шыңғыстау бөктерінде, Қарқаралы жерінде дүниеге келген. Абайдың азан шақырып қойған есімі-Ибраһим бірақ анасы Ұлжан еркелетіп «Абай» деп атаған. Орта жүздің Арған тайпасының тобықты руынан шыққан. Осындай текті атаның тәлімін алған Абай атамыз жайлы мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтың «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласы аясында қазақтың рухани және мәдени әлемін әлемге Абай арқылы таныту туралы өзекті мәселе көтерілген болатын. "Ғұлама Абай – қазақ топырағынан шыққан әлемдік деңгейдегі кемеңгер. Ол күллі адамзат баласына ақыл-ойдың жемісін сыйлады". Тиісінше, ол арқылы қазақтың бітім-болмысын, мәдениетін танытуға болады." Абайды ұлтымыздың мәдени капиталы ретінде насихаттауымыз керек. Өркениетті елдер қазақтың болмыс-бітімін, мәдениеті мен әдебиетін, рухани өресін әлемдік деңгейдегі біртуар перзенттерінің дәрежесімен, танымалдығымен бағалайтынын ұмытпайық. Сондықтан, Абайды жаңа Қазақстанның бренді ретінде әлем жұртшылығына кеңінен таныстыру қажет"-деп атап көрсеткен болатын.[1].

Ұлы Абай атамыз жастайынан түрлі білімге, ғылымға деген қызығушылық танытады. Оның ақыл-ойының ұшқырлығы мен білімінің молдығына тәнті болған талай жандар еріксіз таңдай қаққан. Ол араб, парсы, түрік, орыс тілдерін жетік меңгерді. Абай әуелі ауылдағы Ғабитхан молдадан сауатын ашып, одан соң Семейдегі Ахмет Риза медресесіне түсіп өз білімін, оқуға деген ұмтылысын алға жетелеген. Ол араб, парсы тілдерін жетік меңгергенінің арқасында сол тілдерде жазылған ертегі, қисса, дастандармен танысаып, Шығыстың Низами, Науаи, Сәғди, Қожа Хафиз, Физули сияқты ұлы ғұлама, классик ақындарға бауыр басады.[2]. Абай отан жайлы отты сөзді, туған жер жайлы тәтті сөзді әр қазақ жүрегіне жеткізе білген. Осы орайда Абай атамыз әдебиетін әлемге, өнерін өлеңге теңеп қана қоймай ел билеу ісіне араласып, болыс болғанын аңғарамыз. Оның басты мақсаты қарапайым халықтың мұң-мұқтажын тыңдап, әрбір түйіткілді мәселені алдымен ақыл-ойдың жетегіне салып, өте бір байыптылықпен шешеуі. Абай атамыз тек ел билеп қана қойған жоқ, ол кісі халықтың сөзін турашылдықпен тыңдап сол кездегі қоғамның бай-шонжарлары, орыстың атқамінерлері мен патша өкіметінің табанын жалаушылардың құйтырқы әрекеттерін әшкерелеп халықтың сөзін сөйлеп, турашылдық жолдан тайқымай елім, жерім «Қалың елім, қазағым қайран жұртым»-деп шын халық жанашыры бола білген.

Ұлылықты ту еткен ұлы тұлғамыз қамтымаған ғылым мен өнер жоқ деуге болады. Себебі, оның аудармалары, философия, әдебиеттану, тіл білімі, музыка сияқты ғылым салаларынан жазған көптеген еңбектері мәлім. Келтірілген еңбектер санының өзі Хакім Абайдан бізге көп мұра қалғанын аңғартады. Ғасырлар ширегінде қалдырған Абай еңбектері ұлылығының, данышпан білімпаздығының тағы бір дәлелі деп білемін.

Қара қалам мен ақ қағазды серік еткен Абай Құнанбайұлы өлең жазуды 10 жасында («Кім екен деп келіп ем түйе қуған...») деген өлеңінен бастаған. Одан басқа ертеректе жазылған өлеңдері — «Йузи-рәушән», екіншісі — «Физули, Шәмси». «Сап, сап, көңілім», «Шәріпке», «Абралыға», «Жақсылыққа», «Кең жайлау» өлеңдері халық арасында кең танылған. Алайда жасы қырыққа келгеннен кейін ғана көркем әдебиетке шындап ықылас қойып, көзқарасы қалыптасып, сөз өнерінің халық санасына тигізер ықпалын түсінеді. Шығармалары үш жүйемен өрбиді: бірі — өз жанынан шығарған төл өлеңдері; екіншісі — ғақлия (немесе Абайдың қара сөздері) деп аталатын прозасы; үшіншісі — өзге тілдерден, әсіресе орысшадан аударған өлеңдері. Әдебиет өнерінің дамуына зор үлесін қосады.

Білігі мен бітімі бөлек дара тұлға өз заманының ашы шындығын турашылдықпен жеткізе білді. Олай болса Абай сынының тәлкегіне түскен еріншектік, дарақылық, жалқаулық, күншілдік, өтірікшілік, өсекшілдік, мақтаншақтық, жағымпаздық, жікшілдік сияқты қасиеттер қазақ баласының кейбірінің бойындағы туа біткен кемшілік емес, сол Абай өмір сүрген қоғамдағы саяси әлеуметтік қатынастардың нәтижесі екеніне ден қою қажет. Сонда, Абай бұрынғы бабаларымыздың бойынан көрген «кемшіліктерді» себеп ретінде емес, сол замандағы саяси-әлеуметтік қатынастардың салдары ретінде қарастыруға жол ашқан. Осы заман шындығын дөп басып шығармаларында арқау еткен. Жақсы мен жаманның парқын білген, қазақилықтың салтын білген Ұлы Абай атамыздың шығармаларының қай-қайсы болмасын әрбір қазақтың жадында жаттаулы, санасында тоқулы. Абайдың көркемдік, әлеуметтік гуманистік және дінге көзқарастары терең білінген еңбегі - қара сөздері. Абайдың қара сөздері (Ғақлия) - ұлы ақынның сөз өнеріндегі көркемдік қуатын, философиядағы даналық дүниетанымын даралап көрсететін классикалық стильде жазылған прозалық шығармасы. Жалпы саны қырық бес бөлек шығармадан тұратын Абайдың қара сөздері тақырыбы жағынан бір бағытта жазылмаған, әр алуан. Міне, осының барлығы Абай атамыздың саф өнерімізді пір тұтып, даналық атаулының қыр-сырын жетік меңгергендігінің айғағы. Расында да Абай қазақ халқының ғана емес, жалпы мұсылман еліне, барша адамзатқа ортақ тұлға, ортақ мақтаныш.

Ұлы ақын, ағартушы Абай музыкалық саласында да ауыз толтырып айтатындай мұра қалдырды. Өзінің асыл өлеңдерін, қара сөздерін қағазға түсіріп, кейінгі ұрпаққа жазып қалдырса, музыкалық жөнінде оның мұндай мүмкіншілігі болмады. Өйткені, Абай өмір сүрген кезеңде қазақта музыканың жазба мәдениеті жоқ еді, халықтық музыка өнері ауыздан-ауызға дәстүрлік қалыпта сақталған еді. Сондықтан Абай әндері де қазақтың басқа халықтық ән-күйлері сияқты, ауыздан-ауызға, заманнан заманға ауыса отырып жетті. Музыка саласында жазба мәдениеттің болмауына қарамастан, Абай әндерінің бізге толық жеткен себебі - олардың халықтың жүрегінде сақталуға сапасы сай келетін шығармалар болғандығында, халық санасынан өшпес орын алғандығында.

Сазды әуездегі Абай әндерінің өзгешелігі - мелодиялық, ырғақтық жақтарындағы жаңалықтарында, идеялық мазмұнының ашықтығында. Сөйтіп, Абай әндері алғашқыда оның өз айналасына - ауыл-аймағына, кейін жалпы қазақарасына тарай бастады. Абай әндері халықтық негізден нәр алғандықтан, халық әндерімен тамырласып жатқандықтан, ауыздан ауызға көше отырып, қалың бұқараның игілігіне айналды. Бұған бұрын-соңды халықтың музыкалық салтында болмаған жаңа өткір тілмен өлең тексіне құрылуы да себеп болды. Абай әндері асыл мұрамыздың мызғымас бөлігі. Себебі, Абай әндерінің сөздік қоры болсын, ноталық белгісі болсын барлығы дерлік үлкен дарындылықпен жазылғандығы екендігі даусыз. Қазіргі таңда кез келген қазақтың керек десеңіз әрбір халықтың құлақ құрышын қандырып жүрген әндері «Көзімнің қарасы», «Айттым сәлем, Қаламқас», «Желсіз түнде жарық ай», «Сегіз аяқ» секілді төл туындылары кез келген исі қазақтың жүрегінде, жадында десем артық айтпаймын.

Біз Абай арқылы ғаламды тани аламыз, себебі атамыздың қалдырған мол мұрасы өскелең ұрпаққа жетуі тиіс. Сол жолда талмай еңбек етіп әрбір жастың құлағына құйып отыруымыз қажет. Әлем елдері алдымен қазақты тану үшін Абайды тану керек. Себебі, Хәкім Абайдың мол мұрасы қазақтықтың қандай екенін, ғажаптықтың қандай екенін аңғартып тұр. [3]. Ахмет Байтұрсынұлы 1913 ж. «Қазақ» газетінде басылған «Абай – қазақтың бас ақыны» атты мақаласында «Одан асқан бұрын-соңғы заманда қазақ даласында біз білетін ақын болған жоқ» – деп Абайды аса жоғары бағалады. [4]. Шынында да одан асатындай, одан асып туылатындай тұлға әлі туған жоқ. Абай мұрасы қазақты әлемге танытып қана қоймай, онымен бірге мол мұрасын тәптіштеп ұрпақтар сабақтастығын көрсете білді.

Ұлы бабамыз заманындағы өнер-білімнің ең асылын таңдап ала білді. Өз дәуірінің шынайы том-томдық кітабын жасап берді. Оның терең мағыналы пікір айтпаған, жете зер салмаған, данышпандық болжам жасамаған бірден-бір саласы жоқ деуге болады. Менің ойымша, бұл адам 100 жылда, тіпті 1000 жылда бір туатын ұлы тұлға. Ал Абайдың бойына дарыған қасиет мыңның біріне емес, бірегейіне беретін

дарындылық. Абай өте данышпан дара тұлға, себебі осыншама тілді меңгеру көптің қолынан келе бермейді. Қазіргі заманда орта есеппен алғанда бір адамның өзі 2-3 тіл ғана біледі. Ал сол кезеңдегі көзі ашылмаған, көкірегі оянбаған ұлтымыз үшін бұл үлкен жеңіс деп білемін. Абай тек тілдерді ғана меңгеріп қойған жоқ, көптеген аудармалар, 45-тей қара сөз жазып, артынан өшпестей мол мұра қалдырды. Бұл адамның басқа жандардан артықшылығы осында деп ойлаймын. Мен үшін Абай атамыздан асқан данышпан ғұлама, ұлы ақын жоқ. Мен Абай атам секілді болмасамда, артыма теңіздің тамшысындай болсын дүние қалдыра алсам сол маған өшпес қазына. Ал енді Абай атам жайлы өлең толғамау мен үшін перзенттік сын!

Абайға арнау

Әрбір сөзден ғаламатты ұғынам,
Сен ойшылсың сарқылмайтын мол мұраң.
Абай мәңгі мақтанышы қазақтың,
Өзің жайлы өлең арнап тұр балаң.

Айта кетсем даналығың бір бөлек,
Сен ақынсың әлемдегі елде ерек.
Қара өлеңмен көсілтіп-ақ саласың,
Әрбір сөзің мағыналы ой береді.

Абай жайлы білмей кету кем деме,
Ақпар көп қой ол жайында елде де.
Хакім Абай ұлылықтың символы
Ол жайында айтпай кетем мен неге?

Елдігімнің асыратын мерейін,
Мен жырымды дүйім жұртқа төгейін.
Дәл өзіңдей асқақ ақын данышпан,
Болмасамда ұқсап бағып көрейін!
(авторы өзім)

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтың «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласы <https://egemen.kz/article/217247-abay-dgane-xxi-ghasyrdaghy-qazaqstan>
2. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. — Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. — 344 бет. ISBN 9965-822-10-7
3. Есімов Г. Хакім Абай. - Алматы: Білім, 1995.
4. Мұхтар Әуезов энциклопедиясы — Алматы, «Атамұра» баспасы, 2011 жыл. ISBN 978-601-282-175-8

К.Ә. Зейнеолақызы

*Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ.*

Ғылыми жетекшісі: саяси ғылымдарының докторы, профессор Ж.К. Симтиков

«ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ҰЛЫ АҚЫНЫ ЖӘНЕ МӘДЕНИ РЕФОРМАТОРЫ, ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ, КОМПОЗИТОР – АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ»

Аңдатпа

Бұл мақаладағы қарастырылған басты мәселелердің бірі, ол Абайдай ұлы тұлғамыздың есімін жанарту және де келешек жастарға осындай ел ауызында қалған асыл мұраны таныстыру, ол біздің басты міндеттеріміздің бірі болып табылады. Яғни Абай философиясының шегі жоқтығын, оның

қалдырған нақыл сөздерінің мәнісі арқасында, ойлаған ойымыз бен мақсатымызға жететініміз анық екенін көрсету.

Аннотация

Одним из основных вопросов, обсуждаемых в этой статье, является актуализация имени нашей великой личности Абая, а также приобщение будущих поколений к благородному наследию страны, что является одной из наших главных задач. То есть, чтобы показать, что философия Абая не имеет границ, и благодаря смыслу его пословиц мы достигнем наших мыслей и целей.

Abstract

One of the main issues discussed in this article is the actualization of the name of our great personality Abai, as well as the introduction of future generations to the noble heritage of the country, which is one of our main tasks. That is, to show that Abai's philosophy has no boundaries, and thanks to the meaning of his proverbs, we will achieve our thoughts and goals.

Біз білетін ұлтымыздың ұлы ақыны, ойшыл тұлғасы Абай Құнанбай ұлының 10 тамыз күні туғанына 175 жыл толды. Енді бұдан ширек ғасыр уақыт бұрын Тұңғыш Президентіміз – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасымен Абайдың 150 жылдығы ЮНЕСКО деңгейінде өткізілген болса, ал осы торқалы той – сол тамаша дәстүрдің жалғасы. «Egemen Qazaqstan» газетінде Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың мақаласы жарық көрген еді. Осындай тарихи тұлғалардың атын жаңарту, ол біздің ойымызша, жастарға деген рух және рухани санасының ашылуына өте үлкен көмегін тигізеді.

Яғни ақынның баға жетпес мұрасын ұғындыру және дәріптеу – азаматтық парызымыз. Өйткені Абай – әлемдік деңгейдегі кемеңгер тұлға. Абайтанудың тұғырнамалық негізі де осы болуға тиіс.

Қазір ақынның еңбектерін халықаралық ғылыми айналымға енгізу үшін нақты және мақсатты жұмыстар қолға алынуда. Оның шығармалары әлемнің он тіліне аударылып, баспаға әзірленді. Бұл кітаптар жүзден астам елдің кітапханалары мен мәдени орталықтарына жіберіледі. Бірқатар шетелдік аудармашыларға, Абайдың шығармашылық мұрасын зерттеушілер мен насихаттаушыларға президентіміздің жарлығымен мемлекеттік награда ұсынылған еді.

Сондай ақ, Абай рухын ұлықтау шаралары жалғасуда. Шетелдегі жұмыс атқарып жатқан елшіліктеріміздің жанынан Абай орталықтары ашыла бастады. Ақынның шығармашылығын жүйелі зерттеу үшін Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті жанынан Абай академиясы құрылды.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың мақалада басты көрсетілген осы сөздеріне «біз бәсекеге қабілетті мемлекет болу үшін Абай мұрасын естен шығармауымыз керек. Себебі ұлт ретіндегі жаңару идеясы да оның көзқарасымен үндесіп жатқаны анық». Бұл сөздің мәнін қазіргі білімді ұрпақтың басты назарында екені анық.

Сондай-ақ келешек келесі жылы уақытында Қазақстан Тәуелсіздігінің 30 жылдығын барша қазақ елі атап өтеді. Бірақ кезінде ұлы ойшылды қатты толғандырған кейбір келеңсіздіктер қоғамда әлі де кездеседі. Өкінішке қарай Абай айтқан «бес дұшпаннан» толық арылып болған жоқпыз.

Осындай басты мәселелерге үніліп қарайтын болсақ, әрине ол азаматтарымыздың арасында жалқаулық пен сөзуарлық жиі кездесетіні қынжылтады. Бұлар бұрынғыша тойқұмарлықтан тартынбай, күнделікті тынымсыз тірлікті дәріптеудің орнына, әрбір қоғамдық оқиғадан саяси астар іздейді де отырады.

Сондай ақ, мемлекет басшысы ұлы ақынның басты сөздеріне назар аударып, халыққа ұсынған осындай бір ақылы, «Абай халықты той тойлауға емес, еңбек етуге, рухани кемелденуге шақырды. Абайдың ұлағаты әлі күнге дейін маңызын да, құндылығын да жоғалтқан жоқ. Сондықтан біз оның терең ойларына, келешектің келбетіне үңілген көрегендігіне таңырқаудан жалыққан емеспіз. Абай ілімі бүгінгі бірқатар бағыттарға орайлас келеді», - дейді. Бұл үндеуі біздің ойымызша барлық қазақ елінің азаматының жүрегінен орын алды [1].

Яғни, адам бойындағы осы үш қасиеттің басын қосып, оны үлкен әлеуметтік ізгі күшке айналдыратын ғылым, білім деген қорытындыға келеді. Ол ғылымды үйреткенде, бақталастық, атақ – данқ үшін емес, айқын мақсатпен, білмек үшін үйрену керектігін баса айтады. Өйткені қай қоғамда болмасын, бақталастық адамды жаман жолға жетелейтіні рас. Абайдың пікірі бойынша адамгершілік нормалары мен принциптерін күнделікті өмір сүру тәсіліне айналдырған адамды ғана нағыз адам деп есептеуге болады. Сондықтан: «адам болам десеңіз, оған қайғы жесеңіз...Бес нәрседен қашық бол. (Бес

дұшпан- Өсек, Өтірік, Мақтаншақ, Еріншек, Бекер мал шашпақ) Бес асыл іс- Талап, Еңбек, Терең ой, Қанағат, Рақым)».

Бұл өлеңде Абай «адам болу» қағидасын ұсынады. Бекер даурығып, өтірік айтып, жалқау болудың орнына өнер – білімнің арқасында өзінің орнында тап дейді. Адам өміріне мән беретін, негізгі нәрсе өзінің бойындағы адамшылдықты жоймау. Бүкіл өмір бойында адамға лайықты өмір сүру. Бұл дүниеге адам болып келген соң, адам болып кету керек. Қандай жағдай болмасын адамдық қасиетті жоғалтып алмау, адамның басқа адамдар алдындағы жауапкершілігі. Ол адам тарапынан ерік-жігерді, қайратты қажет етеді. Отыз алтыншы қара сөзінде: «Ұяты күшті адамдар ұйқыдан тамақтан қалатұғыны да бар, хатта өзін - өзі өлтіретұғын кісілер де болады. Ұят деген адамның өз бойындағы адамшылығы, иттігіңді ішіңнен өз мойныңа салып, сөгіс қылған қысымның аты», - дейді [2].

Ұлы ойшыл, адам бойындағы ұят пен иман мәселесін қозғайды. Бұл екі ұғым адам мен хайуанның ара жігін ажыратады. Адам хайуаннан, ақ жүректігімен адамгершілік қасиеттерімен ерекшеленеді. Ұяты бар адам – иманды. Ойшыл Абай адамдық танымдағы ұяттың басымдығын сөз етіп тұр. Жиырма бесінші қара сөзінде: «Қарыны аш кісінің көңілінде ақыл, бойында ар, ғылымға құмарлық қайдан тұрсын? Ашап – ішуге малдың тапшылығы да ағайынның араздығына уа әртүрлі бәлеге ұрлық зорлық, қулық сұмдық секілді нәрселерге үйірлендіруге себеп болатын нәрсе» деп ой түйіндейді [3].

Бұл пікірді мақұлдауымыз қажет. Өйткені, қай қырынан алсақта философия адам мәні, оның болмыстық мақсаты сынды мәселелерді айналып өте алмайтыны ежелден мәлім. Абайдың да дүниетанымындағы негізгі тұжырым, басты құндылық – адам болмысы. Абайдың қара сөздерінен, таусылмас рухани қазынасынан, оның адамның өмір сүру философиясын бес бағытта қарастыранын аңғаратынымыз.

Біріншісі, жеке адамдардың тұрмыс тіршілігі. Екіншісі, әлеуметтік топтардың қоғамдағы алатын орны, мінез-құлқы, менталитеті, психологиясы; Үшіншісі, ұлттың ата-бабалардан мұраланған өзіндік өмір салтын, дәстүрлі мәдениетіне бейімделген мұрат-мақсаттарын болмыстың жаңа сұраныстарына байланысты жаңартып, жаңғырту жолдары. Төртіншісі, адамзат тарихында қалыптасқан моральдық құндылыққа сай келетін үрдістердің өркениетпен сабақтасу жолдары. Бесіншісі, имандылық жолымен Алла болмысын тану [2]. Адамның өз ісәрекетін, сөзін, Иллаһи қағидаларына, пайғамбар хадистеріне, өнегелеріне сай келтіруге ұмтылу. Жаратушы махаббатына сүйіспеншілікпен жауап қайтару жолы. Бұл бес тармақты бағыт, адамның жаны мен тәнінің дамуы мен өркендеуі, өсу негізінде қалыптасатын, бүгінгі өмірде маңызды орын алатын талпыныстар. Абайдың ойлау жүйесі, адам өмір сүруінің философиясы мен табиғатына, адамзат болашағына зор сенім негізінде қалыптасқан [5].

Жалпы сөздің төркініне келетін болсақ, біздің өскелең ұрпақ адамды Абайша түсінудің тұжырымдарын, құндылықтарын түсінуге бет бұруымыз қажет. Бұл әр адамнан парасат пен ерікті, ақыл мен сезімді жұмылдыруды талап етеді. Абай жолы, Абай мұрасы – ізденіс пен ойланудың, кемелділік пен ізгілікті танудың үлгісі. Өйткені, хакім ғұламаның басты мақсаты – адам болу үшін ненің жаман, не жақсы екенін көрсетіп қана қоймай, жаманнан жирендіріп, жақсылыққа бастау. Сондықтан Абайдың «Адам бол!» деген үндеуін бір сәт ұмытпағанымыз абзал.

Әдебиеттер тізімі

- 1) Қасым-Жомарт Тоқаев: Абай – рухани реформатор/ Электронный ресурс [Режим доступа] - <https://elorda.info/newsqaz/10082020/083902/29717.html>
- 2) Абай Құнанбаев өлеңдер жинағы. Алматы, «Жазушы» 1976. 147б.
- 3) А. Құнанбаев 2т. 162 б.
- 4) Абай. Қара сөз А. 1993ж. 76. б
- 5) А. Құнанбаев: шығ. Қазақ Ағарту. фил. 10т. Астана 2007ж. 380б.

Айдана Жеңісханқызы

*Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық Университеті
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы*

АБАЙ – ДАНА, АБАЙ – ДАРА ҚАЗАҚТА!

Асыл сөзді іздесең, Абайды оқы, ерінбе,
Адалдықты көздесең, жаттап тағы көңілге...
С.Торайғыров

Қазақты тану үшін **Абайды** оқу қажет, ал **Абайды** түсіну үшін азамат болу шарт. **Абайды** тану – **Абай** айтқан сындардан толық қорытынды шығару деп білеміз. Айдай анық нәрсе, **Абай** ақын ғана емес, ол өлеңдері арқылы өз халқының төрдегі басын есікке сүйреп келген, басты міндерін батыл көрсетіп берген тұңғыш **дана** сыншымыз да!

...Бірінді **қазақ** бірін дос,
Көрмесең істің бәрі бос.
Малыңды жауға
Басыңды дауға
Қор қылма, қорға, татулас...

Абай халқымыздың мақтанышы ғана емес, біздің ұлттық ұранымыз. Ол туралы айтылар сөз, жасалар істер әрқашанда өз арнасын табуы тиіс. Абай өлмес мұра қалдырды, оны алдымен өзіміз танып, сосын әлемге таныту - біздің ғұмырлық парызымыз.

Қазақ халқының әдебиеті мен мәдениетін дамытуда қазақ әдебиетінің классигі, композитор, көрнекті қоғам қайраткері, орыс және қазақ халықтарының достығының шынайылығын көрсеткен Абай Құнанбаевтың шығармашылығы ерекше сенім тудырды.

Қазақ халқының тамаша ұлы Абай Құнанбаевтың бейнесі әлі күнге дейін көптеген көрнекті жазушылардың, суретшілер мен ақындардың назарын өзіне аударады. Қазақ әдебиетінің жарты ғасырға жуық дамуы оның есімімен байланысты, оның шығармашылығында XIX ғасырдың екінші жартысындағы ұлы революциялық оқиғалар канонды идеялары мен ойлары іске асырылған.

Сол кезеңдегі қазақтың қоғамдық ойы мен әдебиетінің прогрессивті –демократиялық бағыты Абай есімімен байланысты. Отаршылдық езгінің күшеюі және қазақ еңбек шаруаларының бір жағынан баям-феодалдардың, екінші жағынан орыс буржуазиясының, патша шенеуніктерінің қысымшылдық жылдарында Абай халық бұқарасын қорғауға сөз сөйледі.

Патшалық үстемдіктің аласапыран жылдарында Абай-гуманистің айқын ойы өз халқы үшін орыс халқымен жақындасуда өз дәуірінің қараңғысынан жалғыз дұрыс жолды болды. Осы мақсат үшін Абай өмірді, адам үшін, әділеттілік салтанаты үшін күрескен. Ол адамды сөзсіз құлға айналдыратын қараңғы күштермен шешілмейтін күрес жүргізді.

Абайдың таланты қазақ халқының ауызша шығармашылығының байлығын сыни тұрғыдан игеру, озық орыс әдебиетін зерттеу нәтижесінде күшейе түсті. Сондықтан ол жоғары көтеріліп, бүркіттің көзімен "ғасырларға, олардың қараңғы қашықтығына" ене алды. Ұлы ақынның көз алдында үлкен әлем ашылды, онда ол адамзат мәдениетінің ұлылығы мен халықтың өмір сүруінің қорқынышты жағдайлары арасындағы қайғылы қайшылықты көрді.

Абай барлық кедергілер мен кедергілерді бұзып, ақындық шеберліктің шыңына шықты. Тәжірибелі шебердің сенімді қолымен ол, Қазақ ұлттық әдебиетінің жаңа ғимаратының берік іргетасын қалайтын өлеңдер, мысалдарды жасады.

Абай 1845 жылы Семей облысында, Көк Шыңғыс тауларының арасында дүниеге келген. Ол Тобықты руының басшысы, дала патшасы, өктем Құнанбайдың ұлы болған. Әкесінің шығу тегі мен еркі бойынша Абай Құнанбай сияқты патша болуға тиіс еді. Бірақ ізденімпаз және табиғатынан дарынды Абайдың тағдыры басқаша қалыптасты. Естіп, білген әңгімелері ақындар мен әңгімешілер онда туған халқына, оның тарихына және бай мәдени мұрасына деген сүйіспеншілік ұшқындығын тәрбиеледі, ол зорлық-зомбылық пен зұлымдыққа қарсы наразылықтармен өскен жақсы жүректі мұра етті.

Абай осы мектептің қатал заңдарын бұзып, орыс тілін үйренуге тырысады. Осы мақсатта ол медреседен орыс приход мектебіне барады. Онда үш ай ғана жаттығу болды. Әкесі келгеннен кейін он үш жасар Абай далаға оралады, бірақ он бес жылдан кейін білімін тереңдету және әділдіктің чемпионы, кедейлер мен езілгендердің қорғаушысы болу үшін қайтадан қалаға барады. Семейде қайта тұрып, ол

орыс және Батыс Еуропа әдебиетінің классиктерінің шығармаларын қызығушылықпен зерттеді, патша үкіметі Семейге жер аударған озық орыс халқымен танысты.

Пушкин мен Лермонтов Абайдың ең сүйікті ақындары болған шығар. Олардың туындылары, жоғары шеберлік, жасампаз күш оны мазалаған мәселенің мәнін бейнелейді. Абай осы ұлы орыс ақындарының шығармашылығымен қазақ ауылдарының тұрғындарын таныстыруға тырысады және 19 ғасырдың екінші жартысында "Евгений Онегин" романынан үзінділер мен Лермонтовтың өлеңдерін аударып бастайды. Осылайша, Абайдың арқасында 19 ғасырда Пушкиндік Татъянаның хаты мен Лермонтовтың өлеңдері қазақ даласында белгілі болды. Қазақ ақыны Пушкин мен Лермонтов шығармашылығының туған халқының мәдениетін дамытудағы маңызын терең түсінді. Сауатсыз малшыларға түсінікті және қол жетімді болуы үшін, Абай өзінің кейбір аудармаларына ән жазған. Олар далада тез таралып, халық қабылдап, Пушкин мен Лермонтовтың өлеңдері қазақ халқының ең сүйікті шығармаларына айналды, орыс ақындарының сөзіне жазылған Абай әндері қазақ даласының кең байтақ даласына ұшты.

Абай өз халқын орыс әдебиетін оқуға, орыстармен достыққа, орыс тілін үйренуге шақырды. "Тағдырдың жамандығына жол бермеу және жақсылыққа жету үшін Сіз орыс тілі мен орыс мәдениетін білуіңіз керек. Орыстар әлемді көреді. Егер сен тіл білетін болсаң, онда әлемге Сенің көздерің де ашылады", - деп жазған Абай өзінің философиялық трактатының жиырма бесінші сөзінде.

Орыс классикалық әдебиетін зерделеу қазақ ақынының шығармашылығын идеялық және көркемдік жағынан байытып, оның ағартушылық және эстетикалық идеяларын органикалық түрде сіңірді.

Бірақ Абай шығармашылығының орнына ол ұлттық ақын және философ болып қала береді. Оның поэтикалық сипаттамалары мен философиялық пайымдауларының тақырыбы қазақ халқының өмірі болды. Біз онда қазақтардың тұрмысын, әдет-ғұрпын және мінезін терең, шынайы және айқын суреттейтін суретшіні көреміз.

Абайдың орыс әдебиетіне идеялық жақындығы, оның оған деген ыстық, құштарлық махаббаты, оның орыс және қазақ халықтарының достығының жауларына деген наразылығы – Абайды өткен ғасырдың көрнекті демократтары-ағартушыларының жанына сөзсіз қою фактісі. Ол бауырлас халықтардың демократиялық дәстүрлерінің қалыптасуы мен дамуындағы орыс мәдениеті мен әдебиеті жетекшілерінің ұлылығы мен пайдалы рөлін дәлелдейді.

Абайдың барлық шығармашылығы қазақ халқының феодалдық бытыраңқылығын сынаудың рухына және байсеко-құлдық бағыну мен діни фанатизм идеологиясының клерикалық элементтері отырғызылған халыққа жат. Абай өз шығармашылығында шынайы халық мүддесін көрсететін батыл жаңашыл екенін көрсетті. Оның моральдық кодекстері орыс материалистік ғылымына, орыс ағартушылары мен революциялық демократтардың ілімдеріне негізделген.

Абай поэзиясы ойлаудан, Шығыс тыныштығынан айырылған, ол өмірге толы, халық тағдыры үшін үнемі алаңдаушылыққа толы. Абайдың ішкі поэтикалық алаңдаушылығы оның барлық өлеңдері мен шығармашылығында өзіндік із қалдырды.

Абай шығармаларын оқи отырып, шынайы бейнелердің күші мен мәнерлілігі, көпқырлылығы мен идеялық мазмұны, тақырыптық сан алуандығы бойынша Абай шығармашылығы қазақ халқы өмірінің нағыз энциклопедиясын ұсынатынына көз жеткізесіз.

Революцияға дейінгі қазақ ауылының адамдарының типтік мінез-құлқы, портреттік суреттемелері, табиғат пен тұрмыстың эмоциялық қанық суреттері, лирикалық толғаулары бір жерге тоғыса отырып, бізден бірнеше онжылдықтармен алыстаған өмірді елестетуге және нақты сезінуге мүмкіндік береді.

Қазақ әдебиетінің алғашқы классигі Абайдың ұлылығы мен өлместігі оның бүкіл шығармашылығында қазақ халқының өткен өмірін жан – жақты және шынайы бейнелегенінен тұрады. Мәңгілік кедейлік, надандық, руаралық бытыраңқылық, жалпыға ортақ наразылықтың құдіретті күштері жасырылған құлдық мойынсұнушылық - туған халқының осы типтік белгілерінің барлығын Абай "Қожекбай", "арам аң ашкөз", "билік басына қуанды" және т.б. өлеңдерінде барлық еңбеккерлердің шынайы жағдайына көздерін ашып, олардың қайғылы тағдыры туралы терең ойлануға және жақсы үлес үшін күресуге деген ұмтылысын оятуға мүмкіндік берді.

Абай поэзиясы - үлкен еңбек поэзиясы. Ол тынымсыз және ыстық еңбекті мадақтайды, оның сұлулығын суреттейді.

Абай 1904 жылы қайтыс болды. Ақынның көзі тірісінде оның жеке өлеңдері 1889-90 жылдары Омбыда басылып шыққан "Дала уәлаяты" ("Степная кризская газета") газетінің беттерінде жарияланды.

Абайдың тұңғыш өлеңдер жинағы 1909 жылы Санкт-Петербургте жарық көрді. Бірақ кеңес дәуірінде ғана батыл шындық пен шынайы эмоционалды құмарлықтың поэтикалық сөзі естіліп, терең түсініліп, бағаланды. 1921 жылы Қазанда, 1923 жылы Ташкентте және 1933 жылы Алматыда Абайдың жеке кітаптары жарық көрді. Осыдан кейін олар жиі Алматыға, Мәскеуге және Кеңес Одағының басқа қалаларына барады. Абайдың шығармалары орыс тіліне, КСРО халықтарының және шет елдердің көптеген тілдеріне аударылған.

Жұртымыздың маңдайына біткен, қазақ прозасын әлемдік деңгейде мойындатқан Мұхтар Әуезов. Ұлы жазушы артына ұлан-асыр көркем туындыларын, әсіресе, «Абай жолы» эпопеясы мен Абай шығармалары жайлы ұзақ жылдар бойы ізденуден туған зерттеу еңбектерін қалдырды. Жазушының «Абай жолы» эпопеясы қазақ әдебиетін бүкіл әлемдік даңққа бөледі. Мұхтар Әуезовтің ұлы Абайға деген махаббаты - оның туған халқына, туған мәдениетіне деген махаббат еді.

Мұхтар Әуезов «Абай жолы» эпопеясын жазса да: «Абай шалқып жатқан ұлы мұхит, бар-жоғы одан шөміштеп ғана су іштім», деп бекер толғанбаған-ау. Өміршең жыр жазып, поэзияның жазбаша үлгісін көрсетіп кеткен хакімнің мұхит екені даусыз. Абай сөзі – әр адамның шөл қандыратын рухани тұнбасы. Бар-жоғы екі томнан тұратын кітабына бас қоймасақ, кенеземіз кепкендей сусап, шөліркеп тұратынымыз анық.

...Жүрегімнің түбіне терең бойла,
Мен бір жұмбақ адаммын, оны да ойла.
Соқтықпалы, соқпақсыз жерде өстім,
Мыңмен жалғыз алыстым кінә қойма!..

Абай болашаққа сөзін осылай арнады. Даланы торлаған надандық түнегіне ол шамшырақтай сәуле төкті және таңы атып, күні шығатын жаққа апаратын жолды өз халқына талмастан көрсетті.

«Абай - дана, Абай - дара» деп бекер айтпайды екенбіз. Қазақ елінің ақыны көп болғанымен, Абайы біреу-ақ. Абай тереңіне әлі де толық бойлай қойғанымыз жоқ. Оны алдағы уақыттарда да терең білуге тырысарымыз хақ. Абайы бар қазақ бақытты. Абайы бар ел қай халықпен де терезесі тең. Абайы бар елдің мерейі үстем.

Қазақ халқының ұлы кемеңгері Абай Құнанбаев тамаша туындылар қалдырды. Олар оның бүкіл өмірін, жарқын болашақ туралы армандарын бейнелейді. Оның жалынды өлеңдері ешқашан күш пен балғындықты жоғалтпайды. Абай халықпен мәңгі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1. Абай: Жинақ.-Алматы: Жазушы, 1976.*
- 2. Абай: Таңдамалы өлеңдер жинағы.-Алматы: Жазушы, 1985.*
- 3. Абай лирикасы //Абай: Энциклопедия.-Алматы: Қазақ энциклопедиясы, Атамұра, 1995.-Б. 382.*
- 4. Абай: Энциклопедия / Ред. Р.Н.Нұрғалиев.-Алматы: Қазақ энциклопедиясы.-Алматы: Атамұра, 1995.- 720 б.*
- 5. Абетаева Е. Абайдың педагогикалық және психологиялық көзқарастары //Ұлағат.- 2003.- N3.- Б.49-55.*
- 6. Әуезов М. О. Абай Құнанбаев: Монографиялық зерттеулер мен мақалалар.-Алматы: Санат, 1995.- 320 б.*
- 7. Бақтыбаева Г.О. "Асыл сөзді іздесең, Абайды оқы ерінбе" //Ұлағат.-2004.-N2.-Б.27-30.*
- 8. Есім Ғ. Қартайдық, қайғы ойладық, ұлғайды арман... //Абай.-2003.-N3.-Б.1-5.*
- 9. Есім Ғ. "Ата-анаға көз қуаныш": Әр өлеңі бір әлем //Абай.-2004.-N1.- Б.12-13.*
- 10. Жарылғапов Ш. Кемеңгер Абай көрсеткен тағы бір жол //Қазақстан мұғалімі.- 2002.-1 қаңтар. - Б.6*
- 11. Жолдасбекұлы М. Елтұтқа: Ел тарихының әйгілі тұлғалары.-Астана: Күлтегін, 2001.-356 б.*
- 12. Кәрібаева Б. Қара өлең және лирика: Оқу құралы.-Алматы: Республ. баспа кабинеті, 2001.- 173 б.*
- 13. Қазақстан: Ұлттық энциклопедия: Т.1: А-Ә/ Ред. Ә. Нысанбаев.-Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1998. - 720 б.*
- 14. Қазақтың бас ақыны //Қазақ әдебиеті.- 2004.-11 маусым.- Б.4-5.*
- 15. Майтанов Б. Абай.- Алматы: Аруна, 2004.- 92 б.- (Шығыстың ұлылары).*
- 16. Мұқанов С. Жарық жұлдыз: Абай Құнанбаевтың шығармашылығы туралы. Монография және ғылыми мақалалар.-Алматы: Санат, 1995.-272 б.*

Тайғұлы А.Т.

КазНАИ им. Т. Жургенова

*Научный руководитель: Шаймерденова Мендыганым Джамалбековна,
канд. ист. наук, ассоц. профессор, академик МАИИ
профессор Казахской национальной академии искусств им. Т.Жургенова
г.Алматы, Республика Казахстан*

РОЛЬ НАСЛЕДИЯ АБАЯ КУНАНБАЕВА ДЛЯ СОВРЕМЕННОГО ПОКОЛЕНИЯ

Аннотация

Автор проводит анализ высказываний Абая Кунанбаева, а также объясняет их важность, значимость и актуальность в современное время. Автор в целях исследования просвещенности и эрудированности молодого поколения о наследии Абая Кунанбаева провел опрос среди читателей Центральной Библиотеки Алматинской области и интервью с заведующим читального зала. Проводя анализ ответов читателей, автор рассуждает о роли и значимости трудов Абая для нынешнего поколения, основываясь на его труде «Слова назидания» и подчеркивает цитаты мыслителя-гуманиста Абая Кунанбаева как ценные размышления, служащие истоком и примером для современного общества.

Аңдатпа

Автор Абай Құнанбаевтың сөздеріне талдау жүргізеді, сондай-ақ олардың қазіргі кездегі маңыздылығы, маңыздылығы мен өзектілігін түсіндіреді. Автор Абай Құнанбаев мұрасының білімі мен білімділігін зерттеу мақсатында Алматы облыстық орталық кітапханасының оқырмандары арасында сауалнама жүргізіп, оқу залының меңгерушісімен сұхбат берді. Оқырмандардың жауаптарына талдау жасай отырып, автор Абайдың «Қара сөздері» еңбегін негізге ала отырып, қазіргі ұрпақ үшін Абай еңбектерінің рөлі мен маңыздылығы туралы пайымдайды және ойшыл-гуманист Абай Құнанбаевтың дәйексөздерін қазіргі қоғам үшін қайнар көзі мен мысал ретінде атап көрсетеді.

Abstract

The author analyzes the statements of Abay Kunanbaev, and also explains their importance, significance and relevance in modern times. The author, in order to study the enlightenment and erudition of the heritage of Abay Kunanbaev, conducted a survey among readers of the Central Library of the Almaty region and an interview with the head of the reading room. Conducting an analysis of readers' answers, the author discusses the role and significance of Abai's works for the current generation, based on his work "Words of edification" and emphasizes the quotations of humanist thinker Abay Kunanbayev as valuable thoughts that serve as a source and example for modern society.

Абай (Ибрагим) Кунанбаев - мыслитель, поэт, композитор, философ-гуманист, основоположник казахской литературы, заложивший основы просвещения казахов средневекового времени. Под данной основой понимается его стремление достичь знаний, а также важнейшего звена, присутствующего далеко не у каждого индивида того времени - мудрости.

Актуальность тематики роли Абая Кунанбаева для современного поколения заключается в том, что его высказывания в трудах, где он поощряет тягу к знаниям и критикует невежественность и пороки остаются актуальными и по сей день, так как преследуют воспитание нравственно-моральных качеств, необходимых абсолютно для любой личности. Преследуя цель развития осознанности и образованности среди казахского поколения он переводит многочисленные труды А.Пушкина, М.Лермонтова, Л.Толстого и И.Гёте. Таким образом Абай воистину является первым учителем своего народа, доказывавший важность понимания и внедрения знаний, труда, эрудиции и способности учиться и, основываясь на ошибках постепенно расти и развиваться.

Абай написавший достаточно большое количество трудов, оставил нашему поколению неугасаемое, значимое, заставляющее задуматься ценное наследие, которое по праву необходимо в данный момент современной цивилизации. Ведь в нынешней цивилизации современное поколение идет скорыми темпами в ногу со временем, но к сожалению иногда забывает о деятелях, писавших труды для

них. Ведь мотив и смысл, лежавший в наследии Абая очень глубок и охвачен пронизательным взглядом поэта, так как содержит в себе суть, которую в некоторых моментах не совсем удалось ухватить населению, жившему в том времени.

Абай жил в период вхождения Казахстана в состав России, который завершился во второй половине 60-х годов XIX века. Это было воистину нелегкое время для судьбы казахского народа. Но возможно именно благодаря этому событию он первый, кто открыл глаза и начал осознавать отсталость своего народа и превосходство других культур над ним. По-другому взглянув на западноевропейскую и русскую культуры, начав высоко их оценивать и понимать их огромное значение для прогрессивного развития казахского народа Абай действительно является реформатором культуры в духе сближения с европейской культурой на основе просвещённого ислама [1].

Произведения Абая всегда ценились у старшего и младшего поколений. Они стояли во главу нравственно-моральных ценностей, в них мы можем найти ту самую истину, к которой хотим прийти и к которой идем. И поэтому Абай является тем значимым учителем - наставником, в котором нуждается каждый народ. Изучая его «Слова назидания» можем сделать вывод о важности соблюдения некоторых этических категорий, которые необходимы для развития и совершенствования не только человека того времени XIX века, но очень важно и для современного человека, который к сожалению может постепенно утратить их под влиянием различных нововведений и большого количества неотфильтрованной информации в Интернетпространстве.

Абай сыграл огромную роль в развитии культуры казахского народа, его творчество оказало прогрессивное влияние на развитие литературы и музыкального искусства казахского народа, на развитие казахского литературного языка, так как именно он явился первым учителем, рассказавшим нашим предкам о силе знания. Действительно «Знание – сила» как говорил философ-эмпирист Фрэнсис Бэкон, так как именно с помощью знания поколение продолжает развиваться и идти вверх на пути к новым свершениям. Именно знания помогают сделать важное решение в жизни и тем самым избежав ошибок максимально счастливо ее прожить. Абай очень много вложил труда в переводческое дело, переведя произведения самых известных и выдающихся классиков. С внедрением русского языка мы начали понимать как важна сама наука филология и лингвистика и как мы можем узнать большое количество полезной информации, зная язык. Ведь таким образом беря прожитый опыт, узнавая о неких фактах, которые мы до сих пор не знали открыло в нас ту самую осознанность и развило мышление и следовательно разум и мудрость.

Будучи любопытным, изучая русский язык и читая множество произведений классических писателей, Абай непрестанно желал учиться и познавать мир вокруг себя, расширяя таким образом эрудицию и накапливая знания и опыт. Далее Абай понимает, что информацию полученную им он должен передать своему народу. Ведь как гласит крылатая фраза, произнесенная основателем огромной банковской династии Ротшильдов Натаном Ротшильдом «Кто владеет информацией, тот владеет миром» [2]. Данное утверждением говорит о многом и в современное время, где цифровой мир насыщен информацией. Но примечательно то, что Абай уже в XIX веке говорил о важности обучения и превращения полученной информации в знания.

Также немаловажным стоит отметить высказывания Абая о значимости труда в жизни человека – «Будь трудолюбивым. Не жди добра с неба, ищи добро в труде», «Не зная, в чем счастье, люди унижают жизнь пустыми делами. Они преследуют друг друга, завидуют друг другу, хвастают друг перед другом, копят богатство и когда наступает последний час, готовы отдать все нажитое ими за день жизни. Почему же прозрение приходит к людям так поздно? Почему бы с самого начала не поверить в свою судьбу и не заняться трудом. Тогда самая скудная земля одарила бы нас своими плодами» [3].

Особенность нововведения в поэтическое творчество Абая является то, что он первый казахский поэт, который ввел в казахское стихосложение новые рифмы, размеры и даже стихотворные формы такие как: восьмистишия и шестистишия, таким образом внося вклад в прогресс поэтического искусства, делая его более конструктивным и оригинальным. Именно Абай влил в культуру казахов целый поток образов, форм (сатира, лирика, откровения, пейзажная лирика, исповедь) сюжетов, идей из иных культур и традиций, что означало включение казахской культуры в мир большой культуры классических цивилизаций и привитие свойственных последним духовных опытов к традиционной культуре казахов [4].

Важно заметить, что авторские произведения Абая насыщены глубокой лиричностью, мягким юмором, обличением пороков и воспеванием добра и любви к своему народу, что обличает его душевную, чувствительную и творческую натуру.

Роль наследия философа Абая имеет очень ценное значение для формирования взглядов и мировоззрения молодежи, так как он призывал молодое поколение отказаться от таких пяти отрицательных качеств как: склоность, лживость, бесцельное времяпровождение, лень и бахвальство. Пять же качеств, которые Абай поощрял и призывал к ним подрастающее поколение являются: дерзание, труд, глубокое размышление, доброта и сознательное ограничение себя в чем-либо.

Не понятый своим же народом, Абай Кунанбаев продолжал писать и оставлять свои мысли и назидания для последующих эпох. История в которой содержатся ошибки в период проживания в ту или иную эпоху продолжает оставаться главным источником опыта, переживаний и знаний, постигнув и, поинтересовавшись которыми, есть меньшая вероятность попасть в ту или иную отрицательную ситуацию, выстроить безошибочный план действий, правильным и эффективным образом достичь желаемой цели.

Философско-гуманные воззрения и концепции Абая в его знаменитом труде «Слова назидания» вобрало в себя лучшие духовные качества, воспитывая читателя нравственно-моральным принципам, придерживаясь которых его взгляды будут кардинально меняться в лучшую сторону и менять общество вокруг себя. Обучаясь философии и развивая мышление Абай – личность, стремящаяся узнать аспекты того цивилизационного мира, которым мало интересовалось население, проживающее рядом с ним [5].

В целях исследования читабельности произведений Абая, в частности романа Мухтара Ауэзова «Путь Абая» мы провели опрос среди читателей Центральной библиотеки Алматинской области, а также интервью с заведующей читального зала Касимовой Зинасидой Мустоевной. Опрос был проведен среди 46 читателей данной библиотеки, в числе которых были школьники, студенты среднего специального образования и читатели старшего возраста, интересующиеся классической литературой. Нам было интересно и информативно узнать, что про Абая знает современное поколение и какой след у них в душе оставило его наследие.

Было отрадно узнать, что абсолютно все читатели знают великого просветителя Абая Кунанбаева и знакомы с произведением Мухтара Ауэзова «Путь Абая». Проводя опрос среди читателей Центральной Талгарской районной библиотеки, в фонде которой насчитывается около 250 тысяч книг, мы узнали, что количество читателей интересующихся творчеством Абая Кунанбаева в нынешнем году значительно увеличилось.

Так например, студентка второго курса КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова Султангазы Асель вдохновилась высказыванием Абая Кунанбаева о трех важнейших качествах достойного человека: ум, справедливость и милосердие. Также она отметила значимость Абая не только в искусстве и литературе, но и в установлении справедливости судебной системы того времени.

А ученица одиннадцатого класса и постоянная читательница Центральной Талгарской Библиотеки Тахмина подчеркнула, что особенность романа «Путь Абая» в том, что данное произведение оставило большой след в ее сердце, так как заставило по-другому взглянуть на трудности и сложности, которые возникали у нее на пути, а также интересовавшись Абаем и его трудом «Слова назидания» она почерпнула для себя важные качества, необходимые для развития человека как независимой личности.

Задавая вопрос современным школьникам, мне стал довольно интересным тот факт, что недавно в школьной программе появился предмет абаеведение, что значительно повышает и подтверждает значимость, глубину и влияние личности Абая на подрастающее поколение.

Заведующая Касимова Зинасида Мустоевна также рассказала об акции «Бір ел, бір кітап», которая ежегодно проводится в данной библиотеке в целях пропагандирования и культивирования просвещенности наследия известных казахстанских писателей, внесших неопределимый вклад в становление казахской литературы. Данная акция предполагает обсуждение с читателями какого-либо одного известного произведения казахского писателя и обмен впечатлениями о данной книге, о героях книги и их влиянии на мировоззрение читателей библиотеки. В связи с 175-летием Абая Кунанбаева и 1150-летием Абу Насра аль-Фараби в нынешнем году проходил разбор романа Мухтара Ауэзова «Путь Абая» и повести Ануара Алимжанова «Возвращение учителя». Также библиограф Сауле Карабозова выпустила видеоролик, где проходит данная книжная выставка и развернутый разбор вышесказанных произведений.

Абай, поддерживая открытие школ и других учебных заведений, выступал первооткрывателем и важной ключевой фигурой, мотивирующей к познанию и стремлению развить осознанное мышление, искореняя невежественные качества. Личности таких дарований, как правило, прокладывают путь не только себе, но и всей современной им литературе, культуре в целом [6]. Устранив пороки невежественности, в кои выражалась лень, самообман, глупость, человек сможет возвыситься и постичь главные духовные богатства этого мира, а также самим стать примером для других. Действительно мы в огромной степени считаем Абая первого наставника казахского народа, просветителя – личности, первого открывшего глаза многочисленным людям и не побоявшегося завистливых мнений людей, не хотевших постигать истину. Ведь истина, включающая в себя понятия «Знания, труд, человечность» не теряет и по сей день актуальности и имеет первостепенное значение для реализации амбиций сегодняшнего поколения.

Литература

1. «Абай» / Национальная энциклопедия / Қазақ энциклопедиясы / Абаевская научная редакция. - Казахстан. - Алматы. - 1995 г;
2. Ротшильд, Натан Майер / Материал из Википедии - свободной энциклопедии. Электронный ресурс [Режим доступа]: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%82%D1%88%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B4_%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BD_%D0%9C%D0%B0%D0%B9%D0%B5%D1%80;
3. Нравственный кодекс Абая Кунанбаева «Адам бол» («Будь человеком») / 1885 г;

4. Касымжанов А.Х. «Портреты. Штрихи к культурно-политической истории Степи.» Вып. 1 - Алматы: Университет «Кайнар», 1995. - 128 стр.;
5. Абай Кунанбаев - «Слова назидания» (Қара сөз) / (Пер. с каз. С. Санбаева). - Алматы. - Жалын. - 1979, 1982 г.;
6. Кадырбаев А.Ш., Шаймерденова М.Д. Страна изучаемого языка: Республика Казахстан: История, география и культура Казахстана. Российская академия наук, Институт востоковедения. – Москва.: Тезаурус, 2012. - 348 стр.

Йылмаз Сафарауль

Университета «Нархоз»

Научный руководитель: к.ю.н., ассоц.проф. Татарина Л.Ф.

АБАЙ, КАК СЫН КАЗАХСКИХ СТЕПЕЙ: ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ АВТОРСКИХ ПРАВ НА ПРОИЗВЕДЕНИЯ, ПЕРЕШЕДШИЕ В ОБЩЕСТВЕННОЕ ДОСТОЯНИЕ.

Abstract

This article is devoted to the problems of determining the status of an intellectual property object and their legal protection in the event of transfer to the public domain, using the example of the works of such an outstanding author as Abay (Ibrahim) Kunanbayev.

Абай... Кто такой Абай (Ибрагим) Кунанбаев...? Какую роль он играет для казахского и Казахстанского народа? Возможные исходы судьбы казахской культуры без Абая. Как отразилась проблема защиты авторских прав на произведения перешедших в общественное достояние? Абай (Ибрагим) Кунанбаев, родился 1845 года 29 июля (по некоторым источникам 10 августа) в урочище Жидебай, Бийский уезд, Томская губерния, Российская империя. Настоящее имя Ибрагим, прозвище Абай он получил от своей бабушки (Зере), которое закрепилось за ним на всю жизнь. И стало больше чем прозвище... Абай являлся казахским поэтом, композитором, просветителем, мыслителем, общественным деятелем, а самое главное, основоположником казахской письменной литературы и ее первым классиком. Также Абай являлся полиглотом. Учился в медресе, где усердно изучал арабский, персидский и другие восточные языки. Несмотря на то, что все эти заслуги я написал в прошедшем времени, Абай Кунанбаев живет в наших сердцах и не просто в сердцах и своих произведениях.

Абай Кунанбаев сыграл несомненную роль в казахской культуре и формировании казахского народа и поэтому Абай жив в душе каждого казахстанца. Великий Абай своим, на мой взгляд, самым главным произведением («Қара сөз») то есть, словами назидания дал начало для формирования воспитания в современном Казахстане, начало выражения Великого казахского духа через культуру и самое главное, нравы и взгляды на жизнь казахстанцев.

Касательно возможного исхода развития казахской культуры без Абая - мы даже представить себе не можем, как бы шла дорога развития культуры при отсутствии Абая. И на мой взгляд, каждый из нас, не мог бы представить ту культуру, которая сейчас у нас есть, без Ибрагима.

Однако, не смотря на важность трудов Абая, его произведения, так же, как и любые другие результаты творческой деятельности, могут подвергаться неправомерному заимствованию и плагиату, что по своей природе нарушает авторские права, защищаемые не только национальным законодательством Республики Казахстан [1, с.15], но и нормами международного права [2, с.30].

Действующее гражданское законодательство Казахстана подходит к рассмотрению интеллектуальной собственности лишь с точки зрения исключительных прав. Отметим, что на сегодняшний день интеллектуальная собственность ограничивается лишь имущественными правами, при этом личные неимущественные права к ней никакого отношения не имеют. В то же время, мы можем отметить, что несколько идет в разрез с диспозицией ст.963 ГК РК [3]. Таким образом, лица, являющиеся обладателями прав на средства индивидуализации, имеют лишь имущественные исключительные права, и говорить о наличии у них личных неимущественных прав не приходится.

Что касается содержания Закона РК об авторских и смежных правах, то согласно нормам этого закона за авторами признаются как личные неимущественные, так и имущественные права [4].

При обращении к литературным источникам, в частности к правовой доктрине, становится очевидно, что на сегодняшний день отсутствует единая дефиниция в подходе четкого разграничения

фундаментальных понятий в области интеллектуальной собственности. Это обусловлено тем, что всесторонне исследованы только некоторые отдельные институты права интеллектуальной собственности.

Поэтому исследователь в области гражданского права Е. Т. Каудыров обращает внимание в его трудах и научных изысканиях на то, что интеллектуальная собственность является правом, причем исключительным правом. В то же время он подчеркивает важный аспект, а именно: успешность использования термина права интеллектуальной собственности, поскольку, отталкиваясь от формулировки определения, предложенного Т.Е. Каудыровым, следует, что это право на право, что не совсем правильно с точки зрения правовых конструкций [5, с. 415]. В то же время, Т.Е.Каудыров анализирует интеллектуальную собственность с точки зрения объекта гражданских прав и составляет признаки интеллектуальной собственности [5, с.423].

Мы не можем согласиться с указанной точкой зрения указанного выше автора, так как в данном случае право интеллектуальной собственности будет рассматривается только как субъективное гражданское право.

Другой ученый, Д. А. Братусь, указывает, что под интеллектуальной собственностью понимается временная правовая связь между человеком -творцом и объективно новым результатом, первоначально созданным в результате сознательной психической/мыслительной деятельности человека - индивида [6, с. 174]. Однако мы не согласны с этой точкой зрения, потому что интеллектуальная собственность не может быть законной или какой-либо другой связью, потому что она представляет собой определенный творческий результат.

Безусловно, понятия «интеллектуальная собственность» и «исключительные права» связаны, но не тождественны. Данное утверждение встречается в работах многих исследователей, рассуждающих на тему соотношения терминов «интеллектуальная собственность» и «исключительные права», основываясь на наличии у понятия «интеллектуальная собственность» объективной привязки, выступающей в виде интеллектуального продукта. В соответствии с чем, автор приходит к выводу, что понятие «интеллектуальная собственность» указывает на объект права, а также является доступным для понимания аналогом исключительных прав [7, с.61].

М.К. Сулейменов, предлагает разграничить исследуемые термины, поскольку право интеллектуальной собственности выражается в двух видах: исключительные (имущественные) и неимущественные права. И учитывая особенности второго вида, автор подчеркивает его характер, как нематериальные блага [5, с.408].

Аналогичную точку зрения поддерживает и Г.К.Пралиева, проводя четкое разграничение между исключительными (имущественными) и неимущественными права авторов [2, с.33].

В своих ранних работах Т.Е. Каудыров выделял особенности и характерные признаки права интеллектуальной собственности как объектов гражданских прав [8, с.50]. Но уже позднее ученый отграничивает понятия «интеллектуальная собственность» и «право интеллектуальной собственности», формулируя соответствующие признаки интеллектуальной собственности [5, с.423].

На наш взгляд, такая позиция вполне правильная, иначе происходит смешение понятий, и затруднительным становится установить содержание этих понятий, которые не тождественны.

Таким образом, понятие, объекты и субъекты исключительного права представляют собой правовые категории, имеющие как собственную правовую природу, так и занимающие определенное место в системе правового регулирования исключительных прав.

Когда создаются права на какой-либо объект авторского права несколькими соавторами, то их права будут защищаться всю их жизнь и в течение 70 лет после смерти последнего автора, оставшегося в живых после других соавторов.

Важно отметить, что наследник сможет осуществлять или разрешать другим лицам осуществлять все действия с произведением, перечисленным в ст. 29 Закона РК об авторских и смежных правах [4]. При истечении срок правовой охраны произведения, оно перейдет в общественное достояние, которое затем может свободно использоваться любым лицом без выплаты вознаграждения наследнику. При этом наследники по праву владения копией(копиями) произведения будут продолжать действовать, как и любое другое вещное право.

Переход произведения в общественное достояние в соответствии со статьей 983 ГК РК означает, что данное произведение может свободно использоваться любым лицом без чье-либо согласия или разрешения и без выплаты авторского вознаграждения. Но тем не менее, любое заимствование трудов

Абая, даже несмотря на переход их в общественное достояние, должны сопровождаться указанием на первоисточник, в противном случае это будет считаться плагиатом.

Тем самым переход исключительного права на произведение в общественное достояние в случае отсутствия наследников стимулирует развитие науки, литературы и искусства. Тем не менее мы столкнулись с тем, что отсутствие в гражданском законодательстве уточняющего положения, в котором должен уточняться статус государства как наследника поражает ряд существенных проблем, которые мы считаем можно решить лишь путем дальнейшего совершенствования национального законодательства Республики Казахстан.

Список использованных источников:

1. Каудыров Т.Е. *Право интеллектуальной собственности. Учебное пособие.* – Алматы, 1999. – 68 с.
2. Пралиева Г.К. *Право интеллектуальной собственности в Республике Казахстан.* – Алматы, 2010. – 362 с.
3. *Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 года № 409. В редакции Закона РК от 27.02.2017 № 49-VI // Ведомости Парламента Республики Казахстан, 1999 г. - № 16-17. - Ст. 642.*
4. *Закон РК «Об авторском праве и смежных правах» от 10 июня 1996 года № 6-1. В редакции Закона РК от 24.11.2015 № 419-V // Ведомости Парламента РК, 1996 г. - № 8-9. - Ст. 237.*
5. *Объекты гражданских прав: Монография / Отв. ред. М.К. Сулейменов.* – Алматы: НИИ частного права КазГЮУ, 2008. – 600 с.
6. Братусь Д.А., Братусь Д.В. *Авторское право, смежные права, правовая охрана средств индивидуализации: Практикум, статьи. Учебное пособие / Под ред. Д.А. Братуся.* – Алматы: Lex Analitik; Юрист, 2010. – 284 с.
7. Гульбин Ю.Т. *Исключительные права на средства индивидуализации товаров – товарные знаки, знаки обслуживания, наименования мест происхождения товаров: гражданско-правовой аспект.* – М.: Статут, 2007. – 284 с.
8. Каудыров Т.Е. *Гражданско-правовая охрана объектов промышленной собственности: Монография.* – Алматы: Жеті жарғы, 2001. – 448 с.

Жастлек Н.О.

*Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

Ғылыми жетекшісі: саяси ғылымдарының докторы, профессор Ж.К.Симтиков

БҮГІНГІ «МӘНГІЛІК ЕЛ» МЕН АЛАШ ИДЕЯСЫНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ

Аннотация

Вопросы независимости и суверенитета, сохранения нации, защита родных земель и Отчизны всегда были важны для казахского народа с точки зрения исторического развития. Эти аспекты никогда не снимались с повестки дня. И их актуальность в связи с разными историческими периодами только возрастает. Сегодня эти вопросы стоят и перед Независимым Казахстаном.

Идея Алаш является величайшей идеей в истории Казахстана XX века, которая в наше время находит свое отражение в национальной идее «Мәңгілік ел».

Abstract

The issues of independence and sovereignty, preservation of the nation, protection of native lands and Motherland have always been important for the Kazakh people from the point of view of historical development. These aspects have never been removed from the agenda. And their relevance in connection with different historical periods only increases. Today these issues are also facing Independent Kazakhstan.

The idea of Alash is the greatest idea in the history of Kazakhstan in the 20th century, which in our time is reflected in the national idea "Mangilik el".

«Бабалардың ерлігі, бүгінгі буынның ерен істері және жас ұрпақтың жасампаздығы арасында сабақтасытық болса ғана, біз «Мәңгілік ел» боламыз», – деген екен Қазақстан Республикасың Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев 2012 жылы жарияланған «Қазақстан – 2050» стратегиясында [1].

«Мәңгілік ел» идеясы – бұл халқымыздың әл-ауқатын жақсартып, ынтымағын арттыратын, елді дамудың жаңа сатысына жетелейтін жаңа қадам болып есептеледі. Елбасы өз сөзінде: «Мәңгілік Ел – ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергі асыл арманы еді. Біз армандарды ақиқатқа айналдырып, Мәңгілік Елдің іргетасын қалап отырмыз», – деп нақты атап өтті [2].

Ұлттық идея дегеніміз – мемлекет, елдік мүдде деген мағына береді.

«Мәңгілік Ел» идеясының бастауы тым тереңде жатқаны бәрімізге белгілі. Осыдан 13 ғасыр бұрын Тоныкөк абыз «Түркі жұртының мұраты - Мәңгілік Ел» деп өсиет қалдырған болатын. Бұл біздің жалпыұлттық идеямыз мемлекеттігіміздің тамыры сияқты көне тарихтан бастау алатынын көрсетеді. Ел тағдырының мәні азаттықтыққа қол жеткізіп, тәуелсіз мемлекеттілікті сақтау болса, осы жолда қаншама Алаш зиялылары тәуелсіздік үшін күрес жолын жалғастырды. Кешегі кеңестік кезеңде де ғасырларға созылған тарихы бар қазақ елін жоққа шығаруға бағытталған әрекеттерге тойтарыс беріліп, «қазақ жері» деген ұғымның сақталып қалу жолында ерен еңбектер атқарылды [3].

Ел болу мәселесі, ұлтты сақтау, жерді, туған атамекенді қорғау мәселесі қазақ халқы үшін қашанда тарихи даму тұрғысынан маңызды болып келе жатыр. Осы аталған мәселелер ешқашан да күн тәртібінен түскен емес. Олардың өзектілігі әр түрлі тарихи кезеңдерге байланысты артып келеді. Бүгінде осы мәселелер тәуелсіз Қазақстан мемлекетінің алдында тұр.

XX ғасырда қазақтың азаматтық тарихында ең ұлы идея қайсы десек, ол – Алаш идеясы деп жауап беруге болады. Бүгінгі тәуелсіздігіміздің негізі де осы идеяда жатыр.

Алаш – Қазақстанның бүгінгі «Мәңгілік Ел» ел мұратын өз тұсында саясат пен руханият тұрғысынан тереңдеткен, айшықтаған кезең атауы десек еш қателеспеспіз.

Зиялылардың Алаш атауын таңдауы жайдан-жай емес. Алаш жаңа елдігіміздің, байырғы аймағымыздың рәмізі еді.

Сонымен қоса, «Керегеміз ағаш – ұранымыз Алаш» деген қалыптасқан қағида бар. Яғни, кереге – бұл мемлекет құрылысы, Алаш – бұл идеология [4].

Алаш идеясы – тәуелсіздік идеясының темірқазығы болды. Өзге жұрттың отарында ұзақ жыл отырып, ұлт мәдениетінің уызына өлердей шөлдеген қазақ халқын бостандыққа жеткізу мақсатында Алаш идеясы – қазақтың ұлттық идеясы болып қалыптасты.

Алаш қозғалысының зиялы қауымы халықтың өзіндік санасын жоғары көтеріп, ұлттық бостандық идеясын ұсынды, қазақ халқының ұлттық мүддесін қорғау бойынша бірізді бағыт ұстанды. Алаш жетекшілерінің ұлт-азаттық ұрандары сол дәуірдің оқыған талапты, талантты жастарын баурап алды. Туған халқының халін сезіп, біліп өскен өрелі жас буын өкілдері ұлт-азаттық қозғалысы қайраткерлерінің идеяларын қолдап, солармен бірге қимыл жасады.

Тарихтан білетініміздей, 1917 жылғы 21-26 шілдеде Орынбор қаласында Бірінші жалпы қазақ съезі өтіп, күн тәртібінде 14 мәселе қаралды.

Делегаттар Ресей мемлекеті демократиялық, парламенттік және орталықтанбаған республика болуын қалады. Міндетті түрде бастауш білім алу керектігі, мемлекеттерде алғашқы үш жылда оқу ана тілінде жүргізілуі атап көрсетілді. Бұрын қоңыс аудару қорына алынған жерлер өз иелеріне қайтарылуын, Түркістан өлкесінде жерге орналыстыру жұмыстарының тоқтатылуын талап етілді.

Бұл съездің ең маңызды шешімдерінің бірі – қазақтың тұңғыш ұлттық-демократиялық саяси партиясының құрылуы болды. Сол шешім бойынша «Қазақ» газетінің 1917 жылғы 21 қарашадағы санында «Алаш» партиясының бағдарламасының жобасы жарияланды. Бағдарлама сол жылғы желтоқсанда өткен Екінші жалпы қазақ съезінде қабылданып, кейін Алашорда үкіметінің негізгі заңына айналды [5].

Негізгі ұстанымдары:

Біріншіден – Ресей демократиялық федеративтік республика болуы керек. Оның құрамындағы әрбір мемлекет тәуелсіз түрде әрекет етеді.

Екіншіден – Ресей республикасында тең құқықтық, тұлға, сөз, баспа, ұжымдар ерікті болады.

Үшіншіден – дін мемлекеттен бөлінеді. Барлық діндер тең құқылы.

Төртіншіден – билік пен сот әр халықтың ерекшеліктеріне сәйкес құрылуы қажет, би мен сот жергілікті халықтың тілін білуі шарт деп көрсетіледі, т.б.

Қарап тұрсаңыз, Алаш қайраткерлері өз бағдарламасында көрсетіп кеткен осы орынды әрі өзекті ұстанымдары, бүгінгі зайырлы мемлекетіміздің негізінде жатыр.

Қорыта айтсақ, кешегі Алаш идеясы бүгінгі «Мәңгілік ел» идеясымен тұспа-тұс. Өйткені «Мәңгілік ел» – Тәуелсіздік алғаннан кейін қалыптасқан, мыңжылдық мәні бар жалпыұлттық, философиялық идея. Көреген хандарымыз бен дана билеріміз, Алаш арыстары елін қайырымды қоғамға, қазақ жерін жайлы мекенге, Жерұйыққа айналдыруды арман етіп, сол үшін жанын да аямағаны тарихтан белгілі. Сонымен қатар, тәуелсіздік ұғымы халқымыздың мұраты, ғасырлар бойғы арманына айналған, сонау алаш тұлғаларының зердесі мен өнегесімен келген аманат дүние болатыны да мәлім.

Алаш қозғалысының, Алашорда жетекшілерінің аса ірі тарихи еңбегі қазақ жерін сақтап қалуымен байланысты. Осы күнгі Қазақстан жерінің тұтастығы мен сақталып қалуы – Алаш қайраткерлерінің орасан зор еңбегінің нәтижесі деп білеміз.

Әдебиеттер:

1. «Қазақстан – 2050» Стратегиясы https://www.akorda.kz/kz/official_documents/strategies_and_programs
2. STRATEGY 2050 Аналитикалық-шолу порталы <https://strategy2050.kz/news/5146/>
3. АВАІ.kz Ақпараттық порталы <https://abai.kz/post/46568>
4. Қамзабекұлы Д. Алаш рухани тұғыры. Астана, 2008
5. Бәкір Ә.Қ. Тәуелсіздік тағдыры. Астана, 2009

Букпанова С. К.

*Казахский Национальный педагогический университет им. Абая
Республика Казахстан, город Алматы*

НАСЛЕДИЕ АБАЯ В МИРОВОМ КУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация

В данной статье рассматривается влияние творчества Абая на XXI, связь прошлого с будущим. Отражение нашего бытия и бытия былых лет. Речь о том, как Абай остается актуальным даже спустя столетия.

Ключевые слова: культурное наследие Казахстана, наследие Абая, диалог культур, истина, цитаты из трактатов.

В наши дни, как никогда ранее, люди нуждаются в духовности и культуре. Находясь под замком, людям необходимо питание для души и тела. Абай Кунанбаев может оказаться ключом для многих мыслящих и думающих людей. Быть может невежда откроет глаза, гордец опустит голову, корыстный человек покается. Также в наше время в порыве развития и прогресса люди порой забывают свою историю и то, что действительно является важным.

Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев не забывает о культурном достоянии Казахстана. “На этот год было запланировано немало юбилейных мероприятий.

Однако из-за охватившей весь мир пандемии мы перевели большую их часть в онлайн-формат. Наш народ прошел через многие испытания.

Уверен, мы вместе преодолеем и эту напасть. Трудности приходят и уходят, а поэзия и творчество Абая вечно. По моему поручению Правительство определило 10 августа Днем Абая и включило его в список праздников (но этот день останется рабочим)

В настоящее время ведется конкретная, целенаправленная работа по введению произведений Абая в международный научный оборот. Его труды переведены на десять языков и готовы к изданию. Эти книги будут направлены в библиотеки и культурные центры ста стран. Мною подписан указ,

согласно которому ряд иностранных переводчиков, исследователей и пропагандистов творческого наследия Абая удостоен государственных наград.” [3], - сказал Касым-Жомарт Токаев в августе 2020 года в статье “Абай и Казахстан в XXI веке”.

Абай Кунанбаев несомненно является одной из величайших фигур в истории культуры Казахстана и мира. Являясь сыном богатого дома, он получил привилегию в получении образования. Так, он получил духовное образование в медресе, изучив такие восточные языки, как арабский и персидский. Закончил русскую школу, изучив русский язык и русских поэтов и через них узнал о произведениях западных классиков.

В ранние годы своего творчества поэтические строки Абая были пронизаны темой любви и взросления. Используя традиционные восточные литературно-выразительные приемы, поэт воспевал красоту луноликой казахской красавицы. С 1889-1891 годы из-под его пера вышел отдельный цикл любовной лирики. Его лирические произведения были оформлены в «Восьмистишья» - исповедь Абая, размышление философа, о жизни и произошедших событиях. Лирика поэта тесно связана со словами назидания. [1]

Главным в творчестве писателя стал эпико-философский труд «Слова назидания», который включает философские трактаты и короткие притчи. В прозаической поэме поднимаются вопросы казахского мировоззрения, морали, права и национального воспитания. Абай Кунанбаев, биография которого наполнена преследованиями, не утрачивал веры в силы казахского народа. [2]

Открывшись новым взглядам людей востока и позже запада, Абая открылось видение нового мира. Ему открылось то, чего ранее он не замечал Бестолково учась, я жизнь прозевал.

Спохватился, да поздно. Вот он, привал!

Полузнайка — я мнил себя мудрецом

И заносчиво ждал наград и похвал.

Остальных мечтал за собою вести,

А они меня сами сбили с пути.

Я — один, а наглых невежд не сочтешь,

И нелепые шутки ныне в чести.

Ни друзей у меня, ни любимой нет.

Я устало пою на исходе лет.

О, каким необъятным казался мир

Той порой, как встречал я жизни рассвет!

(Перевод А. Штейнберга)

Таким образом он критиковал гордыню и невежество окружающих. Осознание того, что твориться кругом пришло к нему в более взрослые годы. Так, Абай Кунанбаев высмеивал взгляды степного народа, призывая к человечности и бескорыстию.

К порывам юные сердца зову

Я человечность ставлю во главу.

Кто корыстолюбив и бессердечен,

Тот мелкий человек по существу.

Сложно поверить, что настолько актуальная в наши дни проблема имела место быть в 19-20 веках. В наши дни корысть и гордыня остаются пороком мира людского и наша задача изменить мир к лучшему. Также как и Абай Кунанбаев, наш президент призывает людей изучать языки разных народов: “ Абай особо призывал к изучению иностранных языков. Об этом он емко высказался в двадцать пятом слове назидания: «Изучив язык и культуру других народов, человек становится равным среди них, не унижается никчемными просьбами». Чтобы стать вровень с нацией, обогнавшей нас в какой-либо области, мы должны изучить ее язык.” [3]

Общество XXI века не может отрицать того факта, что двигаясь вперед, человек должен помнить о том, что было в прошлом. Абай Кунанбаев и его произведения имеют огромное влияние на современное общество. В наши дни проводится большое количество конференций, обсуждений, многие институты и школы носят имя великого поэта, улицы.

Но это не самое главное наследие Абая.

Список использованных источников:

1. https://el.kz/ru/news/nauka/abai_i_ego_nasledie/
2. https://www.nur.kz/1809567-abaj-kunanbaev-stihi-literaturnoe-nasledie-i-vyskazyvania.html?utm_source=clipboard
3. https://www.inform.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-abay-duhovnyu-reformator_a3681541__

Адерихина А.В.

*Университет Международного Бизнеса
г.Алматы, Республика Казахстан*

*Научный руководитель: доцент кафедры СГН Университета Международного Бизнеса, к.псих.наук,
Ихсанова Д.Т*

АКТУАЛЬНОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ ЛИДЕРА В КАЗАХСТАНЕ (НА ПРИМЕРЕ УНИВЕРСИТЕТА МЕЖДУНАРОДНОГО БИЗНЕСА)

Abstract

In this article, 3 focus groups were identified for the study: young formal leaders, formal leaders of the older generation, and young informal leaders. The purpose of our study was to determine the psychological profile of the modern young formal and informal leader of Kazakhstan and to identify the most suitable character traits of the subjects, as well as to identify the qualities that young leaders have in contrast to older leaders. Most of the subjects were employees and students of the University of International business. The sample was 75 people, but managers from various other fields also participated. To conduct an empirical study, the following psychological methods were selected: "Methodology for diagnosing interpersonal relationships by T. Leary", "Determining the style of leadership of the labor collective by V. p. Zakharov and A. L. Zhuravlev. The main method consists of 27 groups of statements", the test-questionnaire of A. Makhnach "Are you a Responsible person?", the test-questionnaire "Determining the Manager's style of management using self-assessment and control orientation questions". A questionnaire was compiled to determine the complex psychological profile of the individual. The study was conducted in 4 stages:

- The first stage included collecting information about young formal leaders through a survey.
- The second stage was to create a psychological profile of the focus group
- At the third stage, the questionnaire collected data on formal leaders of the older generation. A psychological profile was also compiled for this group
- The fourth stage was to collect data, create a psychological profile of young informal leaders and compare all the portraits of managers.

Thus, after processing and analyzing the data, the main patterns of each group were determined, and a psychological portrait of the leader was compiled. This work is relevant, as it contains the necessary information about the psychological profile of a young Manager.

Руководитель – это должностное лицо в компании, ответственный за управление и принятие стратегических решений.[1] В 21 веке, когда ход времени стремительно ускоряется во всём, наблюдается тенденция постепенного уменьшения среднего возраста руководителей по всему миру.

И Казахстан тоже является наглядной иллюстрацией «омоложения» возраста руководителя. Из этой статистики можно заключить, что психологический портрет современной молодежи начал стремительно изменяться и приобретать новые черты отличные от предыдущих поколений. Такое интенсивное изменение действительности приводит нас к необходимости проведения мероприятий, связанных с изучением психологии современной молодежи.

В данной статье противопоставляя их друг другу и объединяя воедино будут рассматриваться 2 вида лидеров - формальные и неформальные.

Формальные лидеры очень простое и интуитивно понятное явление. Для регулирования работы в любой компании необходим человек ответственный за ее выполнение. Специальные должности: управляющий, менеджер, заведующий кафедрой, и являются примерами формального лидерства. С определением лидеров неформальных гораздо больше нюансов.

Неформальная организация — это спонтанно образованная группа людей, которые вступают в регулярное взаимодействие для достижения определенной цели. [2, 1 стр] В современных условиях развития социально-экономических отношений в обществе существенно повышается роль неформальных рычагов воздействия на качество и продуктивность деятельности организаций [3, 2стр]

Цель данного исследования было определить психологический портрет современного молодого формального и неформального лидера Казахстана, и выявить наиболее свойственные испытуемым черты характера, а также проследить какие наглядные качества имеются у данных руководителей в отличие от руководителей старшего возраста.

Работа является актуальной, так как ранее на территории Вуза не проводилась, содержит актуальную на сегодняшний день информацию о психологическом портрете и методам управления молодого руководителя.

Для проведения исследования были подобраны следующие психологические методики: «Методика диагностики межличностных отношений Т.Лири», «Определение стиля руководства трудовым коллективом В.П.Захарова и А. Л. Журавлева. Основная методика, состоящая из 27 групп утверждений», тест-опросник А. Махнача «Ответственный ли вы человек?», тест-опросник «Определение стиля управления руководителя с помощью самооценки и контрольных ориентировочных вопросов». Из данных методик был составлен опросник для определения комплексного психологического портрета личности.

Исследование проходило в четыре этапа. Первый этап проходил с октября по ноябрь 2018 года, второй этап ноябрь-декабрь 2018 года, третий этап в январе 2019 года, 4 этап с января по март 2020 года.

Участниками исследования являлись молодые формальные лидеры возрастом от 21 до 35 лет, молодые неформальные лидеры в возрасте от 18 до 21 года, формальные лидеры старшего возраста от 35 до 53 лет. Преимущественно все исследуемые являлись сотрудниками и студентами Университета Международного Бизнеса. Но участвовали и менеджеры из различных других сфер.

ТОО «Университет Международного Бизнеса»- многопрофильный Вуз в городе Алматы. Студенты университета обучаются на гуманитарных, технических и экономических специальностях. Присутствуют 3 отделения, с русским, казахским или английским языком обучения. В Вуз приезжают учиться студенты со всего Казахстана и стран СНГ.

Важным идейным аспектом работы является исследование лидеров-студентов, или очень молодых управляющих. Развитие лидерского потенциала у студентов начинается с формирования потребности быть лидером основанной на ценностно смысловых ориентациях личности [9, 4 стр], и начинается именно с лидерства неформального.

Первый этап включал в себя сбор информации о молодых формальных лидерах посредством проведения анкетирования. Участникам исследования был предложен составленный опросник. После прохождения анкетирования всеми участниками, информация обрабатывалась, и составлялся индивидуальный психологический портрет каждого участвующего в исследовании руководителя.

Результаты первого этапа: после обработки анкет всех опрошенных участников стало понятно, что многие характеристики у большинства руководителей схожи. После ознакомления всех участников с их индивидуальными характеристиками начался второй этап эмпирического исследования.

Второй этап включал в себя анализ всех индивидуальных психологических портретов молодых формальных лидеров и объединение данных в целостную картину. Из всех индивидуальных портретов выбирались наиболее часто встречаемые черты характера и личностные установки.

Результаты второго этапа: Свыше 80% опрошенных лидеров имеют среднюю и высокую степень выраженности демократического стиля руководства. Если подчиненный им грубит, они стараются избежать открытого конфликта и найти с ним компромисс. Так же, руководители уверены, что они способны трезво давать оценку себе и своим подчиненным. Большинство руководителей не способны работать в одиночку и высоко ценят сплоченный, эффективный рабочий коллектив. Около 90% стараются выработать максимально эффективный и приемлемый способ управления. Почти все руководители считают свою работу очень ответственной и отмечают. Примерно в равных отношениях опрошенные являются представителями авторитарного и дружелюбного типов. Далее по популярным типам среди руководителей идет эгоистический и альтруистский типы.

Целью третьего этапа было выявить черты, отличающие молодых руководителей от руководителей старшего поколения. Для его реализации было необходимо провести дополнительную диагностику руководителей старшего поколения, возрастом от 35 лет. Анкетированным был дан такой же опросник, как и молодым руководителям. Затем проведен анализ опросника.

После сравнения выяснилось, что по данным методики диагностики межличностных отношений Т.Лири, в отличие от молодых руководителей, у старшего поколения гораздо чаще встречаются такие типы как агрессивный, подозрительный и подчиняемый. Явными отличиями руководителей старшего поколения от молодых современных руководителей являются такие психологические характеристики, как более высокий уровень совестливости и ответственности, самообладания и настойчивости как компонентов волевой саморегуляции у руководителей до 35 лет. Высокий уровень саморуководства и самооценки так же более выражен у руководителей старшего возраста. Уровень переживания чувства вины у обеих возрастных групп находится в пределах нормы.

Четвертый этап проводился уже в 2020 году с января по март. Для полноты исследования было интересно рассмотреть психологические характеристики неформальных лидеров в сравнении с лидерами формальными. Для прохождения анкетирования был предоставлен такой же опросник, как и в предыдущих этапах. Выборка этой группы 25 человек.

После анализа всех данных был создан общий профиль неформального лидера УМБ. Молодой неформальный лидер очень схож с лидером формальным. Например: неформальный лидер стремится к Дружелюбному типу управления по методике Т.Лири. Это объясняется тем, что такой лидер в основном выполняет функции вдохновителя или мотиватора, а не занимается конкретными организационными процессами. Тип Эгоистичный в процентном соотношении так же заметно возрос в отличие от лидеров официальных, ведь неформальным руководителям не приходится работать с разными коллективами, и они могут позволить себе проявлять свою яркую индивидуальность несмотря на реакцию окружения. Стиль управления у подавляющего большинства лидеров «неназначенных»- Коллегиальный, ведь директивными методами сложно добиться симпатии одноклассников или коллег. Отличием от формальных руководителей так же является средний уровень ответственности у исследуемых. Стиль руководства на основе самооценки - демократический, его выбирают 88% респондентов. Что может говорить о здоровой самооценке исследуемых и дружелюбном отношении к миру.

Список использованной литературы:

1. <https://www.e-xecutive.ru> (<https://www.e-xecutive.ru/wiki/index.php/%D0%A0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C>)
2. Андриянченко Е. Г.. Влияние неформального лидерства на эффективность совместной деятельности сотрудников служебного коллектива. 2013
3. Наумова Татьяна Альбертовна, Баранов Александр Аркадьевич, Тараканов Ярослав Леонидович. РАЗВИТИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ ЛИЧНОСТИ У СТУДЕНТОВ ВУЗА. Вестник евразийской науки. 2015 г.
4. Е. В. Слепцова. К. Овезова. ПРОБЛЕМЫ ЛИДЕРСТВА В ОРГАНИЗАЦИИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА УПРАВЛЕНИЕ ПОВЕДЕНИЕМ ПЕРСОНАЛА. 2018 г
5. Беляева, П. А. (2009). Развитие лидерского потенциала студентов как психологическая проблема (*students' leader potential development as psychological problem*). Наука. Инновации. Технологии, (6), 126-131.
6. Селезнева, Е. В. Лидерство: учебник и практикум для вузов / Е. В. Селезнева. — Москва: Издательство Юрайт, 2019. — 429 с.
7. Я. Райгородский. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. М.: Бахрах-М, 2011, ISBN 978-5-94648-092-5

Секция 1

«АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ – АҚЫН, ФИЛОСОФ, КОМПОЗИТОР, ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ, МӘДЕНИ РЕФОРМАТОР»

Ізтелеу Толғанай

*Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы*

*Ғылыми жетекшісі: филос.ғ.к., «Қазақстан тарихы әлеуметтік ғылымдар»
кафедрасының доценті Божбанбаев Б.М.*

АБАЙ ОБРАЗЫ – ХАЛЫҚ ӨМІРІ

Аңдатпа

Мақалада Абайдың кең құлашты, мол тынысты эпикалық образы және оның ақындығының халықпен ұштасу жайлы жазылған.

«Халқының қамын ойлап, қалың бұғаудан шығуына себепкер болып, халқын оятып, оларға терең философиялық ой айтқан, оларды қамаудан шығарып, нәзік сезімге шақырған, олардың жүрегінде нәзік сұлулық дүниесінің сәулесін ашқан Абай екенін Мұхтар Әуезов ешқашан есінен шығарған емес, өмірінің соңғы кезіне дейін үлгілі түрде ұстады», - деп көрсетеді академик Әлкей Марғұлан. Міне, осы ұғымдардан-ақ халықтың бақыты үшін, өз халқының болашағы үшін жан дүниесін қинап, өмірдің ашы көрінісімен арпалысқан Абай сияқты данышпан адамның азаматтық адалдық қасиетін таныта білген заңғар жазушы Мұхтар Омарханұлы Әуезов екені көрініп тұр.

Мұхтар Әуезов Абай секілді дара да дана данышпанның ғаламат ерекшелігін суреттеп қана қойған жоқ, Абайды, Абай арқылы бүкіл қазақ халқының жан дүниесін, болмыс- бітімін, дарқан да мейірімді қасиетін, халық қуатының айбынын дүниежүзінің әдебиетіне, халқына жеткізіп кетті. Қазақ деген халық бар екенін танытқан да Мұхтар Әуезов еді.

«Абай» және «Абай жолы» романдарын жасау - менің бүкіл творчестволық өмірімдегі сүйікті ісім. Сүйікті геройым, құрметті Абайға ой-қиялым жиі-жиі оралып отырады. Абай үшін қуанамын. Оқушыларға мына бір шамалы ғана еңбегімнің арқасында бұрынғыдан да жақын туысып келгеніме қуанамын. Ол миллиондаған дос тапты», - дейді Мұхтар Омарханұлы Әуезов.

Осындай данышпан Абай бала күнінен-ақ зерек, қабілетті, ойшыл, ұғымтал болып өседі: «Әке – балаға сыншы» дегендей, әкесі Құнанбай да, шешелері Зере мен Ұлжан да баланың болашағынан көп үміт күтіп, ерекше назар аударады. Халық поэзиясының даналық өнеге, бұқаралық сарындарын, шығыс шайырларының нәрлі поэзиясымен сусындады. Романның басында жас шәкірт Абайдың үш жыл қалада оқып, елге келе жатқан көрінісінде туған жерін жан-жүрегімен жақсы көретіні соншалық - "бұл жерде ұрылар көп болды, бізден алшақ кетпе» деген Байтас пен жорға Жұмабайдың сөзінің оғаштығын өздеріне көзін байлап, ұры болып елестетеді. Сонда туған жердің, Есенбай жырасының топырағы да бала Абайға ыстық болып көрініп тұр. Абай өзінің балалық, жігіттік шағының өзінде дүниеге саналы, ойлы, ізгілікті қасиеттерді игере қарады. Ақиқат пен әділдік туралы жырлаған халық ақындарының жырларынан бойына адамгершілік қасиеттерді дарыта бастаса, игілік пен адалдықты аңсаған еңбек адамдарынан, туралық пен шындықты қатар қойып, әділ бағасын берер турашыл би-шешендерден үлгі-өнеге алып өсті.

Абай жанын тербетіп, Абай жүрегінде асыл сөздерін оятқан туған жердің табиғаты, туған халықтың өнері, халқының неше түрлі өнер сайысы, шешен де бай әдебиеті, күмбірлеген күйі, әуелеткен әсем әні, еркін далада еңсесін көтеретін ойын-сауығы, жастардың жалынды арманы, лап еткен таза да тұрақты мөлдір махаббаты еді.

Шәкірт Абай 24 жаста-ақ мінез-құлқы байыпталған, алдағы өмір күресіне әзір екенін аңғартқандай, ой-санасы, ұғым-нанымы өсіп келе жатқан өз ортасындағы әр түрлі саладағы адамдарға саналы көзбен қарайтын дәрежеге жеткен еді. Әсіресе, туған жер табиғаты, қарапайым қазақ халқының жайбарақа" көшпенділік өмірі Абай поэзиясының көзін ашқандай болды. Сондықтан да, өзінің бұл өмірінде ағыл-тегіл өлең теңізін ағытты. Мысалы: «Жазғытұры», «Жаз», «Қыс», «Күз», «Желсіз түнде жарық ай», «Шоқпардай кекілі бар қамыс құлақ», т.б.

«Жаздыгүні шілде болғанда,
Көгорай шалғын, бәйшешек
Ұзарып өсіп толғанда...
Мылтық атқан құс салған,
Жас бозбала бір бөлек

Су жағалап қутындап», - деп, дарқан даламыздың табиғаты, аң аулап, құс салған жігіттер, жоғары-төмен ұшқан үйрек-қаз, ақыл айтқан ауыл ақсақалдары, оны тыңдап, ұғып отырған адамдар көрінісін жайып салады.

«Абай жолы» романындағы суреттелетін тарихи шындық XIX ғасырдың ақырғы кезеңіндегі 20-25 жыл ішіндегі қазақ тарихындағы өмір тіршілігі кезіндегі ерекше кезеңде, Абай жолы да халық жолы бола бастады. Абай енді халқын бірлікке, мәдениеттілікке, қай халықпен болса да достыққа шақырып, ел арасындағы, ру арасындағы керенау өмірді сынға алып, халқын тура да әділ жолға салуды ақындық поэзиясында көрсете білді. Бұл кезде халық қамқоршысы Абайды көреміз. Абай алғаш Қамқа мен Қодар өлімін көрген жас жүрегі шошып кетіп, әке үкімі мен құнанбайшылар тобының ісіне наразы болуы, одан кейінгі ру таластары, ағалары Тәкежан мен Майбасарлардың жатақ кедейлеріне жасаған оғаш әрекеттер, ру жанжалдарының өршіп, асқынып, Тоқпамбеттегі, Мұсақұлдағы халық, ел адамдары арасындағы қақтығысқа ұласқан кезеңдердегі көріністерде Абай ақиқатты әділ шешіммен шешетін дәрежеге жетеді.

«Абай енді саспастан атын тебініп, ілгері баса түсті. Қасындағы қалың тобын Абылғазы бастап, Абайға ере берді. Абай айғайлап тұрып, Ақберді, Тәкежан, Ысқақ бастаған Ырғызбай тобына әмірлі сөз тастады.

- Қайт әрман, қоразданбай! Сен Ырғызбай болсаң, мында қалың ел!.. Менің елім, менің туысым да, досым! Шапқызбаймын, жөніңе көш! Болмаса, Құнанбай баласы алдымен менімен соғысасың! - деді.. Мынау айыпсыз жылаулар болған жұртыма кейін қайтындар да, үш кісі жіберіп сөзге келіндер», - деп, ел арасындағы дау- жанжалды әділ шешетін Абайды көреміз. “

Мұхтар Әуезов соңғы кітаптарында Абайды ақын, өнер иесі, нағыз ақындықтың асқар таудай алыбы, мөлдір тұнық қайнар-бұлағы екендігін суреттей келе, сол ақындық дарындағы әр өнер саласының туу кезеңдерін суреттейді. Романды оқығанда Абай өлеңдері сыр шертеді, ақындық үн, ақындық ырғақ сезіледі. Абай өлеңдері еріксіз еске түседі, өлеңдерінің шығу тарихын Әуезов романда суреттегенде, әрбір білетін адам Абай өлеңін бірге айтқандай сезінеді.

«Абай, тыңдашы, анау әткеншекте сенің әнің айтылып жатыр. Сенің жөнің бөлек дегенім сол – сен сонау жиналған жас буынның қайнаған ортасыңдасың. «Алыстан сермеп», «Татьяна», «Көзімнің қарасы» - бәрі де Абайдың бірде ел мұңымен күңіренген, біресе жас сырымен шерленген саздары. Тыңдаңдаршы! - деп, Базаралы құлағын салып тына қалды», - деп, Абай өлеңдері мен әндері туралы «Абай жолы» кітабының басынан бастап, эпопея аяқталғанға шейін Мұхтар Әуезов өзінің де асқан ақындық, суреткерлік талантын танытады.

Абайға ақындық -- тән қасиет болса, Абайды бүкіл әлем халқына дара да дана тұлға етіп көрсететін парасаттылығы, үлкен философ адам екендігі, білімділігі, мағынасын, себебін терең не нәрсенің сырын, түсінетіндігінде екендігін жазушы шебер көрсеткен. Халқының сол кездегі тағдыры қандай екенін айта келіп, болашақта қалай өмір сүру керектігін өлеңдерінде, қара сөздерінде шексіз толғану ретінде, үлкен философиялық, даналық ой-пікірге негіздеу ретінде жазғанын Мұхтар Әуезов Абай образына жарасымды етіп көрсеткен.

«Абай жолы» - шын мәнісінде халық туралы жазылған роман-эпопея. Роман үлкенді-кішілі образдарарқылы көрінетін қалың халық өмірін, барлық салт-дәстүрін, халықтың тұрмыс-тіршілігі, еркін даланы ен жайлаған көшпелі көрінісін көз алдыға жайып салады. Романда феодалдық құрылыстың дәуіріндегі жатақтар, байлардың күш көрсетуінен зорлық көрген кедейлер, романның аяғында орыс жұмыскерлеріне қосылып күн көре бастаған, ат үстінде асыр сап ойнап жүрген көп жастар оқу оқып, білім алуға жұмылып жатқан халық өкілдерінің ісін тартымды да нанымды етіп шебер суреттейді.

Көшпелі керуенге ілесе алмай қалып қойған әлсіз кедейлер малы жоқ, енді жер емшегін емуге кіріседі. Сол халықтың ортасынан шыққан Дәркембай мен Базаралы бейнелері тамаша суреттелген. Қарт Дәркембай – көпті көрген, адамгершілігі, ақыл-парасаты мол, намыс иесі адам. Бұл дана шалды автор жатақтардың көсемі етіп шығарады. Өжет, ақылды қарт кедей халқының жоқшылық зардабын көре отырып, Құнанбай сияқты биге өз ойын ашық айтады, бірақ әділетсіздікке қарсы шыға алмайды, ашу-ыза іште қазандай қайнайды, сыртқа шығаруға күш жетпейді.

Романда кеңірек суреттелетін халық өкілінің бірі -Базаралы. Ол өзін халықтан жоғары санамайды, әрқашан кедейлердің қамын ойлайды, кедей халқы үшін күреске даяр, халық бақыты үшін

жанын да аямайды. Ол Дәркембайдан халықтың қарапайымдылығын алады да, оған өзінің батыл, әрқашан өжеттілігін қосып, тәуекелге белін байлап отырады. Ол халық үшін қайратынан мойымайды, сол үшін де каторгіге айдалды, бірақ ол айдауда шыныға түсті. Каторгіден айдалып келген бойда, кедейлердің егінін таптап кеткен Тәкежанның 800 жылқысын айдап алады. Базаралы кедей ауылдарын аралап жүріп, айтатын ақылы да бар:

«Жер емшегін ем. Екі үйің, үш үйің біріксең де, бір жер, екі жер салсаң да, жер тырналап, күш қауқарыңды соған сал. Ен тұрған қалың күзектер, бұлақ, бастау, қоныстар осы бауырда көп қой. Жаздай жалғыз орақпен болса да пішен шабындар... Енді біріңе-бірің сүйеніс те, осы арада өлмес күніңді көр, түге! Осы отырған бір- біріңнен өздеріне жақын ешкім жоқ. Күйі бірдің күні бір, діні бір болсын, берекеннен айрылма!» - деп өсиет айтады.

Автор халық өкілдерінің ішінен жұмысшылардың да бейнелерін көрсетеді. Олар: Әбен, Әбді, Сейіт, Сейіл және басқалар. Олар - қарапайым ғана жұмысшы адамдар. Бірін-бірі сүйіп қосылып, әділетсіз зорлық жазадан бас сауғалап келген қыз бен жігіттерді осы жұмысшылар құтқарып алып қалады...

Шығарманың композициялық құрлысында бас қаһарманы данышпан Абай да, екіншісі - халық өмірін көрсетуге арналған көрініс. Халықтың басындағы өмірдің әрқилы кезеңін көрсете отырып, нағыз сүйікті образы Абайды көріктендіре, ірілете дамытады. Қазақтың бай да шешен тілі, марал-мәтелді нақыл сөздерін шебер қолданған. М. О. Әуезовтың бұл эпопеясы дүниежүзілік әдебиет тарихында зор бағасын алған.

Абай Қазақ халқын әлемге таныстырды. Болашақ ұрпағы, біз Абай армандаған асулардан асып, ғылымның сан салалы кезеңдерін меңгеруіміз керек.

Мұхтар Әуезов «Абай қазақ халқының көзі, көз қарашығы» деген екен. Ендеше Абай даласына жарқыраған шам жаққандай, «көкірегін ашып» кеткен ғаламат данышпан екен.

Бенжан Матилдің «Шынында да, бұл қазақтар неткен ғажайып халық! Осы кереметтік «Абай» романында тамаша суреттелген! Сіздің бақытты халыққа мен шынайы көңілмен қызығамын, ал сіздің өзіңізді өлмес туындыларыңызбен құттықтаймын!» деген сөзін оқып, қазақ деген елімізбен, Абайдай қайта келмес тұлғаларымызбен рухымызды көтеріп мақтанамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Абай жолы» романы М. Әуезов
[https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B1%D0%B0%D0%B9_%D0%B6%D0%BE%D0%BB%D1%8B_\(%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD\)#%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BA%D3%A9%D0%B7%D0%B4%D0%B5%D1%80](https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B1%D0%B0%D0%B9_%D0%B6%D0%BE%D0%BB%D1%8B_(%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD)#%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BA%D3%A9%D0%B7%D0%B4%D0%B5%D1%80)
2. Мүсірепов Ф. Суреткер парызы. - А., 1970,
3. Нұрқатов А. Мұхтар Әуезов творчествосы. - А., 1965
4. М.Шәбжантайқызы, К. Ибрагимова 2012

А.С. Оразбаева¹, С. К.Кабденова¹

¹А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

ШӘКӘРІМ ӨЛЕНДЕРІНДЕГІ РИТОРИКАЛЫҚ СҰРАҚТАРДЫ ТАНЫМДЫҚ ТҰРҒЫДА ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақалада Шәкірім өлендеріндегі риторикалық сұрақтар тілдік-танымдық тұрғыда қарастырылады. Өз заманының суретшісі, өлендері философиялық тұжырымдар мен бейнелі образдарға толы ақын өлендерінің риторикалық сұрақтар арқылы көтерген проблемалары сөз болады.

Ақын өлендеріндегі адам өміріндегі адалдық пен арамдық және басқа да қарама-қайшылықтардың тілдік құралдармен берілу тәсілдеріне ерекше назар аударылады. Өлендерінің тәрбиелік мәні түсіндіріледі. Сонымен бірге өлең мәтіндеріндегі бейнелеу құралдарының [стильдік](#), [эстетикалық](#) сипаты қарастырылады. Көркемдегіш сөздердің лексика-семантикалық ерекшеліктері талданады. Шәкәрімнің

ешкімге ұқсамайтын стилінің бар екені, әдебиетке көрікті ойларымен тың жаңалықтар әкелгені сипатталады.

Кілт сөздер: Риторикалық сұрақ, лексика-семантикалық ерекшеліктер, көркемдегіш сөздер, риторикалық троп, антитеза, логикалық сұрақ.

Аннотация

В статье риторические вопросы в стихах Шакарима рассматриваются с языко-познавательной точки зрения. Речь идет о проблемах поднятых через риторические вопросы стихотворений поэта наполненных философскими суждениями и художественными образами художника своей эпохи.

Особое внимание в стихах поэта уделяется способам передачи языковыми средствами такие качества верность и обман и другие противоречия в жизни человека. Разъясняются воспитательное значение стихов. Также рассматриваются стилистические и эстетические характеристики средств изображения в текстах стихов. Анализируются лексико-семантические особенности художественного слова. Описывается не похожий ни на какой другой, внесший в литературу своими красивыми мыслями новшества уникальный стиль Шакарима.

Ключевые слова: риторический вопрос, лексико-семантические признаки, иллюстративные слова, риторическая группа, антитезис, логический вопрос.

Abstract

In the article rhetorical questions in Shakarim's poems are considered from the linguistic and cognitive point of view. It is about the problems raised through rhetorical questions of the poet's poems filled with philosophical judgments and artistic images of the artist of his era.

Special attention in the poems of the poet is paid to the ways of transmission by language means such qualities as loyalty and deception and other contradictions in human life. The educational meaning of poems is explained. Stylistic and aesthetic characteristics of the means of image in the texts of poems are also considered. The lexical and semantic features of the artistic word are analyzed. It is described not like any other, who brought to the literature with his beautiful thoughts innovations unique style of Shakarim.

Keywords: rhetorical question, lexical and semantic features, illustrative words, rhetorical group, antithesis, logical question.

КІРІСПЕ

Шәкәрім Құдайбердиев халқымыздың қоғамдық ағартушылық, мәдени және әдеби өміріне белсене араласқан, ағартушылық-демократиялық, гуманистік идеяларды насихаттаған, Шоқан, Абай, Ыбырай ұстаған ағартушылық дәстүрді ілгері жалғастырушылардың бірі болды. Ақынның шығармашылығының тек өзіне ғана тән белгісі – өмір шындығын, заманға деген көзқарасын ашық айту, риторикалық сұрау тастай отырып ой қозғау. Ақынның оқырманға, өзіне сұрау тастауынан болашақты болжағанын, өз дүниетанымын, толғамын, мінез-құлқын таныта отырып, өлеңнен демеу тапқанын, шығармалары арқылы келер ұрпақты тәрбиелегенін, сол замандағы халықтың тұрмыс-тіршілігіне, өміріне жанашырлық танытқанын, адамдардың жағымды-жағымсыз мінездерін, жан дүниесін әр қырынан танығанын көреміз.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Өз заманының суретшісі, табиғат, қоғам, адам туралы көп толғаныстар, тебіреністер, философиялық тұжырымдар жасаған Шәкәрімнің ақындық әлемі түрлі бейнелі образдарға, тілдік көркемдегіш сөздерге, түрлі тәсілдерге толы. Абайдан кейін тек қазақ әдебиетінің төңірегінде қалып қоймай, Шығыс, Батыс, орыс әдебиеті үлгілеріне зер сала отырып, сөз өнерін түрлі бояулармен әрлеп, көркемдей білген, жаңа түр, жаңа бояу енгізе білген. Сол тәсілдердің бірі - риторикалық сұрау тастай отырып жазу.

Риториканың мақсаты басқа да барлық прозалық шығармалардың теориясы сияқты тек қана сендіру мен дәлелдеуден тұрмайды. Ежелгі және кейбір қазіргі тәлімгерлерге қарсы ретте біз сол сөзді ғылымдағы санамызды қалыптастыратын, үйрететін немесе жүрекке және ерік-жігерімізге әсер етеді деп түсінеміз [<https://www.uniface.kz>].

Ойды сезіммен, әсерлі жеткізу мақсатында жауабы өзінен өзі айқын көрініп тұратын, сұрақ түрінде оқырманға әсерлі леп тастау түрі риторикалық сұрау деп аталады. Өлеңде, прозалық

шығармаларда оқырман оның жауабын іштей біліп отырады. Кей шығармаларда ол оқырманға алдағы болатын оқиғалар елесін жасау үшін де берілуі мүмкін. Риторикалық троптар адамның танымдық қызмет тәртібін көрсетеді. Қоршаған ортаға қарай адам мыналарды көреді: ұқсас жағдайлар мен заттарды байқайды (метафора да солай); жағдайларды жақындығына, бір-бірімен араласуына қарай топтайды (метонимия да солай); көзге көрінбейтін жағдайларды байқайды (сезімдер әлемі, интеллектуалды әлем). Риторикалық троп мағыналық өлшемге ие, соның көмегімен мазмұнды қысқаша жеткізеді. Образды оралым көрнекті, есте жақсы сақталады, жақсы қабылданады, мәтіннен қанағат алуға мүмкіндік береді, тыңдаушыны шығармашылық процеске қосады [<https://stud.kz/referat/show/76536>].

«Бай мен кедей» өлеңінде:

Бай болдың, батыр болдың, шешен болдың,

Ел билеп, топ бастаған көсем болдың.

Бір адам қандай болсын десең, болдың.

Немене, қор да болдың, кем де болдың,

Малсыз кедей кімменен тең де болдың?

Екеуінің бірін ал өзің таңдап,

Түбінде мен не болдым, сен не болдың? [1, 108] немесе «Қулар» деген өлеңіде:

Жігіттер, қор да емеспін, кедей де емен,

Кемдік көрген жерім жоқ ештеңеден.

Құдай жолын біле алмай қу билеген

Елден басқа қайғым жоқ, мұныма сен.

Байқаңыз, бұл сөзімнің міні бар ма?

Күнде анттасқан бұл елдің діні бар ма?

Аузымен құс тістеген жақсыңыздың

Қу мен сұмға жалынбай күні бар ма?..

...Жайың осы. Өңкей сұм жалынғаның,

Лайық па соларға табынғаның?

Құдай берген малыңды қуға шашып,

Осынша есер болғаның не қылғаның?

[1, 110,111].

Осы өлеңде ақын өзі кедей ретінде баймен сырласып, оған сұрау тастай отырып, сөйлесу процесіне қосады, ойлануға, шешім қабылдауға, қанағат етуге шақырады, оқырманның психологиясына, сана-сезіміне, логикасына әсер етеді. Сөйлеу – тіл жұмсаудың басты тәсілінің бірі жүздесіп және басқа амалдар арқылы өзара сөйлескен адамдар істің, әр нәрсенің мән-жайын білгісі келгенде сұраулы сөйлемнің түрін қолданады. [2, 17-6]. Риторикалық сұраулардың сұраулы сөйлемдерден айырмашылығы – онда жаңа мәлімет алуға қажеттілік тұрмайды, белгілі бір мәселеге ой-тұжырым айқын көрінетінінде яғни ол сұрақ емес, автордың белгілі бір пайымы, ой қорытуы, тұжырымы. Кейде автор сұрау тастай отырып, тыңдаушыдан немесе оқырманнан көкейіндегі жауапты күтетіндей. «Қазақтың жаманы бар ма?» өлеңінде:

Қазақтың жаманы болмас,

Жаманнан аман болмас.

Бірігіп іс қылатұғын,

Түзелер заманы болмас.

Бұл елде адалдық бар ма?

Ондайын байқадыңдар ма?

Істейді нені де болса,

Наданға арамдық ар ма?

Ар сатар шайға да болса,

Бір асам майға да болса.

Ізденіп табады, жейді,

Адамды қайда да болса.

Жуаны қылады зорлық,

Момынның көргені қорлық.

Теп-тегіс қулық пен ұрлық,

Ал енді қайтіп ел болдық?

[1,24] деп қазақ халқына сұрау тастай отырып, надандарға, елге деген наразылығын риторикалық сұрау тастау арқылы жеткізген. Осы өлеңдегі адалдық пен арамдық, жуан мен момын деген тіркестер арқылы ақын сол кездегі адамдардың психологиялық көңіл-күйін, болмысын, іс-әрекетін антитеза (шендестіру) арқылы жеткізген. Антитеза - шендестіру (грек. antithesis — қарама-қарсылық) мүлде қарама-қарсы ұғымдарды, жағдайларды, образдарды салыстыра не қарама-қарсы қоя отырып, ой мен сезімді әсерлі жеткізуге ұмтылатын стильдік, эстетикалық бейнелеу құралын көркемдік әдісінің бірі [<https://kk.wikipedia.org>]. Риторикалық сұрақтардың өзіне тән тағы бір белгісі – оқырманға барынша қатты әсер ету, қойылған сұраққа жауап іздету, яғни қойылған сұрақтың ішінде жауап мазмұны жасырынып тұрады. Сұрақтың болымсыз түрі жауаптың болымды түрін қажет етіп тұрады.

«Шаруа мен ысырап» өлеңінде:

*Қайтер еді, жігіттер,
Тым қымбатты кимесек?
Мақтан үшін борышты
Үсті-үстіне үймесек?
Қаладағы байлардың
Ыңғайына билесек.
Аяғында қайтеміз
Банкрот боп күйресек?
Бал қоймай-ақ, май қойсақ,
Келген қонақ жемес пе?*

[1,78]. Болымсыз түрде берілген риторикалық сұрақтарды оқи отырып, оқырман өзін-өзі тәрбиелей алады, іштей беретін жауабын болымды түрде іске асырады. Сонымен қатар риторикалық сұрақ семантикалық не логикалық көзқарас тұрғысынан сұраулы сөйлемнің ерекше түрі ретінде қарастырылады. «Қазақ айнасы» өлеңінде:

*Досың қайсы, қимастай елің қайсы?
Ел салмағын көтерер бөлің қайсы?
Аузың темір татиды бәрін татып,
Жалғанды қимайтұғын жерің қайсы? [1,94] немесе «Анық пен танық» өлеңінде:
Ойлаңыз ақыл-білім қайда болмақ?
Денеде, қандай орын жайда болмақ?
Білу, нану, ұнату- ақыл ісі,
Қайтсе зиян, қайткенде пана болмақ?..
Біқтималдың есігі екеу болмақ,
Ішіне пайда, зиян... бәрі толмақ.
Нысананы сығалап дәлдеп атпай,
Көзін жұмып оқ атқан қайтіп оңбақ?[1,81].*

Ақын осы өлеңдерінде сұрау тастай отырып, эпифораны шебер қолданған, өлең өлшеміне өрісті ойды сыйдыра білген. Эпифора – айшықтаудың бір түрі, сөз әсерін күшейте отырып, оқырман назарын айрықша аударғысы келген нәрсені не құбылысты бірнеше мәрте қайталап, айтар ойды, ұқтырар сырды ұғымға мұқият сіңіре түсу. өлеңнің әр жолының немесе ой ағымының соңындағы бір сөз бірнеше рет қайталануы. [4,241]. (*қайда болмақ, жайда болмақ, пана болмақ*). Ақынның риторикалық сұрақты эпифора ретінде қолданғанынан оқырманға эмоционалды-жігерлі әсер ету, қозғалған мәселелерге өз қарым-қатынасын көрсеткенін байқаймыз. «Жастарға» деген өлеңінде:

*Хош, енді көп наданның тілін алдық,
Бірімізге біріміз пәле салдық.
Ой да жоқ, ұят та жоқ, күнде аңдысып,
Жүргенмен жағаласып не таба алдық?
Арам ақыл үйрендік айла, амалдық,
Құлық пен өтірікті сайлап алдық.
Ынсап, рахым, ұяттан жүген ұстап,
Өзіміз ең түбінде қайда бардық?
Тыным жоқ, тыныш жүріп, мал бағарлық,
Арыз бердік, бас кетіп, айдаларлық.
«Енді бізге гадалат айта көр»-деп,
Өзіміз ақырында қайда бардық?*

Бұл өлеңде де сұрай арнаудың үлгісі, онда автор қойылған сұрақтарға жауап күтпейді, өйткені олар оқырманға ешқандай жауапсыз-ақ түсінікті, арнаудың өн бойында өзінен-өзі анықталып тұр. Сұрай арнаудың мұндай түрін шешендік, яки риторикалық айшық деп атайды [4,241].

Әр қаламгер туындыларында әлем туралы, дүние туралы, заман, қоғам туралы түсінігін, пайымын өзінше жеткізуге тырысады, өзінше ой қозғайды. Шәкәрім өлеңдері арада бір ғасыр өтсе де әлі де өзектілігін жойған жоқ. Ақын өлеңдерінде көтерілген проблемалар қазіргі қоғамымызда да бар. *Осынша есер болғаның не қылғаның?* («Қулар» өлеңінде),

Жуаны қылады зорлық,

Момынның көргені қорлық.

Теп-тегіс қулық пен ұрлық,

Ал енді қайтіп ел болдық? («Қазақтың жаманы бар ма?» өлеңінде),

Өтеміз бе осымен

Жөнді жұмыс бір қылмай? («Шаруа мен ысырап» өлеңінде) деген жолдарды оқып отырып, өз заманында ақынды алаңдатып, жанына батқан проблемалардың әлі де бар екендігін мойындамасқа шара жоқ. Ақын қоғамдағы жуандар тарапынан болатын зорлық пен қорлық, қулық пен ұрлықтың болатындығына күйіне отырып, болашаққа үміт артып, ел болудың амалы – жөнді жұмыс қылу деп, елді еңбек етуге шақырады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Шәкәрім шығармаларындағы риторикалық сұрақтардың қолданысын талдай отырып, ақын өлеңдерінде жалпы жұртқа арнай сөйлеуінен, өзіне сауал тастау арқылы халықтан жауап күту тәсілінен оның ешкімге ұқсамайтын стилінің бар екенін және оның сол кезең поэзиясындағы тың жаңалық екендігін көреміз. Өлең жолдарымен сауал тастау арқылы қоғамдық проблемалардың шешуініздейді. Қоғамдағы қорлық, зорлық, ұрлық, жалқаулық және т.б. керітартпа іс-әрекеттерді болдырмау мақсатында өлеңдеріндетерең мәнді риторикалық сұрақтар қоя отырып, адамдарды ізгілікке пен адалдыққа тәрбиелейді. Адамдарды бір-біріне қайырымды болуға шақырады. Арамдық пен жалқаулықты, бойкүйездікті сынап отырып, елді еңбек етуге үндеді. Бұдан әлі күнге дейін Шәкәрім өлеңдерінің тәрбиелік мәні өз маңызын жойған жоқ деуімізге болады. Өлеңдері танымдық тұрғыда әлі де өзекті.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1 Құдайбердіұлы Ш. «Қажыма, ойым, қажыма» өлеңдер жинағы. – Жидебай, 2008ж. – 400 б.

2 Балақаев М., Сайрамбаев Т. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы, 2004ж. – 239 б.

3 Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Мектеп, 1982ж. – 360 б.

4 <https://www.uniface.kz> сайты

5 <https://stud.kz/referat/show/76536>

6 <https://kk.wikipedia.org>

М.Б. Әділхан

Казахская национальная академия искусств Т. К. Жургенова

г.Алматы, Республика Казахстан

madina_adilkhan@mail.ru

Научный руководитель: старший преподаватель Алматова Н.А.

**МИР АБАЯ ЭТО ПУТЕВОДНАЯ ЗВЕЗДА, ОНА НЕ ДАСТ
НАМ СБИТЬСЯ С ПУТИ.**

Abstract

This article researches the problem of the nature and the meaning of human existence.

These two problems are correlated reflecting the unity of the world, and are based on functional approach. The category of being has a general meaning and information, according to which a human interpretes his life making plans for the future. Humans activity by nature has a social orientation and is a part of immense megasystem of human and natural existence.

Keywords: the meaning of existence, human nature, functional approach, a general meaning, social progress, spirituality, spiritual inheritance, values common to all mankind.

У казахских просветителей, у всего казахского народа в истории культуры значимое место занял великий писатель, мыслитель-демократ, композитор — Абай Кунанбаев. Благодаря своему таланту, глубине мысли и состраданию к своему народу прославился великий Абай Кунанбаев.

Абай был носителем новой концепции жизни, стоял на голову выше той среды, которая его породила. Просветитель хотел видеть человеческое общество благим и разумным, прогрессивно развивающимся. Стремление к прогрессивному развитию общества, где человека возвышает «разум, наука, воля», является одним из главных направлений всего творчества Абая. Все творчество Абая пронизано идеями непримиримости к безделью, ложному стыду. Человеческий характер, по его мнению, заключается лишь в борьбе с трудностями, в преодолении этих трудностей.

Проблема человека в казахской общественно-философской мысли занимает доминирующее место в развитии сознания и познания, по отношению, как к религии, так и к естественным наукам. Развитие данной проблемы есть история развития казахского духа, его национального сознания. Более того, мы знаем, что нация, как носитель самобытного духовного начала, развивается в большей степени постольку, поскольку она осознает законы своего развития и действует в соответствии с ними.

Фундаментальной философской проблемой человека является вопрос о его сущности. Термин «сущность» неоднозначен, и этим, в частности, объясняется многообразие толкований сущности человека в философской литературе. Можно выделить три основных понятия сущности.

Во-первых, она означает «нечто», некий предмет в его отличии от других предметов.

Во-вторых, сущность – это то, чем определяется данный предмет или класс предметов, т.е. она означает качественную специфику выделенного предмета, его наиболее важное, главное свойство.

В-третьих, сущность – это основа определений единично существующего, закономерно обуславливающий все изменения данного сущего, т.е. сущность - это внутренняя основа изменения.

Итак, в виде основания выступает самоопределяющаяся сущность, или иначе, сущность в плоскости ее самодостаточности и самополагания.

Другими словами, категория основания фиксирует и отражает объективные явления, процессы и т.д. со стороны их суверенности и самодостаточности. Эту суверенность и самодостаточность, по мнению Гегеля, явления приобретают благодаря своей внутренней противоречивости, заключению внутри себя (своей сущности) противоположных сторон и моментов, которые составляют внутренний импульс движения и развития вещи, источник ее жизненности, ее прогрессивного изменения. Смысл бытия и сущность человека (как высшая цель) является, следовательно, тем началом и принципом, который оправдывает и объясняет в жизни и деятельности индивидуума, класса, народа, человечества все их частные моменты.

Человек, достигнув высоты духовности, становится личностью, оправдывает свое предназначение. Борьба за существование и стремление к продолжению рода не делают индивида человеком, ибо они простираются в телесных параметрах, а вот обретение смысла жизни или, иначе, своей сущности, духовных потребностей делают его таковым. Сегодня становится все более и более ясным, что человек именно в развитии и совершенствовании своего духовного мира гораздо больше проявляет свое истинное Человеческое назначение. К великому сожалению, большинство людей сегодня больше заботится об удовлетворении своих материальных потребностей, чем о потребностях духовных. Абай об этом не раз писал: "Нам бы надо понять, что потребности души несравненно выше телесных, поэтому надо подчинить плотские потребности велению души" или:

«Я» – разум промолвит. Плоть скажет «мое», -

Различно у плоти с душой бытие.

Бессмертное «я» никогда не умрет,

«Мое» – это только земное жилье, т.е. значение «я» и «мое» подвластны времени, ибо тело умирает, уходит и «мое», а душа и разум пребывают в вечности. Абай считал, что сама жизнь – истина. Если нет жизни, то и нет целостности, движения, развития. Истина жизни в ее полноте, в полноте духовного бытия.

Нормальное бытие человека предполагает гармонию между материальным и духовным миром. Эту гармонию мы называем духовностью. Духовность есть довольно хрупкое равновесие между врожденными стремлениями человека выйти за рамки своего наличного бытия и одновременно утвердить себя в материальном физическом мире.

Жизнь в казахском миропонимании должна быть направлена на познание основ бытия: истины, любви и добродетели. Для того, чтобы жизнь была наполнена добром, человек должен одухотворить окружающий его мир любовью, человечностью. Последние составляющие добра являются наиболее точным определением человека, его подлинной сущностью.

Смысл бытия и сущность человека в своем единстве способствуют углублению анализа социально-философского содержания смысла жизни как предпосылки единства мира, взаимосвязанного на основе деятельностного подхода. Через социальную деятельность человек самоактуализирует себя в мире. Бытие, как отражение действительности, несет в своей основе всеобщий смысл, информацию индивиду, в соответствии с чем, – осмысливает свою жизнь, строит жизненные планы, задачи. Сущность человека имеет социальную направленность и включена в необозримую историческую цепь человеческого бытия и цепь бытия природы, в эволюцию социального мира и образует одно из звеньев социально-исторического бытия.

Многие абаевские изречения прочно вошли в наше сознание: «остаться одиноким – все равно что умереть», «о достоинствах человека суди по тому, как он начал дело, а не потому, как завершил», «собранность в делах и мыслях – основа благополучия», «не пустое веселье, а полезный и разумный труд исцелит душу», «человек рождается на землю с плачем и уходит скорбя», «всем рождение и кончина суждены, дней минувших не вернуть из тишины», «мир – океан, время – веяние ветра», «чем недостойный старец, лучше труженик-младенец», «разве после суровой весны не приходит полноводная, цветущая весна?» или «жизнь – основа достатка». Нам, откровенно говоря, не стоит искать обоснования в зарубежной философской мысли, все находим во взглядах казахских мыслителей. Но для того, чтобы смысл оправдал свое существование, должен вести к действию. Действие человека подчеркивает законченность мысли, ее итог.

Социальным прогрессом, которого мы достигли, в первую очередь, мы обязаны прошлому, ставившему серьезные смысло-жизненные ориентиры, опережавшему во многом социально-экономическое развитие, которое заключается в единстве и консолидации, в справедливости, в человеколюбии, в добре, в просвещении, в вере и т.д. Философское наследие казахского народа свидетельствует о том, что оно гармонично развивалось в контексте мировой философии. В современных условиях нам необходимо осознать, прежде всего, тот факт, что мир един и неделим, что каждый из нас принадлежит не только семье, социальной группе, обществу, но и единому миру, в котором все взаимосвязано. Сегодня, взяв ориентир на построение правового государства, безусловной основой которого является правовое общество, мы видим свой моральный и нравственный долг перед памятью всех ушедших в безвозвратное прошлое и перед нами стоит ответственность перед обществом и перед самими собой за выбор смысла своей жизни – это, очевидно, высшая, главная ответственность, обосновывающаяся как необходимость.

В современных условиях Казахстан много делает для того, чтобы вывести бизнес на международную арену, подтверждая слова Абая о том, что если развивать торговлю не только в пределах одного города или одной страны, то его родина может совершенствоваться намного быстрее, чем сейчас. В рамках программной статьи "Рухани жангыру" мы говорим о помощи бизнесменам, о необходимости повышения уровня конкурентоспособности казахстанских предпринимателей. В те времена не было понятия слова "бизнесмен", но если переложить взгляды поэта на сегодняшнюю ситуацию, то именно в развитии международного бизнеса и партнерства он видит развитие своей страны. Потому что стараются не подвести великого деятеля, мы также движемся вперед и совершенствуем себя, свою страну и свое сознание.

Поэтому в наше время очень важно помнить таких великих и мудрых людей, каким был поэт, переводчик, композитор, философ и мыслитель Абай Кунанбаев. Это способствует не только развитию нашей страны, но и развитию каждого казахстанца, как отдельной личности.

Список использованной литературы

Книги:

І.Кунанбаев А. Избранное. М., 1945. С.178.

2. Валиханов Ч.Ч. *Собрание сочинений в 5-ти т-х. Т.4. А., 1984. С.388.*
3. Стечкин О.Я. *Развитие представлений о цели и смысле жизни в домарксистской этике. Тула: Тульский гос. пед. ун-т, 1971. – 141с./45/.*
4. Фейербах Л. *Избранные произведения. М., 1955. Т.1. С.184.*
5. *Поэты пяти веков. А., 1993. С.57.*
6. Рубинштейн С.Л. *Человек и мир. М.: Наука, 1997. – 191с./73/.*
7. *Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Сборник статей./Сост. П.С.Гуревич/. М., 1991. С.67.*

Статьи:

8. Кудрявцев И.Е. *«Национальное Я» и политический национализм.// Полис. – 1997. - №1. – С.44.*
9. Фролов И.Т. *О жизни, смерти и бессмертии.// Вопросы философии. – 1983. - №2. – С.63.*

Аскаров А.У.

*КазНАИ имени Т.Жургенова
г. Алматы, Республика Казахстан*

*Научный руководитель: доцент кафедры «История Казахстана и социальные науки»,
к.ф.н. Божбанбаев Б.М.*

АБАЙ КУНАНБАЕВ О ПРОБЛЕМЕ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ

Аннотация.

В данной статье рассмотрены философские и педагогические взгляды великого гуманиста Абая Кунанбаева на проблему нравственного воспитания. Особое внимание обращается на основополагающие общечеловеческие проблемы формирования нравственных принципов и нравственных ценностей в жизни каждого человека.

Каждый народ имеет духовные и нравственные опоры. Одной из таких фундаментальных опор в сознании казахского народа является творческое наследие выдающегося просветителя Абая Кунанбаева. В его произведениях максимально отражены традиции народного творчества и осмысление проблем общества.

Абай – один из величайших гуманистов прошлого. Воздействовать на умы и чувства людей, обновлять общество средством поэтического слова, глубокое уважение к достоинству человека – вот что характерно для Абая-гуманиста.

Не для забавы я слагаю стих, Не выдумками наполняю стих, Для чутких слухом, сердцем и душой Для молодых я свой рождаю стих, -так сам Абай определил предмет своего творчества [1].

Да, именно к молодёжи – к будущему своего народа, а в его светлое будущее, несмотря ни на какие сложности своего времени, великий мыслитель, поэт просветитель-демократ не терял своей веры, утверждая: «Кто не испытывал зла? Теряет надежду лишь безвольный... Ведь истина, что в мире нет ничего постоянного, значит, и зло не вечно... Разве после суровой многоснежной зимы не приходит весна цветущая, многоводная, прекрасная?!». Одно из «Слов» он заканчивает мыслью «И думаю, что может быть, и хорошо жить так, устремляя взор надежды на будущее» [1].

Многогранное творчество великого казахского поэта и мыслителя, просветителя-демократа А. Кунанбаева насыщено глубокими идеями в области философии, литературы, истории, педагогики, психологии. В нём нашли отражение передовые идеи современного ему казахского общества. Много внимания Абай уделяет вопросам государственного устройства, устройства суда биев, происхождения и образования казахских народностей, назначению искусства, роли поэта в жизни народа, формам и содержанию искусства, природе человека, его познавательных способностей. Освещая проблему этики, Абай пытался вскрыть причину падения господствующего класса.

Ну чем не современный научный личностно-деятельный подход к изучению и воспитанию человека? Несмотря на разное социальное положение, утверждает Абай, люди от природы равны. Об этом прирождённом биологическом равенстве людей Абай пишет в 3-4 слове Назиданий: "В этом мире

рождение и рост, сытость и голод, горе и смерть, строение тела и место, откуда взялся человек и куда он должен отправиться, - всё это одинаково".

А поскольку люди равны, то им незачем стремиться навязывать свою волю, силу другим, ибо они не лучше других. Наоборот, люди, народы должны проникнуться уважением в взаимном друг к другу, любить друг друга, жить в мире, не враждовать и не завидовать друг другу. Абая привлекает эстетический, этический облик человека, его образование и воспитание, мир его чувств и интеллекта, его идеалы и цель жизни.

Нравственность – это внутренние духовные качества, которыми руководствуется человек, этические нормы, правила поведения, определяемые этими качествами [, с.442], одна из основных проблем человеческого общества и объект внимания педагогической науки со времен ее возникновения.

Несмотря на природжѐнное равенство, люди, далее утверждает Абай, в нравственном отношении друг с другом не равны: одни безнравственны, порочны, глупы, хитры, другие, наоборот, нравственны, добродетельны, умны, скромны и т. д. Объясняет он это различие в полнее логично ролью среды, в котором кроются основы, источники, общие предпосылки нравственности.

В наши сегодняшние невольно приходим к мысли, что Абай был и прав на все 100 %, считая, что без кровопролития, без жертвоприношений человеческих жизней и судеб, а именно путѐм развития науки и просвещения, культуры можно было формировать и нравственность, и духовную, и материальную культуру народа и общества в целом.

Свой высший этический идеал Абай выразил в нравственной формуле: "*Адам бол!* - *будь человеком*", с которой он обращается прежде всего к молодѐжи. Этический смысла Абаевской формулы "*Адам бол!*" состоит в высокой оценке роли назначения человека в жизни. В его понимании человек должен сочетать в себе разум и гуманность, трудолюбие и образованность, дружбу и любовь. Он не уставал напоминать современникам, что солнце и луна - украшение небес; леса и ягоды - украшение гор, а украшение земли – человек[3].

Придавая первостепенное значение роли воспитания в становлении человека и борясь против тех, кто пытался пороки людей объяснить предписанием рока, судьбы, Абай подчѐркивал, что человек не от природы получает нравственные качества, он становится нравственным или безнравственным лишь в процессе воспитания. Кто же является воспитателем ребѐнка? Конечно же, это прежде всего люди, которые его окружают. Их Абай делит на 3 группы. Абаевскую градацию нам можно взять на вооружение в руководстве воспитательным процессом для выяснения прежде всего упущений, а так же, предупреждений отклонений в нравственном формировании подрастающей личности. Итак, какие же это группы?

Во-первых, это Абаю, родители, братья, сѐстры, т.е. семейное, родственное окружение ребѐнка. Во - вторых, это учителя, воспитатели, наставники, т.е. взрослые люди, профессионально отвечающие за воспитание ребѐнка. И, в-третьих, это сверстники, друзья, товарищи[4].

Но Абай делает чрезвычайно важный нравственно-этический вывод: кто из этих категорий людей наиболее уважаем детьми, кому из них они больше верят, влияние того оказывается наиболее сильным, значительным. Любимый человек - есть первый и главный наставник детей.

Как много оставил нам Абай для педагогических размышлений и поисков эффективных путей нравственного формирования детей. "Любой теоретик и практик в области педагогики может согласиться, глядя на выделенные категории воспитателей, где, в какой группе сегодня ощутимы пробелы. Ведь не секрет, что несмотря на наличие литературы по семейной и родительской педагогике, именно семья строит своё воспитательное влияние на ребѐнка по-прежнему стихийно". Абай же в своих назиданиях неоднократно напоминает, что нравы казахских детей портятся из - за неправильные воспитания их родителей, наставниками, а также в результате пагубного влияния невежественных сверстников.

Обращение к советам и нравственным заповедям Абая может очень нам помочь в преодолении собственного нравственного несовершенства и особенно в воспитании молодого поколения. Выдвигая свой нравственный принцип "*Адам бол!*" В цикле моралистических поэтических произведений, Абай разрабатывает для молодѐжи целый кодекс этических норм дружбы и товарищества, любви в супружестве, долга и совести, мужества и красоты человеческих отношений и т.д. В этом отношении характерны такие произведения, как: "*О, джигиты, дорог смех, не шутовство*", "*В интернате учиться*" и мн. др. Если в одних стихотворениях Абай учит, что надо делать, чтобы быть человеком, то в других учит, чего не следует делать, чтобы стать человеком. Например, "*Не щеголяй вещами*", "*Измучен, обманут я всем вокруг*" и др.

Высоко оценивая роль воспитания в изменении нравов людей, Абай определяет нравственные цели воспитания и образования. Высшая цель воспитания, по мнению Абая, - сделать из ребёнка труженика и патриота, а цель обучения - познание вселенной, приобретение знаний, получение образования и профессии.

Главными средствами нравственного воспитания Абай считает труд и просвещение народа. У него нет почти ни одного произведения, где не говорилось бы о значении труда в жизни человека. Абай воспевает труд как жизненную потребность человека и как основу его нравственности. Человек труда - есть истинный носитель добродетели, он, по Абаю, - *"адамнын киесі" - святой человек*. Что касается науки, просвещения, то их Абай считает универсальными средствами для разрешения всех нравственных проблем, т.е. воспитание в молодом человеке стремления к знанию, к разумности. Абай стремится доказать необходимость сделать этику научной, а науку - этической, нравственной. Один из путей достижения этого идеального соотношения Абаю видится в благоразумно и умеренности - қанағат ету[5].

Умеренность у Абая в потребностях и тем более в поступках выступает как единая нравственная категория, заповедь. Знать меру всему и всего - большое дело.

Не запутывайся в мыслях, одевании, не лишайся здравого рассудка. В еде, в питье, в схеме, в одевании, в объятиях, в поцелуях, в страсти, к богатству, даже карьеризму и хитрости - во всём имеется мера. Всё, что сверх меры - зло".

А меру человеку должна подсказать совесть, являющаяся нравственным регулятором поступков и поведения. Совесть человек чувствует свою моральную ответственность перед окружающими людьми, т.к. совесть - это самооценка личностью своих поступков. А чтобы вовремя удержать себя от безнравственных поступков, Абай предлагает постоянные самоотчёты перед своей совестью.

Таким образом, Абаем формулируются в его поэзии и прозе, наиболее общие нравственные принципы его высшего этического идеала *"Адам бол!"*. Это, во-первых, трудолюбие, во-вторых, стремление к знанию, разумности, в-третьих, умеренность, в-четвёртых, совесть и, в-пятых, самоконтроль, самовоспитание, самодисциплина.

Таким образом, одной из отличительной особенностью творчества Абая является то, что он последовательно проповедует идею просвещения своего народа через сближение с общечеловеческой культурой. Абай продолжает нравственно воспитывать не только объективным содержанием своего глубоко гуманного творчества, но и своей личной страстной позицией учителя, проповедника доброты и гуманизма, истинного учителя молодёжи и учителя учителей. Видимо, во все времена, пока существует человечество, оно будет учить и воспитывать, несмотря ни на какие трудности. И слова Абая, обращённые к учительству, звучат особенно актуально и призывают его к оптимизму и вере в конечные результаты своего труда:

Твёрже ногу, шагай смелей
И тогда не погибнет труд.
Речи тех, кто учит детей,
Как зерно, в земле прорастут.

Итак, можно с полным правом утверждать, что провозглашённые в прошлом столетии Абаем новые моральные нормы, осуждающие с одной стороны, подлость, нечестность, распутство, с другой - возвышающие любовь к труду, самоотверженную борьбу за интересы народа, честность, правдивость, упорство в изучении науки, его высший этический идеал *"Адам бол!"* не только не утратили своего значения в наше время, а приобрели новую силу звучания и требуют самого пристального изучения и овладения ими каждым.

Разбирая все эти морально-нравственные понятия, Абай приходит к выводу о том, что пока в обществе господствует дурной пример, он не проходит бесследно, а формирует у людей часто дурное поведение. Абай лишь вскользь замечает, что нужен (так считал в далекие времена и великий аль-Фараби) умный человек, который мог бы помочь степнякам своими мудрыми советами и наставлениями. Именно поэтому он придавал решающее значение моральному совершенствованию добрых и умных людей.

Говоря о методах и средствах нравственного воспитания, Абай подчеркивает необходимость такта, терпения, внимания и родительской любви к детям. По мнению Абая, самый вредный и опасный метод - это крикливость, гнев, нервозность. "От родителя, - писал он, - который вначале показывает не ум, а гнев, дети не могут брать пример. Они тоже прибегнут к гневу". В ряде своих произведений он указывал: нравы и поведение детей портятся из-за неправильного воспитания их родителями,

наставниками. Дети портятся также в результате пагубного влияния сверстников, друзей и товарищей. Так, родители связывают воспитание детей с расчетливой целью. Во-первых, в лице своих детей они видят лишь своих наследников; во-вторых, духовных жрецов, богомольцев после смерти; в-третьих, кормильцев на старости лет. Абай выступал против всех этих точек зрения на цели воспитания детей. По его мнению, все указанные цели являются эгоистическими, унижающими достоинство будущего гражданина: "Сын твоего отца - недруг народу, сын народа - твой друг", - гневно писал Абай о "концепциях" отдельных родителей на цели воспитания.

По Абая, потенциальные способности человека реализуются через преодоление трудностей; познание, обучение, умение, воспитание, немислимы без труда, без кропотливой работы человека над собой, без любознательности и пытливости. Он писал, что каждый бесцельно проведенный день уводит человека от нормальной, разумной жизни. Поэтому надо заполнить день свой продуманными и полезными деяниями.

Подводя итоги сказанному о нравственном воспитании в педагогическом наследии Абая, следует отметить, что он создал довольно стройную систему нравственного воспитания человека, широко используя при этом сложившийся к тому времени в педагогической науке. В его системе дается интерпретация таких нравственных категорий, как дружба, совесть, воля, стыд, лень, упрямство, трусость и др.

Из богатого наследия Абая, поэта и просветителя, для нас самыми ценными являются его прогрессивные идеи, устремленные в будущее и исполненные решимости неустанно призывать народ к свету, знаниям. Эти идеи вылились в своеобразную программу умственного воспитания молодого поколения. Абай упорно стремился утвердить идеал нового человека - деятеля разума и просвещения, поборника труда и науки, заступника слабых и угнетенных. Поэтому поэт утверждал: "Лишь знаньем жив человек, лишь знаньем движется век! Лишь знанье - светоч сердец!"

Список использованной литературы

1. Құнанбаев А. Шығармаларының толық жинағы (екі томдық). – Алматы: Көркем әдебиет, 2002. – 368 б.
2. Абай Құнанбаев. Избранное. Серия «Мудрость веков». – М.: Русский раритет, – 426 с. 3 Құнанбаев А. Книга слов / Пер. с каз. Р. Сейсенбаева. – Семипалатинск, 2001. – 218 с.
3. Орынбеков М.С. Философские воззрения Абая. – Алматы: Ғылым, – 334 с.
4. Мамырбекова А.С. Нравственный оптимизм Абая // Мысль. – 2007. – № 8. – 116 с.
5. Философский энциклопедический словарь. / Под ред. Л. Ф. Ильичев; П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев; Л. Г. Панов. М. «Советская энциклопедия»; 1983.-840 с

А. Арыстанова

Т.Жүргенов атындағы ҚазҰӨА

*Ғылыми жетекші п.ғ.к., доцент А.А.Тауменбаева
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы*

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІ

Аңдатпа

Мақала бүгінгі таңда өзекті мәселенің бірі жастарға рухани – адамгершілік тәрбие беру мәселесіне арналған. Қазіргі қоғамдағы жастар тұлғасының негізгі қасиеттерінің бірі ретінде адамгершілік мәселелеріне ерекше көңіл бөлінген. Автор ұлы Абай шығармалары арқылы жеке тұлға бойында адамгершілік құндылықтарды, моральдық қағидаларды қалыптастыру қажеттілігін сөз етеді.

Тірек сөздер: адамгершілік, тәрбие, жастар, жеке тұлға

Аннотация

Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме духовно – нравственного воспитания молодежи. Значительное внимание уделено вопросам духовности как одной из основных

качеств личности молодежи в современном обществе. Автор указывает на необходимость формирования в личности нравственных ценностей, моральных принципов с помощью произведения великого Абая.

Ключевые слова: нравственность, воспитание, молодежь, личность

Қазіргі таңда жеке тұлғаның бойында халқымыз ғасырлар бойы қастер тұтып келген адамгершілік, ар-намыс, ождан, имандылық, инабаттылық, мейірімділік, кішіпейілділік, ата-мекеніне, еліне деген сүйіспеншілік сияқты асыл қасиеттерді тәрбиелеу өзекті міндеттердің бірі болып табылады. Бұл міндеттің нәтижелі жүзеге асуы үшін еліміздегі жоғары оқу орындарындағы білім беру мен тәрбиенің мазмұнын жаңарту мәселесі алға қойылып, халықтың ғасырлар бойы жинақтап, іріктеп алған озық тәжірибесі мен ізгі қасиеттерін жас ұрпақтың бойына сіңіру, жастардың қоршаған ортадағы қарым-қатынасын, дүниетанымын, өмірге деген көзқарасын және соған сай мінез-құлқын қалыптастыру көзделіп отыр. Осы тұрғыдан алып қарағанда, адамгершілік мәселесі, Абай шығармаларының тәрбиелік мәнін тәрбие ісінде қарастыру және оны ұтымды пайдалану аса қажетті деп түсінеміз.

Адамгершілік құндылық - әрбір адамға тән барлық игі қасиеттер және ол жеке тұлғаның ортамен қарым-қатынасқа түскен кезде шынайы көрініс беруі арқылы айқындалады. Ендеше, халқымыз ғасырлар бойы қастер тұтып келген ар-намыс, ождан, имандылық, инабаттылық, мейірімділік, кішіпейілділік, ата-мекеніне, еліне деген сүйіспеншілік сияқты асыл қасиеттерді тәрбиелеу - заман талабынан туындап отырған мәселе. Бұл міндеттің жүзеге асырылуында ұлттық рухани-адамгершілік құндылықтардың мүмкіндіктері мол. Осыған орай, адамгершілік құндылықтар, тәрбие мәселесін өз шығармаларында арқау еткен ұлы Абайдың еңбектері мол.

Жалпы алғанда, адамгершілік тәрбие, адамгершілік құндылық дегеніміз – дүние жүзілік адам баласы жасаған бағалы бағдарламалық білімін құндылық ретінде оқушы өз іс-әрекетіне, қарым-қатынасында, игерген өмірлік тәжірибесіне пайдаланып, өзінің табиғи болмысын байыта алатын, мәдени байлықтарды меңгерген, соған сәйкес әртүрлі іс-әрекеттер, сезім, сана, мінез-құлықта, қоғамдық қатынаста тұлғаға тірек болатын сенімдер жүйесі [1].

Әлемдегі қандай да бір халық болмасын, өз ұрпағына ең алдымен тәлім-тәрбие, білім беруге, адамгершілік, рухани азық сіңіруге тырысады. Өйткені тәлім-тәрбиенің, адамгершілік қасиеттердің адам өмірінде алар орны ерекше екендігі даусыз. Атақты ұлы Абайдың «Адалдыққа, адамгершілікке тырысушылық, биік дәрежедегі сананы туғызады, сана адамның адамшылығын, ақыл-ойын және ғалымға деген қызығушылығын туғызады» деген сөзі бар. Осыдан-ақ, Абайдың адамгершілік, тәрбиенің адам өміріндегі маңызын терең бағалағандығын көруге болады.

Ұлы ойшыл Абай өзінің Отыз жетінші сөзінде: «Мен егер заң қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім» - деді. Яғни, адамның өсіп жетілуіндегі тәрбиенің роліне ерекше назар аудара отырып, адам баласы бір-бірінен ақыл, ғылым, ар-мінез арқылы озатындығын меңзеген. Онан басқа жолмен озамын демектің бәрі - ақымақтық дей келе, адамды тәрбиелеудегі қоғамдық ортаның ролінің ерекшелігін саралап көрсетіп берді. Адамның жақсы, жаман болуы, ақылды, ақылсыз болуы генетикалық негізге байланысты, ақсүйек тұқымынан шыққандар ақылды, алғыр болады дейтін теріс көзқарасқа қарама-қарсы Абай адам мінезінің қалыптасуы тәрбиеге байланысты екенін дәлелдеді [2].

Абай Құнанбаевтың өзге де тәрбие, адамгершілікке үндейтін өлеңдері мен қара сөздерінің тәрбиелік мәні зор. Абайдың «Адамның қолын бақытқа жеткізетін ілім - білімді игеру де жастардың ғана қолынан келетін іс. Қартайған адам қанша ұмтылса да, өндіреті аз болмақ» деген сөздері білімге ұмтылған жастар үшін аса құнды. Біздер Қазақстанның болашағы жастар, ұлы ақынның бұл айтқандарын берік есте сақтауымыз қажет.

Абайдың тағы бір үлкен адамгершілік мәселесін қозғайтын шығармасы – «Отыз алтыншы сөзі». Абай Құнанбаев ұяттан, ардан безгендерді сынап келіп, ұят жайында және ұяттың түрлерін сөз етеді. Ұяттың бір түрі – адамның балалық дәуірінде болатын табиғи құбылыста, екіншісі – жасықтық, ынжықтықпен байланысты. «Ұялмас нәрседен ұялған ұялу – ақымақтық, жамандық», - дей келіп, шын мәніндегі ұят қандай болу керек деген сұраққа жауап береді.

«Ұят деген – адамның өз бойындағы адамшылығы, иттігінді ішіңнен өз мойныңа салып, сөгіп, қылған қылмысының аты. Ол уақытта тілге сөз де түспейді, көңілге ой да түспейді. Көздің жасын, мұрынның суын сүртіп алуға да қолың тимейді, бір ит боласың. Көзің кісі бетіне қарамақ түгіл, еш нәрсені көрмейді. Мұндайлыққа жетіп ұялған адамға өкпесі бар адам кешпесе, яки оның үстіне тағы аямай өртендіріп сөз айтқан кісінің өзінің де адамшылығы жоқ десе болар», - дейді.

Абайдың бұл сөздерінен ұят мәселесіне аса көңіл бөліп, өскелең ұрпақтың ар – ұяттарын таза сақтауын арман еткендігін көреміз. Абайдың өмір сүрген тұсында жазылған бұл сөздердің қазіргі таңда да тәрбиелік мәнін жоғалтпағандығын анық байқауға болады.

Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңінде толық адам болу туралы өзінің жүйелі де қалыптасқан көзқарасын ұсынады. Мәселен:

Адам болам десеңіз...

Бес нәрседен қашық бол...,-

Бес нәрсеге асық бол, - т.б. деген жолдарында жастарды адам болуға, жаман нәрседен бойын аулақ ұстауға, жақсы нәрсеге құштар болуға үндейді. Адамның жақсы адам болуы, ішкі рухани қазынасының молығуы тікелей адамның өзіне байланысты, өз қолында екендігі айқын. Сол себептен де, Абай өзінің Он тоғызыншы сөзінде «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады. Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады. Сол естілерден есітіп білген жақсы нәрселерді ескерсе, жаман дегеннен сақтанса, сонда іске жарайды, сонда адам десе болады», - деп пікір білдіреді.

Білімге құштарлық, қазақ жастарының білімді болуын көксеген Абай бұл тақырыптарға да көп ой қозғаған. Ақынның «Алтыншы», «Сегізінші», «Он бірінші» сөздері жоғарғы ілім - білімге ұмтылуға бөгет жасайтын надандық, мақтаншақтық мінездерді мінеуге арналады. Абай өзінің Алтыншы сөзінде «Бірлік - ақылға бірлік, малға бірлік емес», - десе, сол әңгімесінің екінші жерінде: «Бұрыс - алды тірлік» дейді.

Ұлы ақынның кез келген қара сөздерін, өлеңдерін алып қарасақ ақынның жаман мінезден, надандықтан, мәдениетсіздіктен, жалқаулықтан, еңбексіздіктен қашық болуға тәрбиелейтіндігін, жастарға пайдалы, тәлім—тәрбиелік мәні бар бар құнды шығармалар екендігін байқауға болады. Бір ғасыр өтсе де өз өзектілігін жоғалтпаған Абай шығармаларының құндылығы да осында болса керек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Нұрғалиева Д.Ә. *Тәрбие процесінде 5-9 сынып оқушыларының адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру.* – Алматы, 2005-140 б.

2. Құнанбаев А. *Шығармалары. Екі томдық., 1-2 т.* – Алматы: Жазушы, 1988. – 568 б.

3. Таутенбаева А.А. *Қазақ және ағылшын этномәдениетіндегі құндылықтар. Монография.* – Алматы, 2013. – 176 б

Кайырбек А.А.

КазНАИ имени Т.Жургенова

Научный руководитель – доцент Искакова А.О.

г.Алматы, Республика Казахстан

«СЛОВА НАЗИДАНИЯ» АБАЯ В КОНТЕКСТЕ ИНОЯЗЫЧНОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В статье рассматривается суть ценностной ориентации, связанной с изучением иностранных языков, выраженной в двадцать пятом слове «Слов назидания» Абая, место, роль и особенности данного учебного предмета в триаде «образование-культура-язык» и как уникального способа познания мира и обогащения национальной культуры.

Ключевые слова: наследие Абая, слова назидания, ценность, образование, культура, иностранные языки

Аңдатпа

Мақалада Абайдың «Қара сөздерінің» жиырма бесінші сөзінде көрсетілген шет тілдерін оқытумен байланысты құндылық бағдарларының мәні, «білім беру-мәдени-тіл» триадасындағы осы

тақырыптың орны, рөлі мен ерекшеліктері және әлемді түсінудің және ұлттық мәдениетті байытудың ерекше тәсілі ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: Абай мұрасы, нақыл сөздер, құндылық, білім, мәдениет, шет тілдері

Abstract

The article discusses the essence of the value orientation associated with the studying foreign languages, expressed in Abay's "The Words of Wisdom" in the twenty-fifth word, it also considers the place, role and features of this subject in the triad "education-culture-language" and as a unique way of understanding the world and enriching the national culture.

Keywords: Abay's heritage, words of edification, value, education, culture, foreign languages

В этом году нам представилась счастливая возможность еще раз погрузиться в мир Абая - мир уникальный, полный мудрости, благородства, глубоких знаний, мыслей, которые как возможно как никогда имеют особую ценность и актуальность. В своем выступлении, посвященном 175-летию Абая президент Казахстана Токаев К.К. следующим образом определил его роль и место в мировой культуре: « Кунанбаев как мыслитель, поэт, просветитель, основатель новой литературы нации, переводчик, композитор, оставил неизгладимый след в истории страны. В его стихах и словесных словах были отражены бытие, жизнь, мировоззрение, характер, душа, религия, менталитет, язык, дух народа, а затем все это превратилось в уникальное явление — мир Абая.» [1, с.2] Мир Абая настолько разнообразен, что кажется нет ни одной сферы человеческой деятельности, которой не коснулись бы размышления мыслителя и философа. Особое место в его нравственной системе занимает необходимость приобретения знаний. Удивителен тот факт, что он, будучи родом из бескрайней казахской степи, так прозорливо предвидел и понимал важность изучения иностранных языков, культуры других народов. В своем двадцать пятом слове в «Словах назидания» он сказал: «Изучив язык и культуру других народов, человек становится равным среди них, не унижается никчемными просьбами». [2,с.66]. Только знания позволят нам занять достойное, равное место среди других народов земного шара.

Недаром в своем выступлении Токаев К.К. подчеркнул, что новых исторических условиях все мы должны обратить внимание на развитие и популяризацию родного языка, повысить его статус, при этом необходимо отдать предпочтение изучению английского языка. Чем больше наша молодежь владеет языком, тем больше расширяются возможности. Но важно, чтобы молодые люди знали родной язык. Если подрастающее поколение, как сказал Абай, осваивает науку, уважает свой язык и при этом изучает другие языки, это двойное благополучие для нашей страны. [1,с.2]

В системе овладения знаниями иностранный язык занимает особое место, поскольку он представляет собой еще один способ познания, через который мы можем почерпнуть удивительно полезные сведения и лично для себя. Мы, студенты, как и наши преподаватели являемся частью триады – образование, культура, язык. Все три компонента тесно взаимосвязаны, неразделимы и дополняют друг друга. Характер образования определяется типом и уровнем культуры общества, и естественно, качество образования зависит напрямую от культуры. К сожалению, сейчас мы наблюдаем как культура и образование расходятся в какой-то мере. Это происходит во всем мире. В нашей стране очень активно идет реформирование системы образования, что, конечно, принесет свои плоды. Сегодня, когда мы говорим «образованный человек», скорее будет правильнее сказать «информированный человек». Потому что когда мы говорим «образованный человек» мы не имеем в виду сумму знаний, а мы подразумеваем такой пласт культуры и такую глубину понимания, знаний, поведения и внешнего вида человека. Именно культура должна определять цели, содержание и структуру образования. Мы можем наблюдать это даже на примере отдельных занятий – чем выше уровень культуры педагога, тем качественнее занятие. Нам кажется, что важно помнить о том, что вообще-то образование – это система воспроизводящая культуру. Становление человека происходит через приобщение к культуре, через присвоение культуры – этот процесс осуществляется именно в системе образования. В этом смысле язык занимает особое место в образовании, поскольку он является основным средством, инструментом, которое хранит и передает культуру. Каковы же особенности иностранного языка как предмета? Предмет не имеющий своего предмета – химики занимаются химией, физики – физикой. На каком же содержании можно обучать иностранному языку – на любом – на текстах художественной литературы, на музыкальных текстах, на деловых контрактах, на материалах прессы, кино и т.д. В этом смысле иностранный язык является всеобъемлющим и поэтому уникальным.

Вторая его особенность заключается в том, что этот предмет присутствует на всех этапах, начиная от детского сада и кончая вузом, независимо от специальности, его изучают и после вуза. Такой интерес к иностранному языку связан со следующей его особенностью – он имеет уникальную общеобразовательную ценность. Через иностранный язык идет присвоение культуры вообще и усвоение различных знаний, не только лингвистических, но и географических, исторических, этнографических и т.д. Иностраный язык, обладая уникальной общеобразовательной ценностью, создает базу для интеллектуального, эмоционального, профессионального развития. И наконец, иностранный язык – это уникальное средство познания мира. Самое ценное то, особенно в нашем сейчас очень беспокойном мире, что через иностранный язык идет познание не только себя и своей культуры, но и чужой, познание, понимание и принятие ее. Мы боимся того, чего не знаем. Мы боимся и не принимаем чужеродную культуру, потому что мы не понимаем ее. Иностраный язык позволяет узнать других людей, их культуру, психологию, поведение, более того, узнав все это – мы можем использовать эти знания, т.е. присвоить то лучшее, что есть в другой культуре и поделиться лучшим из своей культуры. Проникновение в чужую культуру составляет суть теории межкультурной коммуникации, которая сейчас очень популярна. Это воспитывает толерантность к другим людям, устраняет враждебность, воспитывает терпимость и чужое становится своим. Иностраный язык через познание мира учит жить в мире.

Наш великий соотечественник Абай Кунанбаев уже полтора века назад глубоко осознавал ценность знаний иностранных языков и культуры других народов как одного из мощнейших средств обогащения и укрепления собственной национальной культуры.

Список использованной литературы

1. Токаев К.К. Абай и Казахстан в XXI веке.- 9 января 2020 - https://www.inform.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-prazdnovanie-175-letiya-abaya-neobhodimo-dlya-nashego-duhovnogo-razvitiya_a3601972
2. Абай Кунанбаев «Слова назидания». Алма-Ата, Жалын, 1983
3. Китайгородская Г.А. Интенсивное обучение иностранным языкам. Теория и практика. Изд. «Высшая школа», М., 1986
4. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. М., 2000.

Сатылған Әлихан¹, Қанжанов Дияс¹

¹Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА

*Ғылыми жетекшісі: филология ғылымдарының кандидаты, профессор Қ.Н. Шота
Shota-55@mail.ru*

АБАЙ ТАҒЛЫМЫ – ТӘРБИЕНІҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ

Абай Құнанбайұлын біз ұлы ақын, философ, композитор, қоғам қайраткері, қазақ әдебиетінде жазба әдебиеттің негізін салушы, либералды білімді ақын деп білеміз. Сондай-ақ исламға таяна отырып, орыс және еуропа әдебиетіне аса мән берген әрі солар арқылы қазақ мәдениетін жаңартуды көздеген реформатор ретінде танымыз..

Абай мұрасы ғасырлар бойы жасай беретін ұлы тұлғалардың бірі ғана емес, бірегейі. Адам баласының азамат етіп тәрбиелеудің – бірден бір құралы. Ақынның кез келген шығармаларының басты тақырыбы – оқу-білім, өнер, адамды құрметтеу, елжандылық, биік адамгершілік.

Ұлы ақынның: «Жүрегімнің түбіне терең бойла,

Мен бір жұмбақ адаммын, оны да ойла.

Соқтықпалы, соқпақсыз жерде өстім,

Мыңмен жалғыз алыстым, кінә қойма!» ,– деген бір ауыз өлеңінен-ақ ақынның елі мен отаны үшін небір қиындықтарды бастан кешкенін анық аңғарамыз.

Тәрбие тал бесіктен басталады демекші, шеберлікпен, бірізділікпен алтын - ұя мектепте ұштасып жатқан білімді ары қарай жалғастырып, Абай тағлымын тереңдете оқытылса, бұл жұмыстың нәтижелі болары даусыз. Бүгінгі ұрпақ тәрбиесіне қатысты өте қажетті мәселені көтеріп отырған Абай тағлымы

арқылы жастардың бойына ізгіліктің, адамгершіліктің рухани нәрлі дәнін егуді басты мақсат етіп алған ұстаздардың тәрбие құралы екені анық

Ұлы дана мұрасы білім, ғылымның ғана көзі емес, оның тағылымы - тәрбиенің де қайнар бұлағы. Мына өтпелі дәуірдің кейбір келеңсіз жағдайларының жас ұрпақтың аман алып қалудың да бірден - бір емі - Абайға жүгіну, Абайға үңілу дер едім.

Ұлы Абай Құнанбайұлының 175-жылдығы биылғы жылы мемлекеттік деңгейде аталып өтілуде. Бұл оқиғаның барша қазақстандықтар үшін маңызы өте зор. Сол себепті Абайдың рухна тағзым ете отырып, осы тақырыпты ортаға салуды жөн санап отырмыз.

Абай Құнанбайұлы 1845 жылдың тамызында Батыс Сібір генерал-губернаторлығы Семей уезі Шыңғыс болыстығында (қазір - Шығыс Қазақстан облысы Абай ауданы) Тобықты руы болысының отбасында дүниеге келген. Әкесінің «Ибрахим» деп қойған есімін әжесі Зере немересін еркелетіп «Абай» деп атап кеткен, бұл «сақ, ойлампаз» дегенді білдіреді. Содан бері Абайдың бұл есімі тарих беттерінде мәңгілік қалды[1].

Абай үйде жүріп молдадан алған оқуын кейін Семейдегі Ахмет Риза молданың медресесінде жалғастырады, онда араб, парсы және басқа да шығыс тілдерін оқиды. Ол бір уақытта орыс мектебінен де білім алады. Бесжылдық оқуының соңында өлең жаза бастайды, алғашқы өлеңдерін досы Көкбай Жанатайұлының атымен жазады. Әкесі Құнанбай Абайды он үш жасынан бастап билік-әкімдік қызметке тартады. Жиырма сегіз жасқа келгенде Абай болыстықтан бас тартып, бар уақытын жаппай өз білімін жетілдіруге жұмсайды, тек қырық жасында, есейгенде ғана жазған өлеңдерін алғаш рет жарыққа шығара бастайды.

Осы кезден бастап оның кеменгерлігі ашыла бастады десек артық айтпағандық болар еді. Ол үлкен беделге ие болып, танымал болады. Оның айналасына ақындар, әншілер, жыршылар, дарынды жастар жиналып, әлеуметтік-философиялық және әдеби мектеп қалыптастырады.

Ол ақын ретінде қазақтың суырып-салма ақындығын классикалық поэзия деңгейіне көтереді, оның тақырыбын кеңейтіп, бұған дейін беймәлім болып келген тың жанрлар мен өлең түрлерін енгізеді. Ол дәстүрлі сырт сипат пен көпсөзді құр мақтаулардан бас тартып, адамның ішкі сезімін, көпқырлы дүниенің терең ағыстарын аша түсетін терең әлеуметтік-философиялық лирика жанрын құрады. Шығыс поэзиясына тән нәзіктік, әуезділік, ойнақылық батыс әдебиетіне тән жіті зерттеуші зердемен байыды. Азаматтық кемелділікке, стильдік әр алуандыққа, әлеуметтік пайымға ие, жарқын көркем әр алуандылығы бар ХХ ғасырдың басындағы жазба әдебиет мектебінің негізін қалаушы Абай болды.

Абай - қазақ философиясының квинтэссенциясы, ұлттық философияны жаңа биіктерге шығарған ойшылы. Ол адамзат мәселелері туралы толғанады, адамгершілік қасиеттері туралы ілімді дамытады, адамгершілікті жетілдіру қағидаттарын ұсынады, адамның рухани дамуынсыз дүниедегі кез келген қызметтің мәні болмайды деп пайымдайды. Философ-ақын этикалық мәселелермен шиеленіскен эстетикалық мәселелерді зерделеді, адамның танымдық қабілеттерін және оның қазақтың ұлттық дүниетанымындағы ерекшеліктері туралы сұрақтарды қарастырды. Адам өз орнын, өзін тауып, өзімен-өзі болуы тиіс:

«Жүрегімнің түбіне терең бойла,
Мен бір жұмбақ адаммын, оны да ойла.
Соқтықпалы, соқпақсыз жерде өстім,
Мыңмен жалғыз алыстым, кінә қойма!»

Абай Құнанбайұлының бай мұрасы әлемдік мәдениет тарихындағы тамаша құбылыс. Халықаралық беделді ұйым ЮНЕСКО-ның 1995 жылды Абай жылы деп атауы да кездейсоқ емес. Хакім Абайдың мерейтойы әлемнің жиырма бес елінде атап өтілді. Абайдың 150 жылдығына арналған салтанатты іс-шаралар Парижде, Анкарада, Делиде, Пекинде, Мәскеуде, Санкт-Петербургде, Каирде, Будапештте және басқа қалаларда өтті.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы кітапханасының қорлары 1995 жылғы мерейтойлық оқиғалар ғана емес, ұлы қазақ ақынының атын мәңгілікке қалдыру мен оның тарихи мұрасын насихаттау жөніндегі қызметтер туралы мағлұмат беретін мол материалдарды қамтиды.

1995 жылғы 9 тамызда Алматыдағы Республика сарайында өткен Абайдың 150 жылдығына арналған салтанатты мәжілісте Қазақстанның Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев былай атап өтті: «Абай армандары - тек бір ғана ұлт ұстанатын мұраттар емес, күллі адамзат ұстанатын мұраттар. Бүгінгі таңда бәріміз ұлықтап отырған ұлы ақылгөй осыдан бір жарым ғасыр бұрын өз тұсындағы өркениеттен атымен шетқақпай жатқан аймақта жүріп-ақ, тек бүгінгі өркениет қана қамтамасыз ете алар адамдар мен

халықтардың бостандығы мен жарастығына негізделген, ізгілігі мен игілігі бірдей биік дамыған азат қоғамның қандай болмағы керек екендігін де дәл пайымдай алыпты».

Абайдың 150 жылдығына арналған салтанатты мәжілісте Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың сөз сөйлеуі. Алматы, 1995 жылғы 9 тамыз.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті-Елбасының Жеке архивінен

1995 жылғы 11 тамызда Жидебай қорығында сәулеті жағынан да, техникалық шешімі мен нысанның салынуы бойынша да бірегей кешен - Абай мен Шәкәрім күмбездері мемориалының ашылу салтанаты болды. Н.Ә.Назарбаев ашылу салтанатында сөйлеген сөзінде былай деген болатын: «осы күннен бастап Абайдың ата-бабасы өмір сүрген қасиетті жер - әлем халықтараның өмірі, теңдік пен келісім, әрдайым бір-бірінің мәдени мұрасы арқылы баю қажеттігі туралы ақын идеясымен толық келісетін әрбіреуіміз үшін рухани Мекке айналатын болады».

Қазақстанның Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Абайдың «Жидебай-Бөрілі» мемлекеттік тарихи-мәдени және әдеби-мемориалдық қорық музейінің жаңа кешенінің ашылу рәсімінің салтанатында сөз сөйлеуі. Семей облысы, 1995 жылғы 11 тамыз.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті-Елбасының Жеке архивінен

Сол бір мерекелік күндері көптеген шетелдік саяси және қоғам қайраткерлерінің Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың атына жолдаған хабарламаларында Қазақстан халқын Абайдың 150 жылдығымен құттықтау лебіздері болды.

Ұлы М. Әуезов: «Абайдың табиғаты, Абайдың дауысы, Абайдың тынысы – бұл заман тынысы, халық дауысы. Бүгінде ақын дауысы біздің дауысымызбен ұштасып, қатая түседі және тың Абай – өшпес мұра, мәңгілік тақырып. Әр адам Абайды өзінше танып, өзінше оқып, оның терең мағыналы сөздерін ұғынады. Дәл қазіргі уақытта рухы мықты ұрпақ тәрбиелеу үшін Абайдытануда жаңаша көзқарас қажет болып отыр. Абай әлеміне үңілсек, тағлымы зор, рхы күшті адамның көкірегіне ой салатын адамшылық жолға тәрбиелейтін өсиеттерден тұрады. Абай туындылары бүгінде біздер, жастар үшін, ұлттық тәлім - тәрбиенің негізгі оқулығы рөлін атқарады десек, артық айтпағандық.

қуат алуда», – деген сөзінде жастарға жаңа дем, леп бергендей. Шынымен Абай білімі терең болғандықтан, оның шығармаларында дүние, өмір, тіршіліктің мағынасы, қоғам мен заман, болашақ туралы толғаған ойлары да аса тереңде жатыр. Ендеше осы тереңдікті ұғыну, ақынның шығармаларын түйсіну, одан ғибрат алу үшін ерінбей еңбек ету, оны жүзеге асыру нағыз ерлік.

Ойымызды қорыта келе айтпағым, жас ұрпақты Абай үлгісінде тәрбиелеу – ізгілікке, имандылыққа, адамдыққа, биік адамгершілікке бастайтын жол. Сол себептен басқа оқу орындарында оқылатын «Абай тану» сабағы жүргізілсе, құба-құп болар еді.

Қазақ халқының ұлы перзенті Абай Құнанбайұлы теңдессіз шығармаларын мұра ретінде ұрпағына қалдырды. Оларда оның бар өмірі, жарқын болашақ туралы арманы бейнеленген. Оның жалынды өлеңдері мен дана «Қара сөздері» ешқашан күшін де көкейтестілігін де жоймақ емес. Ұлы қазақ ақыны, әрі ағартушысының туындылары әлемнің 30-дан астам тілдеріне аударылған. Ақын есімімен әлемнің көптеген қалаларында көшелер аталып, оның құрметіне ескерткіштер орнатылған.

*Kassymkhanova A.A.
first year master's student,*

Popov V.I. –PhD doctor

*Bozhanbaev B.M. - Candidate of Philosophy, Associate Professor of the Department
"History of Kazakhstan and Social Science" T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
Almaty, the Republic of Kazakhstan*

THE EDIFICATION WORDS OF ABAY KUNANBAYEV AS A KEY TO THE SPIRITUAL REVIVAL OF THE NATION

Аннотация

Статья освещает важность и актуальность для современного поколения слов назидания великого казахского поэта Абая Кунанбаева, 175-летний юбилей которого повсеместно отмечается в этом году.

Аңдатпа

Мақалада қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбаевтың биылғы жылы 175 жылдық мерейтойы жалпыға бірдей атап өтілетін сөздердің қазіргі буын үшін маңыздылығы мен өзектілігі көрсетілген.

Annotation

The article highlights the importance and relevance for the modern generation of the great Kazakh poet Abay Kunanbaev`s words of edification, whose 175th anniversary is universally celebrated this year.

On August 10th 2020 the great Kazakh poet, educator, philosopher, Abai Kunanbayev was celebrated 175 years since his birth. Abai was born in 1845 not far from Semey city (formerly Semipalatinsk) in Eastern Kazakhstan [1].

The name of Abai Kunanbayev is known not only on the territory of Kazakhstan, but also far beyond its borders. So, in 1995 150th anniversary of the Kazakh poet was celebrated by the largest international organization UNESCO, as a result the anniversary was celebrated in different parts of our planet as well [2].

As the President of the Republic of Kazakhstan, Kassym-Zhomart Tokayev notes in his article "Abai and Kazakhstan in the XXI century", "Abai Kunanbayev left an indelible mark on the history of our country. His poems and prose reflected the national identity, life, worldview, character, soul, faith, language, traditions and spirit of the people, which were later assessed as a unique phenomenon called the world of Abai "[3].

Indeed, the work of the Kazakh poet and thinker is a truly amazing phenomenon, because it has not lost its relevance after more than a century and a half. Abai's thoughts connect past generations with the present one, and certainly everyone will find something important for himself there. The great Abai taught his people simple truth: to learn a craft and to love work, and not to spend time in humiliating strife among themselves (second word) [4], to engage in agriculture, trade, to strive for science and art (third word) [4, p. 143], to seek tirelessly answers to questions, like children, instead of passing off ignorance as knowledge (the seventh word) [4, p. 153]. In the twenty-third word, the enlightener notes that the Kazakhs are characterized as a "crowd phenomenon": one should not stand out, it is better to be with the majority. The poet asks the question: "Did the Almighty tell him to exist only in the crowd?" [4, p. 182]. According to Le Bon, becoming a part of the crowd, a person descends several steps down the ladder of civilization [5]. Accordingly, "in the crowd" a genius can die before he can be born, and that is why Abai Kunanbayev was lamenting. The twenty-fourth word reflects aspirations of the great poet regarding the bright future of the Kazakh people: "... will there come bright days when people will forget theft, deception, slander, enmity and will strive for knowledge, learn a craft, and begin to obtain wealth in an honest, worthy way?" [4, p.184]. In the twenty-fifth word of edification, the most acute topic for the poet is touched upon - education of the people. He says that it would be nice to educate Kazakh children, but for this it is necessary to accumulate wealth. Abai Kunanbayev notes that one should learn Russian literacy, because Russian language contains spiritual wealth, knowledge and art. He says: "Having studied the language and culture of other nations, a person becomes equal among them, does not humiliate himself with useless requests" [4, p. 185]. Kassym-Zhomart Tokayev in his article also emphasized the twenty-fifth word of Abai: "It is necessary to develop and improve the status of our native language and at the same time, learning English is a priority" [3]. In the thirty-first word, the great son of the Kazakh steppe mentions four vices that can

destroy one`s mind and talent: "Carelessness, indifference, a tendency to unreasonable fun, craving for dark thoughts and destructive passions" [4, p. 200]. Based on this word, it is surprising that although one century is replaced by another, one generation by the next, but human morals and vices are eternal and, accordingly, are relevant today. In the thirty-second word, the poet calls on people to serve science out of higher motives and great love for it, and not out of selfish goals to enrich themselves. He teaches that if a person has achieved the truth, then he should not deviate from it even on pain of death, and that if he himself does not value his knowledge, then others will doubt them as well. The recipe for achieving the intended goal, according to Abai Kunanbayev, is to be faithful to his duty, to be constant, decisive, to have a strong will, sobriety of reason and purity of conscience [4, p. 201]. The current generation should heed the behest of the great poet, since achieving goals in any area of life is an absolute formula for success. The thirty-fourth word of edification is dedicated to the "question of the eternal": about true faith in the God and that we are all guests in this life. Therefore, it is worth to be at enmity, envy, slander, take offense at each other because of trifles, since it is not known how much time and to whom is allotted [4, p. 206]. In the thirty-sixth word, the folk poet raises a question of morality and conscience: "He who has no shame has no faith either." "Shame is a human dignity that makes you admit your guilt from within and endure your punishment." The poet says that the people he sees are not ashamed of anything and do not blush [4, p. 209]. It should be noted that the moral foundations, the concept of "shame", "conscience" (from the Kazakh "uyat") from time immemorial existed in the vastness of the Kazakh steppe: "uyat bolady" ("it will be ashamed"), - said the elders to the younger, warning them from rash actions. This concept was passed on from generation to generation [6]. But at present, the borders have expanded and traditions have receded into the background, and together with traditions, morality and moral values of Kazakhs disappear. In the forty-third word of edification, the Kazakh philosopher instructs his people to know the measure of their desires for earthly needs, since everything that is higher than the measure is evil [4, p. 246]. And it is impossible not to agree with this statement, first of all, meaning bodily desires (to eat, drink, enjoy, have fun, in a word, lead an idle lifestyle). The forty-fourth word is devoted to striving, where the poet says that the one who does not have striving is insignificant [4, p. 247]. And the final forty-fifth word of edification says that the beginning and foundation of humanity is love and justice. "They are present in everything and decide everything. This is the crown of the creation of the Almighty" - concluded the greatest Kazakh poet Abai Kunanbayev [4, p. 249].

Kassym-Jomart Tokayev emphasizes that the heritage of the great Abai is useful, as it is relevant today. He says that Abai's ideas are spiritual food for the current generation. In this regard, it is necessary to use his works in the modernization of the nation. Also, the President of Kazakhstan notes that the great poet harshly criticized the nation in words of edification only out of love for it. And reflections after reading the poet's wise sayings instill in every person a sense of patriotism. Therefore, says Tokayev, the comprehension of the works of the great Abai by the young generation is one of the priority steps in the revival of the nation [3].

The works of the outstanding poet of the Kazakh steppe Abai Kunanbayev have not lost their relevance and continuity in our era of highly developed technologies, globalization, market relations and the rapid development of civilization. Because they teach us, the young generation, morality, moral values, humanity, purposefulness, desire to learn, justice, hard work and, of course, love for our homeland, faith, culture, people, parents, dreams. Thus, the study and application of the heritage of the great Abai will lead us, young people, to the light: to the spiritual revival and modernization of public consciousness. The preservation of national identity is one of the six areas of modernization that N.A. Nazarbayev, and the words of edification by Abai Kunanbayev, in which age-old wisdom is concentrated, are the key to the revival of national spirituality.

References:

1. *Urankaeva Zh. What was Abai really like: little-known facts on the poet's birthday. Sputnik. - Nur-Sultan, 03.03.2020 - URL: https://ru.sputniknews.kz/abai_175/20190810/11225153/abay-fakty-den-rozhdeniya.html (date accessed: 10.03.2020).*
2. *Mashakov A.K. The role of UNESCO in the international popularization of Kazakh literature. - URL: http://www.rusnauka.com/3_ANR_2013/Philologia/8_126369.doc.htm (date accessed: March 16, 2020).*
3. *Kassym-Jomart Tokayev. Abai and Kazakhstan in the XXI century. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan. 24.01.2020 - URL: <http://mfa.gov.kz/ru/islamabad/content-view/175-5> (date accessed: 09.03.2020)*
4. *Abay. Book of words. Poems. Per. From Kazakh K. Serikbayeva, R. Seisenbaeva. - Alma-Ata: EL, 1992. -- 272 p.*

5. Karmina A.S. *The crowd phenomenon. Psyera psychological community.* - URL: <https://psyera.ru/fenomen-tolpy-1793.htm> (date accessed: 03/15/2020).

6. Omarova A. *About uyat, and not only about it // Karavan.* - Almaty, 01/26/2018 - URL: <https://www.caravan.kz/gazeta/ob-uyat-i-ne-tolko-o-nem-412505/> (date of access: 03/15/2020).

Тұрсынбаева Л.Б.

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті

*Ғылыми жетекшісі: х.ғ.к, доценті Оспанова Гульнар Куантайовна
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды қ.*

ЖАС ҰРПАҚҚА АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫН НАСИХАТТАУ АРҚЫЛЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Аңдатпа

Абайдың асыл мұралары қазір де өзекті, жас ұрпақты экологиялық тәрбиелеуде маңызды құрал болып отыр. Ендеше, бүгінгі ұрпақ, біз үшін Абай - ұлы ұстаз, ал оның мұралары - Мәңгілік Елдің таусылмас асыл қазынасы. Ақын туған жерінің табиғатына деген ыстық махаббатын өзінің өлеңдері арқылы білдіреді. Сондықтан да ақынның табиғат туралы өлеңдері қайшылығы мен қиындығы толық халық өмірінің бір көрінісі іспеттес.

Қазіргі уақытта экологиялық тәрбие беру жер бетінің әрбір тұрғынын қамтуға тиісті бүкіл халықтық мәселеге айналып отыр. Қоршаған ортаны қорғау мен оның байлығын тиімді пайдаланудың Қазақстан Республикасының Конституциясынан орын алуы, арнаулы үкіметтік қаулы қабылдануы, экологиялық тәрбие беру қажеттілігінің күннен-күнге арта түсуі - бұл істі жүзеге асыруды бала бақшадан бастап жоғары оқу орындарына дейінгі тәрбие орындарында оқу-тәрбие жұмыстарының әр түрлі формалары мен әдістерін пайдалануды міндеттеп отыр. Мұның мәні - оқушыларды табиғатқа ұқыпты қарауға үйретіп, оның байлықтарын үнемді пайдаланудың маңызды мәселе екенін ұғындыру табиғатқа дұрыс қарым-қатынас жасау жөніндегі қажетті біліммен икемділік, дағдыларымен қаруландыру. Біздің елімізде «әрбір азамат табиғатты аялауға, оның байланыстарын қорғауға міндетті» деген талаптар барлық уақытта бірдей дәйектілікпен жүзеге асырылып отырмағаны мәлім.

Қоғамның дамуы табиғатпен тығыз байланысты. Ғылыми-техникалық прогрестің даму барысында қоршаған орта мен қоғам арасындағы қарым-қатынастың қарама-қайшылығы арта түсуде. Осы қарама-қайшылық негізінде табиғаттың тепе-теңдігі бұзылып, табиғи жүйенің өзін-өзі реттеп отыру ырқынан шығып кетті. Демек, адам баласы өмір сүріп отырған қоршаған ортаны бүкіл ғалам бойынша өзгеріске ұшырату қаупі төнді.

Қазіргі экологиялық мәселелер бүкіл адамзат баласын ойландырып отырған кезде халқымыздың бұл салада қалдырған тағылымдық та, тәрбиелік те мәні зор асыл мұраларына көңіл бөлу керек. Халқымыздың табиғатқа деген сүйіспеншілігі және оны көздің қарашығындай сақтап келуі жайында қазіргі ұрпаққа өнеге-үлгі боларлық жыл мұралар, даналық ұғымдар, мақал-мәтел, нақыл сөз, аңыз әңгіме арқылы жетіп отырған. Осындай әрбір асыл мұраның өзінде қаншама терең ой, әрі тәлім-тәрбие өнегесі жатыр. Сондықтан да әрбір ұстаз, әр тәрбиеші өзінің күнделікті жұмысында халықтық педагогиканың асыл маржанына үнемі көңіл бөліп, әрі оны пайдаланып отырса, оқушылардың экологиялық түсінігінің қалыптасуына ықпалын тигізеді.

Табиғаттың сұлу көріністері арқылы жас ұрпақтың бойына адамгершілік қасиеттерін табиғатты қорғау, сүю сезімдерін тәрбиелеу туралы қазақ халқының ағартушылары мен зиялы қоғам қайраткерлері Ш.Уәлиханов, А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин, А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев, Ш.Құдайбердиев еңбектерінде көп көңіл бөлінген.

Абай өз өлеңінде табиғат пен адам өмірін, тіршілігін, ажырамайтын, бөліп қарастыруға келмейтін біртұтас дүние ретінде қарастырған. Балалардың жанына жақыны Абайдың табиғат лирикасы мен өсиеттері[1]. Абайдың табиғат лирикалары өз алдына жеке сөз етуді міндеттейді. «Абай бейнелеген жаз бен қыс, көктем мен күз, жайлаудағы ауыл, даланың түнгі тынысы, әр түрлі кейіптегі табиғат

көріністері ғана емес, адам жанының құбылыстарымен, елдің тіршілік-тынысымен тікелей байланысты өміршең суреттер деп айтуға болады.

Абай - табиғатқа жан бітіре, көркем де әсерлі бейнелеудің теңдесі жоқ шебері. Абайға дейін қазақта табиғаттың белгілі бір сәтін, көрінісін немесе жылдың әр мезгілін арнайы жеке өлең етіп жазу дәстүрі болмаған. Ақынның айтуынша табиғат - күллі тіршілік атаулының құтты қоныс мекені, алтын ұя, тал бесігі, Абайдың осы тақырыпқа жазылған шығармалық мазмұны қоршаған табиғаттың жанды бояуын, іңкәр сәтін кінәратсіз құрметпен, оның ішінде қазақтың барлық іс-әрекетін, салт- дәстүрін, мінез, ой қабілетін көрсете білгенін дәлелдеді.

Табиғат - адам баласының еңбек етіп, өмір сүретін ортасы. Бар байлық, қазына, тіршілік, табиғат дүниежүзі әдебиетіндегі ірі классик ақындардың барлығының да шығармаларынан орын алды. Әр дәуір, әр жағдайға лайықты табиғатты әркім әртүрлі жырлады. Біреулер табиғат арқылы өмір сүретін, біреулер табиғатты суреттеу арқылы көңіл-күйін, өз көзқарасын айтып берді. Ал кейбіреулер белгілі бір кезеңдерде өмірдегі күрес-тартыстардан безіп, табиғатты ғана жырлаған. Қайткенмен де, табиғат көркем әдебиеттен үлкен орын алды.

Абайдың әндері, өлеңдері қазақ даласына кең тарады. Абай шығармаларының терең философиялық ойлары - кейінгі ұрпаққа қалған өшпес мұра.

Абайдың табиғат лирикасы жалаң келмей, жамыраңқы келеді. Оның пейзажы қимылға, адаммен қарым-қатынасқа, мағыналыққа толы. Абайдың пейзажы біздің қанымызға дарып, санамызға сіңіп кеткен. Көктем келсе, біз Абайдың сөгілген бұлтын, ойнаған найзағайын еске аламыз. Жаз шықса, біз Абайдың көкорай шалғынына аунағандай боламыз. Күз болса, біз Абайдың дымқыл су бүріккен тұманына шомылғандай әсерленеміз. Қыс түссе, біз қалтыраған ақ сақалды шалды көз алдымызға елестетеміз. Абайдың самалы, сағымы, желі, жаңбыры, үскірігі, аязы баяғы күйінде тұрғандай сезінеміз. Оның байлығы баршамызға жетіп жататындай. Абайдың бір ұлылығы осында. Абайдың да айрықша жырлағанының бірі табиғат болды. Ол табиғат аясында өсіп, оны сүйе білді. Абайдың «Желсіз түнде жарық ай», «Күз», «Қыс», «Жаз» деген өлеңдерін оқығанда, табиғаттың әртүрлі құбылысы көзіңе елестейді. Жаратылыстың жайдары жазын, түсі суық тұманды күзін, не болмаса сақылдаған аязы мен қарлы боранын өзің көріп тұрғандай боласың. Мысалы, «Желсіз түнде жарық ай» деген өлеңінде:

Желсіз түнде жарық ай
Сәулесі суда дірілдеп,
Ауылдың жаны терең сай,
Тасыған өзен гүрілдеп.
Қалың ағаш жапырағы,
Сыбырласып өзді-өзі.

Көрінбей жердің топырағы

Құлпырған жасыл жер жүзі - деп, жазғы түннің әдемі суретін алдына тартады, жаз кезінің желсіз тымық күні, аспандағы жарық айдың суға түскен сәулесі, жазғы ауыл, оның жанындағы терең сай, гүрілдеген өзен суретшінің бояуы арқылы тұтас бір картина ретінде көз алдына келеді.

Абай «Қыс» деген өлеңінде қысты адам бейнесінде суреттеп береді. Бұрын қысты бұлай суреттеу болмаған-ды. Абай оны қазақтың ұғымына сай «кәрі құдаң - қыс келіп, әлек салды» деген тәрізді байырғы сөздер арқылы образдар жасайды. Қысты ақ сақалды шал бейнесінде суреттеу бұрынғы қазақ әдебиетінде, Абайдан басқаларда кездеспейді. «Қыс» деген өлеңнің басқа жағын былай қойғанда, бұл шығармадан қыстың қырдағы елге қандай әсері барлығын, мал баққан жылқышыға, жалпы шаруаға жылдың ең бір қолайсыз кезі екендігін айқын көруге болады. Өйткені қыс өз тұлғасында толық берілген. «Қыс» өлеңін оқығанда, аязды қыстың суық лебі бетке тигендей болады. Табиғат тақырыбында жазылған бұл өлеңдері - ақынның асқан суретші екендігіне толық дәлел.

Ақ киімді, денелі, ақ сақалды,
Соқыр, мылқау, танымас тірі жанды.
Үсті-басы ақ қырау, түсі суық,
Басқан жері сықырлап келіп қалды.
Дем алысы - үскірік, аяз бен қар,
Кәрі құдаң - қыс келіп, әлек салды.
Ұшпадай бөркін киген оқшырайтып,

Аязбенен қызарып ажарланды,- деп Абай қыстың кескінін де аса шеберлікпен суреттейді. Үскірік бораны бұрқырап тұрған қысты рақымсыз адам бейнесіне ұқсатады. Қыстың малға да жағдайсыз соқыр, мылқау күш екендігін аңғартады[2].

Абай жылдың қай мезгілін суреттесе де, ең алдымен оның шындық бейнесін береді. Жоғарғы үзіндіде келтірген өлеңдердің қайсысын оқысақ та, сол кездің суреті көз алдында тұрады. «Қылышын сүйреткен қыс», «Масатыдай құлпырған жаз» өз кескінімен көрінеді.

Абайдың тағы бір өлеңі - жазғы шілде кезін суреттеген өлеңі. Ақын бұл өлеңінде жаздың дәл кемеліне келіп тұрған кезін көрсетпек болады. Жаздың әдемі көрінісін:

Жаздыгүн шілде болғанда,
Көкорай шалғын, бәйшешек
Ұзарып өсіп толғанда,
Күркіреп жатқан өзенге,
Көшіп ауыл қонғанда,
Шұрқырап жатқан жылқының
Шалғыннан жоны қылтылдап,
Ат, айғырлар, биелер,
Бүйірі шығып ыңқылдап,
Суда тұрып шыбындап,
Арасында құлын, тай,
Айнала шауып бұлтылдап, - деп суреттейді.

Табиғатты оқиғамен байланыстыра суреттеу халық ауыз әдебиетінде де болды. Бірақ қазақ әдебиетінде табиғаттың өзін жеке тақырып етіп алып, Батыстың классик ақындарының үлгісімен суреттеу Ы. Алтынсарин мен Абай Құнанбаевтан басталады. Әсіресе оны жоғарғы сатыға көтерген - Абай. Табиғаттағы құбылыстарды қимылға келтіріп, жанды бейнеге, яғни кейіптеуді қолданады. Сыртқы ортаның тіршілікке әсерін Абай шығармаларындағы табиғат лирикасынан жылдың төрт маусымындағы тіршілік сипаттауын байқаймыз.

А.Құнанбаевтың қара сөздеріндегі философиялық ой-пікірлері, оның табиғат заңдылықтарын терең пайымдап алумен бірге оған байланысты ғылыми көзқарастарын танытады. Ол табиғаттың бір байлығын адам баласының ауызына тосып, таусылмас азық болып отырғандығын көрсете келіп, «Кім өзіңе махаббат қылса, сен де оған махаббат қылмағың парыз», - деп өсіп келе жатқан ұрпақты табиғат ананы аялап сүйе білуге үндейді[3].

Абай Құнанбаев - оқығаны, білгені мол, білімі терең, дана ақын болумен қоса табиғаттың құбылысын ерте түсінген табиғатшы ғалым.

Қазақтың бас ақыны Ұлы Абайдың өлген күнінен қаншама алыстасақ та, оның өнерін қазақ халқы ешқашан ұмытпайды. Абайдың өзі өлгенмен сөзі өлген жоқ. «Өлді деуге сыя ма айтындаршы, өлмейтұғын артына сөз қалдырған», - деп кемеңгердің өзі айтқандай, Абай - артына - өлмейтұғын сөз, өнеге, өсиет қалдырған. Ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, ғасырдан-ғасырға асып, туған халқымен бірге жасаса беретін кемеңгер[4].

Қорытындылай келе, Абай Құнанбаев - өзінің шығарған туындылары арқылы жас ұрпақтың бойына табиғатқа деген сүйіспеншілікті оята білді. Табиғатты тану арқылы біз күнделікті тұрмысқа, күнкөрісімізге қажетті барлық затты алатынымызды білеміз.

Адамның табиғатсыз күні жоқ,

Мұны айтуға табиғаттың тілі жоқ,-деген мақал бекер айтылмағаны анық.

Табиғатты қорғау үшін ең алдымен табиғатты дұрыс тану қажет. Абай табиғатты танытып қана қоймай, көркем суреттеп, әр мезгілге жеке-жеке тоқталған жалғыз ақын. Абай өз шығармалары арқылы жас ұрпақтың экологиялық сана сезімін оятып, табиғатты аялау және қорғау қажеттілігін ұғындырған дара тұлға.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1. Бітібаева Қ. Абай шығармашылығын оқыту.- Алматы: «Мектеп» баспасы, 2003. - 232 бет.*
- 2. Әуезов М. Абай Құнанбаев. Монографиялық зерттеулер мен мақалалар. - Алматы, «Санат», 1995. - 320 бет.*
- 3. Абайдың қара сөздері. -Алматы: Өнер, 2010. -124 бет.*
- 4. Досжан Д. Абай айнасы. - Алматы: Қазақстан, 1994. - 368 бет.*

Ахметова А.А.

*КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Қазақстан*

НАСЛЕДИЕ АБАЯ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

This article provides an analysis of the views of Abai Kunanbaev on education and upbringing that remain relevant in contemporary times. He was an advocate for secular education, that would develop the mind and install humane values in a person.

Абай Кунанбаев известен в мире, как казахский поэт, мыслитель, философ, просветитель. Его имя известно далеко за пределами нашей Родины благодаря его творчеству. Абай потрясающе владел словом, его язык был многообразен. В одной его строчке несколько уровней смыслов могут изящно переплетаться с народным творчеством. 2020 год был официально объявлен годом празднования 175-летнего юбилея великого поэта. Значительным явлением мирового масштаба Абай стал не только благодаря своим литературным произведениям. Наследием Абая являются десятки песен, ставших любимыми далеко за пределами Казахстана. "Слова назидания" стали настоящей кладезью народной мудрости.

Елбасы Нурсултан Абишевич Назарбаев подчеркивал непреходящую ценность наследия поэта: «Ведь несмотря на то, что изменился мир, народ не потерял интереса к Абаю. С каждой новой эпохой раскрываются новые грани его величия, а творчество играет новыми красками. Абай будет всегда жить вместе со своим народом. И на протяжении веков будет призывать казахский народ и страну к новым высотам и достижениям» Эту мысль же подчеркивает в своей статье Глава государства Касым-Жомарт Токаев, когда пишет, что «произведения великого поэта не утратили актуальности и сегодня. Философия Абая всегда может стать духовной поддержкой для всех нас». Фундаментальная статья Президента страны Касым-Жомарта Токаева «Абай и Казахстан в XXI веке» дал старт юбилейному году Абая и задает формат, в котором необходимо переосмыслить наследие великого казахского мыслителя, обладавшего даром говорить поэтично и философски о том, что не может не волновать человека, не может не трогать каждое новое поколение.

Возрождение подлинного интереса к собственным философским истокам укрепляет национальное самосознание, национальную идентичность и единство народа. Идея Абая о том, что нация должна мобилизоваться, консолидироваться и развивать свои внутренние механизмы самодостаточности, конкурентоспособности и народной мощи, о чем пишет в своей статье Президент Касым-Жомарт Токаев, способствует «модернизации общественного сознания и придает импульс развитию единой страны, единой нации». Абай в своих произведениях отразил духовную силу народа, его самые благородные качества. Поднимаемые Абаем Кунанбаевым темы актуальны и сегодня, потому что центром его размышлений всегда был человек и общечеловеческие ценности - труд, красота, добро, справедливость, овладения знаниями. Нетрудно заметить, что цель, выдвигаемая казахским просветителем, во многом совпадает с той задачей, которую преследует наше государство на современном этапе развития, и в этом нам видится огромное историческое значение казахского просвещения, его актуальность.

Есть философы и поэты, которые формируют душу человека, душу самого народа, а значит, его национальную идентичность. Читая произведения Абая, мы видим, что он всегда поддерживал и переживал за развитие и процветание нации. Как известно, основу прогресса составят образование и наука. Абай искренне желал, чтобы казахский народ неустанно учился и развивался. "Білім таппай мақтанба" (Не постигнув наук, не хвались) – наставлял он, говоря о необходимости получения знаний для достижения высот.

Через все произведения мыслителя проходит идея просвещения своего народа. Для Абая знание есть самоцель, а не средство для достижения каких-либо благ, оно – фундаментальная основа развития человека. Знания, считал Абай Кунанбай улы, просвещают душу человека, обогащают его духовную культуру. В его представлении превосходство нравственности, знания и чистого труда над богатством и властью состоит в том, что если власть и богатство – ограниченные, временные ценности человеческой жизни, то знания, труд, любовь, милосердие – вечные ценности, возвышающие человека.

Слово Тридцать Первое: четыре причины и четыре порока:

“Существует четыре причины, способствующие восприятию и запоминанию услышанного:

во-первых, нужно утвердиться духовно и быть непреклонным;

во-вторых, слушать советы умных людей со вниманием и открытым сердцем, с готовностью и желанием уяснить смысл сказанного;

в-третьих, вдумчиво, неоднократно повторять про себя эти слова, и закреплять их в памяти;

в-четвертых, следует избегать вредных свойств ума, если даже придется подвергнуться искушениям этими силами, не поддаваться им.

Вредные свойства ума: беспечность, равнодушие, склонность к беспричинному веселью, тяга к мрачным раздумьям и губительным страстям. Вот эти четыре порока способны разрушить и ум, и талант.”

Слова из этой главы “Кара Создер” полностью соответствует настоящему времени. Правильная духовная направленность личности – основа благополучной старости, и о том, что решение многих социальных проблем определяется духовной направленностью общества и каждой отдельной личности. Слушать советы умных людей всегда полезно. Умные люди более гибки и способны адаптироваться к любым жизненным условиям. Они могут найти выход из самой сложной ситуации. В своей практике я часто применяю слово ”вдумчиво”. Оно такое содержательное. Сейчас молодежь все больше становится визуалистами и любые тексты быстренько “пробегают “глазами по нему, не вдумываясь в слова. Поэтому слова великого мыслителя о вдумчивости и повторении очень даже отвечают . Поэт призывал к обучению, к овладению новыми знаниями.

По словам К К Кенжеғалиева(г. Кокшетау) по своей значимости «Слова назидания» Абая Кунанбаева стоят вровень с такими произведениями классической педагогики как «Эмиль или о воспитании» Ж.Ж. Руссо, «Воспитание джентльмена» Дж. Локка, «Великая дидактика» Я.А. Коменского, «Педагогическая поэма» А.С. Макаренко, «Труд в его психическом и воспитательном значениях» К.Д. Ушинского. “Слова назидания” и другие его произведения наполнены глубоким философским смыслом.

По моему мнению, в разные годы жизни творчество Абая воспринимается читателем по новому и всегда актуальны. Еще более века назад мыслитель задумывался и писал об общечеловеческих ценностях, такими как справедливость, просвещение, духовность, единство народа. Читаешь произведения Абая Кунанбаева и и,как будто, они написаны вчера. Поэтому воспитательное и образовательное значение его произведения актуальны и сейчас.

Использованная литература:

1. «Абай и Казахстан в XXI веке» - перевод статьи Президента РК Касым-Жомарта Токаева Казинформ [URL:https://www.inform.kz/ru/abay-i-kazahstan-v-xxi-veke-perevod-stat-i-prezident](https://www.inform.kz/ru/abay-i-kazahstan-v-xxi-veke-perevod-stat-i-prezident) a-rk-kasym-zhomarta-tokaeva_a3618011
2. Кенжеғалиев К.К. ПСИХОЛОГИЯ «СЛОВ НАЗИДАНИЯ» АБАЯ КУНАНБАЕВА –КАЗАХСКОГО ПРОСВЕТИТЕЛЯ КОНЦА XIX И НАЧАЛА XX ВЕКОВ // *Фундаментальные исследования*. – 2013. – № 10-3. – С. 659-664; URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=32339> (дата обращения: 23.09.2020).
3. Кунанбаев, А. Слова назидания. Алматы: Издательство "Ел", 1992. __

Ғалымжан Айзада

Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА
Алматы қ.

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Еспенова Т.Т.

ҰЛЫ АБАЙ БЕЙНЕСІ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНДЕ

Биылғы 2020 жыл ізгі жоспарлармен бастау алғаны белгілі. Солардың бірі – Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты Абай Құнанбайұлының 175 жылдығына орай мақаланы жариялауы.

Мақалада ұлы ақын мерейтойында Мемлекет көлемінде және Халықаралық деңгейде ауқымды іс-шаралар ұйымдастыру жоспарланып отырғаны айқын жазылады. Бірақ мұның бәрі той тойлау үшін емес, ой-өрісімізді кеңейтіп, рухани тұрғыдан дамуымыз үшін өткізілу керектігін де алға тартты.

Рухани әлемімізді кеңейтіп, мәдениет пен өнеріміздің даму жолында бейнелеу өнерінің алатын орны – үлкен. Қазіргі таңда ұлттық құндылықтарымызды жаңғыртып, еліміздің тарихын, Ұлы тұлғаларымыздың бейнесін кейіптеп бейнелеп ұрпақтан-ұрпаққа насихаттап жүрген қылқалам шеберлері, мүсіншілер, қолөнер шеберлері Ұлы Абайдың кескін-келбетін бейнелеу өнерінде нақты қалыптастырды деп ойлаймыз.

Ұлы ақынның шығармашылығы – Қазақстанның бейнелеу өнеріндегі ең маңызды тақырыптардың бірі. Абай бейнесі кескіндеме, мүсін, графика және баспа графикасында да көрініс тапты.

Абай бейнесін кескіндеуде өз қолтаңбаларын қалдырған Ә.Қастеев, И.Исабаев, Е.Сидоркин, М.Қисамединов, М.Әлиакпаров, Н.Өтепбаев, Ғ.Макаров, Т.Байғалиев, Т.Жубанышев, Т.Татиев т.б. қазақстандық белгілі суретшілерін атап айтсақ болады.

Ұлы ақынымызға арнап салынған суретшілеріміздің бірқатар туындылары Абайдың «Жидебай-Бөрілі» мемлекеттік тарихи-мәдени және әдеби-мемориалдық қорық-музейінен кездестіре аламыз. Осы музейдің аға ғылыми қызметкері Ү.А. Ибраеваның «Абай әлемі – бейнелеу өнерінде» атты мақаласында көрсетілген деректерге сүйенсек, мұражай қорындағы бейнелеу өнері туындыларының ішіндегі өзінің көркемдігінен гөрі тарихи құндылығы басым экспонат - Абайдың көзі тірі кезінде салынған портреті сақталған. Портреттің авторы – Семейге саяси қуғынмен келген Павел Дмитриевич Лобановский. Ол Дондағы Ростов қаласынан «саяси сенімсіз» ретінде Дала өлкесі генерал-губернаторының қарамағына айдауға жіберілген болатын. 1884 жылдың тамыз айынан бастап Семей қаласында тұрды. Абай ауылына барғаны туралы құжаттар бар.

П.Д. Лобановский. «Абай» 1887ж.

П.Д.Лобановский кәсіби суретші болмаса да, жергілікті тұрғындардың портреттерін салып жүрген. 1887 жылы Оралда өткізілетін өндіріс көрмесіне «Семей облысы қазақтарының типтері» атты портреттер сериясын дайындағаны белгілі. Лобановскийдің қазіргі уақытқа дейін 7 суреті сақтаулы, солардың бірі – ұлы ақынның қарындашпен салынған портреті. Уақыттан сарғайған қалың қағазға жай

ғана қарандашпен салған портреттің маңызы зор, себебі ол Абайдың көзі тірі кезінде салынған жалғыз портрет деп есептейміз.

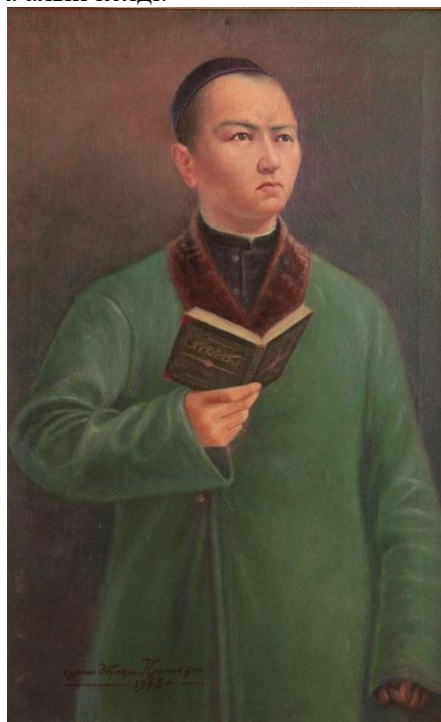
Абайды бейнелеуде орындалу техникасымен ерекшеленетін портреттердің қатарына Л.Леонтьевтің кенепте майлы бояумен орындалған портреті, Е.Сидоркиннің гравюрасы, Ж.Шарденовтың кескіндемесі, ерлі-зайыпты Аткиндердің жібек матаға мулине жіппен кестеленген туындысы және О.Островскийдің ағашқа инкрустациялап жасаған туындыларын атап өтуге болады.

Кәсіби суретшілердің ішінде Абай портретін алғаш бейнелеген Крутильников Николай Иванович еді. Ол 1926-27 жылдары «Абай өлең жазу үстінде» портретін кенепке майлы бояумен салып шықты. Крутильников өзінің туындысында кең далада өлең жазып отырған Абай бейнесін табиғатпен үйлестіріп бейнелейді, жұмыстың көлемі ауқымды. Ұзындығы 1-метр, ені 50 - см құрайды.

Н.И. Крутильников «Абай өлең жазу үстінде» 1926-27ж.

Қазақтың алғашқы кәсіби суретшісі Әбілхан Қастеевтің жұмыстарында ақын Абай бейнесінің кескінделуі үлкен ізденіспен келген нәтиже деп білеміз. Себебі, Ә.Қастеев ағамыз Ұлы ақынның жастық шағын бейнелеп «Бала Абай», «Жас Абай» портретін салып шықты. Суретші 1947 жылы Абайдың туған жеріне, Шыңғыстауға келіп зерттеп, көптеген нобайлар сызып, нәтижесінде ешбір суретші бейнелемеген Абайдың жастық шағын көз алдымызға алып келді.

Ә.Қастеев «Жас Абай»

Қазақстан бейнелеу өнерінде Абайды зерттеп, Абай бейнесін кескіндеген суретшілер легін тізіп шығу мүмкін емес, олардың алғашқыларының қатарын Ж.Шарденов, Г.Исмаилова, М.Кенбаев, А.Ғалымбаева, Ү.Әжиев, С.Романов сынды белгілі суретшілеріміз бастаса, жалғасын қазіргі жас

суретшілеріміз толықтырады. Атап өтетін болсақ, Қ. Телжанов, Ж.Қайрамбаев, Т.Қожағұл, Ә.Бақтыгереев, Н.Нұрахмет және тағы басқалары.

Халқымыздың бір туар ақынын бейнелеуде мүсіндік ескерткіштердің де маңызы зор. Қазақстанның қала көшелерінен өскелең ұрпаққа жол сілтеп тұрған Абайдың ескерткіштерінің қойылуы мүсінші Хакімжан Наурызбаевтың қолынан шыққан Абай ескерткішінен бастау алады. Алматы қаласында Абай мен Достық көшелерінің қиылысында орналастырылған мүсін қазақ монументалды мүсін өнерінің үлгісі сонымен қатар, болашаққа көз тіккен тәуелсіз адамның бейнесі Абай бейнесі арқылы сомдалған. Мүсіннен ақынның тұлғалы келбетін, ақындығын, даналығын, алып денесі арқылы, қолына ұстаған кітабы арқылы көре аламыз. Көрермен назарына бірден түсетін мүсіннің тұғыртасы да биік етіліп салынған. Мүсін ақынның 115 жылдық мерейтойы қарсаңында қойылған болатын.

Х.Наурызбаев «Абай» 1960ж.

Мүсіндеуде Абайдың портреттік шешімін сомдауға тырысқан мүсіншілер туындыларында Абай бюсті көп кездеседі. Әр жылдары сомдалған мүсіндер авторларының қатарында Х.Наурызбаев, Е.Сергебаев, Б.Урманче, П.Усачев, Ю.Дорошев, Б.Төлеков, М.Жанболатов сынды басқа да мүсіншілер болды.

Бейнелеу өнеріндегі Абай тақырыбын кеңейтуге графика саласының да маңызды орын алғанын айта аламыз. Оның жарқын үлгісі – Қазақ ССР-іне Еңбек сіңірген өнер қайраткері Евгений Михайлович Сидоркин көптеген кітаптарға жасаған иллюстрациялары. Соның ішінде «Қазақ эпосы», «Ертегілер» атты сериясы және М.Әуезовтің «Абай жолы» романын көркемдеп, иллюстрациялар жасады. Автор сонымен қатар «Абай жолы» романының желісімен гравюралық туындылар да жасаған еді. Солардың ішінде ерекше жылылықпен бейнеленген аналардың бейнесі – «Абайдың шешесі Ұлжан» және «Абай әжесі Зеремен» атты гравюралық туындылары.

Графикалық туындылар ішінде И.Исабаев Абай шығармаларының желісімен салынған суреттер сериясын орындап шыққан болатын. Осы графикалық жұмыстардың ішіндегі ең көрнектісі – «М.Әуезов» атты жұмысы болды. Туындының композициялық құрылымы ерекше, мұнда кітап ұстаған М.Әуезовтің бейнесі және оның жан-жағында Абай өмірі бейнеленген сюжеттер бейнеленген.

Ұлы тұлғамызды бейнелеген кез-келген суретші үлкен толғаныспен қалам сермеп, өз туындыларында ақынның ойшылдығын, ақындығын, даналығын, даралығын ашуға тырысты деп есептейміз. Себебі Абай мұрасы – халық мұрасы, бейнелеу өнерінінде де ақынның мұрасы қай ғасырда болмасын өзектілігін жоғалтпай, керісінше уақыт өте келе құндылығы арта береді деген сенімдеміз.

Н.С.Кенжебаева

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ.

Ғылыми жетекші: Саурбаева Райса

АБАЙДЫҢ ҚАРА СӨЗДЕРІ ҒӘМ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМ

Abstract

This article analyzes the statements of Hakim Abay and compares them with modern society. They are not unusual, but they represent real thoughts about the main problems of society today.

Біздің әдебиетіміз бен мәдениетіміздің, жалпы рухани байлығымыздың айдынына шыққан Абай Құнанбай қазақ елінің теңдесі жоқ ұлы ақыны екенін мойындамау қиын. Ол – қазақ әдебиетінде сыншыл реализмнің негізін қалаған үлкен тұлға. Абай – көркем сөздің шебері. Ол- философ, ол- сатирик, ол – ойлы ұстаз, ол – сазгер ақын, сөз меруертін тереңнен толқыған жазушы, тәрбиеші, ғалым. Абай творчествосы қазақ мәдениетінің дамуының жаңа бағытына қарай бұрды. Саналы қайраткер Абай қара сөздер арқылы қоғамға ой тастап, саналы өмір сүрудің қағидаттарын ұсынды. Сол Абай кезінен бастап келе жатқан қара сөздеріндегі ақиқат, қазіргі тәуелсіз қоғамның шындығына сай келеді.

Хақім Абайдың қара сөздері әлем өркениетінің арғы – бергі тарихындағы ойшылдық ұлағаты биіктігінің көрінісі. Жалпыадамзатқа ортақ тұрмыстық – әлеуметтік қарым- қатынастар философиялық – дидактикалық толғаныстармен түйінделген. Халқымыздың тарихы, қазақ еліндегі қоғамдық құрылыс, елді басқару, оқу – ағарту, ғылым, өнер – білім, халықтық тәлім – тәрбие, еңбек, шаруашылық, тұрмыс, адамгершілік – имандылық, мінез – құлық, діни – ислам қағидалары, өмір сырлары, т.б. сан алуан мәселелер «Қара сөздерде» қамтылған.

Дана Абайдың «Бірінші сөзінде» Мұхтар Әуезов атап көрсеткен поэтикалық ерекшеліктер туралы айтылған [4, 221]. Ойшылдың өзінің өткен өмір жолындағы қарама – қайшылықтар егізделген тіршілік қозғалысын («алыстық, жұлыстық, айтыстық, тартыстық – әурешілдікті көре – көре келдік». «... қажыдық, жалықтық, қырып жүрген ісіміздің бәрінің баянсызын, байлаусызын көрдік, бәрі қоршылық екенін білдік») сыншыл – реалистік сипатымен баяндаған. Хақім Абайдың «Үшінші сөзінде» қазақ діліндегі билік пен құқық жүйесіндегі кемшіліктер мен міндеттер сараланған. «Қазақтың бірінің – біріне қаскүнем болмағанын, бірінің тілеуін бірі тілеспейтұғынын, рас сөзі аз болатұғынын қызметке таласқыш болатұғынын, өздерінің жалқау болатұғынының себебі не? Һәмма ғаламға белгілі данышпандар әлдеқашан байқаған: әрбір жалқау кісі - қорқақ, қайратсыз тартады, әрбір қайратсыз қорқақ, мақтанғыш келеді: әрбір мақтаншақ – қорқақ, ақылсыз, надан келеді: әрбір ақылсыз – надан, арсыз келеді; әрбір арсыз жалқаудан сұрамсақ, өзі тойымсыз, тыйымсыз, өнерсіз ешкімге достығы жоқ жандар шығады» [5,97]. Қазақ тұрмысындағы кемшіліктердің қатарында бір – бірінен дәулеті жақтарынан асып түсуді ғана ойлағандардың өзара жауласуы, дауласуы, жауласқандарын өзіне бағынышты ету және мал жию үшін билік қызметіне таласу қақтығыстары болатыны түсіндірілген. Осындай тұрмыстық аласыпыран қозғалыстар ортасында қазақ бозбалаларының, жігіттерінің сырттан кәсіп іздеп, еңбек етіп мал табумен, егін егумен, сауда ісімен айналысудың орнына өзара жауласқан әрекетін көрсетеді. «Үшінші сөзде» орталық басқару – билікпен құқық жүйесінің өзекті мәселерде сөз болған. Қазақтың халық ділі және билік пен құқық жүйесіндегі кемшіліктерді сынаған тұжырымдары қазақ қоғамы үшін мәңгі маңызды. Тәуелсіз Отанымыздың қазіргі және болашақтағы даму, өркендеу жолында мемлекетімізді құраушы негізгі халық қазақтың діліндегі кемшіліктерден арылу және атқарушы билік пен құқық жүйесін Қазақстан Республикасының Конституциясы бойынша жүргізу арқылы әлемдегі озық елдер қатарына қосыла аламыз. Бұл – қазақ халқының хақім Абай армандаған әлем өркениетіндегі мәңгілік тұғырнамасы.

Білім, ғылым игеруге селқос, енжар билік пен байлық иелеріне және қарапайым халық өкілдеріне сын айтылған сегізінші қара сөзі.

Әлем өркениеті тарихындағы көрнекті тұлғалардың барлығы да өздерінің туған халқын материалдық және рухани мәдениет салалары бойынша өркендету мұратын ұстанды. Ойшылдардың ұстанымдары халықтардың ғасырлар бойы қалыптасқан игі дәстүрлерін дамыта жалғастыруға негізделді. Халқының мәңгілік даму үдерісіндегі озық жетістіктерге жетуін армандаған ойшылдар

әртүрлі әлеуметтік топтардың дүниетаным деңгейлеріне баға берді, жетістіктеріне сүйене, кемшіліктеріне күйене сөз арнады [10, 5].

Абайдың «Сегізінші сөзінде» қазақ халқының XIX ғасырдағы ел ішілік әлеуметтік – тұрмыстық тіршілік мазмұнындағы кемшіліктерге өткір сын айтылған. Ойшылдың бұл кара сөзіндегі идеялық желі – пайдалы ақылды кімнің үйренетіні, насихатты кімнің таындайтыны туралы сараптаулар. («Олар өздері де оздық кісіміз, өзіміз біреуге үлгі беріп, ақыл айтамыз деп сайланды. Өздері түзеліп жеткен енді енді елді түзерлігі – ақ қалған. Ол не қылып тыңдасын және тындайын десе де қолы тие ме?») шынайы ирониялы сыншыл баяндаумен түсіндірілген. Халықтың өсіп – өркендеуін, кемелденіп жетілуін емес, өздерінің қарақан бастарын ғана ойлайтын қуыс кеуде мәнсапқорлардың жағымпаз, жалтақ, тиянақсыз, тұрлаусыз келбеттерін реалистікпен бейнелеген: «Басында өзіндік жұмысы бар: ұлығымызға жазалы болып қаламыз ба, яки елдегі бұзақыларымызды бүлдіріп аламыз ба, яки халқымызды бүлдіріп аламыз ба, яки өзіміз шығындап, шығынымызды толтыра алмай қаоламыз ба? – деген ебіне қарай біреуді жетілтейін, біреуді құтылтайын деген бейнетінің бәрі басында, қолы тимейді» [5,104].

Бұл – Абай заманында қалыптасып, біздің кезеңімізге де ұласқан зар заман зардаптарының көрсеткіштері. Елдегі басқару және құқық лауазымдарын иеленгендердің ұлттық азаматтық – отаншылдық мүддені емес, құлқындарының құлы болып, тоғышарлықтың, дүниеқоңыздықтың батпағына бататыны – өмір шындығы. Қорыта айтқанда, билік пен байлық иелерінің және жалпы халықтың өркениетке лайықты өсу, даму жолын ұстануына арналған сыншыл ойлары ұлттық және жалпыадамзаттық даму үдерісі мәңгілігін дәлелдейді.

«Жиырма бесінші сөзінде» қазақ баласын оқыту, өркендеу мұратын ұлықтау және оқу, білім, ғылым игерудегі ұсақ пендешілік, тоғышарлық көзқарасты айыптау жүйелене айтылған.

Дүниежүзі халықтарының өркениет кеңестігіндегі материалдық және рухани мәдениет жетістіктерін игеруі арқылы мыңдаған жылдар бойы өсу, өркендеу жолы үздіксіз жалғасып келеді. Ата-бабаларымыз қалыптастырған, жүзеге асырған ең басты ұстаным-балаларды оқыту мен тәрбиелеу. Оқытудың алғашқы кезеңі- бөбектік сәбилік кезеңдегі «Бесік жырынан», «Тұсау кесу» т.б. салт-дәстүрлерінен басталып, отбасындағы ата мен әженің, әке мен шешенің, іні, сіңілі, әпке, аға, ағайын туыс, ауыл-аймақ ортасындағы өнегелі қасиеттердің ықпалдарымен жүзеге асады. Ең бастысы-отбасындағы ата-ананың ықпалы. Ұрпақтарының адамгершілік, имандылық асыл қасиеттермен қалыптасып, тіршіліктегі ең керекті, ең көрнекті, ең айбынды, адамзатқа аса пайдалы қызмет иелері болуын армандау-қазақ жан ділінің басты ұстанымы. Қазақтың мақал-мәтелдері де осындай ұлағат бағдарындағы тәлім-тәрбие ойларды негіздеген: «Өнерлі жігіт өрге озар, Өнерсіз жігіт жер соғар», «Өнерлі өрге жүзеді», «Өнер-ердің қанаты», «Өнер-таусылмас азық, жұтамас байлық», «Білекті бірді жығады, білімді мыңды жығады», «Күш білімде», «Өзің бір жақсы ғалым болсаң, елге мәшһүр боларсың» т.б. [8, 21].

Хакімнің «Жиырма бесінші сөзінде» ақыл-ой даналығының ғасырлар бойы қалыптасқан жүйесіндегі баланы оқыту мен оның тіршілік үшін пайдалылығын сараптау, бағалау ойлары айтылған. Қазақ халқының көшпелілік және отырықшылық тұрмысында рухани тоғысу кемелдену үшін оқып білім алудың, ғылым игерудің аса өзекті екендігі уақыт талабына, болашық өсу, өркендеу мұратына байланысты ой-өрілімімен байыпталған. Адамдардың әуелі күн көру, тіршілік әрекеттерімен ғана айналысатыны, тұрмыстық хал-ақуалы жақсарғасын ғана білім, ғылым, өнер үйренуге ден қоятын адамдардың мінез-құлық психологиясы ерекшеліктерін саралайды.

Қазақ балаларының ғылым, білім негіздерін меңгергендігін мұрат еткен адамдардың ойларын қуана мақұлдайды. Қазақ халқы ұрпақтарының әлемдегі озық жетістіктерді өзіміздің ата-бабалар қалыптастырған асыл дәстүрлер мен сабақтастыра игеруі арқылы жан-жақты дамыған, білімді, білікті адамдардан құралған кемел ел болу болашағына айқын сенім білдіреді: «Әрбіреудің тілін, өнерін білген кісі соныменен бірдейлік дағуасына кіреді, аса арсыздана жалынбайды. Дінге де жақсы- білгендік» [5,120].

Бұл сөзінде қазақ балаларын әлем өркениеті жетістіктер деңгейінде оқыту, білім, ғылым негіздерін игерту мұратындағы ағартушылық-эстетикалық ойлары, қазіргі тәуелсіз Қазақстан Республикасындағы жаңа тарихымыздың мемлекетін бағдарламаларымен де толық үндес. Тәуелсіздік салтанат құрған келе жатқан 25 жылдан асқан жаңа тарихымызда қазақтың талай ұлдары мен қыздары мемлекет қамқорлығымен алыс-жақын шетелдерде білім алуда. Мемлекетіміздің негізгі иесі-Қазақ халқы. Басқа халықтардың (ағылшын, қытай, араб, орыс т.б.) тілдерін оқып, меңгеріп, ғылым, ілім негіздерін игеріп, Қазақ Елінің материалдық және рухани мәдениеті салаларының әлемдік деңгейде

«Әлемдік мәдени кеңістіктегі Абай мұрасы» атты жас ғалымдар мен студенттердің Республикалық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары // 2020 жыл 07 қазан

дамытатын, білімді, білікті нағыз отаншыл азаматтар, қайраткер ұлдар мен қыздар-біздің ұлттық байлығымыз. Қорыта айтқанда бұл-біздің мәңгілік бағдарымыз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1. А.Құнанбаев . Екі томдық шығармалар жинағы. –Алматы: Жазушы, 1986*
- 2. Қазақ мақалдары мен мәтелдері\құрастырған Ө. Тұрманжанов-Алматы: Білімі, 2004*
- 3. Энциклопедия мудрости литературно-художественное издание. Можайск: РОССА, 2007*
- 4. Әуезов М.О. Жиырма томдық шығармалар жинағы.-Алматы: Жазушы, 1985*

Секция 2

«ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ӨНЕР МЕН ҒЫЛЫМ: ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ»

Рычкова А.Ю.

*КазНАИ им.Т.Жургенова
г.Алматы, Республика Казахстан*

*Научный руководитель: ст.препод. кафедры «История Казахстана и социальные науки»,
к.ю.н. Усенова М.Б.*

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОГО НЕРАВЕНСТВА В ОПЛАТЕ ТРУДА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Статья освещает проблему разрыва в заработной плате труда между мужчинами и женщинами в Казахстане и социальные предпосылки этой разницы.

Аңдатпа

Мақала Қазақстандағы ер адам мен әйелдер арасындағы еңбек төлеміндегі алшақтықты және осы айырманың әлеуметтік алғышарттарын сипаттайды.

Abstract

The article describes the wage gap between men and women in Kazakhstan and the social background of this difference.

Согласно ст.14 Конституции Республики Казахстан: «Никто не может подвергаться какой-либо дискриминации по мотивам происхождения, социального, должностного и имущественного положения, пола, расы, национальности, языка, отношения к религии, убеждений, места жительства или по любым иным обстоятельствам» [1]. Несмотря на то, что Казахстан стремится стать правовым государством, на данный момент соблюдение указанной статьи Конституции происходит не в полной мере.

Во-первых, как-никак, многие казахстанцы все еще имеют в своем сознании советскую модель жизни, на которой еще отложилось восточное традиционное воспитание, где понятие «все равны, независимо от социального, должностного, классового положения, пола и убеждений» не так однозначно. И эта неоднозначность встречается нам изо дня в день, даже в элементарных бытовых вещах: мужчина – глава, должен работать, содержать семью, обязан быть сдержанным и не давать слаbinу; тогда как женщина – второстепенна, должна воспитывать детей, поддерживать порядок в доме и быть эмоциональной. Но современные тенденции, сексуальная революция, женские марши, не замалчивание о домашнем насилии, либерализация общества и дискредитация старых, патриархальных устоев сильно подкашивает «традиционные ценности» общества. Личностный выбор становится в приоритете над общественным и семейным.

«Гендерное равенство - правовой статус, обеспечивающий мужчинам и женщинам равные права и равные возможности и реальный доступ к участию в политической, экономической, социальной, общественной и культурной сферах жизни вне зависимости от половой принадлежности» [2].

Но в противовес современным либеральным ценностям выступает традиционное, патриархальное и конформистское мнение более старшего поколения – наших родителей и их родителей.

Этика наших предков, росших в уникальной советской социализации, очень тесно связана с ней и политическим режимом тех времен, и после развала СССР на нее еще наложилась и этика другого времени – современного, независимого, быстроменяющегося и совсем противоположенного, что сильно подкосило их представление о мире, смешавшись, как солянка, в сознании.

То же самое касается и еще более старшего поколения (уже умершего), жившем в дореволюционном мире, полукучевым и оседлым образом жизни, чьи традиционные ценности и обычаи ломались под гнетом Империи и насаждением модернизации. И если ты противился этой модернизации, то ты становился объектом захвата. К тому же общество того времени было иерархичным. Иерархия могла быть любой: родовой, гендерной, имущественной, сословной, религиозной. Но любая из них

служила барьером на пути к модернизации, а значит и к меритократии и реализации талантов. Но и иерархия казахского общества была подвижной, и могла зависеть от погодных условия: так человек с богатым скотом мог наполовину или вовсе обнищать за одну суровую зиму. Но если ты небогат, то ты мог прославиться благодаря поэтическим или военным талантам. Отсюда следует вывод, что этика казахского общества во многом базируется на иерархии: чтобы реализоваться как счастливый человек, требовалось осуществиться как сын или дочь, как келин или муж, отец, хан, торе, кожа или глава рода. Все эти нормы были четко предписаны чуть ли не с самого рождения, отсюда у казахов и лояльное отношение к генеалогии и родословной. Именно поэтому судьба человека, в том числе и женщины, была уже определена почти с самого рождения.

И этот диссонанс, разрыв и спор среди поколений будет актуален всегда – вопрос «отцов и детей». И эти же понятия отпечатались не только в бытовом плане, но и в ментальности нашего народа, а оно, в своем случае, и на государственном уровне.

Статистика показывает, как мало в казахстанском бизнесе женщин, занимающих главенствующие должности, женщин в правительстве, и женщин, работающих в традиционно «мужских профессиях». И такую картину поддерживают менталитет, социальные факторы и стереотипы насчет женщин.

Но также все еще имеет силу закон «Об утверждении Списка работ, на которых запрещается применение труда женщин, предельных норм подъема и перемещения вручную тяжести женщинами» [3], где имеется 213 профессий, куда закрыт ход женщинам Казахстана.

Современное общество давно уже признало, что дискриминация по гендерному признаку недопустима. За последние 40 лет, благодаря активности женского движения, женщины добились определенных успехов на пути к равноправию. Однако до полного равенства с мужчинами в вопросах, касающихся профессиональной деятельности, зарплаты и политики, еще далеко, особенно в Казахстане.

Статистика гласит, что мужчины в Казахстане в среднем зарабатывают больше женщин на 35%, и занимают больше половины всех рабочих мест на руководящих позициях, тогда как женщины более образованы и квалифицированы, но имеют больше проблем с трудоустройством.

По последним официальным данным, средняя заработная плата женщин составляет 137,8 тысяч тенге, а мужчин – 205,8 тысяч тенге, что выше женской оплаты труда на 68 тысяч [4].

Разрыв в оплате труда женщин и мужчин является одним из признаков того, что, несмотря на значительное присутствие женщин на рынке труда, в стране сохраняется гендерное неравенство.

Зарплату в 150 и менее тысяч получают 74% работающих женщин (1,1 млн человек). Наиболее часто встречающаяся – 45-60 тыс. (столько зарабатывают 209,4 тыс. женщин). Высокую, по меркам республики, зарплату в 390 тыс. и более получают 51,3 тыс. женщин (это 3,4%) [4].

А женщинам-руководителям, согласно заключительному кварталу в 2016 году, платили на 36,2% меньше, чем мужчинам, специалисткам высшей квалификации - на 34,4% меньше, чем их коллегам мужского пола, специалисткам среднего уровня - на 26,3% [5].

Наименьший gender pay gap, то есть разрыв в оплате труда по гендерному признаку, наблюдался у трудозанятых в сфере обслуживания, жилищно-коммунального хозяйства, торговли и прочих родственных видов деятельности - всего 15,2% [5].

Самый значительных разрыв в оплате труда занятых на одинаковых должностях отмечен в сфере растениеводства и животноводства, где женщин получали за ту же работу на 45% меньше, чем мужчины [5].

Также среди отраслей с наибольшим разрывом в оплате труда - угледобыча (39,6% на аналогичных позициях), услуги по проживанию и питанию (35,8%), воздушный транспорт (31,2%), грузовой ж/д-транспорт (31,1%), и финансовая и страховая деятельность (28,7%) [5].

Примечательно, что более половины трудозанятых женщин (52,5%) получали в 2017 году не более 90 тыс. тг. Среди мужчин на таком уровне зарплаты трудилось всего 38,9% [5].

В то же время, заработные платы в более чем 210 тысяч тенге в 2017 году получало всего 9,4% от работающих женщин, и сразу 17,7% работающих мужчин [5].

Женщины в 2017 году составляли 50,1% всех трудящихся, однако на них пришлось лишь 41,2% фонда заработных плат [6].

В целом, несмотря на то, что разница в оплате мужчин и женщин в последние годы все же сокращается, в 2019 году она все еще составила значительные 35%.

Помимо того, что мужчинам на аналогичных должностях больше платят, у женщин к тому же больше проблем с трудоустройством. Так, уровень безработицы по итогам 2016 года составлял 4,4% -

для трудоспособных мужчин и 5,7% - для женщин. Еще заметнее разлет в наиболее детородном возрасте: уровень молодежной безработицы для мужчин - 6,1%, для женщин - сразу 12,3% [5].

Парадоксально, но при этом женщины значительно лучше образованы. Так, по итогам IV квартала 2017 года, высшее образование было у 42,7% занятых женщин и всего у 33,9% мужчин [5].

В 2020 году Казахстан занял 72 место среди 153 стран в Индексе гендерного разрыва по данным Всемирного экономического форума (в 2018 – 60 позиция, в 2017 году – на 52-м) [7]. В отличие от индекса человеческого развития, более высокие значения индекса гендерного неравенства означают худшие достижения. Согласно этому индексу, возможности женщин на одинаковую зарплату и карьерный рост в Казахстане составляют 73% от возможностей для мужчин. Максимальная разница заработных плат между мужчинами и женщинами – в Атырау, Западно-Казахстанской и Мангистауской областях. Самые низкие женские зарплаты – в Жамбылской и Туркестанской (бывшая ЮКО) областях [7].

Несмотря на то, что Конституция запрещает дискриминацию по гендерному признаку, что за последние 14 лет были введены ряд законов и стратегий в данной области: «Стратегии гендерного равенства Республики Казахстан на 2006-2016 годы», «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин» в 2009 году, что подписана Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, – ситуация в 2020 году только ухудшается, – чему свидетельствует регрессирующая статистика. И эта статистика «стеклянного потолка», будет оставаться неизменной, пока в менталитете будут откладываться предрассудки на счет женщин и их рабочей квалификации.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года
2. Закон Республики Казахстан от 8 декабря 2009 года «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин»: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30526983#pos=2;-106
3. Приказ Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 8 декабря 2015 года “Об утверждении списка работ, на которых запрещается применение труда работников, не достигших восемнадцатилетнего возраста, предельных норм переноски и передвижения тяжестей работниками, не достигшими восемнадцатилетнего возраста, и списка работ, на которых запрещается применение труда женщин, предельных норм подъема и перемещения вручную тяжестей женщинами”: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012597>
4. “Женщины в Казахстане зарабатывают в полтора раза меньше мужчин”: <https://365info.kz/2020/03/zhenshhiny-v-kazahstane-zarabatyvayut-v-poltora-raza-menshe-muzhchin>
5. “Мужчины в Казахстане получают больше женщин на 30%”: <https://camonitor.kz/30807-muzhchiny-v-kazahstane-poluchayut-bolshe-zhenschin-na-30.html>
6. “Исследование: женщины в Казахстане зарабатывают на треть меньше, чем мужчины”: <https://informburo.kz/novosti/issledovanie-zhenshchiny-v-kazahstane-zarabatyvayut-v-tri-raza-menshe-chem-muzhchiny.html>
7. World Economic Forum: Global Gender Gap Report 2020: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf

Сыздыкова Л.

Университет «Туран»

Научный руководитель: преподаватель кафедры «Киноискусства» Умаров М.Ж.

ЗАРОЖДЕНИЕ РЕМИНИСЦЕНЦИИ В КИНО ОТ НАСКАЛЬНЫХ РИСУНКОВ

Аннотация

Эта статья о возникновении реминисценции в кино от наскальных рисунков. И о значении феномена реминисценция в психологии пещерного человека.

Abstract

This article is about the emergence of reminiscence in cinema from cave paintings. And about the significance of the phenomenon of reminiscence in the psychology of a caveman.

В истории киноискусства кинематографисты использовали, изобретали и заимствовали из других видов искусства множество приёмов для достижения более яркого изображения, более чёткого донесения основной мысли и большего воздействия на зрителя. Это монтажные приёмы, звуковые эффекты, подача дополнительной информации, стилистика. И так как кино — это молодой вид искусства, он основывается на китах предшественников. Заимствуя цветовую и световую композицию из изобразительного искусства, мелодичность и звуковое решение из музыки, персонажей и сюжетные линии из литературы и конечно основываясь на театре. Любой вид искусства имеет предпосылки, и автор вынужден делать отсылки на то, или иное произведение, созданное его предшественниками. У каждого автора (режиссёра) есть своя целевая аудитория, свой зритель для которого он повествует свою историю. Автор определяет возраст, эрудицию, особенности менталитета и классовой составляющей своего зрителя. Следуя этому, автор использует некий шифр, который сможет разгадать только его зритель. И очень часто эти отсылки завуалированы и узнаваемы только для самого интеллектуально подкованного зрителя. Это и есть реминисценции, о которых будет говориться в этой статье.

Для начала хотелось бы рассмотреть, что такое реминисценция и какие реминисценции бывают.

*Реминисценция (лат. *reminiscentia* «воспоминание») — элемент художественной системы, заключающийся в использовании общей структуры, отдельных элементов или мотивов ранее известных произведений искусства на ту же (или близкую) тему. Одним из главных методов реминисценции (по определению — воспоминания) является аллюзия и ретроспекция рефлексирующего сознания.*

Реминисценция — это неявная цитата, цитирование без кавычек. По своей природе реминисценция всегда производна или вторична, это мысленная отсылка, сравнение с неким образцом, сознательное или несознательное сопоставление, взгляд назад или в прошлое. Однако сам по себе способ реминисцирования всегда носит интеллектуальный и творческий характер, этим он отличается от обыкновенного копирования, компиляции или, тем более, плагиата. По той же причине необходимо разграничивать реминисценцию и цитату.

Наиболее ранними реминисценциями следует признать силуэты, пропорции и сюжеты древних наскальных изображений, повторяемые в «зверином стиле» скифов или в творчестве мастеров современной эпохи (живописцы, ювелиры, дизайнеры и др.). Некоторые тотемы, гербы и товарные знаки имеют явную реминисцентную природу. Различают историческую, композиционную, нарочитую и неудачную реминисценцию. Реминисценции могут присутствовать как в самом тексте, изображении или в музыке, так и в названии, подзаголовке или названиях глав рассматриваемого произведения. Реминисцентную природу имеют художественные образы, фамилии некоторых литературных персонажей, отдельные мотивы и стилистические приёмы (смотрите взаимоотношения постимпрессионистов и первооснователей импрессионистской живописи). [1]

Следуя терминологии реминисценция — это некое воспоминание или неявное подражание. Следуя истории можно отметить, что первые неосознанные реминисценции появились в

изобразительном искусстве, а именно в наскальных рисунках. Древние люди вдохновляясь увиденной природой пытались её запечатлеть и само выразится. Это была некая интерпретация их впечатлений. Они рисовали ситуации из жизни, окружающий мир диких животных. Одни из первых наскальных рисунков были созданы 30 000–10 000 годами до н. э., на стенах пещер Южной Франции и Испании. На них пещерный житель изображал огненные диски-отсылка на солнце и отпечатки своих ладоней-осознания себя. [рис1]

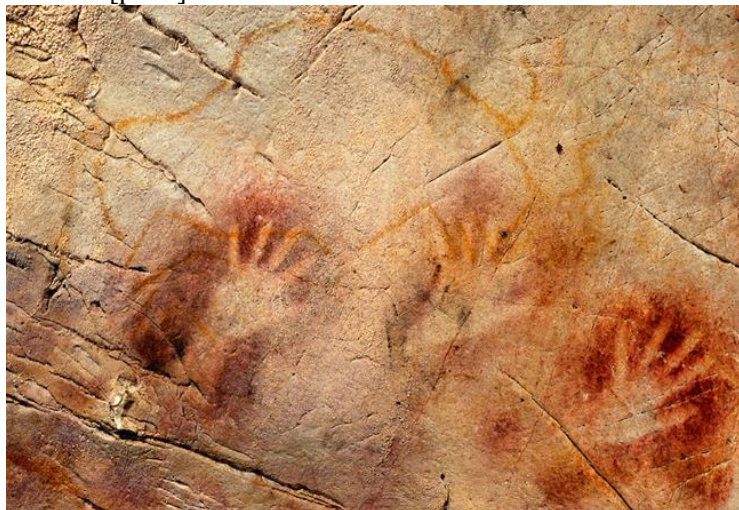

Рис 1 . стена пещеры Альтамира и Эль Кастилло

Но пещерный человек эволюционировал, стремясь к совершенствованию древние люди оттачивали мастерство рисунка, так эволюционировала и живопись. Изображения становились более осознанными, начали прорисовываться силуэты животных и людей. Появляется история в картинках, сюжетность . Всё это выражения воспоминаний и впечатлений человека от увиденного и пережитого. Конечно пещерный человек не думал, что использует некий художественный приём, но именно эти рисунки-подражания и были зародышами реминисценции.

Одними из таких является изображение охоты на стенах в пещере Капова [рис 2] На рисунке изображены силуэты двух охотников и стадо мамонтов. Пещерный человек неосознанно отправляет своему зрителю-потомку сообщение, что жизнь и природа опасны, но как бы не была её сила велика, человек существо хитрое и разумное, способное адаптироваться к любым сложностям. В этом рисунке чувствуется и страх, так как используется красная краска (предположительно кровь животного), так же передана сила, физическая сила мамонта, как большая сила, и сила духа в лице человека. Отсюда можно уже увидеть предпосылки к символизму, ведь далее начинается развитие культуры, вера в высшую силу и становление язычества. Каждый элемент рисунка становится шифром, который в будущем не каждый современник сможет разгадать, но подсознательно поймёт, что солнце — это жизнь, ночь — это смерть, тигр — это враг и т.д.

Рис 2. Пещера Карпова Республика Башкиркистан.

По мере развития человека как существо социальное стало проследиваться масштаб рисунков и масштаб изображаемого. Так в Испании было обнаружено пещерный рисунок стада буйволов. [рис. 3] Глядя на это изображение можно отметить, что появляется художественное видение, экспрессия и более чёткое прорисовывания элементов. Это уже не силуэтный рисунок, а детальный. Мы видим разнообразие цвета, их уже два, прорисовывание контура и главное смена ракурса. Буйволы изображены сверху, видно направление взгляда и даже характер животного. Так же прорисован рельеф местности и мускулатура животного. Можно сказать, с этого момента и начинается эра искусства. И первым становится изобразительное искусство-живопись!

Рис 3. Стадо буйволов. Испания. Пещеры Альтамир.

Можно сказать, что такое самовыражение и повествование в картинках о их жизни и было первыми шагами к Кино. Кино в картинках или некие комиксы, которые в наше время имеют большую актуальность. Так же стоит отметить, что данное самовыражение пещерного человека напоминает раскадровку, без которой невозможно снять ни один игровой фильм.

Люди общались, начинали во что-то верить, боялись и объединялись в стаи, общины. И для того, чтоб сохраниться они передавали знания друг другу, объясняли младшим что опасно, а что нет. Объясняли на примере своих же рисунков, но уже иначе, более совершенно. Появлялась речь, звуковое сопровождение и картинки, а значит это уже было представление-Зарождалось кино! Появилось Искусство! И по мере развития этого искусства каждый автор, каждый художник и каждый создатель (уже думающий и разумный) из вида Homo sapiens, подражали, пытались воссоздать воспоминания и просто вдохновлялись работами друг друга и окружающим миром. Авторы находили темы, которые их беспокоили, искали свою аудиторию, и задавали свои правила игры. А значит и реминисценции становились ярче и более явные как художественный приём.

Список использованной литературы:

1. сайт Википедия. Термин Реминисценция

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F>

2. сайт My Discoveries <https://mydiscoveries.ru/kakoy-risunok-samyiy-drevniy>

3. 2020 Мир наскальной живописи - наскальные рисунки <https://worldrockart.ru/>.

Овчинников Д.В.

Университет «Туран»

ВЛИЯНИЕ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА КУЛЬТУРУ КИНО– И ТЕЛЕСМОТРЕНИЯ

Аннотация

Развитие технологий и интернета оказало чрезвычайное влияние на современный мир, в частности, на индустрию кино и телевидения. Мониторы компьютеров, когда-то бывшие «вторым экраном», в наши дни сместили телевизоры и стали «первым экраном» для молодежи, Интернет резко сокращает расстояние между производителями и потребителями видеоконтента, а крохотные дисплеи смартфонов мешают наслаждаться изображением на большом экране кинотеатра. Рассмотрим подробнее, как технологии изменили культуру кино- и телесмотрения.

Ключевые слова: телевидение, кино, сериалы, культура, технологии, интернет, смартфоны.

Развитие технологий и интернета оказало чрезвычайное влияние на современный мир, в частности, на индустрию кино и телевидения. Мониторы компьютеров, когда-то бывшие «вторым экраном», в наши дни сместили телевизоры и стали «первым экраном» для молодежи [1], Интернет резко сокращает расстояние между производителями и потребителями видеоконтента, а крохотные дисплеи смартфонов мешают наслаждаться изображением на большом экране кинотеатра. В статье подробнее рассматривается влияние технологий на изменения культуры кино- и телесмотрения.

Яркость экрана смартфона примерно в 10 раз выше яркости экрана кинотеатра [2][3]. Когда кто-то из зрителей, решает проверить свои социальные сети прямо во время кинопоказа, это резко переводит фокус внимания других зрителей на свет от смартфонов. Многие любители кино выражают обеспокоенность тем фактом, что к шуму от поедания попкорна и чрезмерно громким разговорам добавился еще один отрицательный, отвлекающий фактор – люди использующие смартфоны во время киносеанса [4][5]. Это изменение культуры просмотра напрямую продиктовано техническим прогрессом: смартфоны сформировали у людей высокую склонность к отвлечению. По данным AARP средний американец касается своего телефона 2617 раз в день [6], это почти 2 раза в минуту. Неудивительно, что при средней продолжительности фильма около 120 минут [7] многие люди испытывают непреодолимое желание проверить свой телефон.

Если же «вернуться домой», то там мы с вероятностью 96.5% обнаружим там телевизор [8], который вне зависимости от принципа работы (эфир, кабель, iptv) получает сигнал классического телевидения. Однако отвлекаясь на что-то во время просмотра телевизора дома, человек вряд ли помешает чему-либо, кроме как самому телевидению как технологии. По данным на 2017 год лишь 10% населения России в возрастной группе от 18 до 24 лет проводят свободное время за просмотром развлекательных телепередач [9], при этом интернет–серфинг, игры и просмотр сериалов и фильмов в интернете занимают свободное время 44% процентов молодых людей [10]. Телевизор потерял молодую аудиторию, и это еще одно культурное изменение: молодежь, открывшая для себя возможность посмотреть любой фильм или сериал в любое удобное время и без рекламы, никогда не захочет следить за расписанием показов эфирного ТВ и терпеть рекламные блоки, средняя продолжительность которых сейчас составляет около пяти минут [11].

Еще один аспект влияния интернет–технологий на кино– и теле–индустрию это пиратство. Как только скорость Интернета достигла уровня, требуемого для передачи видеофайлов, количество потенциальных потребителей видеоконтента стало возрастать. Однако перед крупнейшими игроками кино– и теле–индустрии встала другая проблема: нелегальное распространение копий фильмов, сериалов и телепередач. Расцвет интернет–пиратства начался с появлением peer-to-peer одноранговых сетей обмена данными, т.н. «торрентов», с помощью которых люди могли бесплатно обмениваться любым контентом, минуя правообладателей и реализаторов. Оказалось, что интернет может нанести индустрии гораздо больший ущерб, чем пиратское копирование DVD дисков и видеокассет [12]. Влияние пиратского контента на культуру можно разделить на условно положительные и условно отрицательные категории. К плюсам можно отнести появление свободного от цензуры и других ограничений пространства, которое способствовало обмену идеями, знаниями, образованию и формированию культурного кода людей. Во времена до интернета было практически невозможно ознакомиться с работами классического кинематографа или пересмотреть важнейшие в плане искусства

фильмы современников, теперь же любой заинтересованный человек мог ознакомиться и с «Прибытием поезда» Люмберов, и с «Похитителями велосипедов» Витторио де Сики. Минусы можно распределить на несколько пунктов. «Расхолаживание» культуры кинопросмотра, а именно возможность поставить фильм на паузу, перемотать, отложить просмотр парой щелчков компьютерной мыши вместо манипуляций с видеокассетами, привела к тому, что многие люди перестали воспринимать фильм как цельное произведение искусства. Следующим негативным последствием стало исчезновение «привычки» платить за какой-либо контент. Восприятие фильма как продукта, который имеет стоимость для конечного зрителя, было практически полностью уничтожено [13]. Это предопределило ситуацию, в которой индустрия попыталась «угнаться» за технологиями и предложила легальные онлайн-кинотеатры с платным содержанием, но количество итоговых пользователей таких систем было невелико [14]. В то время как «оценочный подход» (плата за каждый отдельный фильм или сериал) показывал свою низкую состоятельность в западном медиапространстве [15], произошло событие, изменившее индустрию телевидения, культуру просмотра сериалов и сами сериалы – открытие платформы Netflix с технологией стриминга контента по подписке [16]. Теперь пользователю сервиса не нужно было выбирать, за какой фильм или сериал заплатить, достаточно было оформить подписку с ежемесячным фиксированным платежом, для того чтобы получить доступ к огромной базе контента, большую часть которого составляют сериалы [17]. В модели ежемесячной подписки нет ограничения на количество наименований, которое подписчик сервиса может посмотреть. Это привело к еще одному чрезвычайно интересному культурному эффекту – т.н. «марафонам» просмотров сериалов [18]. Политика публикации стриминговых сервисов вроде Netflix не предусматривает задержки между выходами эпизодов, как только сериал готов к публикации, он становится доступен сразу же в полном объеме вплоть до финала сезона, и ничего не ограничивает зрителя от того, чтобы устроить «марафон», посмотрев условно все 13 серий подряд на выходных. Статистика показывает, что 10% зрителей посмотрели 4-й сезон сериала «Замедленное развитие» в течение 24-х часов после его выхода в 2013 году [19]. Стремительный рост аудитории позволил компании Netflix начать снимать свои собственные сериалы и передачи, т.н. «Netflix Original». Первым таким сериалом стала политическая драма «Карточный домик», которая была чрезвычайно хорошо принята как зрителями, так и критиками [20]. Возросшее внимание зрителей к стриминговым сервисам в свою очередь заставило большие корпорации связанные с медиа задуматься о создании своих собственных сервисов. Так в 2019 году запустились сервисы от Apple и Disney, а за пару лет до них свои ниши заняли Hulu и Amazon. В итоге, новый формат публикации позволил создателям сериалов создавать более цельный продукт в плане сюжета и повысить вовлеченность зрителей.

Выше были рассмотрены основные изменения в культуре кино- и телесмотрения, спровоцированные развитием технологий. При этом важно заметить, что происходят и другие изменения в таких областях, как съемочный процесс, взаимодействие с аудиторией, рекомендация контента, контекстная реклама.

Список использованной литературы:

1. Bob O'Donnell. *The Battle for the Second Screen* [Электронный ресурс] // *recode* 2015. 8 декабря. URL: <https://www.recode.net/2015/12/8/11621290/the-battle-for-the-second-screen> (дата обращения: 01.12.2018).
2. Мироненко В. LG подтвердила высокую яркость ЖК-дисплея смартфона G7 ThinQ [Электронный ресурс] // *3dnews* 2018. 25 апреля. URL: <https://3dnews.ru/968900> (дата обращения: 01.12.2018).
3. ОСТ 19-155-00 Кинотеатры и киноустановки. Качество проецируемого изображения. [Электронный ресурс] // kinotehnik.net URL: <http://kinotehnik.net/viewtopic.php?f=43&t=4483> (дата обращения: 01.12.2018).
4. Patrick von Sychowski. *Smartphones Are Killing the Cinema Experience* [Электронный ресурс] // *Celluloid Junkie* 2014. 20 октября. URL: <https://celluloidjunkie.com/2014/11/20/smartphones-will-make-quit-cinemas-real/> (дата обращения: 01.12.2018).
5. Bill Brownstein. *Little screens are killing the big-screen experience* [Электронный ресурс] // *Montreal Gazette* 2014. 12 ноября. URL: <https://montrealgazette.com/entertainment/arts/not-all-light-shows-at-the-movies-emanate-from-the-screen-these-days> (дата обращения: 01.12.2018).
6. Ken Budd. *Keep Your Mental Focus* [Электронный ресурс] // *Brain Health & Wellness AARP* 2017. Декабрь. URL: <https://www.aarp.org/health/brain-health/info-2017/mental-focus-smartphone-use.html> (дата обращения: 01.12.2018).

7. Sidney Fussell. Are movies getting longer? Here's the data [Электронный ресурс] // Business Insider 2016. 14 июля. URL: <https://www.businessinsider.com/are-movies-getting-longer-2016-6> (дата обращения: 01.12.2018).
8. Nielsen Estimates 119.6 Million TV Homes in the U.S. for the 2017-18 TV Season [Электронный ресурс] // The Nielsen Company 2017. 25 августа. URL: <https://www.nielsen.com/us/en/insights/news/2017/nielsen-estimates-119-6-million-us-tv-homes-2017-2018-tv-season.html> (дата обращения: 01.12.2018).
9. Демченко Н. Число смотрящих телевизор россиян за семь лет упало вдвое : Абз. 3 [Электронный ресурс] // РБК 2017. 29 ноября. URL: <https://www.rbc.ru/society/29/11/2017/5a1e69959a794786eca2bcbcd> (дата обращения: 01.12.2018).
10. Демченко Н. Число смотрящих телевизор россиян за семь лет упало вдвое : Абз. 6 [Электронный ресурс] // РБК 2017. 29 ноября. URL: <https://www.rbc.ru/society/29/11/2017/5a1e69959a794786eca2bcbcd> (дата обращения: 01.12.2018).
11. Соболев С. В январе реклама на российском ТВ резко сократилась [Электронный ресурс] // РБК 2015. 15 января. URL: https://www.rbc.ru/technology_and_media/15/01/2015/54b6769d9a7947d73235afbc (дата обращения: 01.12.2018).
12. Adrian Rochester. What effect has BitTorrent had on the media industry? [Электронный ресурс] // Lawdit Solicitors 2008. 18 ноября. URL: <https://www.lawdit.co.uk/reading-room/what-effect-has-bittorrent-had-on-the-media-industry> (дата обращения: 01.12.2018).
13. Online Piracy in Numbers – Facts and Statistics [Электронный ресурс] // GO-Gulf 2011. 1 ноября. URL: <https://www.go-gulf.com/blog/online-piracy/> (дата обращения: 01.12.2018).
14. Хабибрахимов А. Онлайн-кинотеатр ivi отчитался о росте числа платящих пользователей в два раза в 2016 году [Электронный ресурс] // VC.RU 2017. 13 февраля. URL: <https://vc.ru/flood/22500-ivi-2016> (дата обращения: 01.12.2018).
15. Накачанное инвесторами «онлайн-кино» выросло, но никто не доказал, что оно стало «бизнесом» [Электронный ресурс] // Roem.ru 2016. 5 августа. URL: <https://roem.ru/05-08-2016/230181/rost-nesmelyh/> (дата обращения: 01.12.2018).
16. About Netflix [Электронный ресурс] // Netflix URL: <https://media.netflix.com/en/about-netflix> (дата обращения: 01.12.2018).
17. What is Netflix? [Электронный ресурс] // Netflix URL: <https://help.netflix.com/en/node/412> (дата обращения: 01.12.2018).
18. Sidneyeve Matrix. The Netflix Effect: Teens, Binge Watching, and On-Demand Digital Media Trends [Электронный ресурс] // Abstract. DOI: 10.1353/jeu.2014.0002} URL: https://www.researchgate.net/publication/270665559_The_Netflix_Effect_Teens_Binge_Watching_and_On-Demand_Digital_Media_Trends (дата обращения: 01.12.2018).
19. Sidneyeve Matrix. The Netflix Effect: Teens, Binge Watching, and On-Demand Digital Media Trends [Электронный ресурс] // Стр. 120. DOI: 10.1353/jeu.2014.0002} URL: https://www.researchgate.net/publication/270665559_The_Netflix_Effect_Teens_Binge_Watching_and_On-Demand_Digital_Media_Trends (дата обращения: 01.12.2018).
20. Rottentomatoes. House of Cards: Season 1 [Электронный ресурс] // Rottentomatoes. URL: https://www.rottentomatoes.com/tv/house_of_cards/s01/ (дата обращения: 01.12.2018).

Есетова Ф.И.

Университет «Туран»
Республика Казахстан г. Алматы

СЕРИАЛЫ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Abstract

With the development of technology, it is necessary to pay attention not only to the content of the product, but also to the technical side. Viewers are becoming more demanding on what they see on the screens. The use of film receptions and the production technology of cinema can not only give new ideas, but also raise the quality of the received TV series, also bring a new level of television and attraction of the audience.

Key words: tv series, cinema methods, cinema production

Аннотация

С развитием технологий надо обратить внимание не только на содержание продукта, но и на техническую часть сторону. Зрители становятся более требовательными к тому, что видят на экранах. Использование киноприемов (изобразительных решений) и технологии производства кино может не просто дать новые идеи, но поднять качество получаемых сериалов, также вывести на новый уровень телевидение и привлечение зрительской аудитории.

Ключевые слова: телесериал, киноприемы, кинопроизводство

Сериалы это уже неотъемлемая часть рациона большего количества людей. Мы их смотрим, переживаем отождествляем собой, смотрим сначала просто ради любопытства потому, что кто-то посоветовал или случайно листая каналы наткнулись, а потом уже и входим во вкус.

Критерий отбора в первую очередь жанр, потом уже сюжет, главные герои ну и то, как снято. Если спросить людей будут ли они смотреть сериалы которые были сняты лет 10 назад? Ответ: нет. Не потому, что это не интересно, ведь ничего нового по сути говоря не придумано, меняются актеры, содержание, но главное меняется съемка, качество получаемого контента.

Самый главный момент что технологии влияют на общество и его модернизацию. Они влияют на все, как на науку, так и на образование и искусство, которое формирует культуру общества.

Введение технологически новых стандартов приведет улучшению качества получаемого продукта и увеличению аудитории.

Для улучшения получаемого продукта необходимо систематизировать и освоить уже имеющийся мировой опыт, постоянно следить интересными решениями в области съемки и спецэффектов, перенимать по возможности и технологии или стараться адаптировать их к имеющимся условиям, повысить зрелищность и привлекательность для зрителя, и краеугольным камнем успеха является визуальная составляющая т.е. работа оператора-постановщика и его группы, их мастерства, профессиональной и творческой состоятельности, умения донести до зрителя замысел режиссера и работу актеров его воплощающих. В мир технологий кинопроизводство не стоит на месте, сколько уже были выпущено картин с нестандартным соотношением сторон и это не обошло стороной сериалы. На данный момент, когда технические стандарты не имеют четких границ, производители могут снимать так как они хотят и видят свой продукт. Потому что, все больше и больше людей которые смотрят на экранах телефонов, планшетов и ноутбуков через различные плееры с настройкой сторон.

Можно еще массу примеров рассмотреть различных приемов и особенностей и то как подход изменился, грим, костюм, спец.эффекты и т.д.

Телесериал или сериал, кому как удобнее. Почему он имеет такой большой клуб "фанатов". Это жизнь. Различная с ее проявления. Телесериал занял свою нишу, создав его сам себе.

С развитием технологий мы получаем необычайно большое количество продукта, фильмы, сериалы, передачи, и все это информационное поле. Одни экранизируют уже написанное, кто-то переснимает уже существующее, у других есть определенная задача.

В этой работе мы не будем рассматривать для чего снимают сериалы, а как. Именно качественная сторона вопроса. Доступность съемочной техники, которая расширила круг "создателей".

Раньше, когда камеры были тяжелее и сложнее, это был достаточно трудоемкий процесс работы с пленкой, ее обработкой. Свет был менее мобильным и выбора было меньше. Вспомогательная техника

была менее развитой, сейчас же мы наблюдаем картину, когда все это можно использовать и невероятно большой выбор техники и ее возможностей. Скажите кому-нибудь лет 15 назад, что можно снимать кино или сериалы на фотоаппарат, это звучало бы как минимум странно. Сейчас это уже можно сказать “не модно”. Осветительное оборудование это отдельный разговор. В первую очередь его стало очень много, на любой цвет, вкус и бюджет.

Сейчас не используют массивные приборы, канули в лету дуговые приборы сейчас эра “лэда”. Оборудование стало мобильным, можно использовать как от сети, так и от аккумулятора. Конечно и тут есть некоторые нюансы работы, такие как цветовая температура которую иногда надо корректировать световыми фильтрами, частота работы, светоотдача и еще пару пунктов.

Приведем некоторый список приемов, которые используются и все чаще можно встретить именно в сериалах такие как: широкий формат кадра, как стилистическое решение или же специально используемый формат 4:3 для стилизации. Плановость- постепенная смена кадра при помощи наезда или отъезда, облета и т.д. не используя монтажные склейки (смена плана в одном кадре). Ракурсы перестали ограничиваться только “на уровне глаз”, теперь все чаще можно встретить верхний, нижний ракурсы и композиционный прием как голландский угол. Долгое время телевизионный кадр был более центрированным, теперь же композиция или нарочито “заваленная” смещенная к какой либо стороне, либо кадр становится симметричным и используется прием как не просто симметрия, а квадранты.

Также хотелось бы отметить момент с монтажом, так как это напрямую связано с операторской работой и его приемами и монтажные решение бывают выстраивают стилистическое решение и работу оператора над картиной. Такие приемы монтажа как: скачок (jump cut), перекрестный (cross cut), косая склейка (l-cut), перебивка, match cut (переход через изображения в конце сцене на другую сцену).

Так же кроме планов и ракурсов стоит отметить использование подвижной камеры (ручной). Часто используется просто так, в силу отсутствия бюджета и ускорения съемочного процесса, но в кино и хороших сериалах это прием, который оговаривается заранее и мизансцена выстраивается специально под ручную камеру, ведь здесь есть масса нюансов, которые надо учитывать. Помимо использования данных приемов надо заметить усиливающую роль цвета и света в сериале (световой и цветовой контраст), более серьезный подход ведь и тут оператору надо с момента экспликаций задумываться о том как и чем создавать изображение.

Освещение это один из трех китов на чем держится производство. Многие “любители” говорят, что свет это не столь важно, ведь можно снимать и без приборов ведь камеры стали восприимчивее к свету, но нет. Именно свет и характер освещения может рассказать зрителю больше, чем просто слова в кадре, передать атмосферу, и конечно же ни один из ниже перечисленных моментов не может существовать отдельно, ведь сериал как и кино это симбиоз.

При создании любой картины, будто художественный или документальный фильм, телесериал или другой экранный продукт, есть помимо режиссерской работы, операторская. в операторскую работу входит не только как снято какие использованы приемы, но и техническая сторона (съемочная аппаратура)

Съемочное оборудование.

- Камера
- Аналоговые или цифровые форматы записи видео
- Форматы редактирование (это необходимо учитывать при съемке)
- Осветительная техника
- Вспомогательное оборудование

Цифровая технология создания изображения резко ускорила темпы производства. Сейчас есть большое количество картин, большой выбор сериалов от телефильмов заканчивая интернет-сериалами.

Список использованной литературы:

1. Р. Брессон. *Заметки о кинематографе. Rosebud pub. 2017г.*
2. М. Вольтцев. *Профессия кинооператор. Аспект Пресс 2012г.*
3. П. Дуглас. *Искусство сериала. Альпина-нонфикшн 2017г.*
4. Э. Росс. *“Как устроено кино. Теория и история кинематографа” Манн. 2017г.*

Урбисина Д. С.

КазНАИ им. Т. Жургенова
г.Алматы, Республика Казахстан

ТРЕНИНГ КОМАНДООБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ АКТЕРСКОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

Данное исследование направлено на определение основных принципов и правил проведения социально-психологического тренинга в целом и тренинга командообразования в частности. Исследование должно показать, как тренинг командообразования помогает заявить каждому студенту о себе в группе сокурсников, решить задачу личностного самоопределения, личностного развития, принять активную позицию. В настоящее время командообразование представляет собой одну из перспективных моделей создания актерского коллектива, обеспечивающее полноценное его развитие, и является одним из наиболее эффективных инструментов объединения группы в команду. Полагаю, что именно эта ступень актерского тренинга может в полной мере исключить проблемы связанные с трудностями коммуникации в недавно образовавшейся группе.

Abstract

The study aims to determine the basic principles and rules of conducting socio-psychological training in general and team building training in particular. The study has to show how team building training helps to tell each student about themselves in a group of fellow students, solve the problem of personal self-determination, personal development, and take an active position. Currently, team building is one of the promising models for creating an acting team, ensuring its full development, and is one of the most effective tools for uniting a group into a team. I believe that exactly this stage of acting training can completely eliminate the problems associated with communication difficulties in the newly formed group.

В XXI веке жизнь и развитие молодежи подверглись глобальным изменениям. Технологический прогресс и социальные преобразования внесли свои коррективы в жизнь общества, а главное качественно изменили восприятие, сознание, мышление, потребности, структуру межличностных отношений и ценностные аспекты жизни людей. Таким образом, мы заостряем наше внимание на том, что в сложившихся условиях, когда современная молодёжь попадает в новые жизненные ситуации, в новый коллектив (ВУЗ), то сталкивается с проблемами затруднённой социализации.

Студенты театрального факультета (в данном случае КазНАИ им. Т. Жургенова) имеют некоторые преимущества. Связаны они с тем, что при подготовке к показам они попадают в вынужденную ситуацию командообразования. Тем не менее в нынешнее время, проблема социализации остро стоит и перед ними.

Объект исследования – личностный рост студентов обучающихся по специальности «Актерское искусство».

Предмет исследования – влияние социально-психологического тренинга командообразования на результат совместной работы в группе.

Цель исследования – обосновать необходимость тренинга командообразования в системе актерского образования, и доказать, что в результате его внедрения происходит личностный рост у студентов и повышается результативность работы в группе.

Гипотеза исследования – тренинг командообразования влияя на личностное развитие студентов и на создание команды в группе увеличивает результативность группы в целом и повышает качество выполняемых работ. Практика подобного тренинга в системе актёрского образования повысит его уровень и степен усвояемости материала.

В 1970-е гг. в ГДР под руководством М. Форверга был разработан метод, названный им социально-психологическим тренингом. С таким названием тренинг появился в России.

Вот какое определение тренинга дал Ю. Н. Емельянов : «Тренинг – это группа методов развития способностей к обучению и овладению любым сложным видом деятельности в частности общением». ¹

¹ Ю. Н. Емельянов. Психологический тренинг. М.: 1985. – с.89

Социально-психологический тренинг – это психологическое воздействие, основанное на активных методах групповой работы. Эта форма специально организованного общения, в ходе которого решаются вопросы развития личности, формирования коммуникативных навыков, оказания психологической помощи и поддержки, позволяющие снимать стереотипы и решать личностные проблемы студентов.

«Общие цели социально-психологического тренинга, способствующие развитию личности:

- а) повышение социально-психологической компетентности участников, развитие их способностей активно взаимодействовать с окружающими;
- б) формирование активной социальной позиции студентов и развитие их способности производить значимые изменения в своей жизни и жизни окружающих людей;
- в) повышение общего уровня психологической культуры».²

Термин «тренинг» имеет ряд значений – «воспитание, обучение, подготовка, тренировка». Групповой психологический тренинг выходит за эти рамки и используется, в самом широком смысле, в целях развития, обучения и диагностики.

В настоящее время определений группового психологического тренинга существует, наверное, столько же, сколько и авторов, их описывающих. Наиболее общее, но удачное определение группового психологического тренинга предположено Н. Ю. Хрящевой и С. И. Макшановым, представляющими тренинг как «многофункциональный метод преднамеренных изменений психологических феноменов человека, группы и организации с целью гармонизации профессионального и личностного бытия человека».

«В любой группе, и особенно тренинговой, протекает несколько взаимосвязанных процессов. Наиболее важный процесс – это тренировка, процесс овладения новыми навыками, обучение новым умениям. Этот процесс базируется на групповой динамике. За счет групповой динамики, сплоченности участников, обстановки безопасности и поддержки обучение проходит более эффективно. Поэтому первоочередная задача тренера заключается в постоянном стимулировании динамики группы, иными словами, тренеру следует уделять много внимания созданию благоприятной обстановки в группе».³

Самостоятельное составление преподавателем психологического тренинга является важным элементом работы и показателем развития его профессионального мастерства. Самая большая ловушка, в которую может попасть начинающий педагог, – это принять на себя функцию исполнителя тренинговых программ, разработанных другими. Преподаватель актерского мастерства – не исполнитель, а скорее творческий производитель, и он, как пишет Г. И. Марасанов, вынужден «шить костюм своей практической работы на себя сам».⁴ Ведь в конечном итоге цель его работы – «произвести» изменения, направленные на становление начинающего актера и развитие его личности. Преподавателю необходимо точно знать, с кем он работает, какие изменения он собирается произвести, какими средствами он владеет и насколько они подходят для сложившейся ситуации на курсе, как он собирается оценивать результативность своей работы на курсе и многое другое.

Работая со студентом, он должен иметь теоретические представления о природе человеческой личности вообще, а конкретно ориентироваться в специфике личностных проблем и особенностях личностного развития студентов.

Для тренинговых занятий необходима атмосфера принятия и поддержки. Студенты должны сосредоточить внимание на осознании прежде всего положительных аспектов своей личности. Именно открытие своих новых положительных качеств способствует выработке уверенности в себе и дает силы для дальнейших конструктивных изменений.

Принцип «НЕ НАВРЕДИ» в социально-психологическом тренинге не менее важен, чем в медицине.

Обучение с помощью тренингов существенно отличается от традиционных методов обучения не только по форме проведения, но и по основным принципам. При обычном обучении человека учат давать правильные ответы, и только правильные. На тренинге же ошибки рассматриваются как необходимая часть процесса обучения.

² Д. М. Рамендик . Тренинг личностного роста. М.: Форум 2007 – с.8

³ Пузиков. Технология ведения тренинга. с.12.

⁴ Марасанов Г. И. Социально-психологический тренинг. – М.: Совершенство, 1998. – с.34.

Основные специфические принципы работы тренинговой группы и вытекающие из них правила:

- I. Принцип и правило максимальной активности
- II. Общение по принципу «здесь и теперь»
- III. Принцип и правило персонификации высказываний
- IV. Принцип исследовательской творческой позиции. Правило отсутствия критики и безоценочности высказываний
- V. Принцип партнерского общения. Правило доброжелательности
- VI. Принцип объективизации (осознания) поведения. Правило обратной связи.

Ниже приведем примеры тренинговых упражнений проведенных со студентами 1-го курса специальности «Актер драматического театра и кино» КазНАИ им Т.Жургенова.

Упражнение «Необитаемый остров»

«Упражнение моделирует групповую дискуссию.

Преподаватель зачитывает описание ситуации:

«Ваша группа летела на ковче-самолете и случайно попала неизвестно куда.

Оказалось, что это необитаемый остров, представляющий собой высоко поднятое над морем плато, имеющий обрывистые скалистые берега и узкую полосу земли внизу, на побережье.

На плато есть деревья, животные, пресная вода, то есть условия для жизни. На побережье нет ничего. Поэтому на острове можно просуществовать лишь несколько дней.

Исследуя остров, вы обнаруживаете в скале пещеру, и от случайно произнесенных слов, которых никто не запомнил, она неожиданно открылась. В ней есть любые предметы.

Каждый из вас может взять по 10 предметов. Советоваться с другими нельзя. Поделиться, обменяться предметами с другими участниками потом тоже будет нельзя.

Составьте список тех предметов, которые вы хотели бы взять из пещеры. Время на составление списка — 7-8 минут».

После выполнения этой части задания группе дается следующая инструкция:

«У каждого из вас есть по 10 предметов, однако ситуация такова, что вся группа может унести из пещеры только 10 предметов. В течение 20 минут вы должны посоветоваться между собой и составить единый, общегрупповой список.

Обсуждение

При анализе упражнения группа обсуждает следующие вопросы:

- Удалось ли участникам группы договориться? Если нет, то почему?
- Какие формы взаимодействия в группе способствовали достижению результата, а какие — препятствовали?
- Был ли в дискуссии лидер? Назначили его сознательно или он проявил себя сам?

В процессе обсуждения можно выйти на алгоритм принятия решения:

1. Постановка (выявление) проблемы.
2. Прояснение ситуации.
3. Перевод проблемы в задачу.
4. Формулирование и заслушивание вариантов решения.
5. Обсуждение последствий каждого из вариантов.
6. Принятие единого решения.

Упражнение можно продолжить, усложнив задачу — список предметов сокращается до пяти наименований, время принятия решения — 10 минут.»⁵

Упражнение «Дом в паутине»

«Еще одно упражнение, основанное на метафоре конфликта, как паутины. Паутина, как известно, может появиться в любой точке дома, и все же ее появление в глухих углах наиболее вероятно. Если мы представим в виде дома индивидуальное психологическое пространство или пространство межличностных или межгрупповых отношений, то в каких-то его глухих закоулках мы вполне можем обнаружить такую конфликтную паутину. Однако хорошие хозяева не допускают распространения паутины по своему жилищу, они стараются предотвратить ее, проверяя потенциальные точки ее роста.

⁵ А.Браткин, И.Скоробогатова. Чемоданчик тренера, М.: «Генезис», 2006.-с. 44

Студенты выступают в этом упражнении как такие образцовые хозяева, проводящие инвентаризацию своих хором. Их задача – определить те углы (типичные ситуации или слабые места), в которых появление паутины наиболее вероятно. Упражнение может проводиться в индивидуальном рефлексивном режиме – тогда студенты осмысливают свое личное психологическое пространство, или в режиме групповой дискуссии – если необходимо проанализировать реальную текущую ситуацию, сложившуюся в их коллективе или зоне ответственности.»⁶

Вышеперечисленные тренинговые упражнения были проведены со студентами в рамках занятий по актерскому мастерству, на первом курсе, и дали свои результаты. Прежде всего необходимо отметить тот факт, что психологический климат в группе стал значительно более благоприятный, выросло общее групповое внимание, среди студентов определился неформальный лидер, конфликтные ситуации в группе открылись, и в результате тренинга были исчерпаны, что в целом положительно сказалось на дальнейшей работе студентов.

Сложно в полной мере оценить необходимость данного вида социально-психологического тренинга в системе актерского обучения, точно так же, как и переоценить его. Ошибочно считать, что все изменения, которые происходят у студентов в психологическом тренинге, происходят только в процессе тренинга. Как справедливо отмечает Т. В. Зайцева, «значительная часть изменений у участников возникает после его окончания. В процессе психологического тренинга не только производятся реальные изменения, но и закладывается большой потенциал для изменений в дальнейшем. Опыт, полученный участниками в тренинге, имеет пролонгированное действие, связанное с его проживанием и осмыслением. Соответственно и потенциал изменений во многом ориентирован на будущее».⁷

Список использованной литературы:

1. Ю. Н. Емельянов. Психологический тренинг. М.: 1985. – с.89
2. Д. М. Рамендик . Тренинг личностного роста. М.: Форум 2007 – с.8
3. Пузиков. Технология ведения тренинга. с.12.
4. Марасанов Г. И. Социально-психологический тренинг. – М.: Совершенство, 1998. – с.34.
5. А.Браткин, И.Скоробогатова. Чемоданчик тренера, М.: «Генезис»,2006.-с. 44
6. И. Авидон, О. Гончукова. Тренинги взаимодействия в конфликте. СПб.: «Речь». 2008. - с.24
7. Зайцева Т.В. Теория психологического тренинга. Психологический тренинг как инструментальное действие. – СПб.: Речь; М.: Смысл, 2002. – с.28

Құрманқожа Гүлнұр Қайратқызы

*Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан*

Ғылыми жетекші- с.ғ.д., доцент Б.И.Иманбекова

ОРТА МЕКТЕПТЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Құқық әлеуметтануы – құқық нормаларының қоғамдағы, адамдардың, әлеуметтік топтар мен институттардың әлеуметтік өзара әрекеттесу жүйесіндегі нақты қызметін зерттейді. Өмірде құқық нормаларының өміршеңдігі құқықтық норманың мәнін бейнелейтін, үнемі қайталанып отыратын мінез-құлық актілері, әлеуметтік әрекеттер болған кезде көрініс табады. Мұндай мінез-құлық механизмін құру үшін екі ауыспалылықтың мазмұнды сипаттамаларын анықтау қажет: 1) құқықтық норма 2) құқық нормаларының мәнінің нақты қызметімен байланысты адамдардың мүдделері, мінез-құлық, мотивтері,

⁶ И. Авидон, О. Гончукова. Тренинги взаимодействия в конфликте. СПб.: «Речь». 2008. - с.24

⁷ Зайцева Т. В. Теория психологического тренинга. Психологический тренинг как инструментальное действие. – СПб.: Речь; М.: Смысл, 2002. – с.28

мақсаттары мен көзқарастары. Бұл екеуінің өзара әрекеттесуінен әлеуметтік әрекеттің актілері мен мазмұнын анықтауға болады. Құқық әлеуметтануының негізгі қағидалары мен даму бағыттарын зерттеуде тұлғаның әлеуметтану үдерісіне назар аударған дұрыс. Себебі, құқық әлеуметтік институт ретінде әлеуметтану үдерісіне өзіндік ықпалын тигізетіні объективті шындық. Құқықтық әлеуметтенудің өзінің агенттері мен институттары болады.

Отбасы әлеуметтенудің маңызды агенті, өйткені ол баланың алғашқы және жақын әлеуметтік ортасын қалыптастырады және сонымен бірге кең әлеуметтік ортаға еруге көмектеседі.

Отбасының арқасында бала қоғамға біртіндеп кірігеді. Отбасы баланың бастапқы әлеуметтік мәнін қалыптастырады. Баланың өмірінің алғашқы 20 жылындағы әлеуметтік мәртебесі көбінесе ата-анасының әлеуметтік жағдайына байланысты. Отбасының мәдени және білім деңгейі көбінесе ата-аналардың мамандықтарына байланысты.

Қазіргі қоғамдағы отбасы келесі функцияларды орындайды:

- 1) баланы қорғайды;
- 2) баланың тамақ, киім және т.с.с. қажеттіліктерін қанағаттандырады;
- 3) баланың денсаулығына қамқорлық жасайды;
- 4) баланы басқа адамдармен қарым-қатынас жасауды, қандай ережелерді сақтау керектігін үйретеді;
- 5) жыныстық рөл стереотиптерімен танысуға мүмкіндік береді.

Бірақ сонымен бірге отбасы әлеуметтену үдерісінде үлкен зиян тигізуі мүмкін, өйткені ата-ананың әлеуметтік мәртебесінің төмендігі, алкогольизм, жанжал мен дау-дамай, әлеуметтік оқшаулану, жаттану, отбасының толық болмауы (яғни, ата-аналарының біреуінің болмауы), ата-аналардың мінез-құлқының ауытқуы, балаларға қатысты қиянат және т.б. құбылыстар баланың мінезіне, дүниетанымына және әлеуметтік мінез-құлқына өшпес із қалдырады.

Мектеп - әлеуметтенудің келесі бір маңызды агенті. Бұл агент отбасынан түбегейлі ерекшеленеді. Бұл жағдайда эмоционалды бейтарап орта орын алады, өйткені мектепте балаға объективті түрде, оның шынайы қасиеттеріне сәйкес қарайды. Мектепте балаға жеңіске марапаты және сәтсіздіктің ащы дәмін білуге мүмкіндік беріледі. Мектеп кезеңінде бала өзін-өзі бағалауды қалыптастырады, ал бұл көптеген жағдайларда онымен бірге өмір бойына қалады.

Құрдастар ортасы - әлеуметтенудің тағы бір агенті. Бала жасөспірім жасқа келгенде құрдастарының ықпалы артады, ал бұл кезеңде ата-аналар мен мұғалімдердің ықпалы, керісінше, әлсірейді, өйткені құрдастардың құрметі мектептегі сәтсіздіктердің немесе ата-аналардың өзіне деген назарының аздығының орнын толтырады. Құрдастарының ортасында бала жанжалды жағдайларды шешу дағдысына ие болады, тең жағдайда сөйлесуді үйренеді. Отбасында мұны үйренуге мүмкіндік жоқ, өйткені байланыс иерархия қағидатына негізделген.

Өзара қарым-қатынаста құрдастар адамға өз орталарына қолайлы болып саналатын, әдетте, ата-аналардың құндылықтарына қайшы келетін құндылықтарды үйретеді («әкелер мен балалардың қақтығысы»).

Құқықтық әлеуметтену дегеніміз - бұл белгілі бір уақыт кезеңіне қоғамның құқықтық нормаларына сәйкес келетін белгілі бір әлеуметтік мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру ғана емес, сонымен бірге оларды іске асыруға ықпал ететін ішкі құлшыныстың пайда болуы. Бұл процесс бала кезден басталады және моральдық нормаларды, әлеуметтік мінез-құлықты, адамдармен қарым-қатынасты, әлеуметтік және моральдық тыйымдар мен талаптарды кезең-кезеңмен игеруден тұрады. [1].

Әрбір тұлғаның өз құқын білуі мен қоғамдық тәртіпке, ережелерге, мемлекеттік заңға бағынуы үшін құқықтық білім және тәрбие міндетті түрде түрде керек. *Құқықтық тәрбие* - бұл құқықтық сананы және құқықтық мәдениетті қалыптастыруға және арттыруға бағытталған мемлекеттің, мемлекеттік қызметшілердің, қоғамдық бірлестіктердің іс-әрекеттері.

Құқықтық тәрбие «құқықтық білім» ұғымымен тығыз байланысты және олар бірлесе отырып заңға бағынатын азамат немесе кәсіби заңгер қалыптастыруға бағытталады. Маңызды міндет - құқықтық білімді үнемі кеңейтуге және тереңдетуге ықпал ететін оң құлшынысты қалыптастыру.

Құқықтық қоғам құруда жеке тұлғаның рухани қалыптасуына әсер ететін құқықтық тәрбие мен білім баға жетпес рөл атқарады. Құқықтық тәрбие мен білім негізінен құқықтық санаға әсер етіп, оны дұрыс бағдарланған, тұрақты және дамыған етуі керек.

Бүкіл адамзат тарихы бойында барлық мемлекеттерде құқық пен құқықтық тәртіп туралы пікірлер таратуға бағытталған іс-шаралар жүргізілді. Ол үшін негізінен мешіт, шіркеу, әдебиет, өнер, мектептер, баспа, радио, телевидение және т.б. пайдаланылды.

Бала тәрбиесіндегі отбасының рөлін баса көрсететін ата-аналар мектепті екінші маңызды «тәлімгер» деп санайды. Мектеп жасөспірімнің жеке басының қалыптасуына әсер ететіндігін, күрделі әлеуметтену үдерісінен өтетінін есепке алатын болсақ азаматтық құқық, еңбек құқығы, қылмыстық құқықтан хабардар болып, өздерінің қоғамдағы орнын табу мен өзге тұлғамен, қоғаммен, қоғамдық топтар және қоршаған ортамен оңтайлы әрі тиімді қарым-қатынасты қалыптастыруда құқық әлеуметтануының мектеп оқушыларының тәрбиесіне қандай деңгейде әсер ететінін пайымдауға болады. Дамыған, өркениетті ел болу, азаматтық қоғамның барлық құндылықтарын ұстану және сақтау үшін кез келген тұлғаның бойында құқықтық білімді қалыптастыру туралы сұраныстың ролі айқын. Мектеп болашақ тұлға бойында құқықтық міндет пен парызды негіздеу жолында ерекше маңызды мәртебеге ие. Себебі азаматтың саналы ғұмырының бастауы осы ортада қалыптасып, тұлғалық қасиеттердің іргетасы қалану кезеңінің басым бөлігі осы ортада өтеді. Құқық әлеуметтануын оқыту оқушыларға тәрбие мен тәртіптің әлеуметтік-мәдени қырларын тануы мен саралауына ықпал етіп, қоршаған ортаға деген агрессивті іс-қимылдың кемшілігін айқындап, әлеуметтік ортаның теріс әсеріне қарсы тұруға, теріс іс-әрекеттерден аулақ болуға, заң бұзушылықтың алдын алуға себепкер болады. [2].

Қазіргі уақытта Қазақстандағы құқықтық білім берудің басты мақсаты - қоғамдағы құқықтық нигилизмді төмендету.

Мақсатқа жетуге болатын жолдар:

- 1) сапалы, тиімді заңдар қабылдау;
- 2) мақсаты қоғамдағы заң мен құқықтық тәртіпті нығайту болып табылатын іс-шараларды жүзеге асыру;
- 3) сот төрелігінің тиімділігін арттыру және сот қателіктерін азайту;
- 4) халық арасында құқықтық тәрбие жұмыстарын жүргізу.

Құқық қорғау жүйесі субъектілерінің құқықтық мәдениетін арттыруға ерекше назар аудару қажет.

Құқықтық тәрбие мен білімді қалыптасқан қағидаларды бір ұрпақтан екінші ұрпаққа беру үдерісі деп түсіну керек. Сонымен қатар, құқықтық тәрбие мен білімнің басты міндеті – алынған құқықтық білімді жеке сенімге айналдыру.

Құқықтық тәрбиеде қолданылатын құралдар:

- 1) насихаттау;
- 2) үйрету;
- 3) заң тәжірибесі;
- 4) өзін-өзі тәрбиелеу.

Құқықтық тәлім-тәрбие мен білім беруді насихаттау мақсатында баспасөз орталықтарымен бірлесіп, студенттерге, орта мектеп оқушыларына арналған оқулықтар жобасын дайындауға қатысу. Осы міндеттерді жүзеге асыру мақсатында құқық әлеуметтануының функционалдық қызметі оқушыларды құқықтық сауаттандыру және құқық мәдениеттерінің қалыпты ережелерімен таныстыру болып табылады. Мектеп оқушыларының құқықтық негіздері пәнімен қатар, құқық әлеуметтануының жеке курстарын ұйымдастыруда басты шарттардың бірі. Бұл оқу курстарын әлеуметтанушылар және құқық пәнінің оқытушылары жүргізуі тиіс. Сонымен қатар, орта мектепте арнайы факультативті курстар «құқықтанушы» деп аталатын үйірмелер жұмыс істеуі тиіс. [3, 25]

Құқықтық мемлекет құру үшін барлық күш-жігерді құқыққа деген оң көзқарасты қалыптастыруға, оны жалпыадамзаттық құндылықтар және құқықтық тұжырымдама деңгейінде қабылдауға бағыттау қажет.

Қорыта келгенде, осы аталғандардың барлығы құқық әлеуметтануының мектеп оқушыларының тәрбиесіне әсерінің зор екендігін дәлелдейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Большой юридический словарь. Изд. 3-е, доп. и перераб./ Под. ред. проф. А.Я. Сухарева. М.: ИНФРА-М, 2007.*
2. *[Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. Изд. 2-е, перераб. И доп. М.: Юрист, 1996.]*
3. *А. Ағыбаев., «Заң» республикалық құқықтық, ғылыми-практикалық журналы «Құқықтық тәрбие орталығының мақсаты мен міндеттері қандай?» №2 басылым, 2015, 24-27бб.*

Жубанова Ж.С.

*Казахская национальная академия искусств Т. К. Жургенова
г.Алматы, Республика Казахстан*

ОРНАМЕНТ КАК СРЕДСТВО МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Аңдатпа

Зерттеудің өзектілігі Ұлттық дәстүрлі мәдениеттің құндылығы мен жетістіктерінің, жаһандық этномәдени кеңістігіндегі орны мен ролін айқындау, Қазақтың сәндік-қолданбалы ою-өрнек өнері жүйесінің дамуы тұтас көрінісін жасау қажеттілігімен байланысты. Бұл зерттеудің пәнаралық табиғаты бізге мәлімделген тақырыпты орыс тілінде әртүрлі ғылыми пәндерде қарастыруға мүмкіндік береді: өнер тарихы, мәдениеттану, тарих, этнография, философия, психология. Ою-өрнектерді визуалды-мәдени категорияларға жатқызуға болады. Халықтық мәдениетінің маңызды құндылықтары қазақтың сәндік-қолданбалы өнерінің ою-өрнек жүйесінде бекітілген. Ою-өрнектегі психикалық белгілер мен рәміздердің ерекшелігі, оның тарихи және ұлттық сипаты, оның дүниетаным негіздерімен, рухани мәдениет пен эстетикалық көріністерімен байланысы ою-өрнекті мәдениетінің маңызды рухани және материалдық атрибуты, мәдени атрибуты етеді.

Кілт сөздері: ою-өрнек, мәдениетаралық коммуникация, сәндік-қолданбалы өнер, белгілік-символдық коммуникация, белгілік-коммуникациялық жүйелер.

Abstract

The relevance of the study is due to the need to identify the place and role of the value achievements of national traditional culture in the global ethnocultural space, to recreate a holistic picture of the development of the ornamental system of Kazakh decorative and applied art. The interdisciplinary nature of this study allows us to consider the stated topic in line with various scientific disciplines: art history, cultural studies, history, ethnography, philosophy, psychology. The ornament can be attributed to the visual-symbolic categories of culture. The most important meanings of folk culture are fixed in the ornamental system of Kazakh decorative and applied art. The specifics of mental signs and symbols in the ornament, its historical and national character, its connection with the foundations of worldview, spiritual culture and aesthetic representations make the ornament an important spiritual and material attribute of culture, the keeper of the cultural, artistic memory of the nation.

Keywords: ornament, intercultural communication, arts and crafts, sign-symbolic communication, sign-communication systems, non-verbal communication.

Межкультурная коммуникация – важнейшая сфера «функционирования и развития культуры, поскольку обеспечивает информационную связь между социальными группами во времени и пространстве, делая возможным накопление и передачу социокультурного опыта, организацию и координацию совместной деятельности людей, трансляцию знаний и ценностей» [1].

Орнаментальное искусство древних кочевников, являясь знаковой системой особого рода, осуществляет коммуникацию человека и социума во времени и пространстве, даёт представление об эстетических, культурных и нравственных канонах кочевой культуры. Изучение коммуникационных, социокультурных процессов на основе сложившегося культурного опыта, механизмов формирования знаковой системы в рамках традиционного орнамента как элемента протокультуры способствует раскрытию особенностей функционирования современных знаковых систем. Орнамент как уникальная знаковая система, являясь одним из видов народного художественного творчества, содержит фундаментальные концепции национального мировоззрения.

В настоящее время остается актуальным вопрос о категоризации орнаментальной системы декоративно-прикладного искусства с точки зрения теории межкультурной коммуникации. Межкультурная коммуникация отличается видовым разнообразием. В контексте рассматриваемой темы нас интересует невербальная межкультурная коммуникация. Невербальная знаково-символьная коммуникация – это «вид невербальной коммуникации, использующий в качестве знаковой системы символы, которые чаще всего могут быть представлены в наглядном плане». Невербальная знаково-символическая коммуникация «позволяет передавать в сжатом символьном плане глубокие смысловые представления, связанные с пониманием мира, ценностными представлениями и эмоциональными

переживаниями, которые трудно вербализуемы, имеют глубинную природу (в т. ч. связаны с историческим развитием группы и коллективными представлениями), обладает смыслообразующей функцией для человека и является опорой для построения картины мира, имея ресурсный и защитный характер». Система невербальной знаково-символьной коммуникации «тесно связана с понятиями ценностей, социального познания и категоризации, знака и развития психики, анализа этнокультурных особенностей. Эти понятия имеют сложные взаимосвязи». В психологии существуют теории, «раскрывающие проблему ценностей, соотношения ценностей и культуры, влияние ценностей на процессы социального познания и категоризации, роль знака на развитие психики и анализ этнокультурных особенностей через продукты культуры». Ценности «понимаются как общие цели или принципы, которые задают точку отсчета для оценивания и восприятия социальных событий и являются стержневым элементом любой культуры»; «помогают человеку осуществлять социальное познание и влияют на процесс категоризации»; «связаны с формированием и сохранением категорий». В связи с этим «важным становится вопрос о взаимосвязи культуры, социального познания, коммуникации и ценностей» [2, с. 279].

В последние годы появились исследования отечественных авторов, посвященные изучению казахских орнаментов в контексте межкультурной коммуникации. Так, Н.К. Альджанова рассматривает орнамент «как семиотический знак, имеющий смысловую нагрузку и выступающий как один из типов невербальной коммуникации» [3]. Большой интерес для нашего исследования представляет монография Н.Н. Николенко «Орнамент как символ межкультурной коммуникации». В данном труде осуществлен «эстетико-онтологический и культурфилософский анализ сущности орнамента как символа межкультурной коммуникации». Орнамент представлен «как целостная автономная художественная система, способная вступать в межкультурные коммуникационные процессы в качестве универсального невербального языкового средства символического порядка» [4, с. 2].

Казахстанский археолог В.А. Новоженов относит орнаментальные и изобразительные традиции к знаково-коммуникационным системам (ЗКС), в связи с этим он пишет: «Среди разнообразия знаковых коммуникативных систем, когда-либо созданных цивилизацией, письменность является наиболее универсальной... В дописьменный период древние этнические образования должны были пройти сложный путь экспериментов... пока не были найдены наиболее универсальные варианты ЗКС. Это можно проследить по многочисленным этнографическим параллелям. Например, пояса-вампумы североамериканских индейцев – наиболее яркий образец такой ЗКС. Как полагают некоторые исследователи, вещи, которые окружали кочевников в древности, связаны воедино общей нарративной структурой. Это демонстрируется целостным погребальным обрядом, зафиксированным в Пазырыкских курганах... К числу ЗКС могут быть отнесены также орнаментальная и изобразительная традиции...». Отмечая, что «степная изобразительная традиция как ЗКС развивалась в скотоводческой среде на единой мифологической основе», исследователь подчеркивает, что «этапы этой эволюции фиксируются по очевидным иконографическим и стилистическим изменениям ее знаков-образов». В.А. Новоженов предполагает, что в кочевой традиции предпринимались «попытки использовать разные символы-знаки, включая орнаментальные». Сходство знаков-образов в петроглифах эпохи бронзы на обширной территории Средней и Центральной Азии «можно объяснить, с одной стороны, единой мировоззренческой основой народов, оставивших эти памятники, и с другой – перемещением в пространстве и во времени самих носителей этой изобразительной традиции» [5, с. 50-51].

Казахские орнаменты с их многовековой историей являются неисчерпаемым источником для творчества. Визуально-знаковая орнаментальная система как инструмент межкультурной коммуникации может использоваться для создания логотипов, фирменного стиля, товарных знаков, рекламных образов, брендов. Культурологи отмечают, что «знаковая, визуальная культура любого народа отличается своей спецификой и оригинальностью». Так, «иногда по одному только предмету, детали одежды мы можем сказать, к какой культуре, эпохе они принадлежат». Визуально-знаковая культура «проявляется в архитектуре, изобразительном искусстве, геральдике, одежде, книжных, газетных, журнальных иллюстрациях и оформлении улиц городов» [6].

Таким образом, мы разделяем точку зрения казахстанских исследователей А.Р.Хазбулатов и Ж.Б.Болдыкова о том, что орнамент «является самой значимой изобразительной доминантой традиционной культуры», а «плодотворная межкультурная коммуникация может осуществляться посредством орнаменталистики как особого художественного языка» [7, с. 265].

Список использованной литературы:

- 1.Тен Ю.П. Символ в межкультурной коммуникации [Электронный ресурс] // <https://cyberleninka.ru/article/n/simvol-v-mezhkulturnoy-kommunikatsii>. Дата публикации: 25 апреля 2005 г.
- 2.Чуганская А.А. Невербальная знаково-символическая коммуникация как объект социально-психологического исследования // Вестник ТГУ – 2009. – №11 (79). – С. 277-281.
- 3.Альджанова Н.К. Орнамент как специфический знак коммуникации этносов [Электронный ресурс] // <http://www.gylymordasy.kz/2016/06/2>. Дата публикации: 27 Июня 2016
4. Николенко Н.Н. Орнамент как символ межкультурной коммуникации. – Издательство LAP LAMBERT Academic Publishing, 2016. – 364 с.
- 5.Новоженков В.А. Петроглифы Сары-Арки. – Алматы, 2002. – 125 с.
- 6.Головлева Е.Л. Обрядовая культура как источник формирования странового имиджа [Электронный ресурс] // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение»: <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/4/Golovleva/>. Дата публикации: 4 апреля 2009 г.
- 7.Хазбулатов А.Р., Болдыкова Ж.Б. О роли и значении орнаментов в современном культурном пространстве (на примере живописи XX – нач. XXI вв.) // Вестник КазНУ. Серия философия. Серия культурология. Серия политология. – 2015. – № 2 (51). – С. 265-271.

Бажибаев А.Ж.

*КазНАИ им.Т.К.Жургенова
г.Алматы, Казахстан*

Научный руководитель Амангельдиева Г.А.

РОЛЬ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА

Abstract

The purpose of the study is to study the role of music education in the development of Kazakhstan's youth. Based on the experience of European countries, consider the need for music education in the compulsory school curriculum. The scientific novelty of the work lies in the introduction of a system of parenting by means of music, which would ensure the development of their moral and aesthetic culture. At the end of the article, the author concludes about the development of their moral and aesthetic culture.

Давно известно, что музыка имеет большое влияние на развитие интеллекта и чувств, но в последнее время ученые задались вопросом о непосредственном ее влиянии на развитие мозга. С древних времен обеспеченные (и не только) люди пытались приобщить своих детей к миру организованных звуков. Что такое музыка? Это упорядоченное движение звуковых волн определенной частоты. При совместной игре нескольких человек возникает ощущение слухового эффекта гармонии и слияния нот, которые могут звучать в унисон, составлять аккорды или другие созвучия. Всё вместе образует определенную композицию, которая оказывает на чувственную сферу человека прямое и косвенное влияние, но кроме того мозг во время прослушивания нарабатывает нейронные связи, которые потом могут быть задействованы другими системами восприятия и действия. Проще говоря, человек становится более восприимчив, развит, быстрее и правильнее реагирует. Натренировав мозг на музыке, он может стать более успешным в сложных отраслях – логистике, психологии.

Занятия музыкой полезны как в подростковом возрасте, так и в старости. Музыка способствует гармоничному развитию личности, а умение играть на музыкальном инструменте способствует более эффективной работе мозга. Американские ученые Северо-Западного университета в Эванстоне провели исследования, доказывающие, что чувство ритма и способность воспринимать музыкальную грамоту положительно влияет на развитие детского мозга, а умение играть на музыкальном инструменте способствует более эффективному изучению иностранного языка.

Как сообщает издание "Медицинские вести", группа специалистов университета под руководством Нины Крауз в течение трех лет проводила исследование на 40 детях. Первая группа детей занимались музыкой по 2-3 часа в неделю, в том числе проходила основы нотной грамоты и училась

играть. Вторая группа обучалась по программе, где особое внимание уделялось физической подготовке. Каждая группа была протестирована перед началом и после окончания эксперимента.

Выяснилось, что активность центров мозга, отвечающих за слух, грамотность и логическое мышление у первой группы испытуемых оказалась значительно выше. Это подтверждалось и другими данными: при одинаковой системе обучения те, кто занимался музыкой, демонстрировали лучшую грамотность речи и письма.

Игра на музыкальном инструменте – будь то электронное пианино, классическая гитара или фортепиано, развивает слуховые и моторные способности, необходимые для интеллектуальной деятельности человека. Именно поэтому творческий подход и развитие музыкальных способностей детей школьного и дошкольного возраста является одним из основных при формировании учебного процесса, ориентированного на развитие личности.

По последним данным в Германии, стране богатых музыкальных традиций, более трех миллионов немцев серьезно увлекаются музыкой: регулярно поют в хоре, играют в оркестрах и инструментальных ансамблях, а также музицируют вместе.

А в общей сложности, число музыкантов-любителей, среди которых не только те, кто выступает перед публикой, но и те, кто играет в свободное время просто для себя и своих близких, составляет в Германии, стране с 80-миллионным населением, по меньшей мере 14 миллионов человек.

В Германии сейчас чуть меньше тысячи общественных (как правило, муниципальных) музыкальных школ, которые получают дотации от соответствующего города, округа или федеральной земли. Но всех желающих они вместить не могут, и в стране открывается все больше частных музыкальных школ. Сейчас их в ФРГ около 340. Сегодня немецкие музыкальные школы насчитывают почти полтора миллиона учащихся. Для сравнения: всего десятилетие назад их было почти на полмиллиона меньше. Одна из причин тому - всплеск интереса к классической музыке. На концертах классики всегда аншлаг. Никогда еще в ФРГ не открывалось так много новых концертных залов.

Если сравнивать с Казахстаном, в Нур-Султане функционирует 11 учреждений дополнительного музыкального образования с общим охватом 36 тысяч детей, или 23,3% школьников. 51 467 детей занимаются в кружках по интересам при общеобразовательных школах, тогда как в Алматы функционирует 18 государственных учреждений музыкального образования, как дополнительного, так и основного, и 148 частных музыкальных курсов, в том числе и школ.

Система обучения в немецкой музыкальной школе сильно отличается от казахстанской. Учеников тут просто учат играть на музыкальных инструментах, а с теорией и историей музыки знакомят поверхностно. Сольфеджио преподают только для тех, кто собирается поступать в консерваторию.

Освоить нотную грамоту, развить вокальные навыки, а также научиться играть на фортепиано, ударных, флейте, гитаре, других инструментах можно и бесплатно, поскольку в Германии уроки музыки предусмотрены учебной программой общеобразовательной школы. К тому же, в очень многих немецких школах есть музыкальные кружки, ведутся факультативные занятия, организуются хоровые и фольклорные ансамбли, джазовые и рок-группы.

Ключевую роль в формировании музыкального образования в различных странах играют социокультурные условия. В одних странах это влияние педагогических традиций, таких как метод Кодая в Венгрии, метод Орфа в Германии, или метод Судзуки в Японии, в других это могут быть более общие аспекты образовательной политики, а именно влияние оценки общества, степень приверженности принятым программам и т.д. Все эти факторы формируют музыкальное образование в той или иной стране.

При сравнении стран есть возможность выявить наиболее удавшиеся решения проблем, связанные с общими вопросами, и по возможности перенять данный опыт. Преобразования в сфере музыкального образования идут во всем мире; так, в Великобритании известный музыкальный деятель Даррен Хенли предложил правительству свои рекомендации по модернизации музыкального образования. Многие проблемы, которые поднимаются в этих рекомендациях, идентичны проблемам музыкального образования Казахстана. На некоторые из них правительство отреагировало и внесло поправки в законодательство.

Данный опыт ценен для казахстанской системы музыкального образования тем, что позволяет выявить варианты решений общих вопросов в сфере музыкального образования. Наша задача рассмотреть и сравнить опыт европейских стран и Казахстана в области музыкального образования.

Совет по искусству. В соответствии с федеральным устройством ФРГ 16 германских федеральных земель автономно управляют своими образовательными системами. На общенациональном уровне федеральное правительство вырабатывает общие указания, характер которых определяет постоянно действующий совет при министерстве культуры. В этих указаниях содержатся рекомендации по музыкальному образованию в школах, в профилирующих школах, для педагогов, по работе с особо одаренными детьми. В Германии местные власти оказывают огромную поддержку в обеспечении различными учебными материалами, в реализации учебных программ, т.к. музыкальное образование считается обязательным в государственных школах и рассматривается как неотъемлемая часть современного образования. Одна из самых авторитетных музыкальных организаций – это Музыкальный Совет Германии, в который входят музыкальные советы 16-ти земель, всего около 90 музыкальных организаций. Совет обеспечивает своих членов всей необходимой информацией в области образования, культурной жизни, социальной правовой политики; одно из главных направлений данного совета – поддержка молодых талантливых людей. С этой целью он организует всевозможные концерты, фестивали, мастер-классы, осуществляет финансирование.

В Великобритании существует подобный совет - Совет искусств. Согласно рекомендациям Даррена Хенли, министерство образования и министерство культуры, СМИ и спорта должны совместно с Советом искусств разработать общенациональную программу музыкального образования в Великобритании, в которой будут четко изложены основные цели и задачи музыкального образования. Кратко рассмотрим систему музыкального образования в Германии. Занятия музыкой начинаются с самого раннего возраста – с 3-5 лет. Что характерно, занятия проходят вне семьи: в детском саду, подготовительных классах, а их форма зависит от предпочтения педагога. К сожалению, подготовка педагогов дошкольного музыкального образования или совсем отсутствует, или же нуждается в глобальной модернизации. Это большая проблема, ведь все начинается с раннего возраста, с привития интереса к музыке. Педагог дошкольного и начального образования должен владеть полным арсеналом профессиональных знаний и умений, т.к. это работа с маленькими детьми, и нужно хорошо знать детскую психологию. Музыкальное образование присутствует на всех уровнях образовательного процесса, занимающего около 9-10 лет. Учащиеся получают один или два урока в неделю, но это количество может варьироваться, т.к. есть возможность выбора среди других творческих предметов. Средние школы – гимназии, общеобразовательные школы – имеют базовый музыкальный курс, это 2-3 часа в неделю; учреждения дополнительного образования предлагают более интенсивные занятия – 5-6 часов в неделю для детей, которые выбирают музыку в качестве экзамена. Около 250 средних школ предлагают бесплатное музыкальное образование, обучение игре на инструменте в качестве интенсивного курса с углубленным изучением музыки; данные школы готовят детей к поступлению в ВУЗ (высшие музыкальные школы, консерватории). В Германии очень хорошо развита частная практика педагогов; трудно назвать их точное количество и оценить их вклад в музыкальное образование, но их роль велика в маленьких городках и сельских общинах, не имеющих музыкальных школ. Специальные музыкальные школы – одни из важнейших учреждений музыкального образования, их программы рассчитаны на людей любого возраста.

Профессиональное музыкальное образование в Казахстане имеет три уровня, а именно – начальное профессиональное музыкальное образование (ДМШ, ДШИ), среднее профессиональное музыкальное образование (ССУЗ) и высшее профессиональное музыкальное образование (ВУЗ). Этим казахстанская система музыкального образования значительно отличается от европейской системы. Профессиональная подготовка музыканта-исполнителя требует до 20 лет непрерывного обучения. Одна из основных целей: сохранить уникальную трехступенчатую систему музыкального образования. Самая острая проблема нынешнего положения – это кадровый дефицит, уменьшение количества учащихся. ДШИ, ДМШ и даже музыкальные училища (колледжи) испытывают острую потребность в преподавателях музыкально-теоретических дисциплин, по классу духовых и струнных инструментов. Уменьшение количества детей, отрицательно скажется и на качестве профессионального образования.

Современный этап развития общества характеризуется общим кризисом, охватившим все сферы его жизнедеятельности, и сопровождается усилением бездуховности, разрушением нравственных ориентиров, распадом духовных ценностей. Все это негативно сказывается, прежде всего, на наименее приспособленной к новым условиям жизни его части - детях.

В этих условиях возрастают требования к духовному становлению подрастающего поколения, обусловленные диалектическим процессом общественного развития.

Развитие и воспитание личности ребенка является в каждом социуме функцией общественных институтов. Школе, дошкольным детским учреждениям принадлежит в этом ведущая роль, которая состоит в координации всех развивающих и воспитательных воздействии. Воспитание духовно-нравственных ценностей личности ребенка становится социальной задачей общества.

Надо, прежде всего, определить сущность таких понятий как, "нравственная культура", "эстетическая культура", "духовность".

Нравственная и эстетическая культура являются важными составляющими духовности человека. Не случайно об уровне духовности человека судят по состоянию нравственного переживания, проявлению эстетического вкуса, а также воспитанию, ориентированного на развитие культурных ценностей.

Духовность - это проявление высших человеческих чувств, это некое таинство и одновременно неисчерпаемость человеческих мыслей, чувств и устремлений. "Духовность проявляется как процесс гармонизации мысли и чувства. А там, где гармония - там красота, там эстетика".

Среди многочисленных воспитательных средств воздействия на детей важное место принадлежит музыке. Она пробуждает в человеке представление о возвышенном, величественном, чистом и прекрасном в жизни. Музыка объединяет нравственную и эстетическую культуру на пути музыкально-художественного развития ребёнка. "Без музыки трудно убедить человека, который вступает в мир, в том, что человек прекрасен, а это убеждение, по сути, является основой эмоциональной, эстетической, моральной культуры".

Познание мира через культуру, искусство, установление подлинно культурных отношений между людьми во всех сферах нашего бытия - главная задача современности. По существу, это устройство жизни по законам красоты, т.е. попытка реализации идей, берущих начало в древности, и развивающейся, в частности Достоевским, мысли о том, что красота спасет мир. Понимание культуры, искусства должно быть бесспорным путем воспитания гармоничной и гуманной личности.

В условиях системы образования перед педагогами всегда стоит задача использования наиболее эффективных средств обучения и воспитания. Музыка, являясь одним из таких средств, активно развивает художественные способности детей.

Необходимо организовать музыкальное воспитание детей так, чтобы учитывать их возрастные и индивидуальные особенности.

Задача воспитания личности детей путем воздействия на них музыкального жанра встает в связи с новой социокультурной ситуацией в современном обществе, когда появляются новые образовательные потребности и нетрадиционные способы их реализации.

Значимость исследования воспитания нравственной и эстетической культуры ребёнка через воздействие на него музыки обусловлено необходимостью осмысления природы музыкального жанра применительно к его влиянию на процесс художественного воспитания.

В условиях системы образования перед педагогами всегда стоит задача использования наиболее эффективных средств обучения и воспитания. Музыка, является одним из таких средств, активно развивает личностные способности ребёнка.

Среди огромного количества педагогических и философских работ, посвященных различным аспектам культуры, осмысление проблемы нравственной и эстетической культуры во взаимосвязи практически отсутствует. В нашем обществе, когда духовный потенциал падает, необходимо отдать приоритетное значение развитию индивидуальности ребёнка. Разработка проблемы творческого развития детей зависит от дифференциации школьного образования, от профессионального уровня педагога, от духовно - нравственной атмосферы образовательных учреждений, от педагогических условий работы с детьми.

Возникло противоречие между назревшей в обществе острой потребностью воспитания нравственно-эстетической культуры человека, развитие которой начинается с раннего детства.

Актуальность и недостаточная разработанность данной проблемы, противоречия и сложности, возникшие при ее решении в педагогической практике, определили выбор темы исследования «Роль музыкального образования в развитии молодёжи Казахстана». Актуальность данного исследования, таким образом, определяется назревшим противоречием между практической необходимостью воспитания нравственной и эстетической культуры детей средствами музыки и недостаточной разработанностью этой проблемы.

Исследование является важным на пути систематики, научного анализа факторов, способствующих развитию художественного вкуса человека, а также изучения природы музыкального жанра и его воздействия в воспитательном процессе ребёнка.

Проблема исследования: какова система воспитания нравственной и эстетической культуры детей средствами музыки в условиях дошкольного и начального школьного образования?

В качестве объекта исследования выступает процесс воспитания нравственной и эстетической культуры у детей дошкольного, младшего школьного возраста.

Предметом исследования является воспитание нравственной и эстетической культуры детей (2-11 лет) средствами музыки. Цель исследования: теоретически обосновать и экспериментально разработать систему воспитания детей средствами музыки, которая обеспечила бы развитие их нравственной и эстетической культуры.

В исследовании была выдвинута гипотеза: система воспитания детей средствами музыки, которая обеспечила бы развитие их нравственной и эстетической культуры, будет осуществлена, если:

- производить выбор музыкальных произведений, содержание и формы которых направлены на развитие нравственной и эстетической культуры детей;
- определять и практически реализовывать инновационные, в сочетании с традиционными, формы и методы обучения и воспитания, способствующие развитию творческих качеств личности ребенка (в сфере нравственной и эстетической культуры);
- выявлять педагогические условия воспитания нравственной и эстетической культуры у детей;
- систематически осуществлять диагностику уровня развития нравственной и эстетической культуры детей средствами музыки;
- разработать методические рекомендации, направленные на развитие нравственной и эстетической культуры детей дошкольного и младшего школьного возраста.

Многие родители, не имеющие музыкального образования, спрашивают, как музыка может воспитывать гармоничную личность и духовный мир человека? На этот вопрос можно ответить словами великого композитора Д.Д. Шостаковича: «В горе и в радости, в труде и на отдыхе – музыка всегда с человеком. Она так полно и органично вошла в жизнь, что её принимают как нечто должное, как воздух, которым дышат, не задумываясь, не замечая... Несколько беднее стал бы мир, лишившись прекрасного своеобразного языка, помогающего людям лучше понимать друг друга».

Исходя из этих слов, можно сказать, что музыка объединяет людей в горе и в радости. Музыка – средство общения между людьми. Музыку можно сравнить с чудом. Иначе как можно объяснить, что музыкальное произведение, созданное одним человеком, вызывает отклик в душе другого. Это и есть волшебный язык – язык души и чувств. П.И Чайковский написал в своих записях: «Я бы никогда в жизни не был польщён и тронут в своём авторском самолюбии, если бы Лев Николаевич (Толстой), слушая *andante* моего квартета, залился слезами».

Духовный мир человека – тонкий, незримый, хрупкий и уязвимый мир. Он воспитывает в человеке с его зачатия. Учёные уже давно доказали, что если женщина в положении слушает П.И. Чайковского, то она легче переносит стрессы в шумные городские будни. Если при кормлении младенца слушать Моцарта, то малыш будет спокойнее, соответственно расти сильным и крепким. Музыка помогает воспитывать гармоничное сочетание умственно и физического развития, нравственной чистоты и эстетического отношения к жизни и искусству, то способствует формированию целостной личности.

Музыка – средство эстетического воспитания ребёнка.

Эстетическое воспитание направлено на развитие способностей дошкольников, воспринимать, чувствовать и понимать прекрасное, замечать хорошее и плохое, творчески самостоятельно действовать, приобщаться тем самым к различным видам художественной деятельности.

Музыка – средство формирования морального облика ребёнка.

Знакомя детей с произведениями различного эмоционально-образного содержания, мы побуждаем их к сопереживанию. Например, песни о Родине – воспитывают в ребёнке чувство патриотизма. Хороводы, песни, танцы разных народов вызывают интерес к их обычаям, что помогает воспитывать толерантность. Занятие музыкой влияет на общую культуру поведения. Чередование разных видов музыкальной деятельности развивает внимание, сообразительность, быструю реакцию, организованность, проявление волевых усилий. Таким образом, можно сказать, что музыкальная деятельность создаёт необходимые условия для формирования нравственных качеств личности ребёнка, закладывает первоначальные основы культуры будущего человека.

Музыка – средство физического развития.

Учёными доказано, что слуховые рецепторы воздействуют на общее состояние всего организма человека, вызывает реакции, связанные с изменением кровообращения, дыхания, пение развивает голосовой аппарат, укрепляет голосовые связки, улучшает речь (врачи используют пение при лечении заикания). Правильная поза поющего регулирует и углубляет дыхание.

Занятие ритмикой основаны на взаимосвязи музыки и движения, улучшают осанку ребёнка, координацию. Конечно, родитель сам решает, какое значение будет иметь музыку в воспитание ребенка. Но нужно помнить, ничто и никто не сможет заменить яркие художественные образы в музыкальных произведениях, именно они выражают мир больших мыслей и глубоких чувств человека, способные вызывать эмоциональный отклик, воздействовать на эстетическую сторону души, что и становится главным источником и средством воспитания.

Список использованной литературы:

1. <https://versia.ru/igra-na-muzykalnyx-instrumentax-sposobstvuet-razvitiyu-golovno-mozga>
2. <https://www.dw.com/ru/>
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/muzykalnoe-obrazovanie-v-germanii-velikobritanii-i-rossii/viewer>
4. <http://www.39frspb.caduk.ru/p84aa1.html>
5. <https://bilimdinews.kz/?p=19432>

Тусипбекова А.Д.

*КазНАИ им. Т. Жургенова
г.Алматы, Республика Казахстан*

Научный руководитель: доцент Айткулова Ж.Б.

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ КАЗАХСКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЮВЕЛИРНЫХ УКРАШЕНИЙ

Abstract

The article tells about the classification of Kazakh national jewellery, a variety of categories, types, subtypes, and options. In his work, the author gives an analysis of the semantic meaning of jewellery, which showed that traditional folk jewellery, in addition to aesthetic value, performed magical-religious functions, as well as property and age differences.

«Высшее искусство - это срез времени, замороженный на века», - говорили мудрецы. Мы часто убеждаемся в этом, когда рассматриваем бесценные творения великих мастеров ювелирного искусства, которые стали музейными экспонатами.

Ювелирное искусство является одним из наиболее развитых видов казахского народного прикладного творчества. Оно занимает особое место в истории казахской национальной культуры. Именно в нем наиболее полно и ярко отражаются идеалы народа, его вкусы, уровень его художественных и материальных ценностей. Казахские мастера - зергеры работали в одиночку, мастерство свое передавали по наследству. Они занимались изготовлением женских украшений, деталей для костюма, столовых приборов, бляшек для деревянного каркаса юрты, мебели, деревянной и кожаной посуды, музыкальных инструментов, оружия, конского снаряжения.

Для изготовления ювелирных изделий мастера использовали серебро, обладающее очистительным и магическим свойством. И причина здесь не только в природной красоте этого металла, которую столь умело выявляли и усиливали казахские мастера. Говоря о ювелирных изделиях казахов, необходимо прежде всего учитывать, что практически все они несли в себе не столько декоративную, сколько защитную функцию, и смысловым значением были наделены здесь и форма, и орнамент, и материал. Так блеск серебра и его цвет ассоциировались у них, как и у многих народов мира с лунным светом, с Луной. В их представлениях «Бледная планета» и серебро были тесно связаны между собой. Металл они рассматривали как частицу ночного светила и наделяли его различными магическими

свойствами. Не случайно в воду для купания ребенка бросали серебряные кольца и монеты, говоря: «Баланың күні күмістей жарық болсын!».

Еще большую семантическую нагрузку несли на себе изделия с драгоценными камнями. Вставки из камней в народе именовались словом *тас* или *көз*. Подобная метафора не случайна, ведь вставные камни осмысливались как всевидящее стерегущее око, наделялись чудодейственной силой. Существовало мнение, что жемчуг лечит бельмо, коралл оберегает от порчи, янтарь лечит зоб, перламутр защищает от злого языка и одновременно способствует жизненному благу, бирюза приносит счастье. Наибольшей же популярностью пользовался сердолик, считавшийся камнем благоденствия и радости. У казахов, также как у других кочевых народов, бытовало множество легенд, связанных с этим камнем. Степняки верили, что сердолик может охранять от дурного глаза, бесплодия женщин, кроме того, этот «солнечный камень» мог вернуть стареющим людям силы молодости и постоянно доброе расположение духа. Для мастеров камень прежде всего является источником великой силы, защищающий от недугов, зла и бедствий. Поэтому мастер бережно относится к своему материалу.

Другой особенностью казахских ювелирных изделий является то, что практически все они связаны с определенными видами костюма и имеют возрастные разграничения. И здесь наибольший интерес представляют женские украшения и динамика их изменения в соответствии с возрастом женщины. [2, с.14]

В жизни казахской женщины ювелирные украшения играли существенную роль. В них воплощалось вечное тяготение человека к прекрасному, надежда на счастье, вера в чудодейственные силы природы, способные защитить от недугов, бед и зла. Именно поэтому от самого рождения до смерти казашки носили те или иные виды украшений, соответствовавшие их возрасту и социальному положению. Первые украшения в виде различных оберегов надевали на девочку в новорожденном возрасте. Важное значение амулетов в детском и девичьем возрасте казашек, по-видимому, объясняется достаточно сложными условиями кочевого быта, частыми эпидемиями и очень высокой детской смертностью, отмечавшейся в Казахстане в XIX-XX веках. Но вместе с тем с раннего возраста девочки носили и простые неширокие браслеты с несложным чеканным узором, а уже в 2-3 года им прокалывали уши для простейших серег-тана. Эти браслеты и серьги имели не только магическое, но и декоративное значение. Позже через несколько лет тана сменяли массивные серебряные серьги с множеством подвесок и вставок цветных камней. Из своих детских украшений казахские девушки носили различные амулеты. Они имели вид изящной нагрудной подвески треугольной формы-*тұмарша* или *бойтұмар*. Внутри вкладывались выдержки из Корана, морские и речные раковины, перья филина, пучки овечьей или верблюжьей шерсти, наделявшиеся благоприятным магическим свойством.

Именно девичьему возрасту, когда допускалось хождение с непокрытой головой, соответствовал наиболее распространенный вид накосных украшений: *шолты* — ажурная подвеска с многочисленными бляшками или монетами. Замужние женщины носили *шолты* только в первый год семейной жизни, а позже вплетали в косы нити кораллов или цветные шнурки и тряпочки. Другим украшением кос был *шашбау*. Шашбау крепился у основания кос и спускался по всей длине волос, подчеркивая их красоту и густоту. Звон накосного украшения призван был охранять волосы, поскольку по казахским поверьям считалось, что в волосах обитает часть души. У казахов, как и у других народов Востока, существовало представление о том, что колокольчики своим движением и звоном способны отпугивать нечистые силы. Вес накосных украшений достигал нередко трех килограммов, что, естественно, оттягивало волосы девушек назад, развивая красивую осанку и походку. Причем все серебряные монетки этих украшений при движении создавали своеобразную мелодию, соответствующую походке каждой девушки и именно по ней нередко судили о ее характере и нраве. [1, с.73]

Постоянно носимым украшением являлись серьги. Существует множество типов и вариантов серег. Широко распространены орнаментальные плоские серьги различных форм. Популярны серьги-лунницы-*ай сырға*, иногда с вырезной звездой с внутренней стороны. Своеобразны проволочные серьги различной сложной конфигурации *шығыршық сырға*. Цветовой звучностью привлекают серьги, основу которых составляют вставные камни-*көзді тасты сырға*. В торжественных случаях надевали височки-шекелик, крепящиеся за петли головного убора или за волосы у виска.

Не менее богато украшались и руки девушки. Часто они были практически полностью закрыты многочисленными перстнями и браслетами.

Браслеты обычно носили по одному или парно на обеих руках, иногда надевались на руки два браслета. Браслеты были сплошные и составные: образующиеся из 2-3 частей, соединенных шарнирным способом-*топсалы білезік* или при помощи створок-*қақпақ білезік*. В большинстве случаев поиск декоративности в браслетах шел по пути усиления цветовой насыщенности вставками из камней, преобразования фактуры накладной сканью, зернью, сквозной резьбой, рельефной чеканкой, организации пространства гармоничным орнаментом.

Перстни и кольца носили обычно по 3-4, они являлись повседневными украшениями, которые должна была иметь каждая женщина, поскольку считалось, что в противном случае пища, изготовленная ей, будет нечистой. У казахов этому поводу сохранилась поговорка: «Тамақ адал үшін, қолда жүзік болу керек».

по
болу

Идеи

процветания отражены в перстнях типа *құс тұмсық*. Такое кольцо обычно дарили джигиту, уходившему в военный поход, чтобы он вернулся в «родное гнездо» живым и невредимым. Изображение птиц было распространено в декоре изделий прикладного искусства. Птица издавна символизировала собой свободу, счастье, олицетворяла силы добра.

Среди украшений рук особо выделяется гарнитурный браслет *бес білезік*, получивший в Европе название «роза руки». В Казахстане *бес білезік* существовал уже несколько сотен лет, считаясь украшением исключительно девичьим. Пожилые казашки, стремясь к большей скромности, его не носили.

Сложные нагрудные украшения-*өңіржіек* и *алқа* также были привилегией молодых. Впервые их одевали в 12-13 летнем возрасте и навсегда снимали примерно лет, передавая их более молодым женщинам в семье. Особого внимания заслуживает нагрудное украшение - *өңіржіек*, оригинальное по декору и конструкции. *Өңіржіек* и украшением замужних женщин, особенно в период кормления ребенка. Это украшение как бы оберегало женскую грудь от сглаза.

в 30
был

Своего рода апогеем ювелирного убранства казахской женщины являлся комплекс украшения невесты. С течением времени от рождения девочкам чуть ли не каждый год добавляли к костюму все новые украшения, также как по мере приближения к старости все строже становились одежды женщины, все меньше украшений блистало на ней. Ювелирный убор невесты представлял собой художественный идеал, хранимый в народе с незапамятных времен. Ведь невесту украшали в свадебный час, стремясь достигнуть совершенства ее красоты, чтобы ее облик вызывал у окружающих самые прекрасные представления и мечты. Именно ювелирным украшениям выпала роль раскрытия и создания этой красоты и великолепия. Главной деталью свадебного ансамбля был головной убор-*сәукеле*. Его дополняли длинные ленты с бубенцами. Помимо одного нагрудного украшения, например, *тұмарша*, грудь невесты могла одновременно украшать также *алқа* или *өңіржіек*, а иногда к камзолу невесты нашивали ряд бляшек или монеток. Все эти украшения вместе с различными подвесками и застежками покрывали костюм невесты от головного убора и до сапожек. Казахи вспоминают, что очень часто под многокилограммовой тяжестью украшений невесте было даже затруднительно двигаться. Однако, при анализе свадебного ансамбля ювелирных украшений невесты, как и всего казахского ювелирного искусства следует постоянно помнить о сложном семантическом и магико-религиозном значении украшений, призванных в данном случае не только подчеркнуть красоту молодой девушки, но и обезопасить ее в один из самых важных и ответственных моментов ее жизни. В этом отношении характерны и украшения женщины в первый год ее замужества: со дня свадьбы до рождения ребенка. В них наиболее полно через форму и декор выражалась идея плодородия, большого потомства. Это и носимые на груди амулетницы *бой тұмар*, состоящие из трубчатой и треугольной частей, и застежки, и декоративные бляхи с изображениями птиц и рыб. Сакральной силой наделялись также некоторые деревья, их плоды и семена, зерна растений. В число таких деревьев входили шиповник, боярышник,

гранат, приносящие многочисленное потомство. Такое же значение имели сушеные зерна ячменя, который издавна считался в Средней Азии культовым знаком, связанным с идеей плодородия. Таким образом, изображение плодов и семян растений в украшениях должны были передавать носящему их человеку свои свойства, в частности изобилие и плодородие. [3]

Постепенно с возрастом ювелирные украшения казашек становились более простыми. Примером этого могут служить *жұмыр білезіктер*- браслеты, напоминающие закругленный кусок толстой серебряной проволоки. Несомкнутым концам этих браслетов мастера иногда придавали очертание голов змей, считавшихся оберегом от злых сил. Это изображение было почти единственным декоративным элементом *жұмыр білезіктер*. Другим видом украшений рук, характерным лишь для женщин пожилого возраста являлись массивные перстни с шинками на два пальца-*құдағи жүзік*. Надеваясь на 2 пальца сразу, перстень символизировал соединение жизней двух молодых людей. Иногда такие перстни дарила сваха свекрови за покровительство и доброе отношение к невестке.

Казахское народное ювелирное искусство, характеризующееся богатством художественных средств и разнообразием стилистических направлений имеет глубокие генетические корни, являющихся концентрированным отражением сложной этнической истории казахского народа и его историко-культурных взаимоотношений с другими народами. Изучение традиционных женских ювелирных украшений, представляющих собой яркую страницу творческого наследия казахских мастеров, имеет большое научное значение для истории казахской культуры. В настоящее время с каждым днем убывают старинные традиционные украшения, многое теряется, исчезает бесследно, поэтому своевременные исследования этих материалов имеют важное значение для истории казахской культуры.

Список использованной литературы:

1. Борозна Н.Г. *Виды женских украшений народов Средней Азии и Казахстана*. Алматы, 1974 г.
2. Дәмелі Әлім. *Ювелирное искусство казахов*. Журнал KAZENERGY 2008. №1
3. <http://cheloveknauka.com/kazahskie-narodnye-zhenskie-yuvelirnye-ukrasheniya-xviii-xx-vv#ixzz6Hakaf9FX>

Қадырбай Б.

*Т.Жүргенов атындағы ҚазҰӨА
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы*

Ғылыми жетекшісі: Белгібаев Д.Т

«ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ӨНЕРІНІҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ МӘНІ ТУРАЛЫ»

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін мәдениет пен өнер жаңа сын-қатерлермен бетпе-бет келді, сонымен бірге олардың жоғары деңгейдегі даму перспективаларына ие болды. Бүгінгі таңда Қазақстан өнерінің ұлттық өзін-өзі анықтау процесі, бір жағынан, жаһандық тенденцияларға әсер етеді, екінші жағынан, көркем сөз өнерінің ежелгі дәстүрлі түрлеріне үндеу бар. Тәуелсіз Қазақстанның заманауи өнерінің философиялық табиғаты, идеялық негіздері және құндылық бағдары туралы мәселе мемлекеттің қазіргі заманғы, жеткілікті түрде қабылданған мәдени келбетін қалыптастыру тұрғысынан өте маңызды болып көрінеді.

Бүгінгі таңда белгілі этникалық ерекшеліктері бар мәдени құбылыстар әлемдік қауымдастық үшін ерекше қызығушылық тудырады. Заманауи гуманитарлық ғылым өкілдері мұндай құбылыстарды мәдени дамудың жаһандық процестеріне интеграциялану мақсатында зерделеуге өте қызығушылық танытады. Қазіргі жаһандану жағдайында халықаралық қоғамдастықтың назарында Қазақстанның тұтас, барабар қабылданған және тиісті мәдени бейнесін қалыптастыру және сақтау өте қажет.

Қазақстанның нақты өнері немесе «қазақша уақытша өнер» ХХ ғасырдың 80-жылдарында пайда болған, елдің шығармашылық интеллигенциясының шеңберлерінде кең таралған, бірақ республиканың тәуелсіздік алғаннан кейін ғана белсенді құрал ретінде дамып, әрекет етудің нақты мүмкіндіктері пайда болды. Мемлекеттің мәдени келбетін жаңғырту.

Өз тарихында қазақ халқының ұлттық болмысы ерекше диалогизммен, өзіндік мәдени келбетін, дәстүрлі ұлттық рухани мәдениеттің мәнін сақтай отырып, сыртқы әсерлердің әсерін қабылдау, қабылдау және шығармашылық қабілетімен ерекшеленді. Дәл осындай ерекше қабілет Қазақстанның қазіргі заманғы өнерінің әр түрлі көріністері мен формаларында қалыптасуының негізі болды. XX ғасыр өзінің динамикалық дамуымен, өзгеруімен және әртүрлі эстетикалық ұғымдардың жойылуымен «көркемдік жалпылаудың барлық мүмкін стильдерін, принциптері мен тәсілдерін толығымен түсіндірді. Тарихи түрде дәл қазір қазақстандық суретшілер өздерінің ұлттық көркемдік нұсқасын немесе әлемнің бейнелік суретін өнердің кең аренасына әкеліп отырды».

«Темір перденің» құлауымен суретшілер шығармашылық жолды таңдады. Өнердің генезисі тұрғысынан Қазақстан Батыс өнеріне молынан берілген эволюцияға уақыттан айырылды. Қазақстандық өнердің кезең-кезеңмен дамып, сезінуге мүмкіндігі мен уақыты болмады. Өнер дәуірінің «лакмус сынағы» ретінде саясаттағы, экономикадағы және мемлекет өміріндегі барлық күйзелістерді сезінеді және нәтижелі түрде жаңғыртады. Бұл тұрғыдағы Қазақстан өнері осы уақыт сынынан өткен ережеден ерекшеленбейді. «Әр халықтың тарихи тәжірибесі ерекше, ол көркем мәдениеттің материалы болып, ортақ мұраға айналады. Қазіргі уақытта Қазақстан – қуатты мәдени орталық, соңғы көркемдік трендтердің эпицентрі. Біздің тарихымыздың уақыты, жеріміздің кеңістігі өзіндік өзіндік дүниетанымды қалыптастырды. Оның көптеген қағидалары мен қасиеттері қазіргі кезде кәсіби өнерде сынуды тапқан кезде ең өзекті болды. Қазақстанның кескіндеме және мүсін әлемді, адам туралы, Ғалам туралы жаңа, терең білім деңгейіне шығады».

Қазақстанның өнер әлемі дарынды суретшілерге, графикалық суретшілерге және мектеп мұғалімдеріне өте бай, олардың шығармаларында өзін, халықты, ғаламды танудың шексіз процесі жүреді. Қазақстанның колөнер өнерінің қалыптасуы мен дамуының барлық кезеңінде суретшілер бейнелі тіл мен оның әр түрлі деңгейлерін сәтті игерді: нақты, романтикалық, символдық. 80-жылдардың аяғы мен 90-шы жылдардың басында олардың кейбіреулері көрінбейтін, бірақ соған қарамастан өмірдің рухани мазмұны мен сезіміне қол жетімді болатындығы туралы айту үшін дерексіз өнер тіліне бет бұрды. Тиісті бейнелік формадағы рухани ізденістер қазақ халқының болмысының сыртқы экзистенциалдық жағының бейнесінде ғана емес, сонымен бірге осы этностық топтың терең философиялық ұстанымы мен құндылық бағдарымен әлемге көрініс табуда көрінді. Дәстүрлі экспрессивті формаларға сүйене отырып, қазіргі қазақстандық өнер шеберлері нақты эстетикалық ұстанымның маңызды негіздерін көрсететін мүлдем жаңа бейнелі тіл жасайды.

Қазіргі Қазақстанның заманауи өнерінің концептуалды ұстанымы – шығармашылықтың абсолютті еркіндігі қағидасы. Мүмкін дәл осыған байланысты республиканың қазіргі заманғы өнерінде белгілі бір тенденцияны бөліп көрсету мүмкін емес. Қазіргі заманғы өнердің көркем экспрессивтілігінің негізгі әдісі ретінде шығармашылық эксперимент өзінің әр түрлі материалдық бейнелерінде көрініс тапты. «Стилистиканың барлық түрлерінің үйлесімділігі, әдептілік, бейнелеу және пластикалық тәсілдер әлемге, бір-біріне тікелей қарама-қайшылықтан бастап, дүниетанымның ең жақсы нюанстарымен ғана ерекшеленеді, оның айрықша сипаты болады [...]. Бейнесіз бейнелеу және бейнелеу өнері, авангардтың жаңа толқыны және классикалық реализмге, неопротивизмге және таза абстракцияға, символизм мен экспрессионизмге деген қызығушылық көрмелерде қатар жүреді, адамның шындықты күрделі қабылдауын ашады, суретшілер арнайы авторлық әлемге, метафоралық жүйелер мен пластикалық кодтарға ауысады».

Қазақстанның бейнелеу өнерінің қазіргі жағдайын талдай отырып, философиялық негіздері заманауи «шығыстану» және «батысшылдық» сияқты көлемді тұжырымдамаларға негізделген екі негізгі концептуалды бағыттың болуы туралы айтуға болады. Жаһанданумен қатар бұл екі құбылыс ғылыми ортада кең резонанс туғызады. Жалпы мағынада «шығыстану» Шығысқа үндеу, мәдениеттің сыртқы көріністерімен қайран қалу, сондай-ақ оның ішкі мәнін, ерекшелігі мен дүниетанымдық негізін түсінуге деген ұмтылыс ретінде түсініледі. Өз кезегінде, «Батыстандыру» - бұл шығысты батыстық құндылықтар мен дүниетанымға бұрудың керісінше бағытталған процесі. Бұл жағдайда «өнерді батысқа айналдыру» классикалық еуропалық кескіндеменің тек техникалық әдістерін ғана емес, сонымен қатар оның дәстүрлі сюжеттеріне және Батыстың тарихи қалыптасқан философиялық және эстетикалық концепцияларын шығыс өнеріне қолдану тенденциясын білдіреді.

«Қазіргі заманғы қазақстандық кескіндемеде біз бір парадоксалды фактімен бетпе-бет келеміз, атап айтқанда, адамзаттың ертеңгі білімі мен дамып келе жатқан өнер бағыттары ежелгі рухани дәстүрмен, қазақтардың дәстүрлі дүниетанымымен үнемі байланысты». «Табиғатпен байланыс – бұл

қазақстандық кескіндеме, ол әр түрлі деңгейлерде көрініс табатын және рухани сананы білдіреді, ол әрдайым адамның Әлеммен байланысын бейнелейтін дәстүрлі қазақ мәдениетінің тұрақты көрінісі».

Дәстүрлі рухани құндылықтарға және идеялық өлшемдерге үндеу жас тәуелсіз мемлекет өнерінің даму жолындағы тұрақтандырушы фактор болды. Бұл суретшілерге өз туындыларында «позитивті ұлттық болашақты өзінің қайта құру, оны жалпыға ортақ, жаһандық әлеммен сансыз байланыстыра отырып» қалыптастыруға мүмкіндік берді. Қазақстандық суретшілердің мифологиялық бағдарланған және символдық толтырылған шығармашылық ой-пікірлері ежелгі құндылық бағдарлары призмасы арқылы қарастырылатын қазіргі заманғы шындық пен адамның күнделікті өмірінің сюжеттеріне енген.

Тәуелсіз Қазақстан өнеріндегі көркемдік форманың өзгеру процесі оның өсіп келе жатқан символизациясын, сонымен бірге таңбалықты, шарттылықты басшылыққа алады. Қазақстанның қазіргі заманғы өнеріндегі символ және оны түсіндіру мәселесі өте маңызды, өйткені оны шешу жолдарын жете түсіну және тиісті зерттеу әдістемесін таңдау Республика мәдениетінің келбетін қалыптастыруға тікелей әсер етеді. Символ «симулакрум», «деконструкция» және «дискурс» сияқты ұғымдармен бірге 80-жылдардың соңында қазақстандық суретшілер мен өнер тарихшыларының терминологиясында кездеседі. Постмодернизм философиясымен түбегейлі танысқаннан кейін, сол кезде халықаралық мәдени кеңістіктің ашық өсуіне байланысты мүмкін болды. Бастапқыда шеберлердің барлық шығармашылық ізденістері жаңа бағыттың экспрессивтілік әдістері мен құралдарын, өзіндік бейнелік тілді қайта бағыттаудың және оны жаңа көркемдік бағытқа бейімдеудің формалды түрде дамуына бағытталған. Белгілі бір сәтте мұндай ізденістер, бір жағынан, постмодернизм үшін дәстүрлі философиялық мазмұнды қабылдамау және теріске шығару арқылы, екінші жағынан, құбылыстың мәніне енбестен, жаңа авторлық тенденцияның бейнелік тілінің формальды аспектілері бойынша авторлық компонентті жан-жақты сіңіру арқылы аяқталды.

Өнер объектісінде бейімделген қайта құру. Кейбір суретшілер постмодерндік философия постулаттары айтқанның шын мағынасына жете алмайтын сияқты болып, шығармашылық әрекеттерін сынақ пен қателіктер арқылы «байланыста» жалғастырды. Өзін-өзі табуға деген ұмтылыс, өзіндік «жасаушының жеке басы», өзін-өзі тану және өзін-өзі сәйкестендіруге деген ұмтылыс сөз бостандығы белгісімен әрі қарай шығармашылық эксперименттерге түрткі болды. Нео-авангард, концептуалды өнер, инсталляциялар және XX ғасырдағы әлемдік өнердің басқа да стилистикалық бағыттары Қазақстанның көркемөнер ортасында танылуда. Классикалық қазақстандық өнердің осы жаңа бағыттарын ұстанушылар бұдан былай олардың кәсіби академиялық шеберліктерінің шексіздігі туралы аландата алмады, бұл олардың ресми көркемсурет мектебінен бөлінуінің және қазақстандық кескіндеме зияткерлерінің уақыт сынынан өткен жұмыс әдістерінен кетуінің өзіндік факторы болды.

Республика суретшілерінің постмодернизм өнерінің барлық қыр-сырын меңгеру дәрежесі туралы мәселе ашық күйінде қалып отыр. Бір жағынан, Қазақстандағы заманауи өнердің дамуына сыртқы әлемнің мәдени ашықтығы ықпал етті, екінші жағынан, Батыс өнерінен алынған тенденциялар туралы білімнің жеткіліксіздігі қазіргі қазақстандық өнердің батыстық болуы, берік ішкі іргетассыз қалды деп болжайды. Шынында да, тәуелсіздік кезеңінде Қазақстанда заманауи өнердің қалыптасуы кеңестік жүйенің құндылықтарынан кейінгі кезеңмен бірге толығымен теріске шығарумен қатар жүрді, бұл әрине түсініксіз, бірақ тартымды «шетелдік» пен таңқаларлық таныс, бірақ жағдайларды ескере отырып таңдау дилеммасына әкелді. Дәстүрлі түрде «өздерін» жоғалтты. Батыс тенденцияларын өздері үшін игерудің жолын таңдаған суретшілердің көпшілігі оларды танылмай қалуға немесе өздерінің жоғары деңгейдегі қойылымдары мен сирек таң қалдыратын көрмелерінің бар екендігін еске салуға мәжбүр болды. Бірақ «таңқаларлық ойлау стереотиптерін жоюға негізделген қазіргі заманғы өнер формаларының өмір сүру формасы ретінде сол кезде оны ел суретшілері толықтай түсіне алмады, өйткені ұрпақтардың дәстүрлі, дәлелденген тәжірибесіне, шындықты көркемдік танымға үйретудің ескі қосымшалары әлі де суретшілердің шығармашылық бастамаларына берік болатын.

Мәселе қазақ көрермендерінің өнердің осы түрін қабылдауға дайындығының жоқтығында жатыр. Екінші жағынан, бұл тенденция суретшілердің өздері көркем бейнелеудің таңдалған әдісін әлі толық сезбегендігін, онымен біртұтас тұтасу үшін уақыттары болмағанын көрсетуі мүмкін. Кейбір суретшілер Қазақстанның заманауи өнері бастапқыда өлді деп санайды, өйткені көптеген шығармалар – бұл Батыс өнері сынақтан өткізген репликалар мен өрнектер мен тақырыптардың көшірмелері. Бірақ «мұндай жағдайды өнерді дамыту тұрғысынан да түсіндіруге болады, мұнда тікелей қарыз алу, парафраз – модернизм, постмодернизм үшін дәстүрлі болып табылатын әмбебап құбылыс. Сондықтан қазақстандық заманауи өнердің қазіргі өкілдерінің постмодернизмнің жаһандық көркемдік

тенденцияларына үндеуі сирек кездесетін және үзіндіге қарағанда табиғи құбылыс деп айту әділетті болып көрінеді.

Мұндай сәйкессіздік формасы мен мазмұнын қазіргі заманғы менталитетке, дәстүрлі, ғасырлық дүниетанымдық негізден лезде бас тартуға және қазақ өнеріндегі батыстандырудың жаңа тенденцияларымен толық бойына сіңіруге қабілетсіздігінен іздеу керек сияқты. Сонымен қатар, осындай мәдени сіңіруді жүзеге асыру Қазақстандағы заманауи өнердің дербес дамуының құбылыс ретінде тоқтатылуын білдіреді. Мұндай жағдайда ең жақсы нұсқа қазақ халқының дәстүрлі өнерінің «қайта өрлеу» және оны қазіргі шындыққа бейімдеу әрекеті болуы мүмкін.

3. Терекбай мен Г.Маданов кырық картинадан тұратын «Тарихтың дефрагментациясы» (2010 ж.) атты еңбегінде тәуелсіз Қазақстанның заманауи қазіргі заманғы өнерінің мәнін тамаша суреттеген: «Біздің мәдениетіміздің үзінділері уақыт ағымында ұшады» біздің ұрпақтарымыз олардағы көріністі көруі үшін біз оны біріктіруге тырысамыз ». Бұл көрініс қалай пайда болады деген сұрақ тек өнер саласы үшін ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік сала үшін де өте маңызды. Бұл қазіргі заманғы қазақстандық қоғамның менталитетінің терең қабаттарына, оның философиялық және идеялық негіздеріне және қазақстандық мәдениеттің жаңа бет-бейнесін қалыптастыруға бағытталған жаңартылған құндылық бағдарларына әсер етеді.

Қолданылған әдебиеттер:

- 1. Изобразительное искусство Казахстана. Период независимости. - Алматы: Арда, 2009.*
- 2. Галимжанова А.С., Глаудинова М.Б., Киш-кашбаев Т.А., Шкляева С.А., Муратаев К.К., Елеукенова Г.Ш., Барманкулова Б.К. История искусств Казахстана: учебник. - Алма-ты: Издат-Маркет, 2006.*
- 3. Современное искусство Казахстана: проблемы и поиски. Ергалиева Р. Концепты и современная казахстанская живопись / сост. С. Кабдиева, Н. Ярмухамедова. - Алматы: Фонд Сорос-Казахстана, 2002.*

Султан Б. А.

*КазНАИ им. Т.Жургенова
г.Алматы, Республика Казахстан*

*Научный руководитель: к.филос.н., доцент кафедры «ИК и СН»
КазНАИ им. Т.Жургенова Божбанбаев Б.М.*

СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ АЛЬ-ФАРАБИ КАК ЭЛЕМЕНТ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Аннотация

В данной статье анализируются бесценный вклад Абу Наср аль-Фараби в эпоху средневековья в развитие гуманизма и философии, его мировоззрения, социально-политические и нравственные мысли.

Модернизация – это быть современным, думая о будущем, т.е. отвечать своевременно на вызовы и запросы настоящего мира, находящегося в условиях глобализации. Будущее общество должно формироваться сегодня. Казахстан входит в мировое сообщество, современная цивилизация – это та культура, в котором мы живем сейчас.

Государство и общество возлагает большие надежды на молодое поколение, которое должно подхватить эстафету отцов, и быть достойным идеала общества.

До сих пор человечество не выработало представления об идеальном обществе, к которому необходимо стремиться. Люди во все времена лишь задумывались о моделировании идеального общества, как и идеального государства. Многие философы обращали свое внимание на создание модели социума такого типа общества, где нет неравенства и разделения. Где гармоничен человек и закономерно развитие. В современном мире вопросы происхождения и функционирования общества, основы организации идеального государства, пути формирования гражданского общества всегда

актуальны. Для модернизации общественного сознания, а в последствии построения демократического государства необходимо обратиться к истории с целью извлечь из прошлого уроки. Именно поэтому взгляды и идеи мудрецов социально-политической мысли средневековья имеют большую важность.

Абу Наср аль-Фараби— один из крупнейших представителей арабо-мусульманской средневековой философии, один из самых известных арабских философов в Западной Европе (наряду с Ибн Рушдом⁸). Аль-Фараби также считается создателем пояснительных комментариев к арабским переводам трудов Платона и Аристотеля. Аристотель в арабо-мусульманской науке был известен как "учитель", а Абу Наср аль-Фараби за свои комментарии получил почтенное прозвище "второй учитель" (после Аристотеля).

Политическая философия аль-Фараби представляет собой интерес не только как теоретическая база осмысления политических вопросов, но и как политическая концепция, которая основывается на анализе природы, характера отношений политических процессов и их влияние на общество. Политическая концепция аль-Фараби, которая имеет гуманистические и рационалистические идеи, формировалась на основе творческого освоения мыслителем философских и этико-политических достижений восточной и древнегреческой культуры. Безмерная заслуга аль-Фараби заключается в том, что он не только комментировал и сохранял ценные идеи своих предшественников, но и значительно обогатил мир философии и передал следующим поколениям политическую систему философии.

Особое место в политической философии для аль-Фараби является— формирование совершенного общества, создание идеального гражданского общества. Произведения аль-Фараби по социально-политической философии («Трактаты о взглядах жителей добродетельного города»⁹, "Об обретении счастья", "Напоминание о пути к счастью" и др.) относятся к принципам и нормам государств.

Человеческое счастье стоит превыше всего, даже религиозных требований, как считал аль-Фараби. Дорога к настоящему счастью, по мнению аль-Фараби, проходит после благородных поступков, добродетели, целомудрия в борьбе со злом, с несправедливостью и жестокостью. Цель государства, человеческого объединения — достижение счастья для всех граждан. А человек становится идеальным только тогда, когда он соответствует своей человеческой природе, приобщается к различным ценностям через общественные связи, через участие в общении. Благодаря взаимоотношениям людей, взаимной поддержке, человек существует, живет и морально совершенствуется. Как считал аль-Фараби, необходимость такому объединению возникает по причине потребности в удовлетворения своих материальных нужд. Человек и идеальное человеческое общество у аль-Фараби, являются естественными частями вселенной и ее особой модели.

Первичной формой совершенного общества, по аль-Фараби, является город (ал-Мадина). Общество и государство у аль-Фараби, выражено одним понятием - «город». Идеальному "Добродетельному городу" (ал-Мадина ал-Фадила) аль-Фараби, свойственно иерархическое построение, как в Космосе и здоровом организме человека. Биологические органы человека, взаимодействуя друг с другом, помогая друг другу, защищают здоровье и сохраняют жизнедеятельности живого существа. Части (жители) города – государства объединяются и взаимодействуют с целью защиты и продолжения совершенного и благого счастья. Одновременно, аль-Фараби увидел разницу между биологическими и политическими составляющими. Если функции биологических органов связаны с непроизвольным рефлексом, то граждане государства добровольны и свободны в выборе.

Политические идеалы аль-Фараби, особенно четко прослеживается в построенных ими принципах классификацию городов и человеческих сообществ. По видам истинных и ложных благ, аль-Фараби делил города на добродетельные (идеальные) и противоположные им невежественные.

Истинная сущность жителей добродетельного города - стремиться к подлинному – высшему счастью, существовать ради защиты жизни, помогая друг другу пробрести все необходимые для совершенства. В этом городе "объединение людей имеет своей целью взаимопомощь в делах, коими обретается истинное счастье", где царит мир и взаимоподдержка. Правитель добродетельного города обладает всеми благами качествами.

Невежественный город не знает истинного блага, преследует за наслаждениями, богатством, стяжательством. Жители этого города не стремятся к счастью, которое оценивается аль-Фараби, как высшее интеллектуальное совершенство. аль-Фараби более подробно описывает невежественный город,

он выделяет этого города среди других недобродетельных городов. Этот город имеет множественные виды: город нужд - где стремятся удовлетворить только насущные требования выживания; город обмена - где достижение богатства есть самоцель; город низости - где царствует гедонизм; город честолюбия - где все стремятся к власти; город сластолюбия - где главенствует полная распущенность; безнравственный город - его жители знают истинные ценности, но не преследуют за ними; переменчивый город - был Добродетельным, потом отвернулся; заблудший город - его жители сбились с правильного пути, надеются то, "что счастье будет после этой жизни".

Для совершения добродетельных действий, благородных поступков необходимо определенный порядок в обществе (в городе) и совместное усилие. Государство является орудием, организованно устанавливающим правила поведения, нравственные нормы, мобилизующим своих жителей для достижения совершенного счастья. [1]

Аль-Фараби рисовал общество будущего как совершенное и справедливое, в котором воцарятся свобода, всеобщее равенство, взаимное уважение: полное благополучие – к чему стремится современное человечество.

Основная проблема идеала воспитания человека в философии аль-Фараби выражена в поисках мировоззренческо-познавательной позиции людей, в определении природы человека и критериев социального идеала. Человек, достигший совершенства должен обладать следующими качествами: иметь сердце и обладать пронизательным умом, любить правду, ненавидеть ложь, обладать гордой душой и дорожить честью, стремиться к духовному совершенству, презирать материальные блага, быть справедливым, проявлять решительность, быть смелым, брать на себя ответственность за исполнение должного.

Мир вокруг людей не идеален, и человек не может до конца победить хаос собственных страстей, но он должен встать на путь нравственного совершенства если хочет достичь счастья. Счастье— самодостаточное благо, основная цель человека в его жизни. Оно достижимо человеком, так как человек— единственное существо, обладающее разумом, в состоянии познавать все сущее и получать достоверные истины.

Можно с уверенностью утверждать, что идеал совершенного человека— это вершина этического учения аль-Фараби, воплотившего в себе лучшие побуждения философских размышлений мыслителя, закрепившего систему нравственного кодекса исламского средневековья. Анализ «модели» высоконравственного человека в понимании Второго Учителя приводит нас к следующим выводам. С одной стороны, идея совершенного человека предстает как концентрированное выражение идеала, обусловленного традиционным мироведением присущем данному конкретному обществу. С другой стороны, она показывает, что в диалектике индивидуального и общечеловеческого приоритет принадлежит всеобщим нравственным истинам, поискам добра, вневременного смысла жизни, так как объективным свойством морали является всеобщность ее требований, а ее заповеди выступают как всеобщие законы мироздания.

Последнее очень ярко прослеживается при рассмотрении «совершенного человека» в философских системах аль-Фараби, когда обнаруживаются общие закономерности этической рефлексии в разных культурных общностях в разные исторические эпохи. Человек сам по себе, по мнению ученого, по своей природе предназначен для добра и совершенства. Все нормальные люди имеют природную склонность, задатки к гармонии, ритму и красоте. Однако их необходимо развивать: “Все естественные свойства нуждаются в воспитании, основанном на воле и воспитании, чтобы довести их до наивысших или близких к наивысшим совершенствам”. [2]

Вершиной этико-философского учения аль-Фараби явился идеал совершенного человека, олицетворяющего также и идеал правителя. Концепция совершенства человека как достижение им счастья основана на воспитании нравственных добродетелей человека. Учение о добродетелях аль-Фараби раскрывается в русле аристотелевского подхода к проблеме воспитания добродетельного человека.

Социальный идеал у аль-Фараби интегрирован в понятие человечность, которое реализуется через целесообразную, разумную деятельность “совершенного” человека. Взгляды этих мыслителей сближает основополагающая мысль о том, что объединение людей в “совершенное сообщество” является лишь средством, а цель полагает достижение и обретение подлинного человеческого счастья.

Способ достижения идеала, как думал аль-Фараби, воспитание жителей по нравственным нормам, природно-социальному праву. Второй способ— это подражание идеалу, образцу. Это путь наблюдения за добродетельными людьми и подражание может быть сознательным и бессознательным.

(Здесь сказывались влияние Платона, который подчеркивал необходимость подражания хорошему в формировании добродетельного характера).

Настоящее время для Казахстана – это время масштабных задач и больших свершений, требует профессионально подготовленных, конкурентоспособных специалистов, способных к эффективному труду и обладающего широким духовным кругозором. Требуется способность обоснованной, разумной ориентации к тому, что происходит в современном мире и в обществе в целом. Способность к рациональному мышлению (культура мышления) не является врожденной – ей надобно обучаться.

Цель модернизации: создать общество максимальных возможностей, где уважают личность и свободу каждого человека, где ценятся честь, достоинство и репутация каждого, где присутствует высокая мораль, этические стандарты поведения и духовные ценности.

Список использованной литературы:

- 1. Джурев, Р. З. Политическая философия Абу Насра ал-Фараби. 2004. – 1 с.*
- 2. Аль-Фараби. Социально-этические трактаты. Алма-Ата, 1973. – 436 с.*
- 3. Хайруллаев М. М. Абу Наср ал-Фараби (873-950). 1982. – 303 с.*

Утесбаева Ж.М., Айтқынова Ж.А.

*Алматинский технологический университет
г. Алматы, Республика Казахстан*

КОНЦЕПТ КАК МАРКЕР ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА

Аннотация

В статье описаны возможности концептов в формировании картины мира в процессе обучения русского языка студентов с казахским языком обучения. Изучение концепта позволяет лучше понять менталитет народа, культуру, увидеть картину мира глазами этого народа.

Ключевые слова: концепт; картина мира; менталитет; культура; ситуация общения; концепт-сценарий.

Abstract

The article describes the possibilities of concepts in forming a picture of the world in the process of learning the Russian language of students with the Kazakh language of instruction. Studying the concept allows you to better understand the mentality of the people, culture, see the picture of the world through the eyes of this people.

Key words: concept; world picture; mentality; culture; communication situation; concept scenario

Термин «концепт» в современной лингвистической науке представляет собой один из самых актуальных терминов и трактуется в соответствии с пониманием научных направлений и школ, как: логическая категория (Р. Павиленис, Ю.С. Степанов и др.), понятие практической (обыденной) философии (Н.Д. Арутюнова), когнитивно-психологическая категория (С.А. Аскольдов, Д.С. Лихачев), оперативная содержательная единица ментального лексикона (Е.С. Кубрякова), единица этнокультурного уровня (Ф. Фархутдинова), основная единица национального менталитета (В.В. Колесов), многомерное образование (В.И. Карасик, Г.Г. Слышкин, С.Х. Ляпин) и др.

В последнее время в отечественной лингвистике появилось немало исследований и, в частности, диссертационных, посвященных проблеме концепта, свидетельством тому служат работы Ш.К. Жаркынбековой, Б.С. Жумагуловой, М.Т. Куштаевой, Ж.М. Уматовой и др. Так же, как и в российской, в казахстанской лингвистике концепт характеризуется с разных позиций.

Концепты – это не любые понятия, а лишь наиболее сложные и значимые из них, без которых трудно себе представить данную культуру. Понятие включает существенные и необходимые признаки; концепт же – и несущественные признаки. В сознании человека концепт формируется из него непосредственного опыта (восприятия мира органами чувств), предметной деятельности, мыслительных

операций с другими, уже существующими в сознании концептами, языкового общения и самостоятельного познания языковых единиц.

Интенсификации процесса обучения студентов казахской аудитории для формирования у них картины мира способствует понимание национальных и культурных особенностей изучаемого (русского) языка. Бытующее понимание «картины мира» как представлений человека о каких-либо явлениях жизни, которые сформировались у него в результате его жизненного опыта, не является строго научным, это одно из бесчисленных житейских выражений, отражающих индивидуальное представление, считает В.Г.Колшанский. Наиболее целесообразным, отмечает ученый, является конденсированное понимание этого понятия, которое соотносилось бы с обобщенным (научным) представлением человечества о сущности окружающего мира на определенном этапе его развития, т.е. выражение «картина мира» синонимично в данном случае выражению «совокупность знаний о мире» [1, 20].

С точки зрения знания языка Э.Д.Сулейменова справедливо отмечает: «Само по себе понятие картина мира включает в себя признак целостности и может быть реализовано в языке только в виде текста как длительного акта общения людей. Природная неспособность изолированных слов (как и вообще отдельных единиц) создавать языковую картину мира хорошо согласуется с тем, что изолированное слово неспособно выполнять функцию общения, а также с тем, что слово, как всякая иная номинативная единица, не может образовывать номинативную картину мира, вычленяющую и обозначающую лишь то, что выделено познающим мышлением, получило название и закрепилось в качестве именно такового среди людей» [2, 90].

В статье под концептом понимается абстрактный объект, являющийся познавательной психической структурой из области ментального, включающий в свою структуру содержание понятия, преломленный в сознании исторический, культурный опыт человека [3, 24]. Данное понятие включает в себя мыслительную деятельность индивида, направленную на осмысление и переработку определенных значений слов и помогает раскрыть взаимосвязь с целым пластом словарной лексики путем ассоциирования. Так, еще раз подтверждается положение, высказанное в частности Д.С.Лихачевым, что «потенции концепта тем шире и богаче, чем шире и богаче культурный опыт человека», который имеет «свой круг ассоциаций, оттенков значения и в связи с этим свои особенности в потенциальных возможностях концепта» [4, 281-282].

Изучение концептов в коммуникативно-динамическом аспекте связано с программным для лингвистики положением: ключом к познанию языка является изучение языка в действии. Исследование концептов позволяет лучше понять менталитет народа, проникнуться его «духом», увидеть «картину мира» глазами этого народа. Кроме того, концепты, функционирующие в одном языке, зачастую представляют трудности при переводе на другой язык, требуют особого внимания при обучении языку носителей другой культуры.

Язык, являясь гибкой системой, не может ограничиться рамкой «один знак – одно значение». На базе одного значения в результате вторичной номинации возникают лексико-семантические варианты слов. Задействование базисных концептов, являющихся устойчивыми прототипами, незначительно измененными в течение длительного времени, позволяет образовывать новые значения слов, не нарушая процесс коммуникации. Новое значение слова может концентрировать в себе значение нескольких прототипов. На это явление обращает внимание М.М.Маковский: «В процессе истории слово может иметь не одну, а несколько разнородных семасиологических связей, одно и то же значение слова может восходить к двум и более различным прототипам, что допускается нередко и фонетическими соответствиями» [5, 23]. Автор представил сведения о «внутренней» и «внешней» истории слова на уровне современных этимологических исследований, например: Дом 1. Можно соотнести со значением «гнуть» плести» строить»; значение (гнуть, выгибаться) может дать значение «огонь, очаг»; дом house видимо соотносится с корнем *kes-* «резать»> «строгать, обтесывать»> «строить» или «резать»> «заботиться, хранить»; 2. Можно соотнести со значением «процветать, наслаждаться» [5, 89]. Мысль исследователя о том, что слово не исчерпывается жесткой схемой заданных смыслов (словарных значений) действительно оправдана, иначе моделирующая функция слова изжила бы себя и была бы минимальной, что не соответствует разнообразным значениям, присущих ему.

Список использованной литературы:

1. Колшанский В.Г. *Объективная картина мира в познании и языке.* – М.: Наука, 1990. – 105 с.

2. Сулейменова Э.Д. *Казахский и русский языки: основы контрастивной лингвистики.* – Алматы: Демей, 1996. – 208 с.
3. Жумагулова Б.С. *Способы вербализации концептов ДОМ, ДОЛГ в русском, казахском и английском языках*//Дисс...канд. филол. наук. – Алматы, 2003. - 130 с.
4. Лихачев Д.С. *Концептосфера русского языка // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология.* – М.: Асадеміа, 1997. – С. 280-287.
5. Маковский М.М. *Удивительный мир слов и значений. Иллюзии и парадоксы в лексике и семантике.* – М.: Высшая школа, 1989. – 200 с.
6. Гиздатов Г.Г. *Концептуальные схемы в когнитивной парадигме лингвистики // Когнитивная лингвистика конца XX века. Материалы Международной конференции, 7-9 октября.* – Минск, 1997. – Ч. 2. – С. 104-106.
7. Караченцева Т.В. *Фрейм агентивности и динамике лексико-грамматических разрядов // Когнитивная лингвистика конца XX века. Материалы Международной конференции, 7-9 октября.* – Минск, 1997. – Ч. 2. – С. 163-164.
8. Кузьмина Е.С., Харюкова Н.Л., Громов А.Н., Якушев В.В. *Фрейм как единица общения // Когнитивная лингвистика конца XX века. Материалы Международной конференции, 7-9 октября.* – Минск, 1997. – Ч. 2. – С. 164-166.

Smagulova U.A.

*Kazakh National Academy of Arts named after T.Zhurgenov
Almaty, Kazakhstan*

HOW TO GET INTO HOLLYWOOD FILM INDUSTRY?

Аннотация

Безусловно, каждый выпускник и студент специальности «Театральное искусство», задумывается о своей будущей карьере, но далеко не каждый готов рискнуть, даже просто задуматься о своем успехе в самой известной киноиндустрии вроде Голливуда. Для многих это место равносильно покорению космоса. Однако самые уверенные и даже немного отчаянные берутся за это дело, в то время как другие даже не мечтают об этом. Чтобы хоть как-то заявить о себе как об актере, нужно много знать и быть готовым к любым жизненным ситуациям. Есть большое количество примеров русскоязычных артистов, которые с успехом пробивались в Голливуд, так почему бы не рассмотреть этот вариант как один из возможных после окончания Академии. Есть много нюансов, которые необходимо учитывать при таком смелом решении, и именно это я хочу раскрыть в своей работе.

Ключевые слова: актер, Голливуд, театр, кино, кастинг, прослушивание, роль, агент.

Abstract

Certainly every senior and student of the specialty «Theater Art», think about their future career, but not everyone is ready to take a risk, even just think about his success in the most famous film industry like Hollywood. For many, this place is equivalent to the conquest of space. However, the most confident and even a little desperate take up this case, as others do not even dream about it. To somehow declare yourself as an actor, you need to know a lot and be ready for any life situations. There are a large number of examples of Russian-speaking artists who made their success way to Hollywood, so why not consider this option as one possible after graduation from the Academy. There are many nuances that need to be taken into attention in such a bold decision and that's what I want to reveal in this research work.

Key words: actor, Hollywood, theater, movie, casting, audition, role, agent.

The first thing that came to my mind when I was choosing the topic to my English research work was understanding that it has to be connected with my future profession, with the specialization I study now in T.K. Zhurgenov Academy of Arts.

Upon reflection, I realized that the most tantalizing question for me and my group mates is “What I will do after the graduation?”, so there are several options in response for the question. First is to follow standard way of senior’s - is to work in any local State Theater in Almaty (Lermontov Russian State Academic Drama Theater, M. Auezov Kazakh State Academic Drama Theater, Sats Russian State Academic Theater for Children and Youth, Musrepov Kazakh State Academic Theater of Children and Young). If you weren’t hired for the first category, you could choose the second way - find the work as well in local but Private Theaters (ARTiShok, Zhas Sahna, Republican German Drama Theater and etc.). If you are not interested in the preceding solutions, you need to try grab the opportunity to get Master degree and find the work in the CIS countries, specifically in Russian Federation or furthermore follow the dream of every actor, and continue your study in USA or European countries and then, perhaps, with making every effort you will find great job in those countries. Actually, there are a lot of other different decisions that you could take, but for me the most sky-high level has the fourth one, that’s why I decided to make the research on the topic “How to become a Hollywood actress”.

My research work was started with interviewing my group mates. They were surveyed in the following questions: “Would you like to be an actor/actress in foreign countries?” and “What country will you choose to continue your education and career?”. Answer for the first question of 18 students out of 18 was “Yes, absolutely”. Obviously the list of desired countries led USA, after America on the second place is Russian Federation. France and Japan ranks third, after those countries are Canada, Norway, Great Britain, Czech, Germany, and only one student add Kazakhstan as an option.

Drawing on replies of my group mates, USA have all the best opportunities to grow as an actor. Due to the fact that American cinema in recent years earns mainly on sales of films around the world, there is a need for national authenticity of performers. Today, nationality or country of origin is by no means an obstacle to the actor's success in American cinema.

And so step by step, what should you do to start an acting career in the United States. The first and most important thing is fluency in English. Before you pursue your dream, you need to take a big effort to improve the level of knowledge of the language, because it doesn’t matter how lucky you could be, it won’t help you in foreign country. If the language is not a problem for you, follow the next step.

Few actors making their first steps in Hollywood have a chance to interest a serious agent. An adequate replacement in this case can serve as a very common practice today self-submission, what means to send out CVs through special sites where they place ads for casting (Here are three of them: <https://actorsaccess.com/>; <https://corp.castingnetworks.com/la/>; <https://www.backstage.com/>). This is quite enough to start getting small roles. But if we are talking about serious big-budget projects and big roles - here you cannot do without an agent.

I want to tell you the story of a Russian woman in America, that I read on the Internet, as an example of how large agencies organize the search for actors. In October, when the theater season starts on the East Bank, the employees of the branches in New York begin to look at new performances, as well as old performances with new cast introductions, guest enterprises — in general, everything that is available in the program. Moreover, they watch not once, but several performances in a row. For what? In order, for example, to find out the stability of the actor you like. After all, at auditions, where everyone's nerves are strained to the limit and each applicant is given only two or three minutes to demonstrate themselves, you can not enough time to notice a great talent. And so, thanks to the screenings in theaters, the agent has time to get to know the actor, correctly assess his capabilities and potential. After selecting several promising actors from his point of view, the agent sends information about them to studios, producers, Directors, that is, all who make decisions in Hollywood. Often the agent organizes a "show case" - a special display of the actor in the work, which invites producers. This is one of the ways to get on the world screen - through the theater. That’s why it is quite important to be a member of a theater troupe. Directors and casting agents often find new faces and talents in theaters, acting schools, street auditions, film festivals, seminars. Sitting at home, the probability that you will be noticed, is reduced by hundreds of times, therefore, you need to lead the most active lifestyle;

It is a great success that our Academy teaches according to the Stanislavsky system, because almost everything is based on it, even in America.

Going to theater schools in the United States is quite important; you do not need to rush to immediately enroll in long courses at universities or large film schools, such as Los Angeles Film School. For actors from Kazakhstan, it’s recommend listen to a few short sessions in private theater schools. If you have graduated from T.K. Zhurgenov Academy of, then you have basic acting skills, no doubt, there is. You just need to learn how to apply it correctly in America.

There is an opinion that Russian-speaking actors can not achieve fame abroad. They cannot enter the system of the Western film business and waste their talent on second-rate action movies or episodes. In fact, in recent history of cinema, the picture is different. Below I want to give you an example of Russian actors whose career, contrary to stereotypes, is successful. Vladimir Mashkov, Yulia Snigir, Konstantin Khabensky, Igor Zhizhikin, Dina Korzun, Alexander Nevsky, Svetlana Khodchenkova, Danila Kozlovsky, Ksenia Rappoport, Yuri Kolokolnikov, Olga Kurilenko, Grigory Dobrygin, Alexander Baluyev each of them is well known at homeland and in other CIS countries. At the moment, unfortunately our compatriots are not widely known in Hollywood yet, but with a persistent desire, our artists will become famous and recognizable around the world.

Therefore, looking at our neighbors Russians, and in general from all those who go to conquer Hollywood from other countries, for Kazakhstanis there is absolutely every opportunity to follow their example, the main thing is to be prepared and follow your dream with a deep understanding and readiness for various life situations.

References (sources):

Electronic resources:

1. Елена Пальмер, Как русскому актеру получить роль в Голливуде.
URL: <https://snob.ru/entry/164371/> Дата публикации: 11.08.2018
2. Катя Биргер, Как я попала в Голливуд и стала сниматься в массовке
URL: <https://www.wonderzine.com/wonderzine/life/life/215461-hollywood> Дата публикации: 12.12.2015
3. Phil Breman, How to Become a Film and Television Actor
URL: <https://www.thebalancecareers.com/how-to-become-a-film-and-television-actor-1283506> Дата публикации: 02.08.2019
4. Юджин, Ищем кастинги в США
URL: <http://russian.nyfa.edu/blogs/how-to-find-acting-audition/>
5. Маргарита Дорошевич, Наши в Голливуде: кто из российских актеров снимается в американских проектах
URL: <http://www.spletnik.ru/buzz/87933-nashi-v-gollivude-kto-iz-rossiyskikh-akterov-snimaetsya-v-amerikanskikh-proektakh.html> Дата публикации: 16.02.2019
6. Русские в Голливуде: актёры, покорившие "Фабрику грёз"
URL: <https://24smi.org/news/45788-russkie-v-gollivude.html> Дата публикации: 19.10.2016
7. Юлия Ларинова, Возможно ли русским пробиться в Голливуд?
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gxmp8ee-EB0> Дата публикации: 3.10.2017
8. Татьяна Родина, Как актеру в Америке найти агента? Почему актеру так важно найти агента?
URL: https://www.youtube.com/watch?v=ugS8_KpTPfg Дата публикации: 2018
9. Ксения Бабкина, Как русскому актеру попасть в Голливуд
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PRsu1wD-SCs> Дата публикации: 30.06.2018

Badelbayeva K.T.

Kazakh National Academy of Arts named after T.Zhurgenov
Almaty, Kazakhstan

THE INFLUENCE OF CINEMA ON YOUTH AUDIENCE

Аннотация

Ключевые слова: кино, фильмы, молодежь, современность, жизненные ценности, искусство, формирование мировоззрения

Цель работы: Определить влияние кинематографии на формирование мировоззрения, становления личности, а также на генерирование жизненных ориентаций современной молодежи

Проблема анализируется на основе недавнего исследования, в котором подчеркиваются предпочтения молодых людей при выборе фильмов, на идеализировании персонажей и на степени кинематографического влияния на отношения и решение текущих проблем.

Гипотеза исследования: кинематография является неотъемлемой частью нашей жизни, которая играет огромную роль в формировании мировоззрения, личности и жизненных ценностей современной молодежи, что влияет на ее будущее как положительно, так и отрицательно.

Результаты: Кинематография – одна из самых чудесных и самых наименее изученных форм искусства, которая манипулирует нашим разумом. Теорию о том, как кино влияет на нашу индивидуальность, изучали такие великие люди, как Жармуш, Грамши, Маркузе, Пензин, Эйзенштейн и многие другие. Этот доклад содержит материал из статей, различных научных исследований и моих собственных изучений. Современная молодежь стремится к тому, что видит на экране, стараясь жить и действовать как определенные персонажи. Иногда это прекрасно влияет, потому что люди становятся мудрее, сознательнее, амбициознее и увереннее в себе. Однако, некоторые фильмы пропагандируют только негативные стороны жизни, такие как насилие, алкоголь и наркотики. Тем не менее, все еще есть надежда, что люди будут сознательно выбирать, какие фильмы им смотреть и какие должны отразиться на их жизни.

Abstract

The influence of cinema on youth audience

Key words: cinema, movies, youth, modernity, life values, art, world outlook formation

Purpose of the work: to determine the impact of cinematography on world outlook formation, personality shaping and also on formation of life orientations of modern youth

The problem is analyzed based on the recent study, which highlighted the preferences of young people in choosing films, on a characters idealization and on a degree of cinematic influence on attitudes and current problems' solutions.

Research hypothesis: cinematography is an integral part of our lives, which plays a huge role in shaping the worldview, personality, and life values of modern youth, which affects their future both positively and negatively

The results: cinematography is one of the most wonderful and the least studied forms of art that manipulates our minds. The theory of how much cinema influences our identities has been studied by such great people as Jarmusch, Gramsci, Marcuse, Penzin, Eisenstein and many others. This report contains material from articles, different scientific studies and my own research. Modern youth strives for what they see on the screen, trying to live and act as certain characters. Sometimes this influences perfectly, because people become wiser, more conscious, more ambitious and more confident. However, some films promote only negative aspects of life, such as violence, alcohol and drugs. Nevertheless, there is still hope that people will consciously choose which films to watch and which ones should reflect on their lives.

In an unstable socio-economic situation, young people who are at the stage of active socialization are most exposed to risk factors. The formation of value orientations of young people occurs in conditions of growing inequality in society and the strengthening of the ideological influence of the external environment. Among the methods of controlling consciousness, cinema is one of the most influential and least studied. The illusory reality and images created by the cinema are often projected by young viewers onto their own life and the world around them, which makes it possible to attribute cinema to one of the effective ways of influencing life orientations.

Cinema in the modern world is one of the youngest and at the same time, high demanded mass arts. There is a constant connection between society and cinema. Its influence on people, including young people, is noticeable, since they have not yet fully formed their own worldview. The topic of the complex impact of cinema on the inner world of a person is very relevant today, because from the TV screen the younger generation is being imposed a lifestyle, feelings, psychological and social models, a worldview system and moral values. Director J. Jarmusch points to an important feature of cinema: “No matter what you do in the movie, you always choose what to show, and in this sense you still manipulate the visual perception of reality, as if dictating to it what is real and what isn't.”

Representatives of the axiological approach (A. Gramsci, H. Marcuse) call the main function of cinema - the formation of consciousness and behavior patterns. Offering the viewer a certain system of values and the

type of behavior that are produced through the images of heroes and antiheroes, the movie incites copying, manifests the desire to achieve the goal, through the ways and methods that bring success to the characters of the movies. Cinema opens up new sides and views on certain aspects of life, which you can agree with or reject. Young people through films discover the world for themselves and form their life orientations.

To achieve this objective, I conducted my own research on the topic “The influence of cinema on the formation of youth life values”. According to the results of the survey, we can courageously declare that life orientations and behavior of more than half of modern youth (59%) are influenced by cinema. As the survey showed, cinema has replaced books and personal experience for many young people. This has both positive and negative sides. Among the positive: cinema informs about different countries, phenomena and events; demonstrates the experience gained by generations.

Negative consequences: often film producers forget about the educational role; the commercial component of films comes to the forefront.

The results of the survey also revealed that young people often prefer foreign films, especially American movies. American cinema, according to the survey, instills such life values as individualism, determination and belief in success. It seems to me that our domestic filmmakers should actively embody the idea of patriotism of the Kazakh identity and show that it is possible to succeed in our homeland.

The study revealed that young people give their preference to foreign comedies and science fiction movies. Modern films are full of special effects, professional computer graphics, which allow the viewers to completely immerse themselves in an atmosphere, usually far from reality. Students found out that cinema promotes its self-development (65%), and attracts attention to a beautiful life, alcohol, smoking and drugs (33%).

Nowadays the Internet and the latest technologies are actively used. Young people spend a significant amount of time on social networks. Virtual life begins to replace reality. A man or a woman, who has chosen comfort and convenience - rejects spirituality, becomes callous and indifferent to the problems of others and is not able to sympathize and empathize. After all, when you are warm and comfortable, you do not want to think that there are hungry and destitute people somewhere, you do not want to leave your comfort zone, or be inconvenienced for the sake of someone who needs help.

Today, sociologists are sounding the alarm about the active broadcast of violence on the air of the media, scenes of sophisticated murders on the screen and the spread of bloody computer games, the cynicism of which exceeds all moral barriers.

I conducted my own research and asked the youth of our university: “How does cinema affect society?” One hundred and eighty four people were interviewed. They gave these answers: 1) Cinema is one of the forms of art, therefore it is amazing - 45.11% (eighty-three people). 2) Positively, cinema develops youth and gives a real picture of the world - 33.7% (sixty-two people). 3) Negatively, too much pornography and murders - 13.59% (twenty-five people). 4) Cinema does not affect my life - 7.61% (fourteen people).

Despite the fact that the majority consider cinema an amazing art, a rather large percentage of respondents noted the negative impact of cinema on society. This says that the vast majority feel the influence of cinema and only 7.61% of all respondents are indifferent to the cinema art. It is hard not to notice the negative impact on the minds of modern children and young people. This cannot be ignored. Young people start to be proud of their negative character traits, their ability to show aggression, arrogance and rudeness. This process of influencing the fragile minds and souls of young people, of course, requires confrontation. Moreover, it exists; therefore, we will pay attention to the positive aspects of the influence of cinematography.

The formation of a worldview is a complex process that entails serious personality changes because of exposure to the mental and cognitive nature of a person. There are three main types of formation of a person's worldview: spontaneous, focused and self-education. In addition, it is precisely about the spontaneous form that we need to talk about when it comes to watching movies in offline or online cinemas, where changes in a human's personality sphere sometimes happen - violently, sometimes - imperceptibly, but in fact, always because of random influences.

Cinema is valuable for the upbringing and formation of personality, not only as one of the best means of reproducing reality, but also as a way of understanding it. The character of boys and girls is characterized by romantic elation, vivid emotionality. The effectiveness of the psychological impact is directly dependent on the content of the film, an interesting topic and the ability to interest the audience, find contact with it and unobtrusively contribute to the formation of a worldview.

The intellectual development of university students is often ahead of the emotional. Films help correct this situation and contribute to the formation of a comprehensively developed personality. Cinema is one of the most popular art forms among young people, as it causes quite stable interest among youth. Therefore, with the help of high-quality cinema, personality formation is possible in the right direction. The technical capabilities of cinema provide a special visualization of information about events, tragical and joyful situations that occur in real life, which each of us once heard about, but could only understand and deeply feel when we saw it on the screen. Cinema makes this information available as widely as possible. Motion pictures cause a sensual display of objects of reality, informing about a specific situation or practical actions. Thanks to this function, documentary motion pictures serve as the optimal type of proof of the truthfulness of the facts and events reported in the oral story, which means they confirm the authenticity of the words.

“At meetings of the International Military Tribunal, the defense and the defendants — the main Nazi war criminals — tried to refute all testimonies and written documents. When the documentary films on the atrocities of the Nazis in the occupied territories were shown, the screen in the courtroom became an irrefutable witness of the accusation ... ” The director M. Romm’s story confirms that the movie is a powerful tool: “Cinematic documents of this kind turned out to be so strong that, if you use the Eisenstein terminology, there was a "knockout" of the viewer. He closed his eyes and could not look at the screen. When a film about the Nazi atrocities in the occupied territory of the USSR, shown at the Nuremberg Trials, was brought from the Krasnogorsk Archive to the Mosfilm, it turned out that it was almost impossible to endure seven parts in a row ... This was shown to a group of young children. Three jumped out of the hall in the second part” (Penzin S.N., 1973, p. 13).

This is how a movie can help to more fully reveal and use all the possibilities and reserves of each person. The film serves as a kind of simulator, creates the proposed circumstances that require a decision. The outstanding film director S. M. Eisenstein (1946) remarked on this subject: “Art enables a person to empathize fictitiously with heroic deeds, fictitiously go through great spiritual upheavals, fictitiously ... feel wise Faust, passionate Romeo ... As a result such a "fictitious" act, the viewer experiences a completely real, concrete satisfaction. ”

In life, there are many examples of the similar influence of good films: I looked and looked at the world differently, something changed in my soul.

Nevertheless, a person does not change immediately after viewing, not a sudden, but a gradual effect. The impact of screen art on the emerging personality is inevitable and very active, but it is quite difficult to organize. Young viewers perceive cinematic ideas not as an extraneous force, but as ripened within themselves. Each viewing of the film here already acts as an educational event, which needs special organization and should have a clear plan, strictly defined topics. Parents should have (or could) have done this in childhood, and curators of academic groups performing educational functions as a student. The creators of outstanding films always try to reveal on the screen the thoughts, feelings, and characters of people through expressive means - acting, word, actions and behavior of the characters. The art of the screen has the ability to master the aspects of life that are not amenable to direct fixation with a movie camera. Cinema, like literature and theater, seeks to penetrate into the internal processes of a person’s spirituality, makes the sacrament of the birth of ideas, emotions, motives of personality behavior the direct subject of his research. The movie screen makes it possible to check what a modern person is capable of, what are the individual’s internal resources in various difficult conditions. Moreover, you need to use this when organizing educational work with students.

Besides, movies have a lot of influence on our outlook about everyday life and it has an important impact on observation ability. A good audience could see many things which is hidden to the other ordinary people. Youth is the time when people wants to throw away the polluted environment of the society and youth is the best time to work for it. This active youth know how to lead, how to live. A lot of efforts of making movie was inspired by them also.

We know, Economy is the basic structure and everything else including education, religion, society is super structure. Movie taste is also influenced by this factor. There are people who live in the environment of everything well equipped, get whatever they need and want. They have a lot bigger connection with the outer world than those students who do not have enough money to buy newly arrived DVDs. Kazakhstan universities are still not capable enough to produce information accessibility to all its students. Therefore, students have to buy them themselves and there comes the question of money. From the answer of the respondents we found that most of the public universities' students think that private universities' students get more opportunities to know and accumulate movies than them . Therefore, they are connected with the up to date news but when it

comes the question of movie taste, they do not think there is any position for them. On the other hand, private universities' students don't have any proper idea about the movie taste of the public university students. Kazakhstan's university students wants to put Kazakh movies in the global map. They want to take part in it, whatever their role would be. As a director, as an actor, as a producer or as a conscious viewer.

Just a single statement cannot explain why we love movies so much. A lot of arguments are there as well as lot of controversies. Movies affect many of us powerfully because they are combined of impact of images, music, dialogues, lighting, sound and special effects.

All of that can elicit deep feelings and help us reflect it on our lives. They can help us to better understand our own lives, the lives of those around us and even how our society and culture operate. They can shed light on political and spiritual matters too and can provide catharsis and perspective. They may open eyes to new ways of thinking, feeling and pursuing our lives. There are many ways to harness the power of movies to heal, grow and change.

Therefore, we have revealed the contradictory nature of the influence of cinema on the value orientations and life attitudes of modern youth. Any film production includes both elements that reflect the characteristics of public experience, and elements of a specific ideology. The film industry of Kazakhstan should develop in different directions - solve urgent youth problems, offer interesting ideas and life models, form social optimism and a sense of involvement in the national culture.

References:

1. 1990. -- 416 p. Penzin S. N. *Cinema as a means of education*. Voronezh: Publishing house of Voronezh. State University, 1973. - 152 p.
3. Ushinsky K.D. *Selected pedagogical works in two volumes*.
4. М.: Pedagogy, 1974. - Т. 2. - 437s. Eisenstein S. M. *How I became a director*.
5. Riga: Goskinoizdat, 1946. - 340 p.
6. Evmenov A.D., Danilov P.V., Kakosyan E.K. *Organization of production at the enterprises of the socio-cultural sphere (in cinematography and television)*. - SPb: Publ. SPbGUKiT, 2009. -- 197 p.
7. *Film production // Cinema: Encyclopedic Dictionary \ Ch. Ed. S. I. Yutkevich - M., 2007 - 640 p.*
8. *An annotated international bibliography "The Influence of the cinema on children and adolescents: an annotated international bibliography" – 1961 – 106 p.*

Заханова А.Б.

*КазНАИ им.Т.Жургенова
г.Алматы, Республика Казахстан*

*Научный руководитель: к.филос.н., доцент кафедры «ИК и КН»
КАЗНАИ им.Т.Жургенова Божбанбаев Б.М.*

РОЛЬ ФИЛОСОФСКИХ ВЗГЛЯДОВ АЛЬ-ФАРАБИ В МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Аннотация

В данном докладе рассматривается вопрос формирования ценностей на основе освоения культурного наследия прошлого и настоящего. Хорошо известно, что без духовного опыта прошлых поколений, без освоения их культурного наследия невозможно полноценное развитие общества. Поэтому автором рассмотрено творчество выдающегося мыслителя Востока, «Второго учителя» - Абу Наср аль-Фараби и роль его философских взглядов в модернизации общественного сознания.

Ключевые слова: *глобализация, культурное наследие Казахстана, модернизация, Наследие аль-Фараби, диалог культур, мироздание, истина, цитаты из трактатов.*

Современный мир – многолик и разнообразен. Он – пессимистичен, так как раздираем многими противоречиями – экономическими, политическими, религиозными и культурными, но, в то же время,

он и оптимистичен, так как полон надежд. Его неоднозначность является симптомом кардинально меняющегося мира, все более устремляющегося к интернационализации во всех сферах общественной жизни.

Глобализация делает мир единым, государства и страны становятся все более и более взаимосвязанными и взаимозависимыми. Это – фаза в развитии мировой истории, где человечество впервые начинает формировать единый экономический комплекс, где все более расширяются и углубляются международное сотрудничество, взаимовлияние и взаимодействие государств и народов в разных областях человеческой жизнедеятельности. Но главное заключается в том, что мир становится зависимым от человека – от его деятельности, ответственности и поступка.

В силу происходящих кардинальных изменений настоящая эпоха требует обновленного взгляда на мир и человека, на результаты его творческой деятельности. Современность обнаруживает настоятельную потребность выработать новое мировоззрение, которое основывалось бы на понимании единства исторических судеб Востока и Запада в силу возрастающих глобальных кризисных явлений и руководствовалось идеями мира, гуманизма, диалога и толерантности, экологии человека и мира [1, С. 93].

Казахстан, обретший независимость на рубеже тысячелетий, активно созидает, строя демократическое государство, институты гражданского общества и определяя стратегию полноправного и основанного на партнерстве вхождения в мировое сообщество. Глобализация обостряет проблему самоидентификации, сохранения уникальности и самобытности культуры Казахстана, которая никогда не будет полнокровно функционирующей без ее духовно консолидирующего основания – культурного наследия. Казахстан пережил в последнем столетии несколько крупных исторических модернизаций традиционного общества с жесткой ломкой не только образа жизни, но и культуры, языка. В такой ситуации без глубокого осознания роли и значения культурной компоненты – как одного из важнейших структурообразующих элементов стратегического развития – трудно двигаться вперед.

Ценностный идеал – формироваться на основе освоения культурного наследия прошлого и настоящего. Хорошо известно, что без духовного опыта прошлых поколений, без освоения их культурного наследия невозможно полноценное развитие общества ни в один исторический период, так как потеря этого бесценного опыта порождает явление манкуртизма в обществе.

Богатейшее культурное наследие Казахстана, осуществляя непреходящую связующую нить поколений и народов, представляет собой уникальную духовную опору, столь необходимую для возрождения и восстановления истинных общечеловеческих ценностей.

Можно с уверенностью констатировать, что и современное поколение казахстанцев, вступившее в третье тысячелетие, обращается к идеям аль-Фараби, возрождая их к новой жизни, осмысливая их общечеловеческое и гуманистическое содержание. В настоящее время духовно-интеллектуальное наследие Абу Насра аль-Фараби стало олицетворением богатой культуры наших предшественников и символом глубокого уважения к культурному наследию прошлого в современном Казахстане. Впитав в себя духовно-нравственную культуру родных мест, аль-Фараби сумел доказать глубиной философских прозрений мыслителя и жизнью добродетельного человека способность ответить на вызовы времени и ответственно решать смысложизненные проблемы человечества.

Наследие аль-Фараби – это синтез античной и исламской культур, осуществление межкультурной коммуникации и диалога, это – теоретическое развертывание идеи единства и глобального синтеза, где встретились разные времена и культуры. Его наследие может быть актуальным для формирования интегрального мировоззрения новой мировой эпохи. Творчество средневекового мыслителя – историческое свидетельство диалога культур, реализуемого через и посредством общения разных культур, разных философов, разных мировоззренческих установок личностей. Оно исторически способствовало выработке универсального языка такого диалога, инструментарий и способ бытия в культуре, демонстрируя диалог в качестве уникального феномена культуры и коммуникации. Культура диалога выражает сущность гуманистической культуры [2, С. 38].

Формирование основ социального, культурного и политического диалога и взаимодействия в Казахстане органически связано с выработкой модели социального поведения индивидов, чьи действия определяются идеей гражданского согласия, стремлением к сотрудничеству, объединенным действиям и взаимосогласованными решениями. Такая модель имеет большое значение для развития полиэтничного и многоконфессионального Казахстана. В этом контексте, безусловно, важной и актуальной становится идея аль-Фараби о единстве человеческого общества. Данная идея имеет большое значение для исторических судеб казахстанской демократии и консолидации казахстанского

общества. Аль-Фараби уверен, что человек может и должен жить в согласии с истиной и со своей совестью, в единстве с другими людьми и голосом разума, слушать свое сердце и решать сложные проблемы. К примеру, «правдивость по отношению к самому себе возникает только тогда, когда человек приписывает самому себе благие качества, добрые поступки, которые у него имеются. Когда человек приписывает себе что угодно, но не то, что ему присуще, то это вырабатывает в нем притворство» - эти слова аль-Фараби отражение того, о чем мы говорили выше.

Как и во все времена, казахстанское общество испытывает потребность в духовном совершенстве и нравственной чистоте, ищет свой путь к истине. Выдающегося философа волновали проблемы построения общества, в котором верховодили бы добро, справедливость, мир и согласие. Современное казахстанское общество озабочено проблемами воспитания и образования своих граждан, решает вопросы управления государством, которое предоставляло бы своим гражданам наилучшие условия для реализации их человеческого предназначения в жизни. По словам аль-Фараби, «человека порицают или хвалят за (состояния), возникающие именно в силу привычки». Именно поэтому сохраняется необходимость обращения к тем историческим духовно-интеллектуальным прозрениям и идеям, которыми отмечено творчество аль-Фараби [3, С. 101].

В понимании аль-Фараби истинное, справедливое и добродетельное были единым целым, поэтому и человек, и человеческое общество в своем развитии предполагали это единство и гармонию всех сторон жизни, как общественной, так и индивидуальной.

Вызывают огромный интерес трактаты аль-Фараби, поскольку общественное устройство рассматривается аль-Фараби как аналог устройства мира, где каждая ступень истечения взаимосвязана с предшествующей ей. И все они, вместе взятые, гармонично соединяются друг с другом по ступеням совершенства с Необходимо Сущим, находящимся на вершине. Энергия и сила Первого Сущего, воплощенная в деятельном разуме, истекает в подлунный мир и упорядочивает человеческое общество так же, как эта упорядоченность присутствует во Вселенной. Мировоззренческий взгляд на устройство общества, аналогичное мироустроению Вселенной, проводимый аль-Фараби, имел своим результатом вывод о том, что идеальное государство, к которому должно стремиться человеческое сообщество, строится не таким образом, каким его представляет человек, а в соответствии с божественным мироустроением, божественным замыслом и волеизъявлением. Поэтому человек изначально по своей природе должен быть нацелен на обучение предвечной истине. «Как среди больных бывают такие, которые ничего не знают о своей болезни, и такие, которые, полагая, что они совершенно здоровы, настолько твердо уверяются в этом, что не внимают словам лекаря, - так же и среди людей с большой душой бывают такие, которые ничего не знают о своей болезни и, считая себя добродетельными и здоровыми душой, совершенно не внимают словам руководителя, учителя или наставника», «Только добрые люди могут построить добрый город», «Повелители невежественных городов подобны самим этим городам. Каждый из них ведёт дела управляемого им города так, чтобы добиться удовлетворения собственных страстей и наклонностей» - вот какие замечательные слова великого философа приводятся в подтверждение написанному в данном докладе.

Аль-Фараби, раскрывая иерархическую структуру мироздания, показывает, что человек занимает высшую ступень иерархии подлунного мира. Причем, если все остальные предметы подлунного мира существуют ради других, являясь, как утверждает аль-Фараби, либо «средством», либо «помощником» чего-либо в достижении своих целей, то человек – это иное и другое по сравнению с вещами подлунного мира, благодаря разуму. Поскольку, рассуждает аль-Фараби, среди возможно сущих нет рода превосходнее, чем род человеческий, постольку человек самоценен, и этой самоценностью он обязан разуму, благодаря которому, человек не является ни средством, ни орудием чьих-либо целей и интересов[4, С. 201].

Далее, согласно взглядам аль-Фараби цель и задачи существования государства в соответствии с реализацией принципа счастья требуют от каждого члена государства обучения и образования. Приобщение к ним, осуществляемое каждым человеком в разной степени, в зависимости от его способностей, является необходимым условием реализации своего предназначения в жизни [5, С. 93].

Примером этого являются положения, развиваемые аль-Фараби в трактате «Гражданская политика» («Китаб ассийаса ал-маданийа»), известном также под названием «О началах сущего» («Фи мабади ал-мауджудат») и в «Трактате о взглядах жителей добродетельного города» («Ара ахл алмадинат ал-фадила»). Это – наиболее зрелые в философском отношении произведения средневекового мыслителя, посвященные проблемам общества, где аль-Фараби излагает свой проект идеального государства.

Список использованных источников:

1. *Философия и демократия в современном мире. Актуальные проблемы гуманитарного сотрудничества.* – М.: Прогресс-Традиция, 2009.
2. *Садат Мухаммад Али. Современная восточная культура // Центральная Азия: диалог культур в процессе глобализации.* – Алматы: ИФП МОН РК, 2005.
3. *Чумаков А.Н. Трансформация культуры в контексте глобальных процессов // Казахстан в глобальном мире: вызовы и сохранение идентичности.* – Алматы: Институт философии и политологии КН МОН РК, 2011.
4. *Аль-Фараби Абу Насыр Мухаммед ибн Узлаг. Трактат о взглядах жителей добродетельного города // Философские трактаты.* Алма-Ата: Наука, 1970.
5. *Нысанбаев А.Н., Косиченко А.Г., Кадыржанов Р.К. Философский анализ науки в контексте социокультурной трансформации общества.* Алматы, 1995.

Үсен Мариям

*Т. Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы*

Ғылыми жетекшісі: Ф.Б. Байджанова, аға оқытушы, педагогика ғылымдарының магистрі

CULTURAL VALUES OF THE MODERN PERSON

Аңдатпа

Мақала жалпыадамзаттық құндылықтарды мәдениаралық перспективада талдауға бағытталған. Зерттеу Азия және одан тыс жерлерде тұратын, сондай-ақ шетелдік азаматтармен толтырылған сауалнамаларды талдауға негізделген. Сауалнамалар респонденттердің ұлтқа, ұлттық құндылықтар мен дәстүрлерге, жалпыадамзаттық құндылықтар мен дәстүрлерге, сондай-ақ әртүрлі ұлт өкілдері арасындағы әлеуметтік-мәдени өзара әрекеттестіктің ерекшеліктерін анықтауға бағытталған. Мақала авторлары халықтарды жақындастыратын басты құндылықтар өзара әрекеттестіктің негізгі құралы ретінде ынтымақтастық, қарым-қатынас және мейірімділік деген тұжырымға келеді, ал халықтар арасындағы түсінбеушіліктің негізгі себептері саясат саласындағы үйлестірудің болмауымен байланысты, әртүрлі менталитеттер мен діни төзімсіздік.

Түйін сөздер: жалпыадамзаттық құндылықтар, ұлттық сипат, мәдениаралық көзқарас, жаһандану

Asia is a region with diverse cultures. This is coupled with the fact that political, social and economic situations of people in the region are equally varied. This situation raises a question on whether international concepts such as human rights can relate meaningfully to the cultural values present in the region. In recent years, there are reports of some governments arguing for an Asian concept of human rights. One major justification for this view is the culture factor.

HURIGHTS OSAKA took the opportunity of helping facilitate a more in-depth discussion on this matter through a research project that will identify and explain cultural values found in several countries in the region. The research project will analyze the relationship of cultural values to human rights to provide impartial bases for an appropriate appreciation of human rights in the context of Asia.

The following review of human rights literature provides some ideas that may help clarify the relationship between cultural values in Asia and human rights. A part of the human rights discourse at present is on the question of concept of human rights. The existence of international human rights instruments which have been agreed to and ratified by most States failed to proscribe arguments that human rights must be appreciated differently in the light of differences in economic, political, social and cultural character of countries in the region. In view of this, there is a differentiation made on the varying perceptions of human rights between Western and non-Western societies.

Universality

The universal character of human rights is based on the belief that human rights are natural attributes of human beings. The abstract idea of inherent existence of rights in all human beings is the key reason why human rights are possessed by all people, and thus their universality.

Human rights therefore cannot be seen as valid only in certain contexts. Their validity is derived from the very source of their existence, the nature of human beings. The socio-economic-cultural and political conditions of peoples do not define human rights.

Freedom, justice, solidarity are neither Western nor Eastern values; they are universal. In fact, they stem from belief in a superior moral force - God. Loyalty to these values transcends loyalty to particular ethnic groups, governments or nations." Universal human rights affirmations are expressed in indigenous cultural forms and can be grounded in values common to the great religious traditions of the world.

Universal Declaration does not affirm the institutions Westerners often equate with human rights, such as parliaments or supreme courts, but rather allows for various cultural forms by simply setting forth those political, social, and economic rights that contribute to the dignity of the individual person.

Some would argue that the human rights concept actually evolved in the West. But this does not mean that human rights are not universal.

And still others would argue that there exists a "common culture of modernity" that has engulfed all societies by virtue of the rise of the concept of global economy. States, regions, cities, families, patterns of life, are all shaped by this culture. Human rights become part of a world social process, the institutional expression of which is the international law of human rights. International law is seen as an inter-cultural law, and appeal to international law is evidence of the existence of universal standards of human rights

Regardless however of the basis of justification for the universality argument, the universality of human rights must be recognized in the context of the different cultures that actually exist. Human rights today are essentially universal, requiring only relatively modest adjustments in the name of cultural diversity.

One author identifies three main sources of attacks on the universality of human rights: proponents of the New World Order, developing country governments, and leadership of religious fundamentalism movements and ethnic anarchists. He further explained that these attacks are sustained for the following reasons:

- a. to justify the denial of human rights to some sections of their people;
- b. to deny new assertions of human rights by excluded groups such as women and indigenous peoples;
- c. to negate and destroy cultural pluralism;
- d. to impose disabilities based on culture, religion, ethnicity, etc. upon minorities.

The concept of universal human rights does not disregard the reality of varied cultures in different societies. The concept of human rights is not static. It relates to all peoples and situations. As one author puts it:

The universality of human rights does not mean the global imposition of a particular set of Western values, but instead, aims at the universal recognition of pluralism and difference - different religions, cultures, political convictions, ways of life - insofar as such difference expresses unfathomable potential of human existence and the dignity of the persons. To be sure, pluralism and difference apply also to the concept of human rights which itself remains open - and must be open - to different and conflicting interpretations in our pluralistic and multicultural political world. Without the recognition of such difference within the human rights debate, the discourse would amount to cultural imperialism. Nevertheless, it seems clear that the very idea of human rights precludes some political practices, such as oppression of dissidents, discrimination against minorities, slavery and apartheid.

2. Relativity

The argument in favor of seeing human rights as relative concepts⁵ is based on the premise that human rights as presently conceived reflects the culture of the major authors of human rights instruments starting with the United Nations' Universal Declaration of Human Rights. Since the West is seen as having the most influence on the modern-day human rights conceptualization, its culture dominates the ideas behind the human rights instruments. It cannot therefore be assumed that human rights are applicable to other regions.

As one author puts it:

... to a cultural relativist, a document such as the (Universal) Declaration (of Human Rights) seems a futile proclamation derived from moral principles valid in one culture and not entirely acceptable in others, and any attempt to establish a congruency in different national systems appear bound to fail, because any such attempt would be incapable of eroding the irreducible core of cultural singularity in various social components

of the world. There is a need to remember that each culture insists on its own moral superiority, there being few which tolerate a cultural egalitarianism.

Reality of cultural diversity

There is no argument that communities/countries/regions have separate cultures. It is a given condition in examining this whole issue. It is also a fact that there was an imposition of culture on other peoples done by Western countries during the height of colonialism. It was an attempt at changing the cultures existing in colonized communities.

The view that human rights are universal concepts is seen therefore as another round of domination by one culture (Western culture) over the rest of the cultures in this world. Several authors would consider this situation as simply cultural imperialism. One author says that each culture has its own distinctive ways of viewing and doing things. Each culture is uniquely worthy of respect. The distinctiveness among cultures should not be blurred or mitigated. They should not be compared favorably or unfavorably with one another. They should be respected. To consider the Universal Declaration of Human Rights to be universal could imply that all contradictory concepts be eliminated and that the culture which has given birth to the concept of human rights should also be called upon to become a universal culture. He further states that:

The diversity of cultures and the failure of the Universal Declaration to be a truly universal document suggests the difficulty of one culture dictating morality to another. This can be insidious even if in the name of such a noble ideal as human rights. Noble ideals can be twisted to serve ignoble purposes. Throughout Western history, a number of injustices have been couched in human rights jargon [such as in the colonial enterprise]. Within Western nations, human rights have been around for some time but were once only extended to whites, or males, or adults, or property owners, or heterosexuals, or Christians [or Anglicans, or Puritans, or Catholics, as the case may be]. Deductive reasoning suggests that groups denied equal human rights must not be fully human." The recognition of cultural diversity means that human rights can no longer rely on their traditional sources of justification. Traditionally, there have been four sources to which theorists have referred:

- a. divine authority;
- b. natural law;
- c. intuition (that human rights are self-evident);
- d. ratification of international instruments.

Suggested approaches

With the understanding that there are common grounds for reconciling different conceptualizations of human rights according to different cultures, many authors suggest approaches to attain this objective. Each approach may constitute a part of the same effort of finding a view of human rights that applies to varying cultural contexts.

b. Internal Dialogue in Cultures

A corresponding process of reconciling culture and human rights is dialogue within the cultures. This is where the initiative to examine own culture comes from the members of the community owning the culture. It proceeds from an honest recognition of a need to review own culture with the hope of relating it to human rights.

Virtually any cultural heritage is morally rich enough that it can, if appropriately construed under some circumstances, make inspirational contributions to the struggle for human rights, democracy, and social justice. The international protection of human rights cannot proceed very far without liberating the culture itself to serve these ends. There are no fixed points of normative reference, so that we are all responsible for the discovery and protection of human rights, and must establish such a process of inquiry as to be itself an expression of the integrity of any given cultural identity.

1. Islamic culture

Understanding human rights to be an international and cross-cultural demand is tantamount to the insight that these rights cannot be simply integrated into the existing normative framework of the sha'ria. It has indeed to be admitted that there are fundamental tensions between traditional sha'ria norms and the requirements of human rights. These tensions need careful assessment, rather than premature harmonization. What is at stake is a self-critical reevaluation of the sha'ria and its underlying principles: an opportunity to seek out ways to genuinely mediate between and reconcile the competing normative requirements.

Therefore, the study of the cultural values in Asia should be able to identify and examine their meaning as seen through the eyes of the members of the community and find out how they can truly be linked to human rights. It is likewise important to know if there has been any attempt at facilitating this link through means akin to any of the proposed ways of reconciling the universality of human rights with the particularity of cultures.

The discussion on universality and relativity suggests a situation of conflict of values. In some cases, that conflict is seen in the opposite ideas between some human rights principles and some traditional systems. In other words, present day societies are changing and will thus find a room for discussion and adaptation to growing internationally-enunciated principles such as human rights. It may not therefore be a case of conflict of values but a process of clarification of the varying formulations of principles that aim to serve the needs of people in their respective societies. What would be most important to know is the result of this process. What adjustments have been made and how do they promote human rights?

References:

1. Berdyayev, N.A. (2004). *Russkaya ideya [The Russian Idea]*. Moscow: AST.
2. Brislin, R.W. (1981). *Cross-Cultural Encounters: Face-to-Face*. New York: Pergamon Press.
3. Kalandia, I.D. (2004). *The System of Human Values in Dynamics and the Dialogue of Civilizations in the Context of Globalization. Proceedings of the International Symposium, Zugdidi, Georgia, May 19-20.* www.kabbalah.info/forums/
4. Triandis, H.C. (1990). *The Analysis of Subjective Culture*. New York: John Wiley.
5. Avrami, E., et al. (2000). *Values and Heritage Conservation*. Los Angeles: The Getty Conservation Institute.

Киямова С.И.

*КазНАИ им. Т. Жургенова
г.Алматы, Республика Казахстан*

*Научный руководитель: к.филос.н., доцент кафедры «ИК и КН»
КазНАИ им. Т.Жургенева Божбанбаев Б.М.*

НАСЛЕДИЕ АЛЬ-ФАРАБИ И СОВРЕМЕННОЕ КУЛЬТУРНОЕ ПРОСТРАНСТВО.

Аннотация

The article compares modern society with the ideal of al-Farabi. The article discusses the views of al-Farabi and searches for the right direction for the development of society.

Абу Наср ибн Мухаммед аль-Фараби - Один из крупнейших представителей [средневековой восточной философии](#). философ, математик, теоретик музыки, учёный Востока.

Аль-Фараби — автор комментариев к сочинениям [Аристотеля](#) (отсюда его почётное прозвище «Второй учитель») и [Платона](#).

Мы будем рассматривать Аль-Фараби именно со стороны его политической философии и общности ее идеалов с современным национальным менталитетом и аспектами казахстанского общественного устройства.

Аль-Фараби известен нам как основоположник арабоязычного перипатетизма. Что из себя представляет эта философия? Ее называют восточным аристотелизмом. Одной из характерных его особенностей является геоцентризм.

Абу Юсуф Якуб б. Исхак ал-Кинди признан «философом арабов», потому что первым начал изучать «пришлые науки» и считается родоначальником фалясифа(философии), но ему не удалось объединить свой разносторонний и «пестрый» конгломерат учений в единую философскую систему. Подлинным же основоположником арабоязычного перипатетизма является именно Аль-Фараби. Именно он в своих трудах пропагандировал нравственность и ставил ее наличие обязательным условием не только для правителя, но и для каждого жителя государства. В трудах: «Трактат о взглядах жителей добродетельного города», «Указание пути к счастью», «Политика», «Афоризмы государственного деятеля», «О достижении счастья» Абу-Наср Аль-Фараби обращается к платоновскому «Государству» («Трактат о взглядах жителей добродетельного города»), противопоставляет идеальному государству порочное-невежественное и заблудшее.

Добродетельный город Аль-Фараби – это город как единый организм, в котором каждый орган, каждый чресл и каждая клетка являются частью единого целого, частью, которая в союзе с другими

работает на достижение общего счастья и благополучия. В условиях современных реалий оценить уровень добродетельности современного общества представляется возможным на фоне общей ситуации на данный момент времени. Сейчас март 2020 года и мир захлестнула эпидемия коронавируса, в связи с этим от нас требуется сознательное соблюдение режима самоизоляции. Общее освобождение от ограничений зависит от каждого гражданина. Вместо этого мы наблюдаем истеричную скупку продуктов, спекуляции на товарах первой необходимости и нарушение карантинного режима. Добродетелен ли человек в нашем современном мире по отношению к другому?

По Аль-Фараби «Невежественные города бывают: 1) Город необходимости, в котором люди ограничиваются лишь потребностями из низшей ступени пирамиды потребностей-физическими. 2) Город обмена, в котором целью всей жизни жителей является обогащение и они помогают друг другу в этом. 3) Город низости и несчастья, жители которого стремятся к забавам, развлечениям и наслаждением от пребывания в этой праздности. 4) Честолюбивый город, обитатели которого стремятся к тому, чтобы их почитали и восхваляли, великолепие и блеск – их главная цель. 5) Город властолюбивый, в котором существует стремление личности к власти над всеми, но при этом собственном неподчинении никому. 6) Город сластолюбивый, жители которого не сдерживают своих страстей и стремятся к полной свободе в их осуществлении.» [1]. Сравните эти описания с описанием своего собственного города и общества и ответьте на вопрос является ли ваше окружение добродетельным, если мы наблюдаем все признаки невежества в так называемом классе элиты, в многочисленных увеселительных заведениях и на улицах нашего города?

Ключевое направление арабской философии – стремление к нравственности через религию. В светском государстве мы не можем пропагандировать чисто религиозные догмы, но мы можем так же призывать людей к нравственности, духовности и толерантности через трансформацию собственного «Я». Для этого необходимо в современном обществе уделять внимание развитию культуры и различных ее отраслей, развивать программы, призывающие нас к совершенству благодетели и взаимопомощи.

Чтобы это произошло необходимо модернизировать общественное сознание в этом направлении. Именно это и происходит в последние годы в Казахстане. Одна из принятых программ называется «Рухани Жаңғыру», которая буквально и называется «духовная модернизация». "Рухани Жаңғыру" включает в себя несколько проектов: "Туған жер" направлен на развитие "малой родины", Сакральная география собирает данные о священных местах, спецпроект "Современная казахстанская культура в глобальном мире" знакомит иностранцев с культурой кочевого народа, а "100 новых лиц" рассказывает о талантливых казахстанцах [2]. Таким образом, стимулируя возрождение национальных традиций, сохранение идентичности, развитие различных направлений культуры, программа окунает казахстанцев в мир искусства и духовности, где городом правят не деньги и тщеславие, а культурное развитие и обогащение.

По инициативе нынешнего Президента Республики Казахстан - Касым-Жомарта Токаева 2020 год объявлен Годом Волонтера [3]. Кто есть волонтер? Человек, готовый безвозмездно помочь своему ближнему есть добродетельный житель и если мы устремим свое внимание и усилия чтобы в год волонтера помочь ближнему, мы приблизимся к той самой идеологии Аль-Фараби, в которой добро и справедливость захватили общественное сознание.

В рамках, например, проекта "Сабактастык" волонтеры могут взять шефство над детьми из детских домов. Через направление "Саулык" будет развиваться медицинское волонтерство - оказание помощи в уходе за больными. Проект "Таза әлем" - это защита окружающей среды, очистка рек и лесов, посадка деревьев, обучение сортировке мусора. Направление "Асыл Мура" привлечет волонтеров к сохранению материального и духовного культурно-исторического наследия нашего народа. Направление "Камкор" нацелено на работу добровольцев в домах престарелых. "Білім" - волонтерская помощь старшеклассникам сельских школ по подготовке к ЕНТ, обучению английскому языку и компьютерной грамотности. А проект "Уміт", в свете 75-летия победы во Второй мировой войне можно будет ориентировать на поиск документов, повествующих о подвигах наших соотечественников", - указал президент РК [4].

Мы должны воспитать наших детей в традициях милосердия, научить их сострадать, быть честными. Ключевой задачей является воспитание членов общества, в которых добродетель не должна стимулироваться какой-либо мотивацией, а существовать в них априори, членов общества, для которых высшей карательной инстанцией является совесть, к которой они прислушиваются каждый раз и именно она побуждает их к отказу от асоциальных действий, а не уголовный кодекс. Эти взгляд сейчас кажутся утопичными, но воспитание потомков в духовности даст такой плод пусть не в следующем поколении,

но через несколько поколений и станет отличительной чертой нации. Воспитание в духе патриотизма, с желанием модернизации общества, государства, Родины, с пониманием духа единства каждого гражданина, уважением к каждому члену общества должно являться целью не только государственных программ, но и каждой отдельно взятой семьи.

Наследие Аль-Фараби – это синтез античной и исламской культур, осуществление межкультурной коммуникации и диалога, это – теоретическое развертывание идеи единства и глобального синтеза, где встретились разные времена и культуры. Творчество средневекового мыслителя – историческое свидетельство диалога культур, реализуемого через и посредством общения разных культур, разных философов, разных мировоззренческих установок личностей. Оно исторически способствовало выработке универсального языка такого диалога, инструментарий и способ бытия в культуре, демонстрируя диалог в качестве уникального феномена культуры и коммуникации.

Культура диалога выражает сущность гуманистической культуры. Диалог имеет не только познавательную ценность, но и социальную. Формирование основ социального, культурного и политического диалога и взаимодействия в Казахстане органически связано с выработкой модели социального поведения индивидов, чьи действия определяются идеей гражданского согласия, стремлением к сотрудничеству, объединенным действиям и взаимосогласованными решениями. Такая модель имеет большое значение для развития полиэтничного и многоконфессионального Казахстана.

Идея Аль-Фараби о единстве человеческого общества в настоящее время как никогда важна и актуальна. Она имеет большое значение для формирования исторической судьбы казахстанской демократии и консолидации казахстанского общества. Аль-Фараби уверен, «что человек может и должен жить в согласии с истиной и со своей совестью, в единстве с другими людьми и голосом разума, слушать свое сердце и решать сложные проблемы. Добро, справедливость, мир и согласие должны быть определяющими факторами и обязательствами каждого гражданина в вопросах построения современного общества и его сознания. Общество озабочено проблемами образования, воспитания, формирования мировоззрения своих членов, стремится к управлению государством и формированию государства в наилучшей форме в плане возможностей реализации своего человеческого и гражданского предназначения. В любой период истории общество, в том числе и современное казахстанское общество, испытывает потребность в формировании нравственной гигиены и сохранении этой чистоты, совершенствовании духовном, поиску истины». Именно поэтому мы возвращаемся к историческим, идеям, открытиям и прозрениям Аль-Фараби.

Но какова все же по Аль-Фараби мера человеческих способностей? Она задается самой благородной частью души, ближе всего стоящей к Творцу «по благородству, изяществу и чистоте, но не по месту и положению». Это – интеллект, теория которого занимает у Аль-Фараби ключевое место. Следует отметить, что все вопросы мыслитель разделяет на аподиктические (они обращены к «лицам с чистой совестью и правильными взглядами»), политические (к обладающим благоразумием) и религиозные (их способны понимать, ставить и решать только обладающие духовным вдохновением). «...Тот, кто не обладает добрым нравом, считает Аль-Фараби, не воспитан, и, если даже добивается каких-то результатов, выглядит жалким и смешным. Следовательно, нужно требовать, чтобы он прилагал усилия к овладению добродетелями».

Концепции «совершенного человека», «Добродетельного города», созданные аль-Фараби и восточными перипатетиками, оказали значительное влияние на последующих представителей средневековой философии народов Ближнего и Среднего Востока, они остаются актуальными и в наше время. Всякий человек является «человеком своей культуры», изменяющейся во времени и в пространстве. Специфика переживаемого сегодня момента – в том, что изменения в социокультурном пространстве общества происходят в исторически сжатых рамках, на глазах одного поколения. Одновременно с преобразованиями в социальной и экономической структуре становление общества оказывает на личность сильное социальное, психологическое, культурное воздействие. В бытии современного общества, как в зеркале, отражаются все силы и созидания, и разрушения. Не только чувство единства, связанности народов и культур единым пространством и временем, но и их сокращающаяся, сжимающаяся реальность, зачастую вытесняющая духовность. Происходит заметная унификация массового сознания, поскольку практически одновременно люди «потребляют» одни и те же новости, особенно глобального характера.

Из-за глобальной системы масс-медиа общество подвержено всецелой пропаганде чужих ценностей. Но главным и самым строгим судьей для человека должен являться он сам. Чтобы суд собственного «Я» был объективным и непредвзятым, в первую очередь необходимо сформировать у

себя в сознании и сознании других членов общества понятие о добродетели и благе. Понятие непорядочности не должно превращаться в вынужденную необходимость и оправдываться, прежде всего, самим человеком. Несомненно, каждому индивиду самому решать, с какой точки зрения оценивать самого себя – для кого-то это будет совесть, для кого-то религия или воспитание. Но однозначно главной задачей, которая сформирует добродетельную нацию, является повышение уровня культуры и сохранение национального КОДА. Культура должна воспитываться в семьях, школах, высших учебных заведениях, в рабочем коллективе, государством. Задача формирования духовности общества в наших руках и вместе мы должны сделать шаг к построению нравственного общества.

Список использованной литературы:

- [1] - «Трактат о взглядах жителей добродетельного города», Абу Наср аль-Фараби
- [2] - Программная статья Главы государства Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» опубликовано 12 апреля 2017 г.
- [3] - Выступление Президента Касым-Жомарта Токаева на закрытии Года Молодежи, 2019.
- [4] - Выступление Президента Касым-Жомарта Токаева на закрытии Года Молодежи, 2019.

Список использованной литературы:

- 1) Наследие аль-Фараби и формирование нового интегрального мировоззрения. Коллективная монография / Под общ. ред. З.К. Шаукеновой. – Алматы: ИФПР КН МОН РК, 2012. – 323 с.
- 2) Программная статья Главы государства Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» опубликовано 12 апреля 2017 г.
- 3) Выступление Президента Касым-Жомарта Токаева на закрытии Года Молодежи, 2019.
- 4) «Трактат о взглядах жителей добродетельного города», Абу Наср аль-Фараби.
- 5) [Сагадеев А. В.](#) Восточный перипатетизм. — М.: Изд. дом Марджани, 2009. — 232 с.

Амирханова А.Т.

*КазНАИ им.Т.Жургенова
г.Алматы, Республика Казахстан*

*Научный руководитель: к.филос.н., доцент кафедры «ИК и КН»
КазНАИ им. Т.Жургенова Божбанбаев Б.М.*

РОЛЬ АССАМБЛЕИ НАРОДА КАЗАХСТАНА В МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Abstract

The purpose of the study is to determine the role of the Assembly of the People of Kazakhstan in the modernization of public consciousness. The article discusses the Assembly's accomplished and planned actions in the framework of the projects timed to coincide with the N. Nazarbayev's article "A look into the future: the modernization of public consciousness." The main attention is paid to identifying common and specific elements in the approach of the Assembly of the People of Kazakhstan to the formation of common spiritual values for all ethnic groups. Scientific novelty lies in the approach to the upgrade of the model of thinking through the peculiarities of the multi-ethnic history of society. It is concluded that, thanks to the activities of the Assembly of the People of Kazakhstan, our multicultural state receives new support and momentum for its further successful development.

Ключевые слова: Ассамблея народа Казахстана, модернизация, проект, культура, национальная идентичность, полиэтничность, сознание.

Лидировать сохраняя прежнюю модель сознания и мышления невозможно. Поэтому важно сосредоточиться, меняться и с помощью адаптации к меняющимся условиям выбрать лучшее из того, что несет в себе нынешняя эпоха.

В деле модернизации общественного сознания Ассамблее народа Казахстана отводится ключевая роль. На сегодняшний день под руководством Нурсултана Абишевича Назарбаева Ассамблея народа Казахстана уверенно саморазвивается относительно вопросов работы и в рамках главенствующих государственных программ модернизации, играя роль важнейшего двигателя процессов и координатора многих направлений. В 2018 году принята обновленная Концепция развития Ассамблеи народов Казахстана (до 2025 года), которая отражает главные цели модернизации общественного сознания и социальной политики. В целом, за годы независимости Ассамблея народов Казахстана прошла путь большой эволюции от совещательного органа до учреждения, обладающего конституционным статусом.[1]

Говоря о деятельности Ассамблеи народов Казахстана как активного участника процессов модернизации, реформ, социальной и политической жизни страны, нельзя забывать об основополагающей идее, источником и опорой которой является ассамблея. Это мирное и созидательное сотрудничество национальностей – носителей разных культур и традиций в полиэтничном и поликонфессиональном казахстанском социуме.

Если прочесть статью Нурсултана Абишевича, в ней идет речь о сакральных казахских местах, о землях, о Великом казахском народе. Может сложиться ошибочное впечатление, что статья адресована исключительно казахам. Но развитие событий, выполнение политических задач, участие различных процессах, то есть постепенная модернизация сознания, привели всех к тому, что мы – не отдельные народы, мы – единый народ Казахстана, с общей идеей и общими целями. И напоминание об единости истории и реликвий – одна из важнейших миссий ассамблеи. Проекты, которые на данный момент реализуются под эгидой Ассамблеи народов Казахстана, созданы для еще большего укрепления межэтнического согласия.

К таким проектам можно отнести “Туған жер”. Один из ключевых приоритетов — воспитание молодежи в духе патриотизма, любви к своей Родине. Поэтому очень своевременно Елбасы предложил данную программу в рамках статьи «Рухани Жаңғыру», реализация которой позволит всем гражданам осознать свою ответственность за судьбу страны. Так же можно отметить “Цифровой Казахстан”. [2] Цифровизация откроет возможность введения автономных бюджетов для сельских акимов, а для граждан – контролировать государственные траты. Это абсолютно новый уровень восприятия и понимания ответственности за свою судьбу, за страну и землю, на которой живешь. Самое непосредственное отношение к Ассамблее народа Казахстана имеет проект «100 новых лиц Казахстана». Не мало современников, активистов этой организации трудится на благо государства. Важно показывать этих людей независимо от национальной, региональной, половой, религиозной принадлежности. Критерий здесь – один: вклад в развитие Казахстана. Ассамблея может участвовать в проекте «Современная казахстанская культура в глобальном мире». Ассамблея народа Казахстана становится одним из непосредственных двигателей процессов модернизации общественного сознания и вовлечения в этот процесс всех народов Казахстана.

А осуществление таких проектов, как «Қазақтану», «Мәміле», «Мың бала» должны гарантировать дальнейшую гармонизацию культурно-языковой среды в стране, единство общих ценностей, целей и задач.

Важнейшей составляющей процессов духовно-культурной интеграции является модернизация исторического сознания как консолидирующей для всех народов основы единства, основополагающего фундамента национального мировоззрения, прошлого, настоящего и будущего народа.[3]

В первую очередь Ассамблея народа Казахстана является неким локомотивом по осуществлению инициативной статьи Нурсултала Абишевича Назарбаева “Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания”. Среди задач организации есть пункт объединения и продвижения фундаментальных ценностей и принципов главных направлений модернизации общественного сознания.

Также в задачи Ассамблеи народов Казахстана входит и продвижение языковой государственной политики, которое играет важную роль. Сам принцип трехязычия отвечает за сохранность этого наиболее благоприятного равновесия интересов всех этнических групп. Более того, непосредственно в рамках работы структур Ассамблеи народа Казахстана и при ее всесторонней помощи осуществляется и развитие языков разных народов. Речь идет о работе специальных школ и курсов в различных регионах Казахстана создана Ассоциация кафедр Ассамблеи народа Казахстана.[4] Работают сорок две кафедры Ассамблеи народов Казахстана в ведущих высших учебных заведениях и колледжах, что

обеспечивает образование молодежи в духе проводимой государством этнополитики. В марте 2018 года учреждено Республиканское молодежное движение Ассамблеи народов Казахстана «Жаңғыру жолы». В каждом регионе страны открыты его региональные штабы, которые объединяют сто тридцать пять молодежных крыльев этнокультурных объединений, актив составляют более 22000 человек.[3]

Ассамблея народов Казахстана Алматинской области вместе с Жетысуйским государственным университетом им. Ильяса Жансугурова организовало научно-познавательную экспедицию "Рухы бекем – киелі мекен Жетісу". По итогу которой создано пятнадцать краеведческих маршрутов по сакральным местам. Жетысуйское географическое общество разработало скреч-карта на туристических маршрутах, установлено двести пятьдесят пять подуказателей с навигацией. Это огромный вклад Ассамблеи народов Казахстана в проект "Сакральный Казахстан". Особое внимание уделено созданию интерактивной исторической карте «Народ Казахстана». Данная электронная карта наглядно и детально отображает процесс консолидации всех национальностей на древней казахской земле – с учетом особой, образующей государство миссии казахской нации.

Сложно не оценить масштабы, важность и нужность осуществляемых Ассамблеей проектов в сфере благотворительности. Уже сейчас можно говорить о проделанной работе по взаимосодействию с предпринимательством в рамках поддержки малообеспеченных семей. Многократно отмечалось, что только за прошедший год помощь получили порядка шестидесяти тысяч таких семей и восьми тысяч социальных организаций.

Наконец, следует отметить такой действенный набор функций у Ассамблеи народа Казахстана, как медиация (посредничество - прим. ред.). Это определенные прикладные методы воздействия для регулирования и согласования гражданских интересов и недопущения разногласий в межэтнической сфере. Стоит подчеркнуть тот факт, что теперь все это наконец-то получило закрепление в законодательстве, после того как в Закон РК «Об Ассамблее народа Казахстана» были внесены нужные поправки в соответствии с новыми нюансами.

В целом, выступление главы государства на двадцать шестой сессии Ассамблеи народа Казахстана в который раз подтвердило, что за годы Независимости в Республике была отстроена надежная и эффективная модель межэтнического согласия. В условиях, когда модель мультикультурного государства подвергается нарастающим вызовам во всем мире, именно Казахстан остается одним из наиболее успешных и стабильных примеров сохранения и развития этой модели, что признается всем мировым сообществом.[4]

Деятельность Ассамблеи содействует подъему международного авторитета Республики Казахстан как страны эффективно решающей проблемы межнациональных отношений. Вклад Ассамблеи по достоинству оценён на высочайшем уровне. Генеральный секретарь Организации Объединенных Наций Кофи Аннан, посетивший Казахстан, назвал его образцом межнационального согласия, стабильного, устойчивого развития для других государств мира. Высоко отозвался о казахстанском народе и Римский Папа Иоанн Павел II, совершивший визит в Казахстан.

Сегодня расширены задачи и упрочнены законодательные основы деятельности Ассамблеи народа Казахстана, мультикультурная модель государства получает новую опору и импульс для своего дальнейшего успешного развития.

Список литературы:

- 1. Назарбаев, Н. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания// Акорда. – 2017. – 12 апреля.*
- 2. Мостовой З. Ассамблея народа Казахстана – результат уникального политического новаторства Елбасы//365info.kz. – 2017. – 12 апреля.*
- 3. Литер Ассамблея- хранительница мира и согласия / Н.А. Казаков // Литер. – 2019, 1 мая. - № 67.*
- 4. Модернизация Ассамблеи народа Казахстана – необходимый и ели государства - Ержан Салтыбаев [Электронный ресурс] / информационный портал проекта «Рухани Жаңғыру», 2018. – Режим доступа:https://ruh.kz/news/modernizatsiya_assamblei_naroda_kazahstana_neobhodimii_i_vazhnii_instrument_ukrepleniya_multikulturnoi_modeli_gosudarstva_erzhan_saltibaev/, свободный.*

Пирметова Н.

*КазНАИ им. Т. Жургенова
г.Алматы, Республика Казахстан*

*Научный руководитель: Ж.С. Султан
sultanzhan.81@mail.ru*

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОСТЮМ. КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАРОДА.

Аннотация

Данная статья рассматривает вопрос о происхождении традиционного костюма и его видах, композиционные принципы построения костюма, исследование отечественных зарубежных авторов по проблеме изучения семантики орнаментов и внедрения казахского национального костюма в современное общество в целях внедрения культурного наследия.

Национальная одежда всегда привлекала внимание историков, этнографов, искусствоведов. В народном костюме казахов отражены древние традиции, связанные с их этнической историей, экономическими, социальными и климатическими условиями. В казахской национальной одежде сохранились древние традиции, связанные с этносом и доисторическими, экономическими и социальными особенностями. В быту казахов козья шерсть ценилась дороже, чем верблюжья, она оценивалась наравне с шелком.

Казахские мастера наряду с шерстью овец также применяли заячью шерсть и птичий пух. Из заячьей шерсти вязали теплые шарфы, рукавицы, чулки, бокебай (шарфы). Казахи ценили шкуры куланов, сайги и тигров, а также темные меха - енота, выхухоля, соболя, куницы, и белые - горностая и хорьков. Мех куницы и соболя ценился дороже, чем мех других пушных зверей. Из шкур шили шубы. Общее название шубы у казахов тон. Шубы из меха пушных зверей называются «ишик, Жанат ишик - шуба из меха енота, кара тулки - из меха черно-бурой лисицы, алтайлык Кызыл тулки - красной алтайской лисицы. Меховая шуба, крытая высоковорстным шелком, была одним из самых дорогих предметов в приданом невесты, она называлась - бас тон. Казахи знали технику изготовления шуб из лебяжьего пуха, пуха гагар и цапель. Шуба из пуха гагар в 1878 году экспонировались на выставке казахского ремесла в Акмолинске. Другая - выделанная в ауле около озера Кургальджино - была сшита из одинаковых темно-сизых, продолговатых четырехугольников, окаймленных неширокими черными полосками. Для хорошей выделки шкурок гагар и умения подобрать из них пух необходимо иметь особую способность. Сакральное значение придавалось кафтанам или курткам из лебяжьего пуха, которые традиционно носили баксы. Шубы из меха покрывались сукном, шелком, парчой и т.д. и различались по названию ткани или по ее цвету. Только знатные люди носили шубу, крытую синим сукном и отороченную бобром - кок тон. Широкой и слегка удлиненной, с воротом была и шуба из шкур недоношенных жеребят - «жаргак тон». Делались шубы и из козьих шкур. Из них выщипывали длинные волосы, оставляя подшерсток. Шуба из таких шкур называлась «кылка жаргак». Из козьих шкур казахи выделяли замшу и шили из нее халаты, легкие плащи и штаны.

При вышивании мелких узоров народные мастерицы пользовались специальными прямоугольными или круглыми пяльцами в зависимости от очертания орнаментального рисунка или формы вышиваемого изделия. Вышивали иглами и шилом с крючком (для тамбурной вышивки) женские и мужские головные уборы - желек, кимешек, саукеде, телпек, такия, оборки женского платья, а также нагрудные украшения - омырауша, алка, замшевые плащи, халаты, шаровары и т.д. Широко была распространена вышивка гладью. Гладью вышивали кимешек, суконные мужские штаны. С большим мастерством вышивали тамбуром — петлей в петлю. Казахская народная одежда вобрала в себя все лучшее, что создано искусством и талантом многих поколений. В казахской одежде воплотились основные принципы и достижения художественных промыслов, создававшихся веками вследствие специализации кочевой, полуседлой и оседлой групп населения. В ней нашли отражение пульсирующий образ жизни народа, эстетические идеалы, прослеживается влияние этнических компонентов, из которых исторически сложился казахский народ. Например, к тюрко-кыпчакскому

этносу относятся манера запахиивания одежды на левую сторону, окаймление халата, размещение цветных строчек, вышивок по краям выреза до головы в кимешеке - женском головном уборе в виде капюшона со спускающимися вниз по спине треугольником. А в факте украшения перьями (как оберегами) детских, девичьих шапок, головных уборов певцов-импровизаторов ученые усматривают отражение языческих представлений казахов и их предков, переходивших из поколения в поколение. В казахской одежде можно найти следы влияния соседних этносов - русских, татар, каракалпаков, алтайцев, он имеет много общего с национальной одеждой кыргызов, узбеков, туркмен. Народная одежда эволюционно совершенствовалась как под влиянием окружающей среды, условий жизни, степях с их ветрами, летним зноем и зимними морозами, так и с учетом потребностей кочевой жизни - на пример, необходимостью подолгу находиться в седле в одежде, не стесняющей движений. Этими и другими фактами объясняется ее простота, практичность и целесообразность.

В Центральном Государственном музее Казахстана хранятся образцы национальной одежды казахов. В коллекции собраны предметы одежды, принадлежавшие некогда видным казахским деятелям, батырам, акынам, мастерам искусства. Среди них сценические костюмы выдающихся певцов Куляш Байсеитовой, Жамал Омаровой, Розы Баглановой. Музейную экспозицию украшают расшитый золотой канителью бешмет супруги последнего хана Букеевской орды Жангира - Фатимы и халат на подкладе из лебяжьего пуха, принадлежавший Тажибай - младшей сестре выдающегося казахского ученого и путешественника XIX века Чокана Валиханова. Также как и у всех народов традиционно одежда делилась на мужскую, женскую и детскую, верхнюю, сезонную, праздничную и будничную. Роскошью и великолепием отличалась одежда зажиточной части населения. Ей был присущ строгий силуэт, она была отделана жемчугом, кораллами, металлическими бляхами, покрытыми золотом и серебром. У народной одежды казахов нет строгой грани в покрое праздничной и будничной одежды при определенной возрастной регламентации. Парадная одежда отличалась от будничной свободным покроем головных уборов, украшениями. На пошив одежды шли бархат, шелк, парча, изготавливалась из дорогого материала, обычно в орнаментальном типе мотивы: космуиз (парные рога), Түйе оркеш (след верблюда, сердцевидная фигура).

С древних времен не рассматривалось значение двух особенностей казахского орнамента - примерного равенства площадей узора и фона их структурной равноценности (но не одинаковости). Содержательный смысл второй важнейшей стилевой особенности орнамента - равноценности узора и фона, решенных чаще всего в контрастных (по цвету) отношениях, может проясниться, если исходить из понимания значения исходной формы казахской орнаментики, как символа развития жизни. Но любое развитие, как проявление энергии, протекает в борьбе и противоборстве. Поэтому мастер пытается так организовать орнаментальное поле, чтобы в целом достигнуть порядка и возможного гармонического равновесия. Этим объясняется примерное равенство площадей узора и фона. Есть еще одна особенность казахского орнамента. Казахские мастера в подавляющем большинстве никогда не пользовались трафаретами, а создавали свои орнаментальные композиции от руки и на глаз. Возникавшие при таком способе неточности и нарушения строгой симметрии отражали характер, присущий реальному миру.

Основной вывод из всего сказанного кроется в том, что орнамент - это специфический вид изобразительного искусства, который в условно-символической форме отражает важнейшие для человека идеи бытия.

Одежда девушек и юношей соответствовала их внешним данным. Одежда жениха-головной убор с высоким верхом, красный чапан, сапоги с высоким каблуком. Одежда шаманов и акынов отличалась своеобразием и красотой. Материал для их нарядов подбирался особо. Существует множество разновидностей казахской одежды, иногда одежда называлась согласно принадлежности к жузам: старшему, среднему, младшему и родам. Например головные уборы: аргыи тымак, найман тымак, кипчак тымак, алий борт и т. д. Иногда связывалась с географическим расположением племени: образцы Жетысу, образцы Арки. Различалась одежда и по ширине, манере украшать ее.

На пошив казахской национальной одежды оказала влияние манера шитья одежды соседних народов: русских, таджиков, киргизов, туркменов. С развитием общества исчезли родоплеменные различия, различия в одежде, которые тогда считались важными, а также территориальные особенности. Эти процессы протекали быстрее у кочевых казахов, нежели у других народов Центральной Азии. Под влиянием русских казахи быстрее утратили родоплеменные особенности одежды. Данный процесс привел к заимствованию некоторых головных уборов (платков, шалей, шапки-ушанки). Казахи шили одежду, так чтобы она не причиняла неудобств при передвижении во время кочевков. Также учитывались погодные условия. Для народа, носившего такую одежду, был не страшен сильный мороз или зной,

ветер или засуха, так как вещи были прочными, удобными, практичными и красивыми. Для расширения рукава делались вставки - колкырмаш, для расширения подола сбоку делали разрез - шабу.

Казахские женщины не только шили, но и украшали одежду узорами. Женщины вышивали, шили тесьму, вырезали узоры, вышивали кружева и обшивали их золотистыми нитями. Одежда подразделяется в соответствии с особенностями использования на повседневную и нарядную, а также по сезонам: зимняя, демисезонная и летняя. В соответствии с возрастными и патовыми особенностями одежда подразделяется на: одежду для младенцев (распашонка, чепчик), детскую одежду (чепчик, шапка, ушанка, рубашка, штаны, сапоги, куртка, чапан), юношескую одежду (тюбетейка, рубашка, сатки, штаны), девичью одежду (платье с воланами, тюбетейка, жакетка), одежду невесты (саукеле, фата), одежду жениха, молодого парня, женщины среднего возраста, женщины пожилого возраста (платье, кимешек, жаулык (национальные женские уборы), ичиги, безрукавка), одежду для пожилых людей (чапан, шуба из меха, бешпет, ватные штаны, белая рубаха, сатки с высоким голенищем, ичиги).

При рождении на ребенка надевают распашонку (ит койлек), на голову чепчик (сылау таким), после 40 дней надевают рубашку (жейде). Позже маленький бешмет, чапан и маленькие штаны. Этнограф Х. Аргымбаев писал, что на плечи бешмета ребенка, в скрытые от глаз места, под ворот рубашки, в подмышки зашивали амулет-тумар. Считалось, что это оберегает от сглаза. На головной убор ребенка прикрепляли в качестве украшения перья совы - уки. На ноги обували сшитые из мягкой кожи маленькие ичиги. Детскую одежду украшали в соответствии с возрастом ребенка. Одежду украшали различными узорами, нашивали красивый бисер и бусинки. Издревле казахи красиво наряжали девушек и женщин. Молодые девушки надевали платья с воланами, бешметы, камзолы, носили красивые ремешки. На голове носили кепешки с уки, ноги обували в ичиги, узорчатые башмачки. Девушки на выданье носили красивые головные уборы - борик, узорчатые белые платки. В особенности очень красиво наряжали девушек-невест. Девушку-невесту одевали в одежду из дорогих тканей. Головной убор девушки - саукеле, украшали драгоценными камнями, бусами. Позже, когда невеста прибывала в аул жениха, на ее голову надевали «жаулык» (Туркестанские ведомости. 1915, 251). Женщины в первый год замужества в повседневной жизни носили саукеле и легкую накидку - желек. Молодая сноха, завидев старших, закрывала лицо желеком и этим выказывала свое почтение. После рождения нескольких детей повышался ее социальный статус, она могла надеть кимешек, шылауыш. Если кимешек украшали узорами, сшитыми красными нитками, это свидетельствовало о замужестве женщин, если же узоры были белыми - о вдовстве. Платок шылауыш надевался поверх кимешека. На ноги женщины обували ичиги, калоши. Зимой носили полушубки - шилик. Казахские женщины носили одежду с длинным рукавом, широким подолом, но никогда не закрывали лица. По типу украшения женская одежда подразделяется на 4 группы: одежда девушек, молодых женщин, женщин среднего возраста, женщин пожилого возраста. Юноши надевали узорчатые тюбетейки. Иногда подвязывали их белым платком. На ноги обували сапоги с литым каблуком. Носили чапан из бархата, отделанный серебром и золотом, на поясе ремень с серебряной бляшкой. Старики брили волосы и поэтому на голове носили кепеш серого цвета, сверху его украшали шкуркой ягненка, носили ушанки из шкуры лисы - тымак. Казахский народ бережно относился к головному убору, его вешали высоко и никогда не наступали на него. Старцы, пожилые люди носили чапан, меховые шубы, бешметы, широкие шаровары, белые рубахи, дамбалы (нижнее белье), кожаные сапоги, ичиги, калоши. Одежда мужчин включала бешмет, выкроенный из шкуры кулана, подобранную к нему по цвету телогрейку, жакет, кожаные брюки, всё это считалось образцом скромной повседневной одежды. Также одежда подразделялась по социальному статусу, в зависимости от профессии, ранга, например, одежда баев, биев, султанов (головные уборы - шурайк шаманов, акынов (кожаные брюки, велюровые, шелковые рубахи), пастухов. Национальная одежда всегда привлекала внимание историков, этнографов, искусствоведов. Художники, деятели театра и кино, модельеры создавали свои произведения, используя элементы национальной одежды. Более глубокое изучение одежды казахского народа началось только после Октябрьской революции. В 1922-1926 годах сотрудники музея Оренбурга, бывшего в то время столицей Казахстана, объездив города Актюбинск, Торгаи, Кустанай, Уральск, Гурьев, Семипалатинск, Павлодар, нашли и описали множество предметов национальной одежды, узоры, украшения из золота и серебра, изучили и опубликовали материалы об образцах одежды различных областей.

В результате работы с архивными материалами, а также благодаря историческим и эпическим произведениям и их постановкам в Театре оперы и балета имени Абая, Казахском академическом драматическом театре имени М. Ауэзова воссозданы и приведены в соответствующий вид множество образцов национальной одежды.

Список использованной литературы:

- 1. Моделирование и художественное оформление одежды, Г. Такишева, Б. Асанова, 2011 г.*
- 2. С. Асанова, Қазақтың ұлттық киімдері, 2008 г., стр. 11, стр. 21, стр. 37, стр. 64, стр. 71, стр. 77, стр. 87, стр. 92*
- 3. А. Д. Қасимов “Қазақ халқының қолөнері” 1995ж, Алматы*
- 4. Р. В. Отаров. “Қазақ халқының киім кешектері” 2000ж, Алматы*
- 5. Киімді модельдеу және көркемдік безендіру, Т. Ә. Тәкішева, Б.Е. Асанова.*
- 6. Аргынбаев Х. “Қазақтың ертұрман жабдықтары”. А., 1969 ж*

Masgutov N.T.

*Казахская национальная академия искусств Т. К. Жургенова
г.Алматы, Республика Казахстан*

«ANIMATION AND FILM, A UNIVERSAL LANGUAGE»

Abstract

When doing my research I had to also consider the relevance of my study. And so I was met with a challenge to convey my own research. I had studied over 15 subjects from my close social group, each of which was given a number of questions relating to a piece of film and animation displayed to them. After viewing this said piece, my test subjects answered the given questions, the results which I then used for my study below. Although this may not have scientific relevance, it is very important in the sphere of animation and cinema as a whole.

Key Words:

- Linguistics
- Language
- Animation
- Film
- Analysis
- StoryTelling
- Scripture
- Ethnicity
- Culture

Languages, the main path to communication between all humans, is something that is meticulously studied, analysed, changed and expressed throughout the past couple millenia. But all too often, we are blatantly naive on the day to day, as to how much of an interesting phenomenon the usage of language truly is. And not only in speech, but through scripture, music and our cultures which differentiate us as a people. The study of Linguistics has been around since the first languages arose, and truly it is one of the most interesting studies to this day. As such, I wanted to look deeper into this sphere of study, and try to see how connected my own future profession is to the study of linguistics and languages as a whole. What I found was frankly shocking and opened my eyes to a new perspective when working on animated projects, storyboarding, or any artistic endeavour which needs linguistic input.

When we think of language, one would not be at blame to instantly think of stories. For storytelling and scriptures are one of the main ways of spreading language, culture and beliefs in ancient, and present times. And so it would not be too far off to believe that as stories become interpreted in various languages, some become obsolete and not needed at all. For example, one such infamous story could be the Christmas miracle of Father Christmas, Santa or “Ded Moroz.” This story and myth is known all over most of Europe, if not all over the entire world. And yet even if one does not speak the language of another individual, they are able to connect through shared experiences, shared stories. When something becomes so widespread and understood, that languages are not needed for their communication, that I believe is when true connection arises.

In the same manner, animated films and cinema in general have the creative power to break language barriers, not dependent on the targeted audience, culture or individuals. Animation can be used not only as an educational tool, but as a means to close the gaps between two radically different cultures. Even without the use of words/dialogue between characters, we can feel true emotion through specifically used music, image placement and beautifully crafted animation. It is often said that if you are able to convey true emotion through nothing but on screen, or visual presence, then you have succeeded as an artist or director. This is why many student films, which are presented to international film festivals, are seen to rely on nothing but visual and musical cues. Here is where I may slightly deviate from my first point, although the use of words, speech and dialogue is avoided, the use of musical pieces and sound effects instead greatly enhances the film or story at hand. In this way, if we were to show a screening of the very popular animated short “One small Step” by TAIKO studios, to people of complete different cultural and linguistic backgrounds, then they would no doubt still be able to fully comprehend and understand the matter at hand. The short, which was uploaded to Youtube on October 4th, 2018, has become widely popular among people from all countries. This is due to the fact that throughout the entire animated short, there was not one word uttered at all. In fact the only sounds that we are able to hear were, as I mentioned, a beautiful accompanying musical track and sound effects to enhance the overall experience when one watches this animated short.

This is only one example, there are hundreds if not thousands of animated films which display the ability to convey true emotion without the use of language or spoken words. Another fine example would be the critically acclaimed animated film “Up,” debuted in 2009 by Pixar Animations. This beautifully touching story of a young boy scout Russel, and his adventure with Carl, an old widower, as they go to explore new heights, metaphorically and literally. I will save the satisfaction of watching the movie to you dear reader, but what I would like to point out in this specific piece was the use of visual symbolism, at times where blatantly spelling out the message for the audience would not be appropriate. See, in this film we are presented with a multitude of characters, and the key role of a characters design is to instantly give off a sensation or understanding of what type of personality they own. Such is that Carl, our main character is designed to be small in stature and size, in a sort of “box” or square shape, with large looming eyeglasses signifying his age and out of proportion head which for most of the film is seen in a saddened manner. This, without a single word of explanation, instantly gives the viewer an understanding of our character. The language barrier is broken, the viewer understands, and the point is driven across to the audience. I would even argue that for many movies created by companies such as Disney, Pixar or DreamWorks, many scenes can be interpreted just as easily with only visual cues.

My role as a future animator, artist and director is not only to show my artistic capabilities, or my storytelling abilities. No, my role as a storyteller goes beyond the aesthetics and pleasing of the eye. My role is to encapsulate the emotion and feeling which I aim to portray through my characters, and package them in such a way that all audiences are able to understand, no matter their ethnicity, race, cultural or historical background. I feel that, should I be able to replicate that which my predecessors have achieved, through their own animated works, only then would I be able to call myself a true animator. But beyond the realm of animation, language barriers are constantly broken through. Be it through the sharing of music, national dishes, storytelling or film, we are able to go beyond the linguistic, and truly touch the soul of all humans.

One of my favorite quotes, which I believe summarizes all the points I had made previously in my essay, goes as follows. “*It’s safe to say that when we started this journey it was a crazy idea and we truly didn’t know what to expect,*” said Ilya Spitalnik, founder and CEO of PowToon. “*However, we accomplished what we set out to do—we proved that cartoons are a fundamental form of communication, instinctively understood by everyone across boundaries, borders, and cultures, regardless of whether you grew up watching Mickey Mouse or not. But beyond that, we learned that no matter how far apart we might be from one another geographically, people are all connected, and the power of laughter and a little open-mindedness can bring us all together.*”

Sources Used:

- TAIKO. (n.d.). Retrieved from <http://www.taikostudios.com/> “One Small Step” animated short film.
- Up. (n.d.). PIXAR, 2009

«Әлемдік мәдени кеңістіктегі Абай мұрасы» атты жас ғалымдар мен студенттердің Республикалық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары // 2020 жыл 07 қазан

- Top 10 reasons for using animation in your business. (n.d.). Retrieved from <https://sbanimation.com/top-10-reasons-for-using-animation-in-your-business-communication-and-marketing/>
- The communication effects of animation. (n.d.). Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00909888609360303?journalCode=rjac20>
- Hellerman, J. (2019, April 25). Why Silent Films Still Matter to Us (Watch Our Favorites). Retrieved from <https://nofilmschool.com/love-silent-films>.

Әділхан М.Б.

Т. Қ. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясы
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

Ғылыми жетекшісі : педагогика және психология ғылымының магистрі
«Шетел тілдер және ҚХА» кафедрасының аға оқытушысы Әлпейісова Б.Т.

ҚАЗАҚТЫҢ ДӘСТҮРЛІ МУЗЫКА ӨНЕРІНІҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ СИПАТЫ МЕН МАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Ер етігімен су кешіп, ат ауыздықпен су ішкен аласапыран замандарда дәстүріміздің, өнеріміздің ұмытылмай, қаймағы бұзылмай осы күнге жетіп, бабаларымыздың ұрпаққа аманат етуі – оның мәңгі жасайтындығының дәлелі. Өнер адам баласының дүниетанымының қалыптасуына ерекше әсер еткен. Халық жиналған жерге бір әнші, бір жырау, бір күйші барса, әрқайсысы он адамды тәрбиелейді. Жастардың дәстүрлі өнерді заман талабына сай қайта жаңғыртуы құптап-қолдайтын нәрсе. Қазақ халқы жер бетінде қанша заман өмір сүрсе, дәстүрлі ән, жыр, айтыс, күй, шешендік өнеріміз де соншалықты өмір сүреді, ешқашан өлмейді. Мен дәстүрлі өнерді жаңғырту - біздің еліміздің жарқын болашағының кепілі деп ойлаймын.

Тірек сөздер: өнер, дәстүр, тәрбие, жаңғырту, мәдениет, жыр- дастан, шешендік өнер, жырау.

Аннотация

Искусство оказало особое влияние на формирование человеческого мировоззрения. Один певец, один жырау, один куйши идут на место встречи и воспитывают по десять человек каждый. Отраднo, что молодые люди возрождают традиционное искусство в соответствии с современными требованиями. Пока народ живет на земле, наши традиционные песни, стихи, айты, куй, ораторское искусство будут жить и никогда не умрут. Я считаю, что возрождение традиционного искусства является залогом светлого будущего для нашей страны.

Ключевые слова: искусство, мировоззрение, традиция, ораторское искусство, воспитание, возрождение, культура.

Annotation

Art had a special influence on the formation of the human worldview. One singer, one zhyrau, one kuishhi go to the meeting place and bring up ten people each. It is gratifying that young people are reviving traditional art in accordance with modern requirements. As long as the people live on the earth, our traditional songs, poems, aits, kui will live and never die. I believe that the revival of traditional art is the key to the bright future for our country.

Key words: art, worldview, tradition, oratory, education, revival, culture.

XXI ғасыр басында өз мемлекетіміздің дербестігін толық нығайту үшін тек саяси, экономикалық тәуелсіздік пен әлеуметтік және құқықтық институттарды ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік идеология мен мәдениетті дамыту қажет. Соңғысына қол жеткізу үшін рухани мәдениет және өнер аясында ең жақсы ұлттық дәстүрлерді қайта қалпына келтіріп, қолдап және дамытуымыз қажет.

Көшпенді қоғамдарда дәстүрлі мәдениет жүйесінде өнердің кеңістіктік емес, уақыттық түрлері басты орын алғаны белгілі, атап айтқанда – поэзия және музыка. Көптеген ғасырлар бойы оларды

дамыту нәтижесінде қазақ халқында өте күшті эпикалық, өлеңдік және аспаптық кәсіби дәстүрлер пайда болып, гүлдене түсті, сонымен қатар олар айтылу жағынан аймақтық көркем стилімен және аспаптық орындауымен ерекшеленді. Осы дәстүрлер сақталып, бүгінгі күнге дейін жетті: олар музыкалық, музыкалық-поэзиялық шығармашылықтың мыңдаған үлгілері. Алайда біз осы мәдени мұра мен байлықты жоғалтып алуымыз мүмкін, себебі, бір жағынан дәстүрлер дамымай жатыр, оларды меңгерген нағыз шеберлердің саны азайып бара жатыр, екінші бір себебі – шығармашылық пен өнердің дәстүрлі түрлерінің сақталуына және дамуына себепші болатын тыңдаушылар жойылып бара жатыр.

Өнер адам баласының дүниетанымының қалыптасуына ерекше әсер еткен. Өнер – адам болмысының бағыттылығы және күрделілігі бойынша әр алуан сұрақтарының туатын және шешілетін саласы, сондықтан оның мазмұндық-мағыналық мәніне күмәндану - әлемнің шексіз, ұшы-қиыры жоқ кеңістігінде өтіп жатқан өз өмірінің шындығына күмәндану деген сөз. Өнердің құндылық-мағыналық маңызы – оның құрамында адам субъективтілігінің ішкі дүниесінің терең онтологиясы, оның құндылық қатынастарына негізделген талпынысы, адам болмысының әр түрлі дүниетанымдық түсініктерінің болуында. Осының арқасында дүниеге қатынас рухани - өнегелік бағытқа ие болады.

Дәстүрлі музыка дегеніміз қазақ халқының мыңдаған ұрпақтарының баға жетпес мәдени-тарихи тәжірибесі ретінде сақталуына тиіс рухани мұраның үлкен бөлігі. Сонымен қатар, мәдениеттің материалды емес саласы бола тұра, дәстүрлі музыка постиндустриализация және глобализация кезеңінде және жоғалып кетпей, сақталудың қатал жағдайында қалып отыр. Сондықтан ұлттық музыка классикасын (ән, күй, жыр) жинақтау, сақтау (консервация), зерттеу және келешекте әрекет ету міндеті бүгінде өзекті мәселенің бірі болып табылады.

Дәстүрлі музыкалық өнердің ауқымды саласы - жыраулық өнер болып табылады. Жыраулық өнерге дейінгі әдебиет халық жасаған ауыз әдебиеті деп аталды. Жыраулық өнер Қазақ хандығы құрылғаннан бастап (XV ғасыр) өріс алды. XV ғасырда Асан Қайғы, Казтуған жыраулар өмір сүрді. Жырауларды халық қадір тұтқан. Ел толқыған кезде, бүліншілік шыққанда немесе ел шетіне жау келген кездерде ақыл, кеңес сұрайтын болған. Мұндай кезде жырау жұртшылықты абыржымауға шақырып, оларға күш-қуат беріп (дем беріп), істің немен тынатыны жайлы болжамдар айтып отырған. Жыраулық өнер XV-XVII ғасырлар аралығын қамтиды.

Еуропалықтардың пікірінше, «қазақ даласындағы жыраулық-эпикалық дәстүр Мысыр пирамидалары мен Бабыл мұнаралары сияқты, адамзат өркениетінің бізге қалдырған ең жоғары мәдениеті.

Қазақтың дәстүрлі өнерінің адамзат қауымы мәдениетінде өзіндік орны бар. Бұл туралы халықаралық деңгейдегі өнертанушылар мен ғалымдар талай жазды. Қазақтың жыр-дастандарын тыңдаған Францияның, Америка мен Англияның ғалымдары Еуропа өзінің трубадурларынан 1,5 ғасыр бұрын айырылып қалғаны жөнінде өкінішпен айтады. Өйткені Еуропадағы авторлық музыка дәстүрлі музыканы барынша әлсіретті. Ғылыми-техникалық прогрестің бүгінгідей аса қауырт дамуынан бүтін бір ұлт немесе аймақ бастау-бұлағынан айырылып қалып отыр. Фольклор мен дәстүрлі музыка зерттеушілері соңғы кездері Еуропаның механикалық музыкадан шаршағанын айтады. 1993 жылы Франциядағы «Шаттле» музыкалық театры, «Ситье де ля мюзик» театрында және сондағы «XXI ғасырдың музыкалық қалашығында» қазақ жырауларын 4 сағат бойына ұйып тыңдауы, сол қойылымнан кейін Голландия, Италия, Швейцария, Америка және Англияның музыкатанушылары бірауыздан «сіздердің рухтарыңызбен Еуропаның трубадурларының рухы оянады» деген сөзі қазақ жыр-дастанының шын мәнінде тек өз еліміз ғана емес, әлем мәдениетінің бір бөлшегі екенінің айқын дәлелі.

Бүгінгі дербес мемлекет болған уақытта әншілік, күйшілік өнер жоғары оқу орындарында кәсіби маман есебінде дайындалу деңгейіне дейін жетті. Халық өнерпаздары, халықтық өнердің өкілдері, әнші-күйші, жыршы-жыраулар басқа мамандық иелері секілді өз өнерлерін ғылыми-методикалық, теориялық, музыкалық тұрғыдан зерттеп үйренуге қол жеткізіп отыр. Демек біздің алдымызға қойылған ендігі мәселе, халықтық өнер иелерінің оның мұрагер ұрпақтарының қоғамдағы саяси әлеуметтік үлес салмағын айқындап беру кезегінде олар ұлттың рухани ағартушылық деңгейіне дейін көтерілуі керек. Біз әзірге жырауларды да, әншілерді де тек ғана концерттік, сахналық өнер шеберлері есебінде ғана танып жүрміз. Керек десеніз, әрбір әскери қосындар менен әрбір жүздікте бір-бір жырау, бір-бір әнші, бір-бір күйші отыру керек. Олардың әскери шені болу қажет. Сонда ғана рух оянады. Сондықтан да ұлттық өнерге ұлттық, халықтық қамқорлық керек. Халық жиналған жерге бір әнші, бір жырау, бір күйші барса, әрқайсысы он адамды тәрбиелейді.

Ата-бабаларымыз адамзат өркениетінің қалай дамитынын, болашақта қай жақтан жау келеді, қай жақтан дос келетінін алдын-ала болжап отырған. Тұрмағамбет «Қауіп-қатер қай жағымнан қаптайды

деп, талапты ер түн ұйқысын төрт бөледі» дейді. Асан қайғы, Бұқар жырау, Қазтуған мен 20-шы ғасырға жетіп жығылған Жиенбай, Оңғар жыраулар да ел мүддесін, халықтың арман-тілегін ғана жырлады. Армандап өтті. Сондықтан біз бүгінгі ұрпақ сол өсиет-насихаттардың барлығынан үлгі ала отыра, тәуелсіз қазақ елінің келешегіне тәрбие, рухани құндылық есебінде сіңіруіміз керек. Оны сіңіретін - халық орындаушылары. Халық орындаушылары деп біз әнші, күйші, жыршы, жырауларды айтамыз. Олай болса, біз концерттік деңгейде ғана емес, қоғамдағы ұлт пен ұлыс өкілдері бас қосқан барлық жерде өнеріміз бен өнерпаздарымыздың етене араласып, ата мұрасын насихатауына қоғамда әлеуметтік тұрғыдан статус берілуі қажет. Мәселен әскери қосындарда Қобыланды, Алпамыс, Ер Тарғын, Орақ-Мамай, Едіге, Қарасай-Ғазиларды ата-бабамыздың тарихы, тірі жәдігері деп қарап, ұлтқа үлгі, ұрпаққа насихат есебінде жырлануы керек.

Соңғы жылдар дәстүрлі өнерді қайта жаңғырту мақсатында түрлі конференциялар, фестивальдер мен концерттік шаралар өте бастады. Әр өнердің майталман зертеушілері бар. Сондықтан ақпарат беру немесе насихаттау тұрғысында бірінші таспалар, дискілер шығарып, екінші кезеңінде оларды ғылыми жүйелікке салып, үшінші кезеңде оның академиялық құрылымдарын қалпына келтіру уақыттың ғана еншісіндегі дүние. Бізге жойылып, жоғалып кеткен дүниелерді іздеп тауып, жарыққа шығарудың өзі үлкен бастама. Бұл ерте туып кеш қалып келе жатқан өнер. Біздің пайымдауымызша, кейбір жастардың дәстүрлі өнерді заман талабына сай қайта жаңғыртуы құптап-қолдайтын нәрсе. Өйткені өнер адамы жауһарланып, сан қырынан көрініп отырып, алқаны игеру керек. Қазір қазақ өнеріне әлемдік сахнаның есігі айқара ашылып, дәстүрлі өнер өкілдері оның төріне отырып өз өнерін көрсетіп жүр. Ұлттық өнердің бояу, нақышы әлемдік өнердің ырғағына әуеніне сыйып, сол жерде өзін дәлелдей алса, оны тек қолдап, қостауымыз қажет.

Қазақ халқында жырау, жыршы, шайыр, әнші-ақын шығармалары жоғары бағаланғаны белгілі. Әсіресе жырау мен жыршыны халық қатты қадір тұтқан. Ақындарды шайыр деп атап, оларға төрден орын берген. Шайыр, жырау әлі күнге дейін ауыздан түспейтін ардақты сөз. Олардың тыңдаушысы да, бағалаушысы да халық. Жырау, жыршылық дәстүр - арнайы зерттеуді керек ететін бір сала.

Осы жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, біз «дәстүр» мен «жаңашылдық» ұғымдарына өзіміздің ұлттық тұжырымдамалық көзқарасымызды береміз. Біздің пайымдауымызша, дәстүр – қазақ халқының мәдени құндылықтарды жасаудағы тәсілі және соның нәтижесі. Онда олардың құрылымы мен элементтері толықтай сақталады. Дәстүрдің негізгі әлеуметтік мәдени қызметі: қоғамдық қатынастардың маңызды нормаларын тұрақтандыру, қазақ халқының мәдени құндылықтарын сақтау және бір ұрпақтың жинақтаған рухани-адамгершілік тәжірибесін келесі ұрпаққа жеткізу.

Қазіргі таңда дәстүрлі өнерді жандандыруға мемлекеттік дәрежеде көңіл бөлінуде. Мұның нақты мысалы, 2017 жылы қыркүйекте ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің қолдауымен Қазақстан ұлттық арнасында дәстүрлі өнерді дәріптейтін «Мен қазақпын» мега жобасының көрерменге жол тартуы болып табылады. Дәстүрлі өнер халықтың рухани игілігі. Ал мықты мемлекеттің негізі әрқашан да терең руханият екені сөзсіз. Сондықтан мен дәстүрлі өнерді жаңғырту - біздің еліміздің жарқын болашағының кепілі деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. *Арғынбаев Х.А. Қазақ отбасы. Алматы: 2007 ж.*
2. *Ұзақбаева С.А. Тамыры терең тәрбие. Алматы: Білім, 1995.*
3. *Балтабаев М.Қ., - Қазақ халқының музыкасы және студент жастар, Алматы, Ана тілі, 1991.*
4. *Еңсегенов Т. Базар жырау жырлары./ Ленин жолы, 1991.*
5. *Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. Алматы: Санат, 1994.*
6. *Қалиев С. Қ. XV-XIX ғасырлар ақын-жырауларының поэзиясындағы педагогикалық ой-пікірлер. – Алматы : Рауан, 1990. – 88 б.*

Alimbekova Z.

Kazakh National Academy of Arts named after Zhurgenova
Republic of Kazakhstan, Almaty city

B. Bozhbanbaev - Supervisor: Ph.D., Associate Professor of the Department of
"IK and KN" KAZNAI them. T.Zhurgenova.

HERITAGE OF AL-FARABI AND MODERN CULTURAL SPACE.

Abstract

The article compares modern society with the ideal of al-Farabi. The article discusses the views of al-Farabi and searches for the right direction for the development of society

Abu Nasr ibn Muhammad al-Farabi - one of the largest representatives of medieval Eastern philosophy, philosopher, mathematician, music theorist, scientist of the East.

Al-Farabi is the author of comments on the works of Aristotle (hence his honorary nickname "Second Teacher") and Plato.

We will consider Al-Farabi precisely from the side of his political philosophy and the community of its ideals with the modern national mentality and aspects of the Kazakhstan social system.

Al-Farabi is known to us as the founder of Arabic-speaking peripatetism. What is this philosophy like? It is called Oriental Aristotelianism. One of its characteristic features is theocentrism.

Abu Yusuf Yakub ibn Ishaq al-Kindi was recognized as an "Arab philosopher" because he was the first to study "alien sciences" and is considered to be the ancestor of the falsififa (philosophy), but he was unable to combine his versatile and motley conglomerate of teachings into a single philosophical system. The real founder of Arabic-speaking peripatetism is Al-Farabi. It was he who in his writings propagated morality and made its presence a prerequisite not only for the ruler, but also for every citizen of the state. In the works: "A treatise on the views of the inhabitants of a virtuous city", "An indication of the path to happiness", "Politics", "Aphorisms of a statesman", "On achieving happiness" Abu Nasr Al-Farabi refers to the Platonic "State" ("A treatise on views of the inhabitants of a virtuous city"), contrasts the ideal state with vicious, ignorant and lost.

The virtuous city of Al-Farabi is a city as a single organism, in which every organ, every loin and every cell is part of a single whole, a part that, in alliance with others, works to achieve common happiness and prosperity. In the conditions of modern realities, it seems possible to assess the level of virtue of a modern society against the background of the general situation at a given moment in time. Now, March 2020, and the world is overwhelmed by the epidemic of coronavirus, in this regard, we are required to consciously observe the regime of self-isolation. General exemption from restrictions depends on each citizen. Instead, we observe hysterical buying of products, speculation on essential goods and violation of the quarantine regime. Is a person virtuous in our modern world in relation to another?

According to Al-Farabi "Ignorant cities are: 1) A city of necessity, in which people are limited only by needs from the lower level of the pyramid of needs-physical. 2) The city of exchange, in which the purpose of the whole life of residents is enrichment and they help each other in this. 3) A city of baseness and misfortune, whose inhabitants strive for fun, entertainment and enjoyment of being in this idleness. 4) An ambitious city whose inhabitants strive to be honored and praised, their splendor and splendor are their main goal. 5) The city is power-hungry, in which there is a person's desire for power over everyone, but at the same time disobeying anyone. 6) The city is voluptuous, the inhabitants of which do not restrain their passions and strive for complete freedom in their implementation". Compare these descriptions with the description of your own city and society and answer the question: "is your environment virtuous if we observe all signs of ignorance in the so-called elite class, in numerous entertainment venues and on the streets of our city?"

A key area of Arab philosophy is the pursuit of morality through religion. In a secular state we cannot propagate purely religious dogmas, but we can also call people to morality, spirituality and tolerance through the transformation of their own "I". For this, it is necessary in modern society to pay attention to the development of culture and its various industries, to develop programs that encourage us to commit benefactors and mutual assistance.

For this to happen, it is necessary to modernize public consciousness in this direction. This is what has been happening in recent years in Kazakhstan. One of the accepted programs is called "Rukhani Zhangyru",

which literally is called “spiritual modernization”. “Rukhani Zhangyru” includes several projects: “Tugan Zher” aims to develop a “small homeland”, Sacred Geography collects data on sacred places, the special project “Modern Kazakhstan culture in the global world” introduces foreigners to the culture of the nomadic people, and “100 new persons” tells about talented Kazakhstanis. Thus, stimulating the revival of national traditions, preservation of identity, the development of various areas of culture, the program immerses Kazakhstanis in the world of art and spirituality, where the city is ruled not by money and vanity, but by cultural development and enrichment.

At the initiative of the current President of the Republic of Kazakhstan, Kassym-Zhomart Tokayev, 2020 has been declared the Year of the Volunteer. Who is the volunteer? A person who is ready to help his neighbor free of charge is a virtuous resident and if we focus our attention and efforts to help our neighbor in the year of a volunteer, we will approach the very ideology of Al-Farabi, in which good and justice captured the public consciousness.

Within the framework of, for example, the Sabaktastyk project, volunteers can take patronage of children from orphanages. Through the direction of "Saulyk" medical volunteering will develop - providing assistance in caring for the sick. The Taza Alem project is environmental protection, cleaning rivers and forests, planting trees, and training in sorting garbage. The Asyl Mura direction will attract volunteers to preserve the material and spiritual cultural and historical heritage of our people. The Camcor direction is aimed at volunteer work in nursing homes. "Bilim" - volunteer assistance to senior pupils of rural schools in preparation for the UNT, teaching English and computer literacy. And the Umit project, in the light of the 75th anniversary of the victory in the Second World War, will be able to focus on the search for documents telling about the deeds of our compatriots,"the President of the Republic of Kazakhstan said [4].

We must educate our children in the traditions of mercy, teach them to be compassionate, to be honest. The key task is to educate members of society in which virtue should not be stimulated by any motivation, but exist a priori in them, members of society for whom the highest punitive instance is a conscience to which they listen every time and it is it that encourages them to abandon antisocial action, not a criminal code. These views now seem utopian, but the upbringing of descendants in spirituality will give such fruit, if not in the next generation, but after several generations will become a hallmark of the nation. Education in the spirit of patriotism, with the desire to modernize society, the state, the homeland, with an understanding of the spirit of unity of every citizen, respect for each member of the society should be the goal not only of state programs, but also of each individual family.

The legacy of Al-Farabi is a synthesis of ancient and Islamic cultures, the implementation of intercultural communication and dialogue, it is a theoretical development of the idea of unity and global synthesis, where different times and cultures met. The creativity of the medieval thinker is historical evidence of the dialogue of cultures, realized through and through communication of different cultures, different philosophers, different worldviews of individuals. It historically contributed to the development of a universal language for such a dialogue, tools and way of being in culture, demonstrating dialogue as a unique phenomenon of culture and communication.

A dialogue culture expresses the essence of a humanistic culture. Dialogue has not only cognitive value, but also social value. The formation of the foundations of social, cultural and political dialogue and interaction in Kazakhstan is organically linked to the development of a model of the social behavior of individuals whose actions are determined by the idea of civic consent, a desire for cooperation, joint actions and mutually agreed decisions. Such a model is of great importance for the development of multi-ethnic and multi-faith Kazakhstan.

Al-Farabi's idea of the unity of human society is now more important than ever. It is of great importance for the formation of the historical fate of Kazakhstani democracy and the consolidation of Kazakhstani society. Al-Farabi is sure, “that a person can and should live in harmony with the truth and with his conscience, in unity with other people and the voice of reason, listen to his heart and solve complex problems. Goodness, justice, peace and harmony should be the determining factors and obligations of every citizen in matters of building a modern society and its consciousness. The society is preoccupied with the problems of education, upbringing, the formation of the worldview of its members, is striving for government and the formation of the state in the best possible way in terms of the possibilities of realizing its human and civil mission. In any period of history, society, including modern Kazakhstani society, feels the need to establish moral hygiene and maintain this purity, improve the spiritual, and search for truth.” That is why we are returning to the historical, ideas, discoveries and insights of Al-Farabi.

But what is still a measure of human ability in Al-Farabi? It is defined by the most noble part of the soul, which is closest to the Creator “by nobility, grace and purity, but not by place and position.” This is the intellect, the theory of which occupies a key place in Al-Farabi. It should be noted that the thinker divides all issues into apodictic (they are addressed to “persons with a clear conscience and correct views”), political (to those with prudence) and religious (only those with spiritual inspiration can understand, pose and solve them). “... Anyone who does not have a good disposition, believes Al-Farabi, is not educated, and even if he achieves some results, he looks pathetic and ridiculous. Therefore, one must demand that he exert efforts to master the virtues.”

The concepts of “perfect man”, “Virtuous city”, created by al-Farabi and the Eastern peripatetics, had a significant impact on the subsequent representatives of the medieval philosophy of the peoples of the Near and Middle East, they remain relevant in our time. Every person is a “person of his own culture,” changing in time and space. The specificity of the moment being experienced today is that changes in the sociocultural space of society are taking place in a historically compressed framework, in front of one generation. Along with transformations in the social and economic structure, the formation of society has a strong social, psychological, and cultural impact on the individual. In the being of modern society, as in a mirror, all forces and creation and destruction are reflected. Not only a sense of unity, the connectedness of peoples and cultures by a single space and time, but also their shrinking, shrinking reality, often crowding out spirituality. There is a noticeable unification of mass consciousness, because almost simultaneously people “consume” the same news, especially of a global nature.

Due to the global media system, society is subject to the full propaganda of other people's values. But the main and most strict judge for a person should be himself. In order for the court of one's own “I” to be objective and impartial, it is first necessary to form a concept of virtue and good in the minds and minds of other members of society. The concept of dishonesty should not turn into a necessary necessity and justified, first of all, by the person himself. Undoubtedly, it is up to each individual to decide from what point of view to evaluate himself - for someone it will be a conscience, for someone a religion or education. But clearly the main task that will form a virtuous nation is to increase the level of culture and preserve the national CODE. Culture should be brought up in families, schools, higher educational institutions, in the work collective, by the state. The task of forming the spirituality of society is in our hands and together we must take a step towards building a moral society.

Bibliography:

- 1) The legacy of al-Farabi and the formation of a new integral worldview. Collective Monograph / Ed. ed. Z.K. Shaukenova. - Almaty: IFPR KN MON RK, 2012.-- 323 p.*
- 2) Program article of the Head of State N.A. Nazarbayeva "A look into the future: the modernization of public consciousness" publ. April 12, 2017*
- 3) Speech by President Kassym-Zhomart Tokaev at the close of the Year of Youth, 2019.*
- 4) “A treatise on the views of the inhabitants of a virtuous city”, Abu Nasr al-Farabi.*
- 5) Sagadeev A.V. Eastern peripatetism. - M.: Publishing. Mardzhani House, 2009.-- 232 p.*

Almagambetova. Z.

*Kazakh National Academy of Arts named after Zhurgenova
Republic of Kazakhstan, Almaty city*

*Scientific adviser: Ph.D., associate professor of the department "IK and SN" KazNAI named after T.Zhurgenova
Bozhanbaev B.*

SOCIO-POLITICAL VIEWS OF AL-FARABI AS AN ELEMENT OF MODERNIZATION OF PUBLIC CONSCIOUSNESS.

Modernization is to be modern, thinking about the future, i.e. respond in a timely manner to the challenges and inquiries of a real world in a globalized world.

A future society must be formed today. Kazakhstan is part of the world community, modern civilization is the culture in which we live now.

The state and society have high expectations for the young generation, which should pick up the baton of the fathers and be worthy of the ideal of society.

Until now, humanity has not produced representation of an ideal society that needs to be strived for. At all times, people have only thought about modeling an ideal society, as well as an ideal state. Many philosophers turned their attention to creating a model of society of this type of society, where there is no inequality and separation. Where people are harmonious and logical development. In the modern world, the issues of the origin and functioning of society, the foundations of the organization of an ideal state, the ways of forming a civil society are always relevant. For the modernization of public consciousness, and subsequently the building of a democratic state, it is necessary to turn to history in order to learn from the past. That is why the views and ideas of the sages of the socio-political thought of the Middle Ages are of great importance.

Abu Nasr al-Farabi is one of the main representatives of Arab-Muslim medieval philosophy, one of the most famous Arab philosophers in Western Europe (such as Ibn Rushd). Al-Farabi is also considered the creator of explanatory commentaries on Arabic translations of the works of Plato and Aristotle. Aristotle was known as a "teacher" in Arab-Muslim science, and Abu Nasr al-Farabi received the venerable nickname "second teacher" (after Aristotle) for his comments. The political philosophy of Al-Farabi is of interest not only as a theoretical basis for understanding political issues, but also as a political concept, which is based on an analysis of the nature, nature of relations of political processes and their impact on society. The political concept of Al-Farabi, which has humanistic and rationalistic ideas, was formed on the basis of the creative development by the thinker of the philosophical and ethical-political achievements of Eastern and ancient Greek culture. Al-Farabi's immense merit lies in the fact that he hadn't only commented on and preserved the valuable ideas of his predecessors, but also significantly enriched the world of philosophy and transmitted the political system of philosophy to the next generation. A special place in political philosophy for Al-Farabi is the formation of a perfect society, the creation of an ideal civil society. Al-Farabi's works on socio-political philosophy (Treatises on the Views of the Residents of a Virtuous City, On Finding Happiness, Reminder of the Path to Happiness, etc.) relate to the principles and norms of states. Human happiness is above all, even religious requirements, as Al-Farabi believed. The road to real happiness, according to Al-Farabi, goes after noble deeds, virtues, chastity in the fight against evil, injustice and cruelty. The goal of the state, of human unification is to achieve happiness for all citizens. And a person becomes ideal only when he corresponds to his human nature, joins various values through social connections, through participation in communication. Thanks to the mutual relations of people, mutual support, a person exists, lives and is improved morally. According to Al-Farabi, the need for such a union arises because of the need to satisfy their material needs.

Al-Farabi's man and ideal human society are natural parts of the universe and its special model. The primary form of perfect society, according to Al-Farabi, is the city (Al-Madina). Al-Farabi's society and state are expressed in one concept - "city". The ideal "Virtuous City" (Al-Madina Al-Fadil) Al-Farabi, characterized by a hierarchical structure, both in space and a healthy human body. Human biological organs, interacting with each other, helping each other, protect health and preserve the life of a living creature. Parts (residents) of the city - state unite and interact in order to protect and continue perfect and good happiness. At the same time, Al-Farabi saw the difference between biological and political components. If the functions of biological organs are associated with an involuntary reflex, then citizens of the state are voluntary and free to choose. The political ideals of Al-Farabi are especially clearly traced in the principles they built the classification of cities and human communities. According to the types of true and false goods, Al-Farabi divided the cities into virtuous (ideal) and opposite ignorant.

The true essence of the inhabitants of a virtuous city is to strive for genuine supreme happiness, to exist for the sake of protecting life, helping each other to find everything necessary for perfection. In this city, "the unification of people has as its goal mutual assistance in the affairs which true happiness is achieved," where peace and mutual support reign. The ruler of a virtuous city has all the good qualities. An ignorant city does not know the true good, pursues pleasures, wealth, money-grubbing. Residents of this city do not strive for happiness, which is evaluated by Al-Farabi as the highest intellectual perfection. Al-Farabi describes in more detail the ignorant city, he distinguishes this city from other unfriendly cities.

This city has multiple views: a city of needs - where they seek to satisfy only the urgent requirements of survival; city of exchange - where the achievement of wealth is an end in itself; city of baseness - where hedonism reigns; the city of ambition - where everyone seeks power; city of voluptuousness - where complete licentiousness prevails; immoral city - its inhabitants know the true values, but do not pursue them; changeable

city - was Virtuous, then turned away; a lost city – its inhabitants have strayed from the right path, hoping that "that happiness will be after this life."

To perform virtuous actions, noble deeds, a certain order in society (in the city) and a joint effort are necessary. The state is an instrument that establishes rules of conduct and moral standards in an organized manner, mobilizing its inhabitants to achieve perfect happiness. [one]

Al-Farabi portrayed the society of the future as perfect and just, in which freedom, universal equality, mutual respect will prevail: complete well-being - which is what modern mankind strives for.

The main problem of the ideal of educating a person in the philosophy of Al-Farabi is expressed in the search for the worldview-cognitive position of people, in determining the nature of man and the criteria of the social ideal. A person who has attained perfection must possess the following qualities: have a heart and possess a penetrating mind, love the truth, hate lies, have a proud soul and value honor, strive for spiritual perfection, despise material wealth, be fair, show determination, be courageous, take on responsibility for the performance of due.

The world around people is not perfect, and a person cannot completely defeat the chaos of his own passions, but he must take the path of moral perfection if he wants to achieve happiness. Happiness is a self-sufficient good, the main goal of a person in his life. It is achievable by man, since man is the only creature that has reason, is able to know everything and receive reliable truths.

It is safe to say that the ideal of a perfect person is the pinnacle of Al-Farabi's ethical doctrine, embodying the best impulses of philosophical thoughts of the thinker, consolidating the system of moral code of the Islamic Middle Ages.

Analysis of the "model" of a highly moral person in the understanding of the Second Teacher leads us to the following conclusions. On the one hand, the idea of a perfect person appears as a concentrated expression of the ideal, due to the traditional worldview inherent in this particular society. On the other hand, it shows that in the dialectics of individual and universal humanity, priority belongs to universal moral truths, the search for good, the timeless meaning of life, since the objective property of morality is the universality of its requirements, and its commandments act as universal laws of the universe.

The latter is very clearly seen when considering the "perfect man" in the philosophical systems of Al-Farabi, when the general patterns of ethical reflection are revealed in different cultural communities in different historical eras. A man by himself, according to the scientist, is by nature intended for good and perfection. All normal people have a natural tendency, inclinations for harmony, rhythm and beauty. However, they need to be developed: "All natural properties need education based on will and upbringing in order to bring them to the highest or close to the highest perfection." [2]

The peak of the ethical and philosophical teachings of Al-Farabi was the ideal of a perfect person, who also embodies the ideal of a ruler. The concept of human perfection as the achievement of happiness is based on the upbringing of the moral virtues of man. The doctrine of the virtues of Al-Farabi is revealed in line with the Aristotelian approach to the problem of educating a virtuous person.

Al-Farabi's social ideal is integrated in the concept of humanity, which is realized through the expedient, rational activity of a "perfect" person. The views of these thinkers are brought together by the fundamental idea that uniting people into a "perfect community" is only a means, and the goal is the achievement and attainment of genuine human happiness.

The way to achieve the ideal, Al-Farabi thought, is to educate residents according to moral standards, natural and social law. The second way is to imitate the ideal, the model. This is a way of observing virtuous people and imitation can be conscious and unconscious. (The influence of Plato affected this, which emphasized the need to imitate the good in shaping a virtuous character).

Now for Kazakhstan is a time of large-scale tasks and great achievements, it requires professionally trained, competitive specialists, capable of effective work and possessing a broad spiritual outlook. The ability of a justified, reasonable orientation to what is happening in the modern world and in society as a whole is required. The ability to think rationally (a culture of thinking) is not innate — it needs to be trained.

The purpose of modernization: to create a society of maximum opportunities, which respects the personality and freedom of each person, where the honor, dignity and reputation of everyone are valued, where there is high morality, ethical standards of behavior and spiritual values.

Bibliography:

1. Jurayev, R.Z. *Political philosophy of Abu Nasr Al-Farabi*. 2004 – 1 p.
2. Al-Farabi. *Socio-ethical treatises*. Alma-Ata, 1973 - 436 p.
3. Khayrullaev M. M. *Abu Nasr Al-Farabi (873-950)*. 1982 – 303 p.

Сүгірбек Б.Қ.

Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰОА,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

Ғылыми жетекшісі: Алдабергенова Г.Д.

ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИДІҢ МҰРАСЫН ЖАНДАНДЫРУҒА 10 СЕБЕП

Abstract

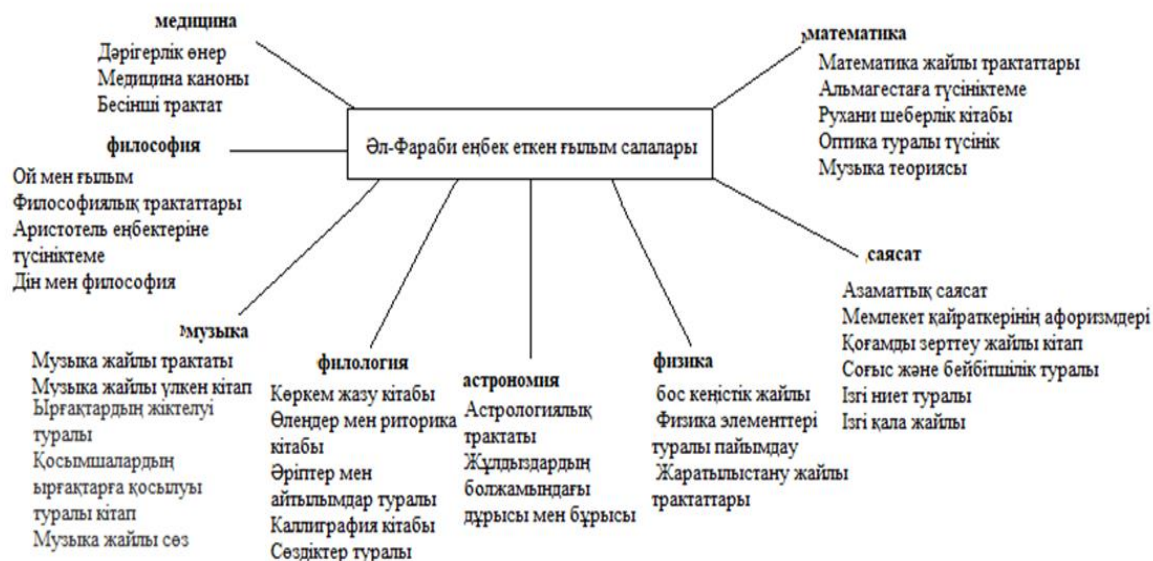
In this article, I would like to tell and substantiate ten main reasons for studying the work of Al Farabi, as well as answer the question of why he is considered the second teacher after Aristotle. In the end, his work aroused the admiration of many scientist of the East and West, and for this I collected materials to show them to everyone.

Біздің терең тарихымызда ең бақытты әрі мүмкіндікке толы кезеңіміз осы жиырма бірінші ғасыр. Себебі, мақсаты айқын адамның барлық саладан даму үстінде. Болашаққа оптимисті қараған Республика, тек өзінің маңызды міндетін ұмытпағаны жөн. Сыры көп жеріміздің тарихын білу және оны бұқараға таныту, ол тек бізді әлем алдында таныстыру ғана емес, ол ұлттық санамызды болашаққа таныстыру.

Түркі даласынан шыққан ұлы би мен билеушілер, ақын мен ойшылдарды біліп, олардың жұмыстарымен танысу ұлттық құндылықтарымызды нығайтады. Осыған орай мақаламыздың басты кейіпкері - ұлы ойшыл, ғалым, екінші ұстаз - Әбу Насыр әл Фараби.

Алдымен, әл Фараби жайлы кішігірім мағлұмат берген жөн. Ол Арыс жағасында бой көтерген Отырар қаласында дүниеге келген. Нақтырақ айтсақ, қала маңындағы Версиж қалашығында жастық шағын өткізеді. Фараби он екі жасында Бағдат қаласына, сол кездегі білім ошағына сапарға шығады. Білімге құштар болып, сол кезден ол ғылымның бар саласына қызығушылық танытып, өмірдегі жолын анықтайды. Бұл мақаланың көлемі тұлғаның өмір жолы жайлы кеңінен тоқталуға аздық етеді.

Біз ғалымға арналған мінездеме мен түсініктемені тарихи тұлғалар мен қоғам қайраткерлерінің пікірлерінен білуімізге болады. Мысал ретінде немістің ұлы философы Г.Гегель Әл Фарабидің білімге құмарлығы жайында былай жазған - “Әл Фараби Аристотельдің «Физикасын» қырық рет, «Риторикасын» екі жүз рет, «Жан туралы» атты кітабын жүз рет оқыған екен. Неткен таңғаларлық еңбек,.. Ойшылдың өмірбаянын толық қанды білмесек те, оның жасаған еңбектері арқылы біз әл Фарабиді сипаттай аламыз. Немістің шығыс зерттеушісі А.Мюллердің пікіріне сүйенсек, грек философиясын ең терең қырларына дейін бойлап байыбына жеткен, шығыс философиясына ғылыми зерттеуді шын мәнінде бастаушы осы Әл Фараби болып есептелінеді.

Біз бұл кесте арқылы Әбу Насыр Әл-Фарабидың көптеген саланы бірдей алып жүре алғандығын байқаймыз. Бұл салалардың әрқайсысы үлкен ауқымды алып жатыр. Бірақ Әл-Фараби соның әрбіріне жауапкершілікпен қарағаны мәлім. Медицина, философия, астрономия ғылымдарын зерттеп, өз еңбектерінде жазып, ғылымның дамуына да өз үлесін қосқанын аңғарамыз.

Еуропа ғалымдары ислам дүниесіне аса қызығушылықпен қарағаны мәлім. Әр жаңа ғылыми ашылулар артында бір ислам ғалымы тұр. Осы пікірді толықтырып қазақ ақыны О.Сүлейменов „Ұлы әл-Фарабидің еңбектері Еуропаны жандандыруға көмектескенін еске түсіру керек“ деп пікір қалдырды. Батыс әлемін жандандыруға негіз болған қыпшақ руының ұрпағы, ислам ойшылы екенін айтып мақтана аламыз. Алайда елімізде тарихымыздың ұлы тұлғасының мұрасын қайта жаңғырту біздің басты мақсат. Сондықтан алдағы мақала көлемінде ғалымның жұмыстарының қазіргі заманға керек екенін дәлелдеуге тырысамыз.

Ғалымның толық аты Әбу Насыр Мұхаммед ибн Мұхаммед ибн Тархан ибн Ұзлақ әл-Фараби ат Түркі. Ибн сөзі араб тілінен ұлы деп аударылады. Демек Әкесінің аты Мұхаммед, атасы Тархан, бабасы Ұзлақ болып келеді. Ал ат-Түркі енді оның түркі тайпасының тумасы екенін айтады. Осыдан біз оның атын қайта жандандыруға бірінші себеп, түркі тайпасынан шыққан әлем деңгейіндегі ғалым, философ екенін табамыз.

Ол әрине ең алғашқы түркі тайпасының философы деп айтуға болмайды. Оған дейін болған ежелгі грек еліндегі жеті даналардың ішіне кірген Анахаристі, оның қосқан үлесі жайлы айтпай кетуге болмайды. Не болмаса әулие ретінде саналатын Қорқыт, біздің түркі мәдениетіміздің діңгегі ғой. Бірақ әл-Фарабиге Екінші ұстаз атағын бекер берген жоқ.

Ғылым мен өнердің көптеген саласында жұмыс атқарған ерекше дарын. Ол өзі жеті тіл, жетпіс түрлі диалект білген. Бұл полиглоттық қасиеті дүние тануына зор жеңілдік жасады. Араб халифатының қалаларын аралап, ел мен жерді көрген ол өзінің туған жері қыпшақ даласы мен Фараб қаласын ешқашан ұмытпаған. Ол білім қуып кетер алдында Тарханға келіп «Мен адамзатты саналы өмірге апаратын нысана іздеймін. Оны тек оқу-білім арқылы табуға болады. Билік пен байлық мені бұл мақсатымнан тайдырады. Оқуға кетуге шешім байладым.» деген екен. Осыны естіген Тархан тек бір өтініш қана сұраған екен. Ол туған елі- қыпшақ, оғызды, ұшқан ұясы Фарабты ұмытпауын тіледі. Әл-Фараби бұл өтінішті қабылдап, туған елі оған сүйеніші мен мақтанышы екенін айтып, жолға атанады. Жылдар өткеннен кейін ол өз жерінен шыққан шәкірттеріне өзі жазған ән-күйлерімен, өзі жасаған музыкалық аспаптарын сыйға тартып, еліне ала кетуін сұрады.

Осы жылдан бастап еліміздің ірі тұлғаларын қайта жаңғыруы қарсаңында, әл-Фараби сынды ғалымдардың есімін, еңбектерін халық арасына таныстыру қазіргі біздің басты мақсат екенін білуіміз керек. Әл-Фарабидің мұрасын аса құрметпен, қайта жаңғыруына екінші себеп, ол ежелгі грек ойшылдарының еңбектерін араб тіліне аударған алғашқы мұсылман ғалымы. Платон, Аристотель, Евклидтің жұмыстарымен толық қанды таныс болған. Әр шығармасын жүз рет оқып шығып, философтардың жұмыстарының терең ойларын жатқа білді. Әлемдегі алғашқы өркениетті мойындап, оларға таңданыспен қараған Әл-Фараби, алғашқы болып ежелгі грек тілінен араб тіліне аударған. Соның арқасында ислам әлемінің алтын ғасырында өшпес із қалдырды. Аристотельдің «Бірінші аналитика» «Екінші аналитика» «Эстетика» «Метафизика» «Софистика» «Риторика» еңбектеріне түсініктеме жазып, оларды оқырмандарға қол жетімді және түсінікті етуге тырысты, қиын жерлерді түсіндіріп, көбінесе оларды өз сөзімен жазды. Евклидтің «Геометрия», Александр Афродезийскийдің «Жан туралы», Птолемейдің «Альмагесту» атты шығармаларына толық ауқымды түсініктеме жазып, бұқара арасына ежелгі грек дүниетанымын насихаттауға ұмтылды. Осыған қарап оның интернационалды көзқарасымен, ежелгі ғалымдарға құрметін байқауға болады. Алдағы еңбектерінің негізі ретінде грек философтары мен Құран Кәрім болады.

Үшінші себеп ол Әл-Фарабидің екі әлемді біріктіруі. Осыған дейін айтқандай ғалым грек ойшылдарына қызығып, олардың еңбектерін аударған. Орта ғасырға дейін ұмыт болған ежелгі философтардың жазбаларын қайта тірілтіп, жаңа бағыт сыйлады. Осыдан біз міне екінші тұжырым жасап тұрмыз. Ол Әл-Фарабидің екі әлемді біріктірудегі талпынысы. Екі әлем деп Ислам әлемі мен ежелгі өркениеттің негізі қаланған грек мәдениетін айтып отырмыз. Адам баласын ешқандайда ұлт, нәсіл, дініне қарамай, біздің, демек адамдардың, басты мақсатын көрсеткен тұлға. Қазіргі еліміздің жарқын болашағы үшін тек ішкі саясатты ғана қолданбай, мәдениет алмасу арқылы, бізге жат болған елдер туралы және де олардың бізге, біздің оларға көмегіміз арқылы ішкі жан дүниемізді жаңартып, рухани даму үстіндеміз. Әл-Фараби батыс пен шығыс әлемін байланыстырып, осының негізінде адам баласынына құнды еңбектер қалдырды.

Әл-Фарабидің үлгі алуға боларлық ең үздік қасиетін төртінші себеп ретінде табуға болады. Ол оның білім алуға аса қатты махабаты. Ғылым үйренуге дейін, кейбір мәліметтердің айтуы бойынша, әл-Фараби қазы болған деседі. Ол жұмысты ұнатты деп айтылмаған. Өмір шындығын табу жолы үшін бұл істі кейін тастайды. Оған итермелеген ғалымның бір жақын танысының өз кітаптарын, Аристотельдің жазбаларымен қоса, әл-Фарабиге сақтауға қалдырып кетуі. Бос сағаттарында кітаптарды ары-бері аударып қызығушылық танытқаны соншама, қазылық жұмысты тастап білім үшін Бағдат, сол кездегі мәдениет пен білім ошағына барады. Ғалымның бұл жігеріне тек таңданыспен қарауға болды. Тек білім алу ғана емес, тағы бар өмірін белгілі бір сүйікті саласына арнап және сол саладан үздік болуға талпыну тілегінде қазіргі адамзат баласына жақсы үлгі бола алады. Сүйікті ісін тауып, оған қоғамға пайда әкелерлік үлес қосу бәріміздің борышымыз.

Философтың мұрағатына көңіл бөлуге бесінші себеп ол кейінгі ұрпаққа берген шабыт негізі. Келешекте ойлап табылған, сол дәуірдің мәселесін шешуге арналған жаңа ойларға түп тамыр ретінде ежелгі ойшылдар болып шығады. Ал біз білетін және талқылап келе жатқан ғалымдар ішінде әл-Фараби ді аламыз. Ғылымның әр саласында еңбек қалдырған ол келесі ғалымдар толқынына қажет білім ошағы болды. Математика, физика астрономия және тағы басқа салалардан құнды жазбалар қалдырған. Сол жазбаларды оқып, ары-қарай дамыту негізгі мақсат. Әл-Фарабидің «Бір-біріне және Жерге қатысты олардың позицияларындағы айырмашылыққа байланысты аспан денелері жақындап, бөлініп шығады, содан кейін пайда болады, содан кейін жоғалып кетеді, содан кейін жылдамданады, содан кейін баяулайды. Бұл қарама-қайшылықтар олардың материалды субстанциясында емес, бір-біріне немесе Жерге, немесе екеуіне де қатысты» - атты ойын мысал ретінде алып, кейінгіде астрономияда кең етек жаяды. Ал математика ғылымында толықтырып жазған әулие қатынасы жайлы еңбектері, кейінірек араб ғалымдары қолынан Леонардо Пизанский алып, зерттеп, Фибоначчи сандарын жарық дүниеге әкеледі. Әл-Фараби қалдырған еңбектері мен шығармалары оның шәкірттерімен, кез келген оны зерттеуге талпынған адамға жаңа бағдар беріп, тарихта өз есімін қалдыруға мүмкіндік сыйлаған ұстаз аты ешқашан өшпейді.

Әбу Насыр әл-Фарабидің есімін қайта жаңғыртуға алтыншы себеп ол ғалымның көп қырлы өнері бар тұлға болуы. Оның ғылымда, әр салаға сіңірген жемісі мол екендігі бәріне аян. Ғылым іздеуді адамдық борыш ретінде санаған ол, жас кезінен логика, жаратылыстану ғылымына аса қатты көңіл бөліп, ежелгі жазбалардан сұрақтарына жауап іздеген. Физика, Математика, Логика, Геометрия, Философия ғылымдарын ары-қарай дамытуға үлес қосып, келер ұрпаққа өшпес мұра қалдырды. Ғалымның белгілі бағытына ғана көңіл бөлмей, жан-жақты ізденген ол өнерде де аса арнайы орын алады. Әл-Фараби сөз өнерін барлығынан жоғары бағалаған. «Өлең кітабы», «Өлең өнерінің қағидасы», «Поэтика және поэзия» атты еңбектері осыған дәлел. Әдебиетті адамның жан қорегі ретінде көрген ғалым, кейін Абайдың, Ахмет Байтұрсынұлының және басқа сөз өнерінің қайраткерлеріне шабыт дінгегі болып қалады. Сөз, саз өнерін сүйген ол, өмірдің бар қырынан қарап ізденген дарынды тарихи тұлға.

Ғалымның өмірге әкелген туындылары ішінде аса арнайы қатынасқа ие жұмысы ол музыка саласында атқарған еңбектері. Ал бұл біздің жетінші себебіміз. «Барлық ғылым саласында әл-Фараби - „Екінші ұстаз“». Ал музыка саласын алсақ, ол- әл-Фараби бір өзі ғана- бас король»- деп араб музыкасының тарихын жазған, белгілі ғалым Г.Фармер айтты. Қанында дала музыкасының қоңыр ырғағымен нәрленген ол, Өз кезінде керемет музыкант болды. Қолына алған аспаппен халықты өз дарындылығына көңілдерін аударып, жиналған қауымның ішкі толқыған сезімдерімен ойнап жатқан аспаптың ішектері сияқты ойнап, ел арасында тағы кеңінен жайылды. Өнеріне тәнті болған қала әміршісі Сайф әд-Дәула музыка туралы кітап жазуға тапсырыс береді. Әл-Фараби дауыс сипаты мен құрылымынан бастап музыканы теориялық негізін қалап, оны әр жанрға бөліп, сазды поэзия мен ғылымға тікелей қатынасы бар екенін көрсеткен. Адам санасы мен жүрегіне әкелетін өзгерістер туралыда тоқталып көңіл бөлген. Жалғыз әуеннің теориясын ғана емес, өзінде композиторлік дарынымен атақты еді. Ал шеберлікпен қолдан жасаған аспаптарының дауысы жан жүрегін елжіретіп жібереді. «Музыка туралы үлкен кітап», «Ырғақтардың жіктелуі туралы» «Қосымшалардың ырғақтарға қосылуы туралы кітап» атты еңбектері кейінірек латын тіліне аударылып, Еуропа музыка өнерінің дамуына аса ірі үлес қосады. Өз кезегінде ғалымның жұмыстары ислам әлемінің музыка эстетикасының негізін қалаған.

Әл-Фарабидің мұрасын жаңа көз-қараспен зерттеуге сегізінші себеп ол, оның ежелгі еуропа өркениетін орта ғасыр еуропасына жаңа нұсқада сыйлады. Алдында айтылып кеткендей әл-Фарабидің еңбектері негізінде ежелгі ғалымдар тұр. Дәлірек айтсақ ежелгі Балқан түбегінің ғалымдары мен философтары. Уақытқа байланысты олардың жұмыстары сол кезеңдегі мәдениетте аса қатты етек жая

алмады, бірақ мұсылман ғалымдары, ерекше айтуға болатын әл-Фараби, ежелгі грек мәдениеті мен дүниетанымына құрметпен және қызығушылықпен қараған. Олардың жазбаларын аударып, зерттеп, Бағдаттың, Дамасктың, Отырардың кітапханаларына сақтады. Кейінірек Араб халифатының және де ислам дінінің таралуына байланысты бұл жазбалар Еуропаға түседі. Астрономия, Физика, Геометрия, Музыка салаларында жазған еңбектері араб тілінен латын тіліне аударылып, қайта өрлеу кезеңінде білім ошақтарының негізі ретінде араб, түркі ғалымдарының жазбалары орын алды. Осы мұсылман түркі ғалымдарының арасында міне біздің басты кейіпкер ең көп еңбек сіңірген. Еуропаға өз ғалымдары мен олардың еңбектерін аман қайтарып, қосымша толықтырып, дамытқаны үшін әл-Фарабиге тек біз ғана емес бар батыс мәдениеті үлкен алғыс айтуы керек.

Әбу Насыр әл-Фараби өз ісіне адал болған, жауапкершілігі мол адам болған. Тоғызыншы себеп ол ғалымның еңбектеріне тиянақтылығы. Әл-Фарабиді біз үлгі тұтып, жетер шыңымыз ретінде қарастыру дұрыс. Ол туған елі Отырардан бастап ілім-білімге үйрене бастаған. Ал есейген шағында, дәлірек айтсақ он екі-он төрт жасында, Ташкент, Самарқанд, Бұқара, Бағдат, Шам қалаларында оқыды. Алғашқы ұстаздары Иса пайғамбарды “құдайдың баласы” демей, “пайғамбар” деп таныған несториандық христиандар болған. Ғалымның дүниетанымының негізін қалаған осылар болды. Әл-Фараби өмірінің көп жылдары қара түнекте жатыр. Бірақ ол жайлы әрбір аңыз-әңгімеден біз тек оның білім іздеудегі талпынысы туралы білеміз. Қырық жасынан асқанда ғалым қарапайым өмір сүру үшін күндіз жұмысқа түседі. Тапқан ақшасына май шам алып түнде сүйікті ісі, ғылыммен айналысқан. Әл-Фарабиді құрметтеп, оны үлгі ретінде ұстауға негізгі себеп осы. Оның өмірлік мәніне арналған жұмысына деген адалдығы.

Әл-Фараби тарихтағы ерекше тұлға деп айтуға шаршамаймыз. Оның ғылыми ізденістерімен, мұрағатын қайта жаңғыртуға тоғыз себеп айтылды. Бірақ ең басты себеп осы тоғызын бірге қамтиды. Ол ғалымға берілген құрметті ат, «Екінші ұстаз». Адам баласының алдында қажымас еңбек еткен ол, өзінің табандылығы мен келесі ұрпаққа шабыт оты болды. Грек ғалымдарының жұмыстарына жан бітіріп, қара дәуірден шығып келе жатқан еуропа өркениетін сыйлады. Кейінгі батыс Еуропада есімдері ерекше орынға ие болатын Ибн Сина (Авиценна) мен Ибн Рушда (Аверроэс) әл-Фарабидің трактаттары негізінде өз еңбектерін құрады.

Философия ғылымына аса көп көңіл бөліп, оны өз шәкірттеріне оқытып, кейінірек батыс өркениеті мен шығыс дүниетанымы негізінде орта ғасырлық мұсылман философиясының негізін қалайтын көрнекті тұлға болды.

Ол өзінің дарындылығын еш жасырмаған. Оның әр салаға қызыққанына таңқалған адамдар одан Аристотельге қарағанда ақылды ма деп сұрағанда, ол- Егер мен одан білім алу бақытына иемденгенімде, мен оның үздік шәкірті болар едім- деген екен. Әбу Насыр әл-Фараби- араб-мұсылман философы, түркі елінің ғалымы, «Екінші ұстаз». Оның мұрағаты әлі талай жылдар сұранысқа ие болады. Өйткені ол ең алдымен адам баласына үшін еңбектенді. Ал адам баласы тек кешегі күнді еске ала отырып қана келешек, ертеңгі күнге нық аяқ баса алады.

Ислам әлемінде өскен ол, білімді тек Құраннан ғана алмаған. Ежелгі батыс философтарының жұмыстарына қызығушылық танытып, оларды араб тіліне аударды. Осыдан біз Әл Фарабидің көп тілді жетік меңгергенін білеміз. Нақтырақ айтқанда жетпістен аса диалектте сөйлеген. Көп тіл біліп, білімнің нәрін алуға оған ешбір кедергі болмаған.

Қазақстанда Әл фарабиді зерттеп, оған арнап кітап жазған ғалым Ақжан әл-Машани. Философтың биографиясын, еңбектерін зерттеп, “Әл-Фараби мұрасын зерттеу туралы”, “Шығыстың Аристотелі”, “Әл-Фараби еңбектерін қазақ тіліне аудару туралы”, “Әл-Фараби”, “Орта Азия мен Қазақстанның ұлы ғалымдары”, “Әл-Фараби және Абай” атты кітаптарды басып шығарады. Оның іздемпаздығымен жасаған еңбегінің арқасында бізге қазір ғалымның осы кезге дейін құпия болып келген сырлары аян. Иә, ұлы ғалымның өмірі әлі де болса қара түнекте жатыр. Бірақ, дегенмен де оның жұмыстары мен терең ойлары әлі де тірі және халықтың жадында мәңгі сақталып тұрады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Тарасов Ю., Соболева Р., Пак В., Насырова И. *Аль Фараби. Избранные трактаты* 1994. 188 б
2. *Аңыз Адам журналы № 17 Әбу Насыр Әл-Фараби* 2011. 47 б, 35 б, 10 б.
3. *Аль Фараби Математические трактаты* 1972. 92 б
4. *Аль-Фараби, Абу Наср Мухаммед. Трактаты о музыке и поэзии* 1992 . 222 б, 81 б
5. *А.Ж. әл-Машани Әл-Фараби және Абай, А., 1994;*
6. *А.Ж. әл-Машани Әл-Фараби, А., 1971*

Баймаханова К. Е.

НАО Университет Нархоз

Научный руководитель: к.ю.н., ассоц.проф. Татаринова Л.Ф.

ПРОБЛЕМА ПОНЕСЕНИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ЖЕСТОКОЕ ОБРАЩЕНИЕ С ЖИВОТНЫМИ

Аннотация

В статье рассматривается проблема совершения преступлений против животного мира по Республике Казахстан, а так же меры пресечения преступных деяний данного типа. Проведен анализ положения в Республике и предложены пути совершенствования законодательства РК.

Abstract

The article examines the problem of crimes against the animal world on the conscience of Kazakhstan, as well as measures to suppress criminal acts of this type. The analysis of the situation in the republic is carried out and the ways of improving the legislation of the Republic of Kazakhstan are proposed.

В современном мире мерилом развития и культуры государства непосредственно является отношение к животному миру. За последний год во всем мире массово начали отказываться от зоопарков, дельфинариев и цирков, так как живность в них находится в неволе и часто не получает должного ухода и содержания. Но что же касается относительно «обычных» животных, кошек и собак которых на улицах Казахстана большое количество. Домашний скот, дикие и бездомные животные? Как защищаются их права и жизнь?

Законодательство Республики Казахстан права животных охраняются ст. 316 Уголовный Кодекс РК, который гласит 1. Жестокое обращение с животными, повлекшее их гибель или увечье, если это деяние совершено из хулиганских побуждений или с применением садистских методов либо в присутствии малолетних, - наказывается штрафом в размере до ста двадцати месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до ста двадцати часов, либо арестом на срок до тридцати суток 2. То же деяние, совершенное группой лиц или группой лиц по предварительному сговору, или неоднократно, - наказывается штрафом в размере до двухсот месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до двухсот часов, либо арестом на срок до пятидесяти суток. [1]

Таким образом статья защищает все элементы животного мира, домашних и свободно живущих в различных населенных пунктах республики.

В соответствии со статьей, к ответственности привлекаются лица, совершившие правонарушение из корыстных целей, например, производство каких-либо изделий из домашних животных. Предметом этого правонарушения считаются взаимоотношения, сопряженные с охраной общественной нравственности. Социальная мораль – общепринятые предписания, укрепленные общественными образцами, традициями, социальными взглядами. Особая угроза патологии социальных взаимоотношений в области нравственности обуславливается большим воздействием, определенного круга лиц. Основываясь устоявшихся в окружении высоконравственных понятий, усваивая их в ходе обучения, человек способен в существенной грани корректировать собственное действия без помощи других.

Безжалостное обращение с животными на глазах подрастающего поколения не воспитывает в них чувство человечности и сочувствия к окружающим, так же может подействовать на развитие склонности к совершению преступлений с особой жестокостью, поскольку может оставить след на еще неокрепшей и несформировавшейся психике ребенка и малолетнего. Именно поэтому законодательством был продуман способ защиты, казалось бы, не столь важного аспекта общественной жизни граждан.

Так как уголовная ответственность не может наступить без состава преступления, то необходимо его рассмотреть в ключе 316 статьи. Составом преступления по данной статье является хулиганские или корыстные побуждения, использование живодерских способов и осуществление деяния на глазах

малолетних. Казалось бы, что альтернативно-обязательные признаки охватывают все возможные причины совершения преступления такого характера, однако это является недостаточным. В связи с тем, что нельзя опускать преступления, совершенные без какого-либо из этих признаков, по причине того, что данное правонарушение является вопиющим и общественно опасным. Исходя из этого, сужаются способы применения данной нормы, т.к. необходимо доказывать цель содеянного.

Ситуация где совершеннолетний причиняет физическую боль собаке прыгая на ее голове и после этого ролик оказывается в сети вызвала бурю негодования среди граждан, после чего живодер был найден. Но что было бы если не оказалось свидетеля, который и совершил видеосъемку и распространение материала в сети? Скорее всего об этом вопиющем случае никто бы и не узнал и виновный не был бы найден.

К сожалению, за последний год стало известно о большом количестве случаев, когда животные подвергались физическому насилию со стороны людей. Однако, со стороны государства проявилась положительная динамика, т.к. вышел в разработку законопроект об ответственном обращении с животными [2].

Исходя из всего вышеизложенного, можно сделать неутешительный вывод, что на данный момент, на возбуждение уголовного дела по статье 316 УК РК можно поспособствовать путем освещения этих вопиющих инцидентов общественностью. Поскольку нельзя утверждать о том, что все животные не испытывают боль и мучения при жестоком обращении с ними.

Список литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.07.2020 г.)
2. Закон о защите животных: за какие нарушения усилят наказание https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/zakon-zaschite-jivotnyih-kakie-narusheniya-usilyat-nakazanie-405636/

Alip Nurdana

*Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

AL-FARABI'S SOCIO-POLITICAL VIEWS AS AN ELEMENT OF MODERNIZATION OF PUBLIC CONSCIOUSNESS

Annotation.

This article analyzes the invaluable contribution of Abu Nasr al-Farabi in the middle ages to the development of humanism and philosophy, his worldview, socio-political and moral thoughts.

Modernization means being modern, thinking about the future, and responding in a timely manner to the challenges and demands of the present world, which is in the context of globalization. The future society must be formed today. Kazakhstan is part of the world community, modern civilization is the culture in which we live now.

The state and society have high hopes for the younger generation, which should take up the baton of their fathers and be worthy of the ideal of society.

Until now, humanity has not developed an idea of an ideal society to strive for. People at all times only thought about modeling an ideal society, as well as an ideal state. Many philosophers have focused on creating a model of society of a type where there is no inequality or division. Where the person is harmonious, and development is natural. In the modern world, the issues of the origin and functioning of society, the foundations of the organization of an ideal state, and the ways of forming a civil society are always relevant. In order to modernize public consciousness, and subsequently build a democratic state, it is necessary to turn to history in order to draw lessons from the past. That is why the views and ideas of the sages of socio-political thought of the middle ages are of great importance.

Abu Nasr al-Farabi is one of the greatest representatives of Arab-Muslim medieval philosophy, one of the most famous Arab philosophers in Western Europe (along with Ibn Rushd¹⁰). Al-Farabi is also considered the Creator of explanatory commentaries on Arabic translations of the works of Plato and Aristotle. Aristotle was known as "the teacher" in Arab-Muslim scholarship, and Abu Nasr al-Farabi received the venerable nickname "the second teacher" (after Aristotle) for his comments.

Al-Farabi's political philosophy is of interest not only as a theoretical basis for understanding political issues, but also as a political concept that is based on the analysis of the nature and nature of relations between political processes and their impact on society. The political concept of al-Farabi, which has humanistic and rationalistic ideas, was formed on the basis of the thinker's creative development of philosophical and ethical-political achievements of Eastern and ancient Greek culture. The immense merit of al-Farabi is that he not only commented on and preserved the valuable ideas of his predecessors, but also greatly enriched the world of philosophy and passed on the political system of philosophy to the next generations.

A special place in political philosophy for al-Farabi is the formation of a perfect society, the creation of an ideal civil society. Al-Farabi's works on socio-political philosophy ("Treatise on the views of the residents of the virtuous city"¹¹, "Finding happiness", "Reminder of the path to happiness", etc.) relate to the principles and norms of States.

Human happiness is above all else, even religious requirements, as al-Farabi believed. The road to true happiness, according to al-Farabi, passes after noble deeds, virtue, chastity in the fight against evil, injustice and cruelty. The goal of the state, of human Association — is to achieve happiness for all citizens. And a person becomes ideal only when he corresponds to his human nature, joins various values through social connections, through participation in communication. Thanks to the relationship of people, mutual support, a person exists, lives and morally improves. According to al-Farabi, the need for such a Union arises because of the need to meet their material needs. Human and the ideal human society in al-Farabi are natural parts of the universe and its special model.

The primary form of a perfect society, according to al-Farabi, is the city (al-Madina). Society and the state in al-Farabi, expressed in one concept - "city". The ideal "Virtuous city" (al-Madina al-Fadila) of al-Farabi is characterized by a hierarchical structure, as in Space and a healthy human body. Human biological organs, interacting with each other, helping each other, protect the health and preserve the vital functions of a living being. Parts (residents) of the city – state unite and interact in order to protect and continue perfect and good happiness. At the same time, al-Farabi saw the difference between biological and political components. If the functions of biological organs are associated with an involuntary reflex, then the citizens of the state are voluntary and free to choose.

The political ideals of al-Farabi are particularly clear in their principles of classification of cities and human communities. According to the types of true and false goods, al-Farabi divided cities into virtuous (ideal) and opposite to them ignorant.

The true essence of the inhabitants of a virtuous city is to strive for true-higher happiness, to exist for the protection of life, helping each other to find all the necessary things for perfection. In this city, "the purpose of uniting people is to help each other in matters that bring true happiness", where peace and mutual support prevail. The ruler of a virtuous city has all the good qualities.

An ignorant city does not know the true good, pursues pleasure, wealth, and greed. The inhabitants of this city do not seek happiness, which is estimated by al-Farabi as the highest intellectual perfection. al-Farabi describes the ignorant city in more detail, he distinguishes this city from other non-virtuous cities. This city has multiple types: the city of needs-where they strive to meet only the urgent requirements of survival; the city of exchange - where the achievement of wealth is an end in itself; the city of meanness - where hedonism reigns; the city of ambition - where everyone aspires to power; the city of lust - where complete debauchery prevails; the immoral city - its inhabitants know the true values, but do not pursue them; the changeable city - was Virtuous, then turned away; the lost city - its inhabitants lost their way, hoping that "happiness will be after this life."

To perform virtuous actions, noble deeds, a certain order in society (in the city) and joint effort are necessary. The state is an instrument that organically sets rules of behavior, moral standards, and mobilizes its residents to achieve perfect happiness. [1]

Al-Farabi painted the society of the future as perfect and just, in which freedom, universal equality, mutual respect will prevail: complete well – being-what modern humanity strives for.

The main problem of the ideal of human education in the philosophy of al-Farabi is expressed in the search for the worldview and cognitive position of people, in determining the nature of man and the criteria of the social ideal. A person who has reached perfection must have the following qualities: have a heart and have a discerning mind, love the truth, hate lies, have a proud soul and value honor, strive for spiritual perfection, despise material goods, be fair, show determination, be bold, take responsibility for the performance of due.

The world around people is not perfect, and a person cannot completely overcome the chaos of his own passions, but he must embark on the path of moral perfection if he wants to achieve happiness. Happiness is a self-sufficient good, the main goal of a person in his life. It is attainable by man, since man is the only being with intelligence, able to know all things and receive certain truths.

It is safe to say that the ideal of the perfect man is the pinnacle of the ethical teachings of al-Farabi, who embodied the best motives of the philosophical reflections of the thinker, who consolidated the system of the moral code of the Islamic middle ages. The analysis of the "model" of a highly moral person in the understanding of the Second Teacher leads us to the following conclusions. On the one hand, the idea of a perfect person appears as a concentrated expression of the ideal, due to the traditional worldview inherent in this society. On the other hand, it shows that in the dialectic of the individual and universal, priority belongs to universal moral truths, the search for good, the timeless meaning of life, since the objective property of morality is the universality of its requirements, and its commandments act as universal laws of the universe.

The latter is very clearly seen when considering the "perfect human" in the philosophical systems of al-Farabi, when General patterns of ethical reflection are found in different cultural communities in different historical epochs. Human himself, according to the scientist, is by nature intended for good and perfection. All normal people have a natural inclination, the makings of harmony, rhythm and beauty. However, they need to be developed: "All-natural properties need to be educated based on will and education to bring them to the highest or close to the highest perfections." [2]

The peak of al-Farabi's ethical and philosophical teaching was the ideal of a perfect human, who also personifies the ideal of a ruler. The concept of human perfection as the achievement of happiness is based on the education of moral virtues. The doctrine of the virtues of al-Farabi is revealed in line with the Aristotelian approach to the problem of educating a virtuous person.

Al-Farabi's social ideal is integrated in the concept of humanity, which is realized through the expedient, reasonable activity of a "perfect" person. The views of these thinkers are brought together by the fundamental idea that uniting people in a "perfect community" is only a means, and the goal is to achieve and find true human happiness.

The way to achieve the ideal, as al-Farabi thought, is to educate residents according to moral standards, natural and social law. The second way is to imitate the ideal, the model. This is the way of observing virtuous people and imitation can be conscious and unconscious. (This was influenced by Plato, who emphasized the need to imitate the good in the formation of a virtuous character).

The present time for Kazakhstan is a time of large – scale tasks and great achievements. It requires professionally trained, competitive specialists who are capable of effective work and have a broad spiritual Outlook. It requires the ability to have a well-founded, reasonable orientation to what is happening in the modern world and in society. The ability to think rationally (the culture of thinking) is not innate– it needs to be trained.

The goal of modernization is to create a society of maximum opportunities, where the individual and freedom of each person are respected, where everyone's honor, dignity and reputation are valued, where high morals, ethical standards of behavior and spiritual values are present.

References:

- 1. Juraev, R. Z. Political philosophy of Abu Nasr al-Farabi. 2004. - 1 p.*
- 2. Al-Farabi. Social and ethical treatises. Alma-Ata, 1973. - 436 p.*
- 3. Khairullaev M. M. Abu Nasr al-Farabi (873-950). 1982. - 303 p.*

Samdzhieva Takhmina

Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan.

**THE MODERNIZATION OF CONSCIOUSNESS OF YOUTH IN THE FRAMEWORK
OF THE PROJECT
"ULY DALA ZHASTARY»**

On April 12, 2017, the Head of state proposed a program article "Looking to the future: modernization of public consciousness", which became a kind of guide to the spiritual revival of the nation. In his article, the President highlighted several areas of modernization of the consciousness of each citizen and society as a whole. These are competitiveness, pragmatism, preservation of national identity, the cult of knowledge, the evolutionary development of the country and openness of consciousness. Perhaps, it is difficult to find a person who would not pay attention to the program article of our President, where it is very accessible and consonant with everyone about urgent tasks – both for the state and for every citizen of Kazakhstan.

The main distinguishing feature of the third modernization of Kazakhstan, the President put an emphasis on reformation under the individuality of our people. Looking at the experience of other countries, we have the idea that some stages of modernization are incompatible with certain features and traditions of each nation. And in order for modernization not to go "empty", it is necessary to carry out modernization "flexibly", so as not to destroy the individual values of the Kazakh people. The initiative prescribed by the first President is unique, since achieving the goals set in the article will ensure a new young generation that will be competitive in the future. If we talk about the younger generation of Kazakhstan, I would like to note that the state has a priority for comprehensively developed youth, who will continue to take the helm and continue the baton of continuity of generations, strengthening the state's position in the international arena.

"Within the framework of the "Ruhani zhangyru" program, it is planned to implement four main subprograms – "Tarbiya Zhane bilim", "Atameken", "Ruhani Kazyna" and "Akparat Tolkynty". **In turn, under the subprogram "Tarbieh Zhane bilim", the basic direction "SANALY Azamat" is the project "uly Dala zhastary".**

The Department for youth policy issues together with cities and districts and higher educational institutions of the region carry out activities to implement the program article of N. A. Nazarbayev "Bolashakka bagdar: rukhani zhangyru".

The Department, together with the regional Universities, is working on the implementation of the basic direction "Sanaly Azamat", the subprogram "Tarbiye Zhane Bilim" of the project "Uly Dala zhastary". On the basis of higher educational institutions, a list of those responsible for the implementation of this project was approved. According to the Charter of the "Uly Dala zhastary" project approved by The program Manager, Vice-Minister of education and science of the Republic of Kazakhstan, each University has approved registers and passports of "Uly Dala zhastary" projects.

The program is initiated by the Ministry of education and science of Kazakhstan. Its goal is to help young people develop entrepreneurial thinking, open special courses so that young people can learn foreign languages fluently, and constantly improve their knowledge and skills in their chosen profession. The project is designed not only for students, it can be attended by scholars of the Bolashak program, **Bolat Atybay said. Bolat Atabay, Office Manager program control program "Ruhani zhangyru"**. In his opinion, the modernization of the consciousness of Kazakhstanis, which began today, will lead to sustainable development of the country tomorrow. These are fundamental changes in civic consciousness that will lead Kazakhstan to new achievements.

This project is aimed at the self-realization of each individual, the formation of a proactive life strategy based on universal values and competitiveness, healthy pragmatism, creative and entrepreneurial thinking, readiness for lifelong education and the challenges of our time. "Uly Dala zhastary" provides students with the opportunity to study a foreign language, which will result in publications and reports of students and University staff in a foreign language. They can also take part in the development of start-up business projects and in scientific and practical conferences.

The project "Uly Dala zhastary" will be implemented in all higher education institutions as part of the "Tarbiyo Zhane Bilim" subprogram.

As you know, within the framework of the "rukhani zhangyru" program, the country's universities plan to implement the "Uly Dala zhastary" project. The project includes six areas of modernization of the civic consciousness of young people in the University system. These are **pragmatism, preservation of national identity, the cult of knowledge, creative thinking, readiness for changes and challenges, and competitiveness**. And it is aimed at the development of personal qualities, the realization of potential opportunities and abilities of a person.

"The goal of the project is to help young people develop entrepreneurial thinking, open special courses so that young people can freely learn foreign languages, constantly improve their knowledge and skills in their chosen profession," the organizers stressed. At the same time, the project is designed not only for students, but also for "Bolashak" program fellows.

In short, the Uly Dala zhastary project will help young people become competitive, creative specialists with entrepreneurial thinking. by 2022, 80 percent of University students will have to have the necessary knowledge and skills to become competitive specialists. Information about the achievements of young people can be found on the Internet, on the page of the "Ruhani zhangyru" program ruh.kz".

To obtain the desired results, institutions that have joined new project in the framework of the program "Rouhani gear" actively and aggressively work.

The project is based on 5 target indicators that all universities in the country should adhere to. The main goal is for 2022, where:

1. Growth in the number of students with a high level of civic consciousness: by 2022, it should grow by 20%;
2. The share of publications of students in a foreign language from the total number of publications in the media (Newspapers, magazines, websites, etc.): by 2022 – by 50%;
3. The share of students the UNIVERSITY is implementing business start-UPS projects by 2022 – 40%;
4. The proportion of UNIVERSITY students enrolled in student clubs intellectual self-development: by 2022 – 50%;
5. Growth in the number of young professionals who graduated from the UNIVERSITY within 3 years, who opened "their own business" (small and medium - sized businesses): by 2022 – an increase of 14%. Having achieved these results by 2022, Kazakhstan's public consciousness, and then the economy, will be competitive enough to reach the goal of 30 developed countries of the world.

Draft baseline direction "Sanely Azamat»

1. "Study of level of satisfaction with the quality of education" — the development of the study methodology and determine the level of satisfaction of students and their parents the quality of education, conditions for the employment of students during extracurricular activities and preparation for choosing a future profession (only at the level RK).
2. "World of professions" — career guidance support and awareness of students of their individuality and personal resources in the process of choosing a future profession.
3. "Altyn Kazyna" — development of internal creative potential and personal capabilities of students through art and decorative and applied arts.
4. "The first step to great inventions" — the formation of a competitive personality through the development of technical creativity using advanced high-tech techniques and digital technologies.
5. "Daryndylar Eli" — improvement of moral and aesthetic education and formation of communicative culture through theatrical activity and introduction to music.
6. "Ainalaga Kara"- development of rational and emotional relations between people with the priority of education of moral, spiritual and humanitarian values.
7. "Kitap – Bilim bulagi" — creation of a new Kazakhstan system of measures to increase the prestige of the book, aimed at creating a " fashion for reading " among Kazakhstanis and supporting self-education and lifelong learning.
8. "Culture of knowledge" formation of the cult of knowledge among Kazakhstanis through a system of measures to support self-education and lifelong Learning and activation of the "fashion for reading".
9. "Visipess" — education of an active life position in students, the formation of the ability to make informed decisions, assess risks, take responsibility – the competencies necessary for an entrepreneur.
10. "Uly Dala zhastary" — transformation of the civic consciousness of the youth of the University system and the "Bolashak" program, aimed at self-realization of each individual with a proactive life strategy based on universal values and competitiveness, healthy pragmatism, creative and entrepreneurial thinking, readiness for lifelong education and modern challenges.

In order to implement the objectives (targets) of the project "Uly Dala zhastary" basic direction "Sanely Azamat" program "Rouhani gear" and the foundations of the modernization of public, Patriotic consciousness of youth, propaganda of model N. Nazarbayev's public and national consent in the formation of civil identity of the Department "History of Kazakhstan and social Sciences" Kazakh national Academy of arts im. T. Zhurgenov during the reporting period carried out the following work:

International scientific and practical conference "Alash movement and spiritual revival: ideological unity and historical continuity", dedicated to the 100th anniversary of the Alash party and the Alash Orda government. November 15, 2017.

International scientific and practical conference of young scientists "Modern global world: spiritual revival and the problem of preserving national identity", dedicated to the implementation and promotion of the Message of the Head of state N. A. Nazarbayev "New opportunities for development in the fourth industrial revolution". April 11, 2018.

"Modernization of education, culture and art in Kazakhstan and Central Asia as a unique experience of transformation of national consciousness" international scientific and practical conference organized within the framework of the program article "Rukhani zhangyru" and dedicated to the 120th anniversary of T. Zhurgenov on November 02, 2018

International student forum "achievements of youth -achievements of the nation". Goals and objectives of the forum: implementation of Patriotic education of students, promotion of positive views on spiritual development, development of entrepreneurial thinking and involvement of young people in creative activities. 15.04. 2019

As part of research work with students, scientific student conferences are held annually as part of the "science Week", which includes priority aspects of the Humanities. "Science and art of Kazakhstan in the 21st century: current problems and development trends" section 1 "Digital Kazakhstan: driver of the economy and competitiveness of the nation", section 2 "Space and time of national culture". Creative contest "Sturt Up new business ideas and projects".

"Kazakhstan should be perceived throughout the world as a highly educated country - the population of which uses three languages. These are: Kazakh as the state language, Russian as the language of interethnic communication and English as the language of successful integration into the global economy," Elbasy Nursultan Nazarbayev has repeatedly stressed. Multilingual education in the country is currently one of the main directions in the higher education system. Every year, the faculty of the Department organizes the week of languages "language - the path to civilization and competitiveness". During the week, meetings with prominent scientists are organized, music and poetry evenings, quizzes, competitions and presentations on the Start-up project are held. The main purpose of the event is to promote the basics of Patriotic education, form positive views of spiritual development and attract students to creative activities with a high level of civic consciousness, which is designed to solve the most important task of spiritual modernization of Kazakhstan's society.

Educational and methodological activities of the Department "history of Kazakhstan and social Sciences" are implemented on the basis of the search for new methods. approaches to the study of socio-humanitarian Sciences form the keys to understanding our historical, deep mental values that form a nation.

The first President's article "Looking to the future: modernization of public consciousness" is a program of strategic importance aimed at building a bright future for our country. More than 25 years have passed since independence. The first generation born in independent Kazakhstan has matured and is ready to take the future of the country into their own hands and raise it to a new level of development. Although the goals of this program are addressed to all the people of Kazakhstan, but the main messages are aimed at young people, at their motivation to take responsibility for the fate of the state. Such concepts as "competitiveness", "knowledge", " science", " unity", " national code", which are present in the article, should become an integral part of the consciousness of young Kazakhstan people.

With full information routines "Tarbie Zhane Bilim" basic direction "SANELY AZAMAT" can be found in these references.

1. www.inform.kz/kz/kazakstanda-studentterge-arnalghan-uly-dala-zhastary-zhobasy-iske-kosyldy_a3077449 2. 30 Kazan 2017 ruh.kz

3. "Uly Dala zhastary" zhobasynyn. GARASI. Negs bait - "SANELY AZAMAT". SC Badalona - TARBIE ZHANE BILIM". SC badalameti.

4. Subprogram "Tarbie Zhane Bilim". Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan.

5. MANAGEMENT PLAN the BASIC DIRECTION of "SANALI AZAMAT" SUBROUTINE "TARBIE ZHANE BILIM" Office management Program "Rouhani gear" Astana – 2017.
6. The CHARTER of the SUBPROGRAM "TARBIE ZHANE BILIM" in the framework of the Program "ROUHANI GEAR" 1. www.inform.kz/kz/kazakstanda-studentterge-arnalghan-uly-dala-zhastary-zhobasy-iske-kosyldy_a3077449 2. 30 "Kazan" 2017 ruh.kz
3. "Uly Dala zhastary" zhobasynyn. GARASI. Negs bait - "SANELY AZAMAT". SC Badalona - TARBIE ZHANE BILIM". SC badalameti.
4. Subprogram "Tarbie Zhane Bilim". Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan.
5. MANAGEMENT PLAN the BASIC DIRECTION of "SANALI AZAMAT" SUBROUTINE "TARBIE ZHANE BILIM" Office management Program "Rouhani gear" Astana – 2017.
6. The CHARTER of the SUBPROGRAM "TARBIE ZHANE BILIM" in the framework of the Program "ROUHANI GEAR".

Жұмамұрат Ж.Т.

Т.Қ.Жүргенов атындағы ҚазҰОА
ҚР, Алматы қ.

Ғылыми жетекшісі: «Қазақстан тарихы және әлеуметтік ғылымдар»
кафедрасының аға оқытушысы Л.Д.Удербаетова

«ТІЛ – ҰЛТТЫҢ АСА ҰЛЫ ИГІЛІГІ»

Аннотация

Мақалада ұлт ұғымына, ұлттық тіл ұғымына түсініктеме берілген, және біздің ұлттық тіліміз, ана тіліміз - қазақ тілі жайлы ойларға тоқтала келе, тіліміздің қазіргі хал – ахуалы жайлы жазылған.

Тіл - халық қазынасы. Тіл қай елде, қай ұлтта болмасын қадірлі де, құдіретті. Ұлттың болмысын, ұлылығын, кісілік келбетін, биік парасатын танытуда тілден артық күш жоқ. ҚР Тілдер туралы Заңында Тіл – ұлттың аса ұлы игілігі әрі оның өзіне тән ажырағысыз белгісі, ұлттық мәдениеттің гүлденуі мен адамдардың тарихи қалыптасқан тұрақты қауымдастығы ретінде ұлттың өзінің болашағы - тілдің дамуына, оның қоғамдық қызметінің кеңеюіне тығыз байланысты делінген. Тіл - ойдың тікелей шындығы, тіл - барша білімдердің қазынасы. Тілдің көмегімен өнер - білімді, ғылымды игереміз, өткен - кеткен тарихымызды саралап, сабақ аламыз. Тіл арқылы рухани байлығымызды меңгереміз, өзіміз танып қоймай, сол асыл қазыналарымызды әлемге танытамыз. Әлемді танимыз. Сондықтан да адам баласының байлығының бірі - сөз өнері. Өнер алды – қызыл тіл деген аталы сөздің астарында қаншама сыр бар?! Әрбір елдің қуатты күші, байлық - бақыты экономикалық даму деңгейімен ғана емес, сонымен бірге мәдени, рухани өрісімен айқындалады. Ал мәдени өре, рухани талғам деген халықтың ақыл - ойының көрінісі - тілге тәуелді екені белгілі. Атадан балаға жеткен ұлы құбылыс ретінде тіліміз талай сыннан сүрінбей өтті, дүние жүзіндегі ең бай, бейнелі, өткір, таза, терең, күшті, кең тіл - ана тілімізден артық халқымыз үшін қасиетті ештеңе болмаған. Себебі, тіл - тарихымыз, тіл - мәдениетіміз, тіл - әдебиетіміз. Тауып айтылған бір ауыз сөзге бір қауым ел тоқтаған. Бұл - халықтың тіл өнеріне деген ыстық сүйіспеншілігінің белгісі. Ана тілінің күші мен құдіретін туған халқымыз әуелден - ақ бағдарлап, сөз өнерін бар өнердің басы деп санаған.

«Ұлт — қоғамды ұйымдастырудың анағұрлым кең тараған бірлігі. Негізінде ХХ-ХХІ ғасырлар ғаламдық деңгейдегі саяси ұйымдасудың негізгі бірлігі болып табылатын ұлттық мемлекетке сәйкес келуі керек. Ұлт мемлекетті қажетті заңдылықпен қамтамасыз етеді және тек ұлттық мемлекеттер халықаралық қатынастардың толыққанды субъектілері ретінде өмір сүре алады деген пікір қалыптасқан. Ұлттық емес мемлекеттер толыққанды болып есептелмейді. Олар не ұлттыққа айналуы керек, не өмір сүруін тоқтатуы керек».

Ұлттық тіл— ауызекі және жазба түрде ұлттық қарым-қатынас құралы қызметін атқаратын тарихи-әлеуметтік категория. Ұлттық Тіл ұлтпен бірге қалыптасады, әрі оның пайда болуының алғы шарты, әрі өзі де сол процестің нәтижесі болып табылады. Капитализм қоғамы кезінде

буржуазиялықұлттардың қалыптасуында тіл бірлігі экономикалық, территориялық, мәдени бірліктермен бірге аса қажетті негізгі шарттардың бірі болған. Әрбір Ұлттық Тіл өзіне тән дербес жолмен дамып қалыптасады.

Тіл білімінде Ұлттық Тілдердің үш түрлі негізден туатыны көрсетілген:

тілдік белгілері бірыңғай, құрылымында айырмашылық жоқ бір диалект негізінде; бірнеше диалектінің шоғырланып бірігуі негізінде;

диалектілердің ауыса отырып, өзара шоғырлануы негізінде. Қазақ Ұлттық Тілінің халықтық тегінде осы айтылғандардың екінші түрі, яғни қазақ жеріндегі өзара туыс бірнеше диалектінің шоғырланып бірігуі жатқан сияқты. Ұлттық Тілдің құрылымдық негізі оның халық тілі болып қалыптасқан дәуірінде салынады. Ұлттық Тіл өзінің ішкі құрылымы жағынан халық тілінің мұрагері болып табылады. Бірақ Ұлттық Тіл айтылуы, қолданылуы әбден тұрақталған сөздер мен формаларды халық тілінен дайын қалпында қабылдаған деңгейде қалмайды. Ұлттық дәуір талабына сай Ұлттық Тіл деңгейі де онан әрі дамып жетіліп отырады.

Ұлттық Тіл өте кең ұғым, өзінің құрамы жағынан бірыңғай емес: оған бүкіл ұлтқа қызмет ететін баспасөз тілі — әдеби тіл де, ауызекі сөйлеу тілі де, жеке аймақтарға тән жергілікті диалектілер мен говорлар да, кәсіби мамандыққа тән сөздер де, жекелеген әлеуметтік топтарға тән жаргондар да кіреді.

Қазақ тілі – қыпшақ тілдер тобындағы ең бай және көркем тіл. Қазақ тілі - түркі тілдер тобына жататын көне тілдердің бірі. Қазақ тілі түркі тілінің Қыпшақ - ноғайлы тілдері деп аталатын тобына жатады. Қазақ халқы өзінің санғасырлық тарихы бойында басқа түркі халықтарымен қонысы, саяси - шаруашылық жағдайы жағынан да тығыз байланыста болып келгені сияқты, оның тілі де сол халықтар тілімен өте жақын қарым қатынаста болды. Бұл жағдайлар көне замандардан басталатын жазу түрлерінің, жазба нұсқалардың түркі халықтарының барлығына да ортақтығын, оларды қалыптастыруға, дамытуға олардың барлығының да, солардың ішінде біздің бабаларымыздың да, шама - шарықтарынан өз үлестерін қосқандығын байқатады. Сондықтан да олар қазіргі түркі халықтарының, солардың ішінде қазақ халқының да жазу тарихының, жазба нұсқалары тарихының бір кезеңі, көне замандық белгісі ретінде танылады. Осыған орай қазақ тілі туыстық сипаты жағынан да, ұқсастық белгілері жағынан да түркі тілдері деп аталатын топқа қосылады. Типологиялық белгілері жағынан басқа түркі тілдері сияқты қазақ тілі де жалғамалы (агглютинативті) тіл деп есептеледі. Түркі тілдерінің туыстастығы олардың лексикалық мағынасынан нақты байқалады. Сонымен қатар түркі тілдерінің әрқайсысына тән фонетикалық, лексикалық, грамматикалық өзгешеліктерде болады. Ондай өзгешеліктерді қазақ тілін басқа туыстас тілдермен салыстыра отырып та байқауға болады.

Қазақ тілі – ең алдымен, түп төркінің сақтаған, түркі тілдерінің ішіндегі таза тілдердің бірі. Олай дейтін себебіміз, қазақ тілінің негізгі лексикалық қорын көне түркі сөздері құрайды. Мұны түркітанушы басқа елдің ғалымдары да ерекше айтып отыр. Бүгінгі күні, мысалы, түрік тілінде араб тілінен енген көп сөздер бар. Солардың орнын қалай алмастырамыз дегенде, олар қазақ тілін донор тіл ретінде пайдаланғылары келеді. Екіншіден, қазақ тілі – кемел тілдердің бірі. Кемел дейтініміз стильдік тармақтары сараланған, әдеби нормасы қалпына келген, қандай жанр, қандай қоғамдық өмірдің саласы болмасын, қолдануға болатын, қолдану әлеуеті өте жоғары тіл. Одан кейін тағы да «Қандай тіл?» дейтін болсақ, қазақ тілі – өте бай тіл. Бір қызығы, қазақ тілінің байлығы оның лексикалық қорының көптігімен көрінбейді, қазақ тілінің байлығы грамматикалық формалардың көптігімен де көрінеді. Бұл грамматикалық формалар әртүрлі мақсатты, сөйлеушінің дітін, әртүрлі оның эмоциялық реңктерін түгел, толық жеткізе алады. Енді ең маңызды нәрсе қазақ тілінде біздің ұлтымыздың жаны, рухы сақталған. Рух дегенде біз көбінесе оны бір дерексіз дүние деп ұғамыз. Бірақ шын мәніне келгенде, Абайда да бар, рух деген ол – ақыл, ақыл деген – білімдер. Мысалы, талай ғасыр өмір сүрген қазақ ұлтының бүкіл тарихи кезеңдерде жинақтаған білімдері, осы біздің қазақ тілімізде сақталып тұр. Тек қана білімдері ғана емес, моральдық-этикеттік нормалары, сұлулықтың эталоны, әділдіктің эталоны, жақсылық, жамандықтың эталоны. Осындай сияқты толып жатқан бізге өмір сүруді үйрететін, ортада өзін ұстауды үйрететін, тағы да басқа көп білімдерді үйрететін құнды деректер осы тілімізде сақтаулы. Рабиға Сыздықова апайымыз айтады: «Қаншама ғасырдан бері қазақ халқы тірі, қазақ тілі бар болса, ол оның тілінің арқасы дейді. Неге? Өйткені қараңыздар, мынау тарихи кеңістікте, қазақтың өмір сүрген мемлекеттері де әртүрлі болған. Қазақтың әлеуметтік жағдайы да әртүрлі болған, қазақ ұлтын құраған тайпалардың құрамы да, рулардың құрамы да өзгеріп отырған. Бірақ ешқашан да өзінің тілінен халық айырылмаған. Тілінен айырылған күні – ұлт жойылады»

Қазақ тілін мемлекеттік тіл еткен тұста біз көп мәселелерде асығыстық жасадық. Тіліміз мемлекеттік мәртебе алды, әңгіме осымен бәрі бітті деп ойладық. Мемлекеттік тілдің тұғыр - тірегін беркітіп, іргесін

кеңейтудің қандай жолдары болуы керектігін түбегейлі ойланбадық. Бізге ана тілінде еркін сөйлеп, сауатты жаза білетін сан саланың мамандарын даярлау керек еді. Әрекет болды, бірақ жоспарланған жүйелі жұмыс болмады. Жылдар бойы көкейімізге қдалып ҰЛТ МҮДДЕСІ жатты, Оны сыртқа шығарып, еркін әрекет етуге «ұлтшылдық» деген сан жылдар бойы үрей туғызып келген қорқынышты сөздің құрсауынан сытылып шығу оңай емес еді. Санаға соншама сіңген бұл қыспақтан әлі күнге құтыла алмай келеміз. Халық басына келген әлденеше алапаттан, әсіресе 37 жыл мен 51 жылдан соң қаймағынан айырылған қайсар қазақтың тірі қалған өкілдері өз басын арашалау әрекетін қылды. Олар ұлттық мүддеден гөрі бас сауғалау салдарынан өз амандығын көбірек күйттеді. Өткенге салауат. Біз халқымыздың өз тілінде сөйлеу мәселесін процентке шағып әңгімелеуді әдет қылып алдық. Қазақ әлі аз, сондықтан сабыр сақтайық, 50 пайыздан асайық деген көңіл жұбатумен келдік. Ел тағдырын, тіл тағдырын шешуге келгенде осындай да принцип бола ма? Қазіргі 60 пайызға жетіп отырғандағы сыйқымыз мынау, ал кешегі 25-30 пайыз кезімізде қала бер ген жағдайда тілімізді мүлдем құрту керек пе еді? Соған сәл ақ қалды емес пе? Қазақтың саны аз, сондықтан бұл елде мемлекеттік тіл екеу болуы керек деп аузы - басы қисаймай соккандар (олардың арасында орыстар ғана емес, ең сорақысы, қазақтар да болды) түсінік - түйсігінде титтей әділет, иман дылық болса «оу, бұл қазақтың санының осынша азайып кетуінің басты себебі не еді» деп ойланбас па?! Жоқ, істеудің орнына процентті желбіретіп, ту етіп ұстап, көзге шұқитын болды, негізгі ұстанар тірегі, дәлелі осы болды. Ұлттық мәдениет мәселесінің болашағы бұлдыр, өйткені жалғыздың үні шықпас, жаяудың шаңы шықпастың кері. «Қазақ аз, сондықтан өзіндік мәселені көтеріп әуре болма» деген ағымның күні бүгінге дейін үні өшкен емес. Ең жаманы, осындай пиғылға жан - тәнімен шырмалған, берілген іштен шыққан шұбар жыландардың азаймай тұрғаны. Қайта мұндай дүбәраралардың қатары жыл өткен сайын көбейе түсуде. Қысқасы, әлі де үстемдік құрып отырған «тіл отаршыл дығынан құтылу - қазақтығымызды сақтап қалудың кепілі» болмақ. Ақпарат құралдары арқылы жетіп жатқан түрлі мәліметтерге қарағанда, біздің шетелдегі елшіліктеріміздің көбінде орыс тілі еркін қолданылады. Яғни, олардың қолданысына қазақ тілі енбеген. Сонда бұлар қай елдің мүддесін қолдап, қай елдің намысын қорғап отыр? Республика көлемінде жүргізіліп жатқан іс - әрекеттері міздің көбі қазақ тілінің өмірге керектігін емес, керексіздігін дәлелдей түсетін сияқты. Өйткені аттап бассаңыз қазақ тілінің екінші қатардағы кейпін көріп, көңілің пәстене түседі. Көпшілікке қызмет жасайтын қай мекемеге енсеңіз де орыс тілінің үстемдігін көресіз. Қазақша сөйлеп келеге шақырсаң «сенің артта қалып қалған мәмбеттігіңді» бажылдап айтып, шапылдап шапшып тұратын өз қандасыңның орысша шапалағына тап боласың. Бұндай пікір мен арызды әсіресе оралман аталып кеткен бауырларымыздан көбірек естиміз. Ал өзіміздің тұрғылықты қазақтың еті өліп тынғаны қашан. Тіпті бұған селт етіп те мән бермейтін тасқулақ болып алдық. Әрине, мұның бәрі қоғамның дерті. Ал дерт, ауру емдесе ғана жазылады. Сондықтан бәріміз көп болып дерт дауасын іздегеніміз жөн - ақ. Елдің мақсаты, атап айтқанда, қазақ халқының мақсаты тек қана қарын тойғызып, қара көбейту емес. Ұлтсыз, тілсіз тобырға айналып, топ көбейту де емес. Мақсат — Өз тілінде өгейдің күнін кешпеу. Еңсесі тік, рухы биік болу. Алаш атының, қазақ даңқының аяқ асты болмауы. Атадан қалған асыл мұрасына, бабадан қалған барша мирасына толық қожалық ету. Көрінгеннің қолжаулығына айналмау. Қазыналы жерімізге, кең пейілді елімізге лайықты мемлекет болу. Мемлекеттік тіл қазақ тілінің қоғам өмірінің бар белесінде үстемдік етуі. Өзгелерден кем емес, тең болу, «Тіл туралы» Заңның қабылданғанына 20 жыл болса да, қазақ тілі мемлекеттік тіл мәртебесіне сай дамымай отыр. Қаншама қаражат бөлінді, қаншама мемлекеттік құрылымдар құрылды, қанша адам ақысыз курстарда дәріс алды. Елбасы тарапынан «қазақ қазақпен қазақша сөйлессін», «Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде» т.б. секілді ұрандар ортаға тасталғанымен, бұл сөз жүзінде қалудан аса алмай келеді. Оны елеп, ескеріп, қазақтыққа ұмтылып отырған жандардың қатары бірлі - жарым болмаса, айтарлықтай көбеймей отыр. Мұның себебі неде? Мемлекетіміздің тіл жөнінде ұстанған саясатының, тіл саясатын жүзеге асыру механизмдерінің тиімсіздігінде. Ал тиімсіз, қайтарымы жоқ өнімсіз іске неге қаражат шашып, уақыт сарып қыламыз? Демек, бізге басқа жол қарастыру керек. Өйткені Қазақстанда бір ғана қазақ тілін білу, қазақ тілін үйрену деген сөз өз - өзінің мүмкіндігінді шектеу, табысы көп, лауазымды қызметтерден шет қалу, ауыр, қара жұмысқа жегілу деген сөз болып отыр. Қазақ тілін білгендердің, қазақтың жағдайы осындай болып отырғанда, қалай ел боламыз, қазақ тілін қалай дамытамыз, мемлекеттік тіл мәртебесіне қалай сай етеміз? Тілді сауықтыру үшін елді сауықтыру керек. Тілді дамыту үшін елді дамыту керек. Тілді өркендету үшін елді өркендету керек

Тіл – мемлекеттің табан тірейдің тұғырлы темірқазығы. Тіл – тәуелсіздігіміздің қуатты құралы, асыл ой мен парасат белгісі, елдігіміз бен бірлігіміздің туы. Еліміз тәуелсіздік алғалы жүргізіліп келе жатқан тіл саясатының арқасында қазіргі таңда тіл туралы оңды қоғамдық көзқарас қалыптасып отыр.

Мемлекеттік тіл мәртебесіне ие қазақ тілі бүгінде ұлттық руханиятымыздың өзегіне айналды. Көпұлтты мемлекетте қазақ тілінің мемлекеттік тіл мәртебесіне сай қызмет етуін қамтамасыз ету – өте күрделі мәселе. Қай кезде болмасын, тіл мәселесі – сол тілде сөйлейтін, сол тілден сусындаған, ұлттық, ділдік белгісі болып саналатын халықтың мәселесі. Әрбір халықтың ана тілі бар десек, өз ана тіліміздің барша болмысы, тіпті оның әрбір дыбысы – әрбір азаматқа танымал, мәдени-әлеуметтік өмірде өзіндік мәні бар киелі ұғым. Бір ұлттың тілінде сол ұлттың сыры, тарихы, мінезі айнадай көрініп тұрады. Қазақтың тілінде қазақтың сайран сары даласы, біресе желсіз түндей тымық, біресе құйындай екпінді тарихы, сары далада үдере көшкен тұрмысы, асықпайтын, саспайтын сабырлы мінезі-бәрі көрініп тұр. Тіл-барша адамзаттың ең басты қазынасы. Ол жоғалса, халық та, ел де жоғалмақ. Сол себепті де тар жол, тайғақ кешу жылдары жалаң аяқ жар басып, біреудің босағасына қашып, қиындықпен алған азаттықпен бірге ата-бабамыздың қайтпас қазынасын құрметтейік. Тіл үшін үлкен тірек – сол тілде сөйлейтін адамдар, яғни біз. Ал, тілін құрметтегенді, сөз жоқ, елі де құрметтер.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- *Өмірзақ Айтбайұлы «Тілтеріс» кітабы*
- https://massaget.kz/blogs/oy_tolgaular/15446/
- <https://kk.wikipedia.org/wiki/>
- <http://infozakon.kz/>
- <https://bilimainasy.kz/>
- <https://e-history.kz/>

Бахитов Алимхан Алматылы

Т. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясы

Ғылыми жетекшісі: «Қазақстан тарихы және әлеуметтік ғылымдар» кафедрасының аға оқытушысы Л.Д. Удербаяева

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ- ТАРИХ ҚАЗЫНАСЫ

Аннотация

This article discusses the ancient origins of our culture. The types of our sacred cultural heritage are mentioned and their significance is described. In this article, I made my recommendations for the continuation of the culture.

**Ұлы Даламның жеті қыры
Жатыр мұнда тарихтың ғажап сыры.**

Бұл мақала маған ерекше ұнады. Көз алдыма бабаларымның жолын жайып салғандай болды. Кеңістік – барлық нәрсенің, ал уақыт – бүкіл оқиғаның өлшемі. Уақыт пен кеңістіктің көкжиегі тоғысқан кезде ұлт тарихы басталады. Қандай орынды айтылған тұжырым! Мемлекеттің қалыптасуы осы екі өлшеммен өлшеніп, бірге дамып келеді. Өркениетіміздің куәсі іспетті. Ол арқылы түп-тамырымызды білуге, ұлттық тарихымызға терең үңіліп, ұрпаққа жалғастыруға мүмкіндік туады.

Қазақстан тарихы - ауқымды тарих. Біріншіден, қосқан үлестері кейінірек сөз болатын протомемлекеттік бірлестіктердің дені қазіргі Қазақстан аумағында құрылып, қазақ ұлты этногенезінің негізгі элементтерін құрап отыр. Екіншіден, біз айтқалы отырған зор мәдени жетістіктер шоғыры даламызға сырттан келген жоқ, керісінше, көпшілігі осы кең байтақ өлкеде пайда болып, содан кейін Батыс пен Шығысқа, Оңтүстіктен Солтүстікке таралды. Үшіншіден, кейінгі жылдары табылған тарихи жәдігерлер біздің бабаларымыздың өз заманындағы ең озық, ең үздік технологиялық жаңалықтарға тікелей қатысы бар екенін айғақтайды. Бұл жәдігерлер Ұлы даланың жаһандық тарихтағы орнына тың көзқараспен қарауға мүмкіндік береді.[2]

Біздің тарихымызда қасіретті сәттер мен қайғылы оқиғалар, сұрапыл соғыстар мен қақтығыстар, әлеуметтік тұрғыдан қауіпті сынақтар мен саяси қуғын-сүргіндер аз болмады. Мұны ұмытуға тиіс емеспіз.

Ең бастысы, біз нақты ғылыми деректерге сүйене отырып, жаһандық тарихтағы өз рөлімізді дұрыс пайымдауға тиіспіз. Тәуке ханның жеті жарғысы секілді, елбасымыздың да «Ұлы даланың жеті қыры» атты жарғысы да өзіндік бір ерекшелігі бар құнды дүние болып отыр. Төменде көрсетілген бөлімдердің өзі қазақ халқының жүріп өткен жолын көрсетеді.

Мәдениет адамнан тыс өмір сүрмейді. Ерте замандарда- ақ мәдениетті адам қызметінің нәтижесі деп санаған. Грек ойшылы Демокриттің пікірінше, мәдениетті жасаушы – адам. Ол табиғатқа еліктей отырып өз қажеттіліктерін қанағаттандырып, мәдениетті жасайды. [1]

Алғашқы бөлімі ұлт тарихындағы уақыт пен кеңістік деп талады. Біздің жеріміз -материалдық мәдениеттің көптеген дүниелерінің пайда болған орны, бастау бұлағы. Қазіргі қоғам өмірінің ажырамас бөлшегіне айналған көптеген бұйымдар кезінде біздің өлкемізде ойлап табылған. Ұлы даланы мекен еткен ежелгі адамдар талай техникалық жаңалықтар ойлап тауып, бұрын-соңды қолданылмаған жаңа құралдар жасаған. Бұларды адамзат баласы жер жүзінің әр түкпірінде әлі күнге дейін пайдаланып келеді. Қазіргі тілмен айтқанда экономиканың қалыптасуы мен дамуына қазақ халқы өз үлесін қосқан. Бұл бөлім «Атқа міну мәдениеті», «Аң стилі», «Ұлы даладағы ежелгі металлургия», «Алтын адам», «Түркі әлемінің бесігі», «Ұлы жібек жолы», «Қазақстан – алма мен қызғалдақтың отаны» бөліктерінен тұрады.

Еліміздің солтүстік өңіріндегі энеолит дәуіріне тиесілі «Ботай» қонысында жүргізілген қазба жұмыстары жылқының тұңғыш рет қазіргі Қазақстан аумағында қолға үйретілгенін дәлелдеді. Жылқыны қолға үйрету арқылы біздің бабаларымыз өз дәуірінде адам айтқысыз үстемдікке ие болды. Шаруашылық пен әскери кезеңде де айтарлықтай орын алды. Жылқының қолға үйретілуі атқа міну мәдениетінің де негізін қалады. Бес қаруын асынған салт атты сарбаз айбарлы көшпенділер империялары тарих сахнасына шыққан дәуірдің символына айналды. Ту ұстаған салт атты жауынгердің бейнесі – батырлар заманының ең танымал эмблемасы, сонымен қатар, атты әскердің пайда болуына байланысты қалыптасқан көшпенділер әлемі «мәдени кодының» айрықша элементі. Автокөлік қозғалтқыштарының қуаты әлі күнге дейін аттың күшімен өлшенеді. Бұл дәстүр – жер жүзінде салт аттылар үстемдік құрған ұлы дәуірге деген құрметтің белгісі.[2] Тіпті Елтанбамыздағы пырақтың бейнесі де, баланы атқы мінгізу дәстүрі де ат өнерінің қазақ халқы өміріндегі маңыздылығын айшықтай түседі. Жеті қазынаның бірі ретінде санап, атты қазақ халқы құрмет тұтқан. Ат үстінде жүрген көшпенділер тақымына басқан тұлпарына еркін мініп жүруі үшін биік ер-тұрман мен үзеңгіні ойлап тапты. Бұл жаңалық салт атты адамның ат үстінде қаққан қазықтай мығым отыруына, сонымен бірге шауып бара жатып, қолындағы қаруын еш қиындықсыз және неғұрлым тиімді қолдануына мүмкіндік берді. Халқымыз ат үстінде жүріп талай өнерді меңгерген. Батырларымыз ат үстінде түн қатып жүріп күн көрген. Жауға шапқанда ат үстінде жүріп қару асынған, садақты, қылышты еркін сермеген. Қаншалықты ауыр болса да айбалтаны да бағындырған. Бұл қарулардың барлығы бабаларымыздың металды жақсы игергендігін білдіреді. Бұл қаруларды атқа мінген батырдың бес қаруы деп атаған. Оқтан қорған болатын жауынгер сауыты мен киімдері қаншалықты еңбек пен өнерді қажет етеді десеңші...

Қазақ жерінің қойнауы кенге бай. Оны өндіру – металлургия саласының жемісі. Мұның да түпкі тамыры ежелгі ата- бабамыздың қолданысынан көрініс табады. Сан алуан металл кендеріне бай қазақ жері – металлургия пайда болған алғашқы орталықтардың бірі. Ежелгі заманда-ақ Қазақстанның Орталық, Солтүстік және Шығыс аймақтарында тау-кен өндірісінің ошақтары пайда болып, қола, мыс, мырыш, темір, күміс пен алтын қорытпалары алына бастады. Ата-бабаларымыз жаңа, неғұрлым берік металдар өндіру ісін дамытып, олардың жедел технологиялық ілгерілеуіне жол ашты. Қазба жұмыстары барысында табылған металл қорытатын пештер мен қолдан жасалған әшекей бұйымдары, ежелгі дәуірдің тұрмыстық заттары мен қару-жарақтары дәлел болады. [2] Темірден түйін түйген шеберлер түрлі металды өзіне иілтп, халық қажеттілігін өтеп отырған. Сол кездегі металл бұйымдарының бояуы да, өрнегі де басқа. Оларды зерделеп қай уақыттың белгісі екенін біле аламыз. Ал Есік қорғанынан 1969 жылы табылған Алтын адам - тарихымыздың бір дәуірінің көрінісі. Жауынгердің алтынмен апталған киімдері ежелгі шеберлердің алтын өңдеу техникасын жақсы меңгергенін аңғартады. Бұл Алтын адам жоғарыда айтылған металлургияның сол кезде іске асқандығын дәлелдей түседі. Ондағы кесеге жазылған жазулар ең көне кездің таңбаларын аңғартады. Сақ тайпалары мәдениетіміздің баға жетпес мұраларын қалдырған.

Адамзат баласының тіршілік нәрі табиғаттан бастау алады. Біздің ата-бабаларымыз қоршаған ортамен етене өмір сүріп, өздерін табиғаттың ажырамас бөлшегі санаған. Бұл басты тұрмыс қағидаты Ұлы даланы мекендеген халықтардың дүниетанымы мен құндылықтарын қалыптастырды. Өз жазуы мен мифологиясы бар Қазақстанның ежелгі тұрғындарының озық мәдениеті болды.[1] Олардың мұрасының жарқын көрінісі, көркем болмысы мен рухани байлығының айшықты белгісі – «аң стилі өнері». Жануарлар бейнесін тұрмыста пайдалану адам мен табиғаттың өзара байланысының символына баланып, көшпенділердің рухани бағдарын айқындап отырған. Егемен Қазақстанның символдарының бірі – жергілікті жануарлар әлемінде сирек кездесетін тұрпаты текті қар барысы екені кездейсоқ емес[2]. Бұл ретте, аң стилі бабаларымыздың айрықша жоғары өндірістік тәжірибесі болғанын көрсетеді. Аң аулаудың өзі жігітке өнер ретінде саналған. Яғни дәлдік пен байқампаздықты, мергендік пен қырағылықты қажет еткен үлкен тәжірибе. Кейін сал-серілеріміз аң аулаумен қатар құсбегілікті де мәдениетімізге алып келді. Қырағы құспен аң аулап, оны қолға үйретудің әдістерін жетілдірген.

Біздің дәуіріміздің I мыңжылдығының орта шенінде ұлы далада жаңа кезең басталды. Түркілер көшпелі және отырықшы мәдениетті қалыптастырып, өнер мен ғылымның, сауданың жолын ашты. Қазіргі уақытта байлықтың отаны болған Алтай өңірі ел экономикасына елеулі үлес қосып келеді. Қытайдан бастау алған Ұлы жібек жолы қазақ жерінен өтіп, сауда мен мәдениеттің жаңалануының жолы болды. Түрлі елдердің өмірлік тәжірибелерін үйренуге мүмкіндік тудырды, Мұны да қазіргі уақытпен байланыстыратын болсақ, сауда алаңында бұл жол сақталған. Халықтың қажеттілігін өтеумен қатар еліміздің экономикасының қарыштай түсуіне ықпал етеді.

Уақыт еншісіне қарай жаңаның ескіріп, ескінің жаңаруы да мүмкін. Бір кездері иісі мұрныңды жаратын Алатау баурайындағы алмалар сиреп бара жатқандай. Алманың «отаны» атанған әсем қаламызды әлем таныды. Өйткені әйгілі Сиверс алмасы мен шоқтай қызғалдағымыздың мекені болатын. Сандық деректерге сүйенетін болсақ, жер бетінде қызғалдақтың үш мыңнан аса түрі болса, біздің елде 35 түрі өсіріледі. Бұл өсімдікті сұлулықтың символы ретінде қарастырамыз. Осы тұста мен ойыма алма мен қызғалдақтың мекенін Қазақстанның басқа да өңірлеріне неге таратпасақ деген ой келеді.

Біздің санамыз тарих қойнауына көз жүгірте отырып уақытпен бірге жаңғырып отырады. Онымен бірге біздің көзқарасымыз, таным- түсінігіміз, амал-әрекетіміз де өзгеріп, ілгерлене түседі. Осы мақалада ұрпақ бойында патриоттық сезімдерін нық қалыптастыру үшін тарихқа үңілуді, оны мақтанышпен айтуды және жалғастыруды, дамытуды мақсат етеді. Көптеген халықтар өз елінің ерекше елшісі сынды ұлы бабаларының есімдерін мақтан тұтады. Біздің Ұлы дала Әл-Фараби мен Яссауи, Күлтегін мен Бейбарыс, Әз-Тәуке мен Абылай, Кенесары мен Абай және басқа да көптеген ұлы тұлғалар шоғырын дүниеге келген. Мектеп оқулықтарының өзінде осы атақты тұлғалар жайында мағлұматтар берілген. Мұның өзі қуантарлық жағдай. Ұрпақ ұлы есімдерді біледі, дәріптейді. Сондай – ақ, еліміздің көне тарихи қалаларының өзін әлемге неге танытпасақ? Археологтардың зерттеу жұмыстарымен қатар туристік нышандарға айналдырса, танымал бола түсер еді. Сондай-ақ, көне музыкалық аспаптардың да өзге халықтардікінен өзгешелігі бар. Оның үні қазақ халқының небір қиын заманы мен қуанышын дыбыстайды. Тіпті қазір шетелдіктердің өзі бұл аспаптарды үйренуді әдет қылған. Аспаптарды тану аздық етеді, оны үйрену, ұрпаққа мирас ету міндетін орындауымыз қажет. Осы жерде айта кеткім келеді мен мектеп қабырғасында оқып жүргенімде ерікті түрде орта буындағы сынып оқушыларынан ансамбль құрдым. Мектептің іс-шараларында күй ойнап, ұлттық аспабымыздың мәртебесін көтердік. Бұны мен перзенттік борышым деп есептедім. Қазіргі замандағы халықтардың тарихи таным-түйсігінде кино өнері ерекше орын алады. Біздің даңқты батырларымыз, ойшылдарымыз бен ел билеушілеріміз – тек Қазақстан ғана емес, сондай-ақ, бүкіл әлем бойынша еліктеуге лайықты тұлғалар. Мен де осы мамандықты игере жүріп кино және телевидение саласына өз үлесімді қосқым келеді. Әсіресе, деректі фильмдерді түрлендіру ойымда бар.

Қорыта келгенде бұл мақаланы оқып, онда айтылған, көтерген мәселелерді қолдамайтын азамат жоқ деп есептеймін. Себебі ұлтымыздың бүкіл болмысына терең бойлай отырып, оны жалғастырудың, жетілдірудің жолдарын қарастырған. Бабалар мұрасы- ұрпаққа өнеге демекші ұлтымызды жоғалтпайық. Мемлекетіміздің өркендеуіне әрбіріміз өз үлесімізді қосайық дегім келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ш. Нағымұлы, «Мәдениеттану» Астана 2005ж. 5-9 б.
2. Н. Ә. Назарбаев «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласы, 21 қараша 2018ж.

Қайратқызы Н.

Т.Қ.Жүргенов атындағы Қазақ ҰӨА
ҚР, Алматы қ.

Ғылыми жетекшісі философия ғ.к. , «Қазақстан тарихы және әлеуметтік ғылымдар»
кафедрасының доценті – Божбанбаев Б.М.

«ҚАЗАҚ ТІЛІ- БІЗДІҢ РУХАНИ НЕГІЗІМІЗ»

Abstract

This article is about the Kazakh language in general, about the problems of our native language and how respectfully one should treat the native language.

"Сүйемін туған тілді,анам тілін
Бесікте жатқанымда-ақ берген білім.
Шыр етіп жерге түскен минутімнен

Сіңірген құлағыма таныс үнін- деп жырлаған Сұлтанмахмұт,тіл қадірін өз кезінде дөп басып,дәл айтып кеткен. Ия ,сол тілді өз деңгейінде дамыта алып жатырмыз ба? Саралап көрейік,қазақ тілі-дүниежүзіндегі ең бай,беделді де бейнелі тілдердің бірі де бірегейі.Оны дамытатын да,байытатын да мына біздерміз. Тіл тазалығын сақтау,оның дамуына үлес қосу- Қазақстандағы әрбір жастың міндеті. Сондықтан да біз мемлекеттік тілді қадірлейтін,оның қоғамдық мәнін түсінетін тұлға ретінде қалыптасуға,тіл нормаларын сақтап, дұрыс қолдана білуге,өркениетке лайық сауатты болуға тиіспіз. Қараңғы қазақтың сауат ашып,қара танып, хат жаза алатын халық жетуін өз кезінде Алаш ардақтылары армандаған еді. Төл Тәуелсіздігіміздің арқасында сол армандарға қол жеткізіп,армандар орындауда. Бүгінде қазақ елі- көкірегі ояу,көзі ашық ел.Тіл қайнарының арқасында,заманауи үлгідегі білімдерімізбен әлем деңгейіне дейін танылып,қазақ елінің білімді,ынталы,парасатты ұрпақтары бар екенін танытуда деп түсінуіміз керек.

Тіл- адам ойының анасы.Әдетте,ойы айқын кісінің сөзі де анық,дәл болады.Құлағы түрулі,ойы сергек,білімге,мәдениетке,тілге,әдебиетке ықыласы ауған жастарға халқының руханият байлықтарын меңгеру қиынға түспейді. Қазіргі уақытта,еліміздің мақтанышына бөленген "көкірегі сезімді, тілі орамды «жастар» әбден кемелденген сөз шеберлері аз емес. Ел жанашырлары болған қазақ зиялыларының арманды ойлары биіктерді бағындыра алды ма? Сол кездегі алаш азаматтарының ойы тіл жойылмаса,өз елінде өз тілін өгейсітпей,шұбарламай дамыса екен деген тілек еді. Ал қазір тіліміз - Тәуелсіздігіміздің күретамыры болып отыр.

Қазақстан қуатты да табысты мемлекет болғандықтан мемлекеттік тілдің биік тұғырға көтерілуі маңызды болып отыр. Өйткені қазақ тілі қазақ халқының ұлттық рухани байлығын көтеріп, қоғамдағы ұлттық сананың орнын белгілейді. Тіл – адамдардың ісі мен әрекетінің барлық саласында, өндіріс пен экономикалық қатынастар саласында, қоғамдық өмір мен күнделікті тұрмыста, саясат пен мәдени салада бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік беретін негізгі құрал екені белгілі. Ана тілі арқылы ұлттық руханиятымызды, мәдени мұраларымызды, материалдық құндылықтарымызды келешек ұрпаққа жеткізу – қазіргі қоғамның басты міндеті. Демек, бірлігі бар елдің тіршілігі жалғасып, сөйлеген сөзі, мәдениеті, салт-дәстүрі, тілі арқылы ұрпақтан ұрпаққа жетіп отырады. Қазақ тілі – біздің рухани негізіміз болғандықтан халықтардың өзара түсіністігін, достығын қамтамасыз ететін факторлардың бірі болып табылады. [1]

Онда моральдік, адамгершілік және рухани құндылықтар көрінеді. Қандай ұлт, ел болмасын, оның тілі, жазуы дамымаса, ол халық ретінде де алға шыға алмайды. Елдің рухани байлығы мен бірлігін сақтаудың аса маңызды факторларының бірі – әлеуметтік лингвистикалық ғылыми зерттеулер, практикалық іс-шаралар жасау.[1]

Елбасы Қазақстан Халқына арнаған «Қазақстан– 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты биылғы Жолдауында мемлекеттік тілдің ел өміріндегі маңыздылығына ерекше тоқтала келіп: «Қазақ тілі – біздің рухани негізіміз. Біздің міндетіміз – оны барлық салада белсенді пайдалана отырып дамыту. Біз ұрпақтарымызға бабаларымыздың сандаған буынының тәжірибесінен өтіп, біздің де үйлесімді үлесімізбен толыға түсетін қазіргі тілді мұраға қалдыруға тиіспіз. Бұл – өзін қадірлейтін әрбір адам дербес шешуге тиіс міндет. Мемлекет өз тарапынан мемлекеттік тілдің

позициясын нығайту үшін көп жұмыс атқарып келеді. Қазақ тілін кеңінен қолдану жөніндегі кешенді шараларды жүзеге асыруды жалғастыру керек» деп атап өткен болатын. Бұл міндетті жүзеге асыруға Алматы облысы, Жамбыл аудандық «Халыққа қызмет көрсету орталығы» да өз үлесін қосып келеді деп нық сеніммен айта аламыз. Мекеме ісқағаздары бүгінгі таңда толықтай мемлекеттік тілге көшірілген. Халыққа қызмет көрсетудің түрлі бағыттары бойынша рәсімделетін құжаттар, талап-арыздар, өтініштер, анықтама қағаздары азаматтардың сұранысына орай мемлекеттік тілде жүргізіледі. Орталықта ісқағаздарды сауатты жүргізуде қазақ тілін жетік білетін мамандар жұмыс жасауда. Мемлекеттік тілдің қолданыс аясын кеңейту стратегиялық маңызы бар шаралардың бірі болғандықтан, бұл бағыттағы атқарылатын жұмыстардың барлығы дерлік жос-парлы түрде жүргізіледі. Бұл ретте орталық мемлекеттік қызмет көрсету стандарттарына сүйене отырып, сапа мен уақыт үнемділігін, қызметтердің қолжетімділігін қамтамасыз етіп, мемлекеттік тілдің қолданыс аясының кеңеюіне үлес қосуды алдағы уақытта да жалғастыра бермек. Осы тұрғыдан алғанда, Елбасының «Біз барша қазақстандықтарды біріктірудің басты факторларының бірі – еліміздің мемлекеттік тілін, барлық қазақтардың ана тілін одан әрі дамытуға күш-жігерімізді жұмсауымыз керек» деген сөзіне әрбір Қазақстан азаматы негізгі ұстаным ретінде қараса, мемлекеттік тіліміздің мәртебесі артып, тұғыры биіктейтіні сөзсіз.[2]

Расында, Қазақстанның ел болып қалыптасуына күмәнмен қараған елдер де кездесті. Алайда әлем назарын өзіне аударған Қазақстан жыл өткен сайын қарқындап дами бастады, ел экономикасы өсіп-өркендеп, халқымыздың әл-ауқаты артты, әлемдегі бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына ендік. Біз осынау жылдар ішінде төл тарихымызды түгендеп, мәдени мұрамыздың қатарын толықтырып, ғасырдан ғасырға жалғасып келе жатқан салт-дәстүрімізді қайта жаңғыртып, ұлт-тық құндылықтарға мемлекеттік деңгейде мән беріле бастады.[3]

Осы орайда, мемлекеттік тілдің бүгінгі жай-күйі, қолданылу аясы әлі де өз деңгейінде емес. Себебі министрліктердің қатысуымен өтетін жиын мен бұқаралық шараның көпшілігі орыс тілінде жүреді. Көрнекі ақпараттардағы мемлекеттік тілдің қолданылуы да заң талаптарына сай болмай отыр. Сонда қалай болғаны? 1997 жылы қабылданған «Қазақстан Республикасындағы Тіл туралы» заңның 4-бабында: «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі – қазақ тілі. Мемлекеттік тіл – мемлекеттің бүкіл аумағында қоғамдық қатынастың барлық саласында қолданылатын мемлекеттік басқару, заң шығару, сот ісін жүргізу және ісқағаздарын жүргізу тілі. Қазақстан халқын топтастырудың аса маңызды факторы мемлекеттік тілді меңгеру – Қазақстан Республикасының әр-бір азаматының парызы» деп тайға таңба басқандай атап көрсеткен. Осы заң талаптарын орындауға бізге не кедергі?

Ешкім келіп, «сен орысша сөйле» немесе «ісқағаздарды орыс тілін-де рәсімде» деп жатпаса да, тоқсан қазақ қатысқан жиынға бір орыс үшін орысша өткізеді. Әсіресе, министрлік өкілдері көп жағдайда Үкімет жиынында хабарламаны орысша жасайды. Бірде облыс орталығында біраз мекеме аттестациядан өтетін болып, жұмыс тобының құрамына мәслихат депутаты ретінде Жанкелді Ысқақты да қосыпты. Содан аттестацияда барлығы орысша өтті. Осы жағдай депутаттың жанына қатты батты. Сөйтіп, елордадан келген өкілге: «Біз неге аттестацияны қазақша өткізбейміз, өзімізді өзіміз сыйламағанымыз ба?» деп ескерту жасаған еді, аттестациядан өтушілер де бұл сөзімді қуаттап кетті. [3]

Мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеру үшін қабылданып жатқан мемлекеттік бағдарламалар бар және мемлекет тарапынан бөлініп жатқан қаражат та аз емес. Алайда ана тіліміздің халі әлі де мүшкіл, ол да өзімізден. Бұл дегеніміз – қоғамда ұлттық идеология, ұлттық тәрбие ақсап тұр. «Тілі жойылған ұлттың өзі де жойылады» дегендей мемлекеттік тіл мәселесіне ешқашан бейжай қарауға болмайды. Сол жағынан Қызылорда облысы республика бойынша бірінші болып мекемелерде ісқағаздарды мемлекеттік тілде жүргізуге көшті. Жүргізген мониторинг қорытындысы көрсеткендей, 2013 жылы мемлекеттік тілде шығысталған құжат айналымы 98,2 пайызды құраған. 2014 жылы бұл көрсеткіш – 99 пайызға, 2015 жылы 99,9 пайызға жетті.

Дегенмен өңіріміздің өзінде тіл төңірегінде шешілмей тұрған мәселелер әлі қаншама?! Кейбір мекемелердегі ісқағаздардың әлі де ресми тілде жүргізілуі, көше бойларына, сауда орындарына ілінген көрнекі ақпараттардың заң талаптарына сай болмауы – осының айғағы. Еліміздің солтүстік өңірлеріндегі жағдай мүлдем сын көтермейді. Петропавл, Павлодар секілді қала атаулары мен кешегі кеңестік дәуір-де берілген орысша көше атаулары қаншама жерде көтеріліп жүрсе де, өзгеріссіз қалып тұр.

Қазіргі қолданыстағы ресми құжаттар тілі бір жүйеге түспей тұрғаны да сондықтан. Олар қазақша жүргізілмеген соң, қазақ тілінің қолданылу аясы кеңейеді деп сену қиын. Мемлекет басшысы Қасым Жомарт Тоқаев латын әліпбиіне көшу мәселесі бойынша «Кез келген ұлттың әліпби таңдауы тек жазу үлгісін таңдау емес. Бүгінде Қазақстан халқы да замана көшінен қалмай, латын графикасына

негізделген әліпбиді таңдауға бел буып отыр. Көрші мемлекеттің көпшілігі латын графикасын таңдады. Әлемдегі ақпараттың 90 пайызы латын графикасында жарық көреді. Қазақ тілінің латын әліпбиіне көшуі – «Рухани жаңғырудың» ең шешуші кезеңінің бірі. Бұл – қоғамдық ой мен санаға түпкілікті өзгеріс жасайтын қадам. Елімізде қазақ тілінің латын графикасына негізделген әліпбиін пайдалана бастаған құрылымдар да бар. Латын әліпбиіне көшу кезең-кезеңімен жалғаса береді» деп атап өткен. Алайда күннен-күнге қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретіндегі рөлі күшейіп келеді. Тіпті ұлтаралық қатынас тіліне айналатын кезеңі келді деген сенімді Президентіміз білдірген еді. Бірақ мұндай дәрежеге жету үшін бәріміз даңғазасамай, жұмыла жұмыс жүргізуіміз керек. Тіл мәселесі жөнінде Президент Қ.Тоқаев «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты алғашқы Жолдауында көтерген болатын. Онда білім мәселесімен бірге, үштілділікке де қатысты пікірін білдірді. «Бірінші, қазақ тілі. Өз тілін жарытпай жатып, ағылшынға асыққан дұрыс емес» деді Президент.

Міне, мұның бәрі – тегіннен-тегін айтылған жоқ, уақыт оздырмай ана тіліміздің абыройын асқақтату үшін жасалуы тиіс маңызды қадамдар. Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде! Қазақ тілі – біздің рухани негізіміз! Сондықтан оны қоғамның барлық саласында белсенді пайдалана алатындай деңгейде дамытуымыз қажет. Мұны осылай істеуге міндеттіміз. Мемлекеттік тіл үстемдік етуі тиіс. Осының жолында баршамыз бірлесе атсалысуымыз керек. Сонда ғана ана тіліміз Ата заңымызда көрсетілген лайықты мәртебесіне ие бола алады. Олай болса, ұлттық құндылықтарды барынша қастерлеп, қанға сіңген қасиетті дәріптеп, «Мәңгілік ел» болу жолындағы ізгі мұраттарға жете берейік. [3]

Ойымды қорытындылай келе айтарым, негізінде ана тілін құрметтеу біздің парызымыз. «Адамға екі нәрсе тіректегі, бірі – тіл, бірі- ділің жүректен»- деп Ж.Баласағұн айтқандай, көсегесін көгерту алдымен өзін қазақтың деп санайтындай ғана емес, Қазақстан топырағында тұратын таза ниетті әрбір пенде, мемлекеттік тіл – қазақ тілін өзіне тірек етіп, ол тілді жүрегімен сүйгені қажет. Мемлекет Басшысы өз сөзінде «Қазақ тілі 2025 жылға қарай өмірдің барлық саласында үстемдік етіп, кез келген ортада күнделікті қатынас тіліне айналады», - деп болжам жасады. Лайым солай болғай! [4]

Пайдаланған әдебиеттер:

1. <https://tilalemi.kz/article/632>
2. <http://anatili.kazgazeta.kz/news/14934> - «Қазақстан– 2050» Стратегиясы, Елбасы сөзі
3. <https://aikyn.kz/7877/10185-qazaq-tili> - Жанкелді ЫСҚАҚ, Қызылорда облыстық мәслихатының депутаты, Президент Қ.Тоқаев «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты алғашқы Жолдауы
4. <https://yvision.kz/post/401110> - Ж.Баласағұн сөзі

Шарипхан Н.С.

*Т.Қ. Жүргенов ат. ҚазҰОА
ҚР, Алматы қ.*

*Ғылыми жетекшісі: «Қазақстан тарихы және әлеуметтік ғылымдар»
кафедрасының аға оқытушысы Л.Д.Удербаетова*

«ӨНЕР ЖӘНЕ КӨРКЕМ МӘДЕНИЕТ»

Аңдатпа

Мақаланы бастамас бұрын бұл ұғымдардың мән-мағынасын ашып көрейік. Мәдениет сөзі, былай қарап тұрсаң 8 әріп, аса күрделі ештеңесі жоқ. Ал үңіліп қарайтын болсақ, бұл-көпқырлы, өте күрделі, заман өтісімен мағынасын өзгерткен философиялық ұғым. Алғашқыда бұл ұғым «жоғары» деңгей деген мағынаға ие болған. Байқап қарасақ, қазіргі кезде де бұл ұғымды сол бұрынғы мағынасымен қолданып жатамыз (мәдениетті адам және т.с.с.). Уақыт өте, атап айтсақ XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап, бұл ұғым әлемдік деңгейде жаңа мағынаға ие бола бастады. Дәл қазір сол «жаңа мағынаға» ие болған «мәдениет» ұғымы туралы және оның өнермен байланысы туралы өз мақаламда сөз қозғайтын боламын.

Мәдениет, жаңа айтып өткендей, көпқырлы, күрделі философиялық ұғым. Философиялық ұғым деп отқаным-бұл ұғым әр адамның пайымдауында әртүрлі болуы мүмкін. Менің пайымдауымда (дүниетанымымда деп өзгертсе болады қайталанып кетті десеңіз) бұл ұғым орысша айтқанда «отличительная черта», яғни біздің басқалардан айырмашылығымыз деген мағынаға ие. Расында, адаммен адамның, халық пен халықтың, ұлт пен ұлттың арасындағы айырмашылық, ерекшелік деп айтсақ болады, дәл осы мәдениетте.

Қазақтың басқа ұлттан айырмашылығы, ерекшелігі оның тілінде, ділінде, салт-дәстүрлерінде, тарихында, өнерінде деп білеміз және «мәдениет» ұғымы осы факторлардың барлығын қамтиды, жалпақ тілмен айтқанда осылар мәдениетті құрайды. Жоғарыда айтылған факторларды «мәдениетті» құраушы факторлар деп алсақ, қазақ ұлтының мәдениетін өте бай деп сенімді түрде айта аламыз. Мәдениетті бай деп айтқанымыз-оны құрайтын факторлардың да бай болып тұрғанын көрсетеді.

Қазақ тілі-түп төркінін сақтаған, ең таза, ең бай, ең көркем тілдердің бірі. Сөзіме арқау етіп М.Әуезовтың «Абай жолын», ондағы қолданылған 17 мыңға жуық сөзін алсақ жетіп жатыр деп ойлаймын. Ол жетпесе қазақ тілінде жазылып, басқа тілдерге аударылған шығармалар, сансыз роман; роман-эпопея; повест; мысалдар, ауыз әдебиетіміз, шешендік сөздер, мақал-мәтел, жаңылтпаштар, тіл жолында тер төккен зиялы тіл майталмандары, барлығы-барлығы тіліміздің қаншалықты бай екенін тайға таңба басқандай анық етіп көрсетіп береді. Қазақ тілінің бай екендігін дәлелдеп болсақ, ендігі ең маңыздысы-ана тілімізде біздің ұлтымыздың жаны, рухы сақталған. Абайда бар, рух деген ол-ақыл, ақыл деген-білімдер.

Қазіргі таңдағы ең үлкен мәселелердің бірі-ана тіліміздің шұбарлануы, ұмытыла бастауы. Бұрын соңды айтылып, естілмеген «шала-қазақ» ұғымының өзі көп нәрсені білдіріп тұр. Әр қазақ қазақпен қазақша нақышына келтіріп тұрып сойлессе бұл мәселенің шеті де көрінбес еді. Сондықтан біз сол Абай айтқан білімдерден айырылып, ажырап, қалмауымыз керек, егер біз ол білімдерден ажырап, айырылсақ, біз өзіміздің ұлттық келбетімізден, ұлттық мәдениетімізден айырыламыз.

Ұлттық мәдениетімізді құрайтын тағы бір фактор-діліміз немесе менталитетіміз. Қазақ ұлтының менталитеті тым ерекше. Тек біздің ұлтқа сай салт-дәстүрлеріміздің бар екені менталитетіміздің жоғары деңгейде екендігін көрсетеді. Еуропа елдеріне баратын болсаң барлығы бір-біріне ұқсас, себебі өз менталитеттерін жоғалтып алған. Ал Қазақстанға келсең мүлде басқаша, адамдардың ойлау бағыты, дүниетанымы бөлек, қазақи менталитет әрқайсымыздың қанымызда бар, бұл-өте жақсы. Менің ойымша шақырған жерге кешігіп баратын әдетіміз де менталитетімізге сіңіп кеткен сияқты.

Тарихсыз мәдениет болмайды, қазақ ұлты да бай тарихтан құр алақан емес. Сонау 1465 жылы Керей мен Жәнібектен басталған тарихымыз бүгінгі күнге дейін жалғасуда. Хандық болып құрылуымыз, сыртқы жаулардан қорғануымыз, көршілес елдермен достығымыз, Қазақ-Жоңғар соғысы, ел билеген ұлы хандар, жеңіс-жеңілістер, аштық кезеңдері, орыстарға бодандық, Желтоқсан көтерілісі, Тәуелсіз Мемлекет, Тұңғыш Президент- барлығы да кешегі күн, бүгінгі тарихымыз. Тарих-рухани байлығымыз, рухани мәдениетіміз. Тарихымызды есімізден шығармау, тарихымызбен мақтану-рухани жаңғырумен пара-пар.

Ендеше, бізде Елбасымыз жайлы ерекше мақтанышпен айта аламыз. Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев бірнеше тілді меңгерген, әр дамыған мемлекеттің тілінде еркін сөйлеп және сол мемлекеттермен біздің мемлекетіміздің достығын нығайтып, білім және жаңаша технологиялармен қызмет етудің әр түрлі әдіс-тәсілдерімен тәжірибе алмасу, жас ұрпақтың болашағына үлкен жоспар құрып, олардың мәдениетті де терең білім алу бағдарын дамытуда. Сондай-ақ Елбасымыздың әкесі Кемелге арнап жазған авторлық кітабы да жарық көрді. Біздің мәдениетіміз бен өнерімізге қосқан үлесі зор екенін жеткізген. Әкесінің әрбір іс-әрекетін көз алдына елестетіп, ата-анасының берген ақ батасымен салмақтап таразылайды.

Мысалы, Елбасымыздың алғы сөзінде былай деп жазылған: «2013 жылы әкем Кемел Тоқаев 90 жасқа толар еді. Бұл, әсіресе Еуропаның бақуатты елдерінде тұратындар үшін егде жас. Азияда да солай. Мәселен, Жапония мен Қытайда бұл жасқа еш қиындықсыз-ақ жетіп жатады. Өнегелі өмірлік тағылымы мен зерделі білімін жастарға аманаттайтын қазыналы қарттарымыз арамызда аман-сау жүргеніне Аллаға мың да бір разымыз. Ұрпақ жалғастығының арқасында уақыт пен кезеңдер үндестігі байқалады. Мұның өзі қоғамымыздың қайшылықсыз дамып, еліміздегі тұрақтылық пен тыныштықтың сақталуына келер ұрпақтың білімді де өнерлі, тәрбиелі де мәдениетті болуына игі ықпалын тигізуі хақ.

Әкем: Қазақстан міндетті түрде шетелдерде дипломатиялық өкілдіктері болады және тәуелсіз жеке мемлекетке айналатынын айтатын. Ол қазақтың «Егемен болмай-ел болмас» деген мақалын жиі қайталаушы еді. Әрбір перзент ата-анасын кие тұтады. Ол үшін, әке-шешесі тұтынған әр зат қастерлі.

Маған да әкей жазған кітаптар соншалық бағалы әрі қымбат. Менің де халықаралық қатынастар тақырыбына арналған кітаптарым жарық көргенде қуанышты күйде болдым. Жазушылық-жаратқанның сыйы. Сол сыйдың қадір-қасиетін біліп, шеберлігін шыңдау үшін күні-түні талмай еңбек еткен адам ғана дегеніне жетеді.

Әйгілі ойлап табушы Томас Эдисонның дәл айтқанындай: «Данышпан дегеніміз-1 пайыз рухтану және 99 пайыз тер төгу. Кемел Тоқаев шын мәнінде зиялы адам еді. Үлкен жүректі, мінезі орнықты, адамгершілігі биік, жарқын, жомарт әрі қайырымды жан. Әкейдің «Тасқын», «Соңғы соққы», «Солдат соғысқа кетті», «Ұясынан безген құс» және т.б. кітаптары әлі талай ұрпақтың кәдесіне жарайтын шығар».

Қарты бар үйдің қазынасы бар дегендей, біздің келер ұрпақта қарттарымызды қадірлеп, ұлтымыздың әдебиетін, өнерін, мәдениетін өркендетіп жалғастырса нұр үстіне нұр болар еді. Елбасымызбен әке арасындағы сыйластық және қимастық не деген жарасымды. Қазақстанның әр шаңырағында осындай ата-анамен бала арасындағы жоғарғы дәрежедегі қарым-қатынас жалғасып, тек өркендей берсе екен деймін.

Өнер. Мәдениет. Өнер мен мәдениет. Бұл екеуі егіз ұғым іспеттес, себебі мәдениетті құрайтын барлық дерлік факторлар өнермен тығыз байланысты. «Әу демейтін қазақ жоқ», «Жігітке жеті өнер де аз, Жетпіс өнер де көп емес», «Сегіз қырлы, бір сырлы» сынды мақалдар қазақ халқының туыла біткен өнер майталманы екендігін аңғартады.

Қазіргі таңда жастар арасында өте танымал, сұранысқа ие «рэп-баттлдардың» арғы атасы-біздің қазақтың айтысы, төл өнеріміз, тапқырлық, сөз өнері сыналатын сайыс. Айта берсек насихаттауға тұрарлық төл өнерлеріміз өте көп. Өкінішке орай насихаттаушылар саны-саусақпен санарлық қана, атап айтсақ Димаш Құдайбергін (ұлтық әндерімізді, аспаптарымызды насихаттауда), Геннадий Головкин (қолөнерімізді насихаттауда (шапан, қазақтың ою-өрнегімен)). Ал білген адамға өнер-ел ішіндегі мәдениетті жаңғырту мен дүние жүзіне мәдениетімізді насихаттауға апарар даңғыл жол. Егер әркім өз отбасын, достарын, айналасындағыларын өнерге баулитын болса, әлемдік сахнада қазақ мәдениеті ойып тұрып орын алатын еді, себебі өнер-рухани мәдениеттің даму деңгейін көрсететін негізгі фактор, халық пен мәдени жаңғыруды жалғайтын алтын көпір.

Рухани мәдениетіміз-ғасырлар бойы сақталған халқымыздың тұнып тұрған байлығы және оны тағы да ғасырлар бойына сақтау-біздің міндет. Сақтау-аса қиын емес, бар жоғы тілімізді шұбарламасақ, тарихымызды ұмытпасақ, салт-дәстүрімізді ұстансақ, өнерімізді дәріптесек жетіп жатыр!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <http://kk.m.wikipedia.org/>
2. <http://kitap.kz/> «Анар Мұратқызының сұхбаты».
3. Қасым-Жомарт Тоқаев «Әке туралы ой-толғау» - Алматы: «Жібек жолы» баспа үйі, 2018.

Шыңғысбай Б.Т.

*Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ҰӨА
ҚР, Алматы қ.*

*Ғылыми жетекшісі философия ғ.к., «Қазақстан тарихы және Әлеуметтік ғылымдар» кафедрасының
доценті – Божбанбаев Б.М.*

«МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ РУХ»

Аннотация

Бұл мақалада тілдің - мемлекеттің тұғыры, халықтың рухани байлығы, өткені мен болашағының айқын көрінісі екені қарастырылады.

Ана тілі – қасиетті ұғым. Әр адам баласы дүниеге келіп, ана әлдиімен – ана тілімен сусындап өседі. Адамзатқа ортақ ең бірінші қастерлі ұғым – өз туған тілі. Туған тілімен туған елін, туған жерін, отанын таниды. Отан ұғымы осыдан қалыптасады. Ана тілі – ата-бабаларымыздың аманаты. Аманатқа

адал болу – әрбір қазақтың мәңгілік заңнамасы. Аманат жолында бабаларымыз ар мен намысын ту етіп, қаны мен жасын төккен. Аманат – ол Отан-Ана. Сонымен қатар, тіл – тәуелсіздіктің айғағы. Тіл мен егемендік егіз ұғым. Тілсіз – тәуелсіздік, егемендіксіз – тіл болмақ емес. Қазақ елі тәуелсіз мемлекет болып орнағалы ширек ғасырға таяу уақыт болды. Мемлекеттік тілі – қазақ тілі болып жарияланды. Бұл тұста Елбасымыз – Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Қазақтың болашағы – қазақ тілінде», – деп алдымызға айқын жол ашып берді. Енді, Тәуелсіз Қазақстанның болашағы – біз, яғни, қазақ жастары осы ұстанымды жүзеге асыруға бар күш-жігерді аямай, еңбек ету керек. Басты міндетіміз – қазақ тілінің мәртебесін асыру. Елбасының «Қазақ пен қазақ қазақша сөйлессін», – деген сөзін әр сәтте жадымыздан шығармауымыз қажет.[1] Тәуелсіздік алғалы мемлекеттік тілдің қолданылу аясын кеңейту мен тілге деген құрметті арттыру мақсатында көптеген мемлекеттік бағдарламалар мен іс – шаралар ұйымдастырылып келеді. Нәтижелері де аз емес. Алайда, жастар арасында, кейбір мекемелерде қазақ тілінің жайы ақсап тұр. Соны көріп жүрегің қан жылайды. Бір жағынан, әлі күнге дейін орыс тілінің ырқынан шыға алмай жүргендігімізден болар. Расында, қазақ халқының басында талай қиын нәубет, зұлматтың, қайғылы күндердің болғаны тарихтан белгілі. Еліміз жетпіс жылдай Кеңес Одағының қарамағында болды. Қазақ халқы өзінің тілін, ділін, тіпті салт-дәстүрін ұмытардай халге жетті. Дегенмен «сабақты ине сәтімен» деген, еліміз тәуелсіздікке қол жеткізді. «Ел боламын десең бесігіңді түзе» дейді дана халқымыз. Мәңгілік ел болу біздің және болашақ ұрпақтың қолында. Ұлттың болашағын жас ұрпаққа сеніп тапсыру үшін баланы ананың құрсағында, туғаннан кейін де отансүйгіштікке, адалдыққа, өз елінің патриоты болуға тәрбиелеу керек. Өйткені, сенің өміріңді, тіліңді, дініңді, салт-дәстүр, әдет-ғұрпыңды жалғастырушы ол бала. Ұлды да, қызды да отанын сүйуге тәрбиелейтін ата-ана. Біз көз алдымызда жүрген аға-әпкелерімізге, ата-апамызға, ата-анамызға қарап бой түзейміз. «Ұяда не көрсең ұшқанда соны ілерсің» дейді қазақ. Ия біз өсіп келе жатқан жас жеткіншектер өзімізден үлкендерден не көрсек соны жасаймыз. Сондықтан балаға тәрбие бермес бұрын адам өзін тәрбиелеу керек. Кейбір үлкен аға буын кісілер өз жерінде жүріп, өз тілінде сөйлей алмай тілдері күрмеліп жатқанын көргенде ішің ашиды. Халықтың алдында жүрген адамдарды кішкентай сәбиге дейін көреді, естиді. Ал сол кішкентай бала басқа тілде сөйлесе немесе қазақша сөйлеуге қиналса оған ұрысамыз. Неге ол бала орысша сөйлейді, өйткені халықты басқарып отырған ағаларымыз қазақша сөйлемегеннен кейін жас ұрапақтан не үміт, не қайыр? Ел болудың бірден бір себебі ұлттық тілді қастерлеу. Қоғамдық орындарда бір бірімен орысша сөйлесіп жатқандарды көріп кейде жаның ашиды. Қазақ жерінде жүріп, таза қазақша сөйлесек, қазақша ән тындасақ өзімізді басқалардан төмен сияқты сезінеміз. Өйткені қазақ тілі өз қадірінен айырылып бара жатыр. Барлық жерге қазақша сөйлейік, қазақ тілі ұлттық тіл деп қағаз жапсырғанның пайдасы не? Егер барлық құжат орысша, байланыс тілі - орыс тілі бол. Қазіргі кезде орысша, ағылшынша білмесең жұмыс табудың өзі қиындап кетті. Жарайды ағылшын тілі әлем бойынша керек тіл. Бірақ орыс тілі бізге, тәуелсіз Қазақстанға, не үшін керек екенін түсіне алмай-ақ қойдым. Біздің ата-аналарымыз орыс тілінде оқыды, орысша сөйлесті. Оларды түсінуге болады себебі кеңес дәуірі еді. Қазақша сөйлеуге мүмкіндіктері аса көп болған жоқ. Бірақ біз, тәуелсіз Қазақстанның ұрпақтары, неге өз тілімізде өзіміз еркін сөйлей алмаймыз? Осының барлығы қайтадан отбасындағы тәрбиеге алып келеді. Қазақ тілін қажетті ету керекпіз. Қажетті ету деген не? Ол қазақ тілін білмесең өмір сүре алмайсың, қарым-қатынас жасай алмайсың деген нәрсе. Бір-екі қазақты француздардың ортасына апарып тастасаң олар не істейді? Ешкіммен сөйлесе алмаса қалжырайды, тонады, қарны ашады, өзіне керек болғаннан кейін амалсыздан француз тілін үйренеді. Ары қарай өмір сүру үшін, тіл қажет болғаны үшін, аштан өлмес үшін. Қазақ тілін дәл солай қажетті етуіміз керек. Тілін сыйлап, қадірлеген ұлт ешқашан жойылмайды.

Екінші нәрсе – тәрбие. Балаға дұрыс тәрбие беру ата-ананың басты міндеті деп ойлаймын. Ертеңді қорықпай тапсыратын адал ұрпақ тәрбиелеу керек. Адал ұрпақ дегеніміз өз ұлтының адал перзенті, елінің болашағын ойлайтын саналы ұрпақ. Ұл бала отансүйгіш болса кез-келген қиындыққа мойымай, жеңіп шығады. Ал «қыз бала – жат жұрттық» дейміз де, қыз балаға аса міндет қоймаймыз. Неге қоймаймыз? Қою керек. Себебі ұрпақ жалғастырушы болашақ ана болғандықтан қыз баланың тәрбиесіне аса мән беруіміз керек. Ата-бабамыз «қызға қырық үйден тыйым» дейді. Бірақ қазіргі кезде сол тыйымдарды орындап жүргендерді көрмейміз. Ұлы сөзде ұят жоқ. Бірақ ақша үшін, атақ-даңқ үшін шешініп, шашын жайып, аузына келгенін айтатын қыздар қоғамымызда толып жүр. Қыздар ғана емес құлағына сырға тағып, шаш бояйтын жігіттер де көбейіп кетті. Ондай адам жігіт деген сөзге лайық емес деп ойлаймын. Қазақта бұрын соңды шашын бояған, сырға тағып, жабыстырып киім киген, аузына келгенін айтып ұрсысатын әйел мінезді жігіттер, көшеде төбелесіп, түнімен қыдыратын, жынысын ауыстыратын қыздар болған емес. Осындайлардың көбеюі тәрбиенің дұрыс берілмеуінен. Ондай

ұрпаққа елдің болашағын қалай тапсыруға болады?! Алдағы міндет, «Алаш туы астында күн сөнгенше сөнбейтін, енді алашты ешкімнің қорлығына бермейтін» ұрпақ тәрбиелеу керек.

Қанша жылдан бері атқарушы билігіміз тіл туралы саясатты жүзеге асырып келе жатса да, қазақ тілінің дамуы әлі де болса кешеуілдеп тұр. Ақын Мұхтар Шаханов былай деген еді:

«Қай кезде де туған тілің туған анаң секілді.

Бабалардың арманы бар мына қызыл гүлдерде,

Олар елін, тілін қорғап жанын қиған бұл жерде». [2]

Расымен де, ата – бабамыз елін, жерін, тілін, дінін жаудан өле – өлгенше қорғап өтті. Осыған бас ауыртатын ұлт жанашырларының саны қазіргі кезде некен саяқ. Себебі, көшеде бір қателіктер көріп жатсақ, үйреншікті нәрседей, бейқам жүре береміз.

Ана тілі – ананың ақ сүтімен әр қазақ баласының бойына сіңген тіл емес пе еді. Ана тіліміз арқылы ғана біз халқымызды, Отанымызды танып білеміз. Әр адамның азаматтық қасиеті – өз халқын, өзінің атамекенін қалай сүйюімен, өз ана тілін қалай білуімен өлшенбек. Әркімнің тілге деген құрметін өз анасына, өз ұлтына, өз Отанына деген құрметінен білуге болады. Өз ана тілін ұмытқан адам – өз халқының өткенінен де, болашағынан да қол үзеді. Осыны қазақ жастары түсінсе екен деймін. Алайда осыны ескермей орыс тілінде шүлдірлеп, қазақ тіліндегі әнді тыңдауды қор санап жүрген қазақ жастары қаншама. Кейбір мекемелерге барсаң орыс тілінде сауатты жазылған сөз қазақ тілінде мүлдем ұйқассыз аударылып, есіктерінде ілініп тұрады. Мұны көргендердің бірі езу тартып күліп, енді бірі оған мән бермейді де. Қорыта келе «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте», – дейді Қадыр ақын. Қазіргі қоғам басқа тілді үйренуге еш шек қоймайды. Дегенмен, қазақ тілін мемлекеттік тіл дәрежесіне көтеруге әр қазақтың үлесі болса екен деймін. Тіл тағдыры - ел тағдыры екенін ешуақытта ұмытпауымыз керек. Әрбір адам өз ана тілін білуге және мемлекеттік тілін меңгеруге міндетті. Мен ана тілімен мақтанамын және мемлекеттік тілін құрметтеймін!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. www.akorda.kz ҚР президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан халқына жолдауы» (Астана, 17 қаңтар 2014 жыл)
2. М.Шаханов «Өлеңдер жинағы» кітабы, - Алматы, «Рух пен Тіл» өлеңі, 2016 жыл – 215 бет. ISBN 9965-822-11-7

Акильбеков Д.С.

Университет Нархоз

г.Алматы, Қазақстан

Daniyar.akilbekov@narxoz.kz

ЗАЩИТА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Аннотация

Increasingly, the problems of intellectual property protection are becoming the subject of all possible legal proceedings, both on the territory of our independent state and in the global community as a whole. This situation for today's period of time does not cause much surprise to anyone, modern opportunities of information technologies and their progressive development are increasingly putting the stronghold of intellectual property of citizens in a state of vulnerability, expressed in the form of results of individual creative activity, as well as means of individualization of participants in civil turnover, goods, works or services. Based on this judgment, the need to exercise protection from the relevant authorities is a necessity, because only when the protection of the above legal relations is carried out, economic and other benefits from intellectual potential are reliably provided to the person who creates it. Based on all of the above, the main purpose of this study will be not only to study the world and regional experience in countering infringed intellectual property rights, but also to analyze the current situation through a set of established national norms regulating the above situation. The relevance of this scientific research lies in the fact that this illegal phenomenon has acquired a problem not only of a state, but also of a planetary nature. all this in one way or another has a certain relationship, as noted earlier

,with the development of information technologies , which carry certain negative consequences, which adversely affect the development and strengthening of the Institute of intellectual property .It should be emphasized that based on the results of the study ,the author's opinion will be provided with recommendations on the most appropriate measures to be taken, both by our state and the international community as a whole.

Интеллектуальная собственность понятие известное каждому не понаслышке, оно известно детям и взрослым , каждый вкладывает в данное понятие свой смысл, основанный на определенном опыте, прочитанном материале и иных знаниях. Целью же данного научного изыскания является ,как и отмечалось в «Аннотации» данной научной работы «Изучение мирового и регионального опыта в области противодействия нарушаемых прав собственника интеллектуальной собственности и в осуществлении анализа сложившейся ситуации через совокупность установленных национальных норм регулирующих вышеизложенную ситуацию». Следует отметить , что проблемы защиты интеллектуальной собственности, как и отмечалось ранее имеют массовый характер, также усугубляющим факторам в данной ситуации является развития и укрепления концепции развития информационных технологий. Исходя из предоставленного авторского суждения, основанного на изученном материале предопределяется актуальность данного научного изыскания. Первостепенной задачей данной исследования является выработка наиболее действенных приемов и мер позволяющих осуществлять должное противодействие данного рода противоправным деяниям , имеющим массовый характер. Объектом исследования будут являться сложившиеся на сегодняшнее время правовая ситуация по регулированию вышеизложенных правоотношений. Предметом же научного изыскания будет являться соответствующие нормы закона принятые, как международным интегрированным сообществом ,так и индивидуально взятым государством в целом .Следует также заострить внимание на том, что при написании научной работы были использованы такие методы теоретического исследования ,как абстрагирование, анализ и синтез, идеализация, индукция и дедукция.

Интеллектуальная собственность, данный термин все чаще появляется на обложках журналах, в информационном пространстве(интернет, телевидение), научных изысканиях большого количества научных сотрудников , во всех вышеизложенных ситуациях основным обсуждением является проблема осуществления протекции вышеупомянутых прав. Что же такое интеллектуальная собственность и с чем ее едят, следует обратиться к соответствующим нормам закона. Исходя из национальных норм права интеллектуальной собственностью признается исключительное право гражданина или юридического лица на результаты интеллектуальной творческой деятельности и приравненные к нему средства индивидуализации юридического лица, продукции физического или юридического лица, выполняемых ими работ или услуг (фирменное наименование, товарный знак, знак обслуживания и т.п.). (ст 125 ГК РК) Исходя из норм права, к объектам права интеллектуальной собственности относятся(ст 951 ГК РК) :

- 1) результаты интеллектуальной творческой деятельности;
- 2) средства индивидуализации участников гражданского оборота, товаров, работ или услуг.

Возникнут следующие вопросы, что относить к результатам интеллектуальной творческой деятельности, а что к средствам индивидуализации участников гражданского оборота, товаров, работ или услуг. Данный ряд вопрос, также разрешается строго регламентированными нормами законодательства. В нашей ситуации это нормы Гражданского законодательства РК, в которых законодательно закреплено ,что к результатам интеллектуальной творческой деятельности относятся:

- 1) произведения науки, литературы и искусства;
- 2) исполнения, постановки, фонограммы и передачи организаций эфирного и кабельного вещания;
- 3) изобретения, полезные модели, промышленные образцы;
- 4) селекционные достижения;
- 5) топологии интегральных микросхем;
- б) нераскрытая информация, в том числе секреты производства (ноу-хау);

а также другие результаты интеллектуальной творческой деятельности в случаях, предусмотренных законодательными актами нашего государства.

К средствам индивидуализации участников гражданского оборота, товаров, работ или услуг в соответствии с нормативно правовым актом относятся:

- 1) фирменные наименования;
- 2) товарные знаки (знаки обслуживания);
- 3) наименования мест происхождения (указания происхождения) товаров;

Законодатель в данной ситуации также отмечает другие средства индивидуализации участников гражданского оборота, товаров и услуг, которые предусмотрены иными нормативно правовыми актами, не противоречащими основным началам Гражданского законодательства нашей Республики.

Исходя из вышесказанного, национальные нормы законодательства устанавливающие вышеупомянутое базируются на различного рода ратифицированных международных договорах, подписанных нашим государством в различные временной промежуток. К таким нормативно правовым актам следует отнести:

Парижскую конвенцию по охране промышленной собственности принятую 20.03.1883года (02.10.1979 года)

Бернскую конвенцию об охране литературных и художественных произведений принятую 09.09.1886 года;

Всемирную (Женевскую) конвенцию об авторском праве принятую от 06.09.1952 года;

Стокгольмскую конвенцию, учреждающую Всемирную Организацию интеллектуальной собственности (ВОИС) принятую 14.07.1967 года (с изменениями от 02.10.1979 года):

Мадридское соглашения о международной регистрации знаков принятое 14.04.1891 года;

Женевскую конвенцию об охране интересов производителей фонограмм от незаконного воспроизводства их фонограмм принятую 29.10.1971 года;

Ниццкое соглашение о международной классификации товаров и услуг для регистрации принятое 15.06.1957 года;

Женевский договор о законах по товарным знакам принятый 27.09.1994 года

Исходя из этого вышепредоставленного объемного списка нормативно правовых актов он не является окончательным, а лишь представляет наиболее важную основы для построения и защиты интеллектуальной собственности на территории нашего независимого государства. Отталкиваясь от норм Конституции РК (п. 3 ст. 4) указанные и другие ратифицированные Казахстаном международные договора в сфере интеллектуальной собственности будут являться, составной частью для построения правовой системы нашего независимого государства. Так законодательным органом нашей Республики постепенно были приняты соответствующие нормативно правовые основы (акты), которые до сих пор верно стоят на защите интеллектуальных прав и свобод личности.

К ним следует отнести:

- Закон об авторском праве;
- Патентный закон;
- Закон о товарных знаках;
- Закон о селекционных достижениях;
- Закон о топологиях;
- Закон об информатизации

Из выше предоставленного списка можно сказать следующее, что законодатель для более лучшей регламентации соответствующих правоотношений в области интеллектуальной собственности осуществил их персональное закрепление в отдельных законодательных актах, помимо этого были внесены изменения и дополнения в основополагающие нормативно правовые акты такие, как: Конституция РК, Гражданский кодекс РК. Все этой является некой исторической вехой развития, которая продолжается по настоящий промежуток времени. Также по этому поводу было принято немало приказов Комитетом ИС (Интеллектуальной собственности), которые также играли и играют роль протекционного характера в реализации мер защиты интеллектуальной собственности.

Возвращаясь к теме своего научного исследования хотелось бы отметить, что опыт нашего государства в области противодействия нарушаемых прав интеллектуальной собственности в первую очередь заключается в выработке наиболее качественного правового инструмента для реализации защиты прав граждан в области интеллектуальной собственности. Помимо этого следует отметить, что реализуются различного рода транснациональные мероприятия и встречи имеющие в большинстве случаев международное значения, обладающие направленностью на осуществление протекции в области интеллектуальной собственности. Одним из примеров которых, можно привести создание консультативного комитета по интеллектуальной собственности, в рамках Евразийского экономического сотрудничества, которое послужило стартом для создания структурного объединения интеллектуальной собственности в составе Министерства юстиции РК. Рассматривая международный опыт направленный на осуществление противодействия вышеупомянутому деянию, также несет создание единой нормативной правовой основы, которая способствовала бы удовлетворению интересов интегрированного сообщества. Помимо этого следует заострить особое внимание на том, что в рамках реализации международной политики, проводятся различного рода форумы, имеющие направленность на реализацию защиты прав интеллектуальной собственности. К примеру можно привести реализацию стратегически важных задач Всемирной организацией интеллектуальной собственности направленные на:

1. содействие использованию интеллектуальной собственности в интересах развития;
2. координацию и развитие глобальной инфраструктуры интеллектуальной собственности

В рамках воплощения поставленных задач интеграционным сообществом производятся различного рода семинары и встречи, способствующие принятию наиболее правильного решения в области противодействия посягательству на интеллектуальную собственность.

Исходя из всего вышесказанного хотелось бы акцентировать внимание на том, что совокупность принимаемых мер нашим государством и в целом международным сообществом поражает, но в правоприменительной практики складывается ситуация, что к сожалению, не все возможности, заложенные в нормах права, реализуются на практике. Если рассматривать сложившуюся ситуацию через призму национального законодательства, то можно отметить, что в целом нормы таких отраслей права как, гражданское, уголовное, административное на сегодняшний промежуток времени не совсем соответствуют всем необходимым критериям для осуществления борьбы с таким глобальным противоправным явлением, как нарушение прав интеллектуальной собственности. Национальному законодательству, как в принципе и международному необходимо акцентировать свое внимание на складывающейся, как международной, так и локальной ситуации и иметь гибкую политику в области его реформирования под сложившуюся ситуацию. Несомненно в этой жизни нет ничего постоянного, нашему государству и интегрированному сообществу нужно меняться, вводить соответствующие изменения и дополнения, чтобы обеспечивать стабильность и равенство прав во всех правоотношениях затрагивающих правовые отношения в области интеллектуальной собственности. Помимо этого значительной проблемой является отсутствие необходимой материально обеспечительной базы, банальных информационных ресурсов, а также, что немаловажно единство идеи направленной на осуществление борьбы с вышеупомянутым противоправным деянием.

Исходя из всего предоставленного материала хотелось бы сделать следующее обобщение. Политика предпринимаемая международным сообществом выражаемая в подписании соответствующих норм, проведении всевозможных рабочих сессий не должна иметь строго формального значения выражаемого только в формулярах соответствующего документа, она должна обретать соответствующую материальную форму в виде соответствующих предпринимаемых мер. Мое авторское суждение таково, что только акцентирование внимание на происходящей ситуации и реализация принятия государством и международным сообществом по данной ситуации гибкого законодательства обеспечивающего реализацию соответствующих практических мер, позволит с должным образом обеспечить решение сложившейся планетарной проблемы в области прав интеллектуальной собственности.

Литература

1. Гетьман Павлова «Международное частное право» / Электронная библиотека «be5.biz/pravo»
Режим доступа: <http://be5.biz/pravo/m007/9>.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан// Официальный сайт :
https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252

3.Гражданский кодекс Республики Казахстан .Официальный сайт : https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061

4.Всемирная организация интеллектуальной собственности» / Электронная библиотека «Википедия» Режим доступа:

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B9_%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8

5. Интеллектуальная собственность/ Электронная библиотека: «Википедия» Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C

Еспенов А.Т.

ЖББ №32 орта мектебі

Ғылыми жетекшісі: Т.К. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА аға оқытушысы, тарих магистрі Тауенов К.Е.

«ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК –ЭКОНОМИКАДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР БАСТАУЫ»

Аңдатпа

Мақалада зияткерлік меншіктің адамзат дамуында алатын орны баяндалған. Сонымен қатар шығармашылық пен инновациялардың елдегі озық идеялар қоры екендігіне ғылыми тұрғыда дәлелдемелер келтіріліп, олардың эволюциялық дамудың алтын кілті екендігі негізделген.

Зияткерлік меншік - бұл қазіргі уақытта жиі қолданылатын термин болғанымен, бірақ әлі күнге дейін мағынасы толық ашылмаған. Көптеген адамдар үшін бұл күнделікті өмірде маңыздылығын жоғалтып, түсініксіз құқықтық тұжырымдама болып қала бермек.

Негізгі идея - зияткерлік меншік экономикалық өсу мен материалдық құндылықтарды құрудың қуатты құралы болып табылатындығында, ол барлық елдерде, әсіресе дамушы әлем елдерінде әлі де оңтайлы пайдаланылмайды.

Зияткерлік меншік жүйесінің отаны Қайта өрлеу дәуірінің бесігі болған Солтүстік Италия саналады. Бұл тұжырымдама жаңа емес. Венеция Республикасында 1474 жылы қабылданған Заң өнертабыстарды патент арқылы қорғаудың алғашқы жүйесін қалады. Заң бірінші рет жеке тұлғаға ерекше құқық берді. Сол ғасырда, шамамен 1450 жылы Иоганн Гутенбергтің алынбалы шрифт пен баспа машинасының өнертабысы әлемдегі алғашқы авторлық құқық жүйесінің пайда болуына ықпал етті [1;3].

XIX ғасырдың аяғында өндірістің инновациялық әдістері қалалардың тез өсуі, теміржол желісінің дамуы, инвестициялардың өсуі және халықаралық сауда сияқты құбылыстармен бірге кең ауқымды индустрияландыруға әкелді.

Индустрияландыру дәуірінің жаңа идеалдары, күшті орталықтандырылған үкіметтердің пайда болуы және айқын ұлтшылдық көптеген елдерді зияткерлік меншік саласындағы алғашқы заманауи заңдарды қабылдануына итермеледі.

Сонымен бірге, 1883 жылы Өнеркәсіптік меншікті қорғау жөніндегі Париж конвенциясы және 1886 жылы әдеби және көркем шығармаларды қорғау жөніндегі Берн конвенциясы сияқты екі негізгі шарттың пайда болуымен - Халықаралық зияткерлік меншік жүйесі құрылды.

Зияткерлік меншік даму тарихын зерттеу барысында, өнертабыстар мен шығармашылық туындыларға меншік құқығының пайда болуы өнертабыстық және шығармашылық қызмет үшін қосымша ынталандыру болып табылатындығына көз жеткіздік. Бұл өз кезегінде экономикалық дамуды жандандырды. Ел алдында туындаған қиыншылықтар мен білім →қиял →инновация →зияткерлік меншік арасындағы тұрақты байланыс жақсартылған өнімдер мен жаңа технологиялар түріндегі шешімдерге әкеліп, экономикалық дамуға күшті ынталандыру қызметін атқарды.

Іс жүзінде, зияткерлік меншік басқаларға оларды пайдалануға тосқауыл қою үшін емес, өнімдер мен технологияларға лицензия беру үшін жиі қолданылды. Бұл лицензиялар зияткерлік меншік иесіне сыйақы түріндегі кірісті қамтамасыз етеді және өзге жағдайда оларға қол жеткізе алмайтын өнім мен технологияны лицензиаттар арасында бөледі. Осындай мәмілелер шеңберінде лицензиаттар одан кейін лицензия бойынша басқа тұлғаларға берілуі мүмкін жетілдірулер енгізу немесе қайталама өнімдер дайындау, сондай-ақ зияткерлік меншіктің өз активтерін құру құқығын да ала алады.

Бұл өнертабыстар мен іскери операциялардың өте өнімді циклын жасайды.

Зияткерлік меншік екі санатқа бөлінеді: Өнеркәсіптік меншік және авторлық құқық пен сабақтас құқықтар

Өнеркәсіптік меншік-зияткерлік меншіктің бір түрі. Өнеркәсіптік меншікті қорғау объектілері: өнертабыстарға, пайдалы модельдерге, өнеркәсіптік үлгілерге, тауар белгілері мен қызмет көрсету белгілеріне патенттер, тауарлар шығарылған жердің атаулары, фирмалық атаулар, коммерциялық белгілер, жосықсыз бәсекелестіктің жолын кесу, интегралдық схемалар топологиясы, селекциялық жетістік болып табылады. 1970 жылдардан бастап «Өнеркәсіптік меншік» ұғымы «ноу-хауды» (өндіріс құпиялары, өндірістік тәжірибе) қамтиды.

Өнеркәсіптік меншік ұғымы 1883 жылы қабылданған Өнеркәсіптік меншікті қорғау жөніндегі Париж конвенциясында енгізілді.

Өнертабыстарды құқықтық қорғауды қамтамасыз ететін барлық елдер және олардың 140-тан астамы патенттер арқылы жасалады.

Патенттер тарихында үш маңызды кезең болды.

1. Артықшылықтар (XV—XVIII ғ.): егемендік монополияны өз қалауы бойынша қамтамасыз етеді; пайдалылық тұжырымдамасы және кейде фаворитизм тұжырымдамасы маңызды рөл атқарады.

2. Ұлттық патенттер (1790-1883): кез-келген сайлаушы патент алуға өтініш беруге құқылы, оның берілуі тек объективті жағдайларға байланысты; шетелде жергілікті өнертабыстарды қорғау іс жүзінде қолданылмайды.

3. Интернационализация (1883 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін): Халықаралық саудамен бірге өнертабыстарды қорғау шыққан елден тыс жерлерде дамуда; бұл дамуға дүниежүзілік және аймақтық конвенциялар ықпал етеді [2;22].

Зияткерлік меншік құқығы, басқа меншік құқығы сияқты, патент, тауар белгісінің авторына немесе иесіне өз шығармасынан немесе шығармашылық салымынан пайда көруге мүмкіндік береді. Бұл құқықтар адам құқықтарының Дүниежүзілік декларациясының 27-бабында баяндалған, ол кез-келген ғылыми туындыға авторлықтан туындайтын моральдық және экономикалық мүдделерді қорғаудың артықшылықтарын пайдалану құқығын бекітеді.

27 бап

1. Әрбір адам қоғамның мәдени өміріне еркін қатысуға, өнерден ләззат алуға, ғылыми прогреске қатысуға және оның игіліктерін пайдалануға құқылы.

2. Әр адам өзінің авторы болып табылатын ғылыми, әдеби немесе көркем еңбектерінің нәтижесі болып табылатын моральдық және материалдық мүдделерін қорғауға құқылы [3].

Зияткерлік меншік құқығы адамды шығармашылық пен қызығушылық үшін марапаттайды, бұл өз кезегінде адамзат дамуының барлық бағытын нәрлендіреді. Мысалы:

- халықаралық тауар белгілерін сенімді қорғаусыз және тұтынушылардың құқықтарын контрафактілік тауарлар мен қарақшылықтан қорғаусыз тұтынушылар өнімді сенімділікпен сатып ала немесе қызметтер ала алмас еді;

- патенттік жүйе ұсынатын артықшылықтарсыз, зерттеушілер мен өнертапқыштар бүкіл әлемдегі тұтынушылар үшін жақсартылған және тиімді өнімдер шығаруға ынталандырудан аулақ болады.

Зияткерлік меншіктің маңызды бөлімдерінің бірі Өнеркәсіптік меншік болып табылады. Өнеркәсіптік меншік деп:

- өнертабыстар (патенттер);
- пайдалы модельдер;
- өнеркәсіптік үлгілер;
- селекциялық үлгілер;
- интегралдық микросхемалар топологиясы;
- тауар белгілері;

- қызмет көрсету белгілері;
- фирмалық атаулар және тауардың шығу тегі немесе шығарылған жерінің атауы;
- жосықсыз бәсекелестіктің жолын кесу;
- өнеркәсіптік үлгілер.

«Өнеркәсіптік меншік» термині кейде өнеркәсіптік мақсаттарда (жабдық, шикізат, ғимараттар, құрылыстар) қолданылатын материалдық нәрсе ретінде қате қабылданады. Шындығында, Өнеркәсіптік меншік-бұл адамның зияткерлік қызметінің нәтижесі. Өнертабыстардан, жаңа технологиялардан, өнеркәсіптік үлгілерден басқа, «өнеркәсіптік меншік» ұғымы адамның іскерлік белсенділігінің әртүрлі белгілерін де қамтиды.

Қазақстандағы авторлық құқық 1996 жылғы 10 маусымдағы «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» ҚР Заңымен реттеледі. Заң әдеби және көркем шығармаларды қорғау туралы Берн конвенциясының талаптарына толық сәйкес келеді.

Авторлық құқық жарияланған (жарияланған, жарыққа шығарылған, жарияланған, көпшілік алдында орындалған, көпшілік алдында көрсетілген), сондай-ақ қандай да бір объективті нысанда бар жарияланбаған туындыларға да қолданылады [4].

Республикадағы авторлық құқықты қорғау мәселелерімен Қазақстандық авторлық қоғам, қазақстандық авторлар мен орындаушылар қауымдастығы және т. б. айналысады

Аталған қауымдастық қызметінің негізгі мақсаты Қазақстан аумағында туындылары орындалатын немесе орындалатын қазақстандық және шетелдік авторлар мен орындаушылардың ұжымдық негізде мүліктік авторлық құқықтарын басқару болып табылады.

2015 жылғы 1 қаңтарда Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық Кодексі күшіне енді. Онда («Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі» 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ) авторлық және (немесе) сабақтас құқықтарды бұзу қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқтырады, бұл ретте әкімшілік жауапкершілік жойылады деп жазылған.

«Жаңа Қылмыстық кодекс зияткерлік меншік саласында жасалған қоғамға қауіпті іс-әрекеттер үшін жауапкершілікті қатаңдатты. Жаңа кодекстің 198-бабының 4-бөлігі «авторлық немесе сабақтас құқықтарды бұзу» қолданыстағы Қылмыстық кодексте бес жылдың орнына алты жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруды көздейді».

ҚР жаңа ҚК-нің 199-бабы «өнертабыстарға, пайдалы модельдерге, өнеркәсіптік үлгілерге, селекциялық жетістіктерге немесе интегралдық микросхемалар топологияларына құқықтарды бұзу» бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның ең ұзақ мерзімін 7 жылға дейін көздейді, ал қолданыстағы ҚК бес жылға дейін бас бостандығынан айыруды көздейді.

Қазіргі уақытта ішкі нарықтарда кездесетін өткір проблемалардың бірі контрафактілік өнімдер болды. Контрафактілік өнім шаруашылық қызметтің барлық секторын қамтыды.

Мен контрафактілік дегеніміз – патентті жасау, сату немесе заңсыз пайдалану, авторлық құқықты бұзу, біреудің тауар белгісін қолдан жасау деген түсінік бергім келеді. Контрафактілік өнімге, мысалы, жекелеген фирмалардың өз тауарларында бізге белгілі басқа фирмалардың тауарында жосықсыз бәсеке және сатып алушыны адастыру мақсатында орналастырылған белгілерді пайдалануы жатады. Заңнамалық деңгейде өнімнің контрафактілік екенін көрсететін белгілер анықталды. ҚР «Тауар таңбалары, қызмет көрсету таңбалары және тауар шығарылған жердің атауы туралы» Заңына сәйкес Контрафактілік тауарларға тауар таңбасы заңсыз пайдаланылатын немесе басқа фирмалардың тауар таңбаларымен араласу дәрежесіне дейін ұқсас тауарлар, заттаңбалар, осы тауарлардың орамалары жатады. Осылайша, құқық иесінен басқа ешкімнің оның тауар белгісін рұқсатсыз (лицензиялық шартсыз немесе тауар белгісіне беру шартынсыз) пайдалануға құқығы жоқ екенін атап өткім келеді. Мұндай шартты сақтамау зияткерлік меншік құқығын, яғни Тауар белгісіне құқықты бұзуды білдіреді. Тиісінше, оларға басқа біреудің сауда белгісі бар тауарлар, орамалар немесе жапсырмалар жатады.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, тек орналастыру ғана емес, сонымен бірге сақтау, әкелу, қызмет көрсету, Интернетті пайдалану да тауар белгісіне құқықты бұзу болып табылады.

Көбінесе контрафактілік өнімдер түпнұсқа өнімдермен бірге заңды түрде жұмыс істейтін зауыттарда шығарылады. Кейде кәсіпорындар лицензиялық шарттардың немесе беру шарттарының қолданылу мерзімі аяқталғаннан кейін түпнұсқа бастапқы материалдарды немесе компоненттерді алмастырғыштарды қолдана отырып өнімдер шығаруды жалғастырады.

Қорытындылай келе, зияткерлік меншік рөлі жоғары елдердің экономикалық өсуінің нәтижелері, егер біз әлемді және өзімізді өзгерткіміз келсе, біз үшін ынталандыру болуы керек деп айтқым келеді. Өйткені, IP тек оның маңыздылығы мен артықшылықтарын түсінетін және қабылдайтын мәдениет жағдайында ғана өркендей алады, онда ол қатаң сақталған заңдармен қорғалады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Камиль Идрис *«ИС мощный инструмент экономического роста»*, Женева, 2003г.
2. Минков А. М. *Международная охрана интеллектуальной собственности* — СПб: Питер, 2001. — 720 с.: ил. — (Серия «Закон и практика»).
3. *Всеобщая декларация прав человека*, Генеральная Ассамблея ООН, 10 декабря 1948 г.
4. *Закон РК «об авторском праве и смежных правах» от 10 июня 1996 года.*

А. Ғалымбек

*Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ҰӨА
ҚР, Алматы қ.*

*Ғылыми жетекшісі философия ғ.к., «Қазақстан тарихы және Әлеуметтік ғылымдар»
кафедрасының доценті – Божбанбаев Б.М.*

ҚАЗАҚСТАННЫҢ САКРАЛЬДЫ ГЕОГРАФИЯСЫ

2017 жылдың сәуірінде мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа көзқарас: қоғамдық сананы жаңғырту» атты бағдарламалық мақаласы жарық көрді, оның шеңберінде қасиетті жерлердің мәдени-географиялық белдеуі жасалады. Негізгі міндеттерінің бірі - «Қазақстанның рухани ғибадатханалары» жобасын немесе ғалымдар айтқандай «Қазақстанның қасиетті географиясын», яғни сакральды географияны құру.

2017 жылдың екінші жартысынан бастап Ә. Х. Марғұлан атындағы Археология институтының мамандары, археологтар, тарихшылар мен этнографтарды тарта отырып, мұра жобасын әзірлеумен айналысты. Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің «Сакральды Қазақстан» орталығы Қазақстанның 100 ұлттық қасиетті нысандарының тізімін анықтады. Бұл қазақ халқының жадында мәңгілік құндылығы бар және ұлттық бірлік пен жаңғырудың символы ретінде қызмет ететін табиғи және мәдени мұралардың қастерлі ескерткіштері, «қасиетті» таулар, үңгірлер, өзендер, трактаттар, ежелгі қоныстар, ерекше табиғат құбылыстары орындары, ата-баба қорықшалары, обалар мен қорымдар, діни ғибадат объектілері, ұмытылмас шайқастар мен ерліктер орындары, өмір сүру орындары сияқты табиғи ландшафт объектілері, ғибадат халқымыздың рухани дәстүрінің негіздерінің бірі болып табылатын ұлы адамдар, әулиелер, кесенелер, ғибадатханалар және басқа да табиғи мәдени-тарихи мұралардың ескерткіштері.

Қазақстанның қасиетті нысандары ежелгі тарихқа ие. Бұл діни архитектуралық құрылымдар, қалалар, елді мекендер, қорғандар, некрополиялар, қорықшалар, тасқа салынған суреттер және тарихи пейзаждар. Мәдениет архитектуралық ескерткіштері танымал, әдетте, олар бүгінгі күнге дейін жақсы сақталған және ерекше құрметке ие.

Тарихи-мәдени мұраның негізгі көлемі археологиялық ескерткіштерден тұрады, олар Қазақстан аумағында шашыраңқы. Ежелгі тас дәуірінен бастап кейінгі орта ғасырларға дейін үлкен хронологиялық кезеңді қамтиды. Олар уақыттан қорғансыз және байыпты ғылыми зерттеулерді, консервациялау және қалпына келтіру жұмыстарын, жұмысқа мұқият қарауды қажет етеді. Рухани мұраның тағы бір түрі - ежелгі дәуірден келе жатқан табиғи нысандар. Олардың кейбіреулері қасиетті деп жарияланып, қажылық туризмінің объектісіне айналды, бірақ зерттеуді және ғылыми сараптамананы қажет етеді. Тарихи-археологиялық ғылымға енген белгілі қасиетті нысандармен қатар жаңалары - діни ескерткіштер мен қасиетті орындар пайда болады.

Тарихи, ғылыми және көркемдік маңызы бар сәулет ескерткіштері де зиярат ету объектілеріне айналады. Иммуниет құқығымен олар араласуға жатпайды және олардың көпшілігі діни ғимараттар.

Тәуелсіздік жылдарында аңызға айналған ата-бабалардың ұмыт болған есімдерін қайтару мүмкін болған кезде қоғамдық сана өзгерді. Діни туризм кеңейіп, өз орбитасына барған сайын аймақтарды тарта алады. Содан кейін діни туризм мен ұлы бабаларға табынушылықпен байланысты халықтық қажылықтың арасын бөлу қажеттілігі туындады.

Қазақстанның қасиетті нысандарын анықтау жөніндегі өзекті мәселеге байланысты ғалымдар бүкіл ел бойынша қасиетті жерлерді жүйелеу бойынша жұмыс жүргізуде. Мұндай тарату тарихи-мәдени мұра саласындағы шарлатанизмнің таралуына және осы негізде діни экстремизмнің көрінуіне жол бермейді. Қандай да бір критерийлер негізінде қасиетті нысандарды жүйелеу табиғи және басқа да қасиетті жерлерді тарихи-мәдени сараптау механизмін жасауға мүмкіндік береді.

Қасиетті нысандардың тізілімі үш ұйымның: Ә. Х. Марғұлан атындағы археология институты, Ш. Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты және Мемлекет тарихы институтының ғылыми топтарының алқалық іріктеуі негізінде жасалды. Қазақстандағы қасиетті жерлердің тізіміне 574 нысан кіреді. Ғалымдар архивтік-библиографиялық сипаттағы материалдарға, далалық зерттеулерге сүйене отырып, ежелгі дәуірден қазіргі уақытқа дейінгі объектілердің сипаттамалары бар тізім құрды.

Үлкен-Жезді, Қараүңгір, Белқарай - тас дәуірі археологиясының ерекше ескерткіштері. Ботай, Қожай, Құмкешу - жылқыны қолға үйреткен ескерткіштер, дала өркениетінің белгілерінің бірі. Атасу, Мыржық, Талдысай - ежелгі әлемнің ірі металлургиялық орталықтарының бірі - Жезқазған-Ұлытау аймағындағы Орталық Қазақстан аумағындағы ерекше ескерткіштер. Мұнда ерте көшпенділер дәуірінің жерлеу, ескерткіш-ғұрыптық объектілері бар: Талды-2, Шілікті, Есік, Берел, Тақсай және басқалар. Отырар, Сидак, Жуантөбе, Испиджаб, Сауран - ортағасырлық маңызды қалалар - сәулет өнері мен құрылыс шеберлігінің көрнекті үлгілері бар сауда және қолөнер орталықтары.

Тарихи тұрғыдан Қазақстан территориясын шартты түрде бірнеше тарихи-мәдени аймақтарға бөлуге болады. Олар археологиялық және тарихи ескерткіштердің мазмұнына әсер еткен экологиялық-табиғи және әлеуметтік-мәдени факторлардың сәйкестігінің ішкі тығыздығымен, ортақ дамуымен, ерекшеліктерімен ерекшеленеді.

Киелі орындар халықтың ұзақ және оқиғалы өмірі мен қызметін, тәуелсіздік үшін күресін бейнелейді. Қазақстанның қасиетті нысандарын тіркеу бойынша жұмыс әр түрлі ғалымдар – археологтар, тарихшылар, этнологтар, филологтар, шығыстанушылар қатысатын ұзақ және мұқият жұмыс болып табылады.

Қазақстанның қасиетті географиясы - бұл еліміздің ұлттық тарихи жобасы, оның құрамына елдің тарихи жерлеріне археологиялық және этномәдени экспедициялар, ғылыми конференциялар, Қазақстанның тарихи жерлері мен құрылымдарының толық сипаттамасы, олардың тізілімін, 3D модельдерін, интерактивті карталарын, фотогалереяларын құру, қалпына келтіру, қажет болған жағдайда «Сакральды Қазақстан» энциклопедиясын, кітаптарды, анықтамалық кітаптарды және т.б. басып шығару.

«Сакральды Қазақстан» энциклопедиясы

Қасиетті ескерткіштердің көп томдық тізімін жүйелеу және дайындау бойынша ауқымды жұмыстарды жүзеге асырудағы түпкі мақсат - халықты біріктіру және жаңа ұлттық идеяны қалыптастыру болуы керек. Алған білімді танымал ету рухани құндылықтардың қайнар көзіне айналады. Қасиетті нысандардың тізімі - Қазақстан халқының үйлесімді дамуының кепілі.

Жоба 2017 жылы басталды, оны құру міндеті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа көзқарас: қоғамдық сананы жаңғырту» мақаласында қойылған болатын. Жоба бүкілхалықтық 100 қасиетті нысанды қамтыды. 2018 жылға жоба 642 тарихи орындардың сипаттамасын қамтыды: ежелгі қоныстар, кесенелер, табиғи көрікті жерлер. 2019 жылға - 185 ұлттық мұражай және 463 аймақтық. 2020 жылға арналған жоба аясында республикалық маңызы бар 48 ескерткіште ғылыми-қалпына келтіру жұмыстары жүргізілді.

Жобаны Мәдениет және спорт министрлігі жанынан құрылған «Сакральды Қазақстан» ғылыми-зерттеу орталығы жүзеге асырады. Тіркеу үшін таңдалған нысандарды осы орталықта құрылған 25 ғалым мен 15 қоғам қайраткерлерінен тұратын сараптамалық кеңес қарайды.

Қазақстан - тарихи және қасиетті жерлерге бай ел. Ғалымдар бір жинаққа Қазақстан аймақтарының тарихи, табиғи және мәдени мұраларын қамтитын материалдарды біріктірді. «Сакральды Қазақстан» энциклопедиясының екінші басылымы жарық көрді. Кітап бойынша бүкіл Қазақстанның түкпір-түкпірінен келген ғалымдар мен этнографтардың авторлық тобы жұмыс жасады.

«Сакральды Қазақстан» кітабынан материал жинау бойынша көп жұмыс жасалды. Оралда энциклопедияның екінші томының тұсаукесері өтті. Бұған Батыс Қазақстан облысының төрт

аймағындағы қасиетті нысандар, рухани қасиетті орындар кіреді. Кітаптың тұсаукесеріне жергілікті ғалымдар, тарихшылар мен этнографтар, сондай-ақ республика астанасынан қонақтар қатысты. Олар кітапты жасауға тікелей қатысты.

«Кітап жыл сайын шығады. Бірінші томда біз Алматы қаласы, Ақмола облысы туралы айтамыз. Екінші том батыс аймақтың 4 аймағының: Ақтөбе, Атырау, Маңғыстау және Батыс Қазақстанның қасиетті жерлері туралы баяндайды. Мұндай кездесулер бұған дейін Ақтөбеде де болған. Қазір біз Оралда кітаптың тұсаукесерін өткізіп жатырмыз», - деді «Сақральды Қазақстан» ғылыми-зерттеу орталығының төрағасы Берік Әбдіғалиұлы.

Энциклопедияда белгілі бір аймақтың әрбір қасиетті орны туралы қысқаша ақпарат берілген: негізі қаланған немесе салынған уақыты, аймақ тарихындағы объектінің рөлі. БҚО-да мұндай нысандарға облыстық әкімдік, мешіт, кесенелер, қорған кешені, көпес Каревтің үйі және басқалары кіреді. Тарихшылар зерттеуге және Қазақстандағы қасиетті жерлер тізіміне енгізу қажет бірқатар нысандар бар дейді. Мәселен, мамандар Сырым өңіріндегі жаңа нысан туралы айтып берді.

«Біз мұндай жұмысты жалғастырып жатырмыз. Мәселен, біз Сырым Датовтың кіші жүз қазақтарының құрылтайын өткізгенін тарихтан білетінімізді білеміз. Ол жерде ол көпшілік жиналысын ұйымдастырды. Мен жақында бұл жерді картадан таба алдым. 10 жыл бойы іздедім. Есепке сүйене отырып, генерал - Прокурор Самойлов, мен бұл орынды таптым. Енді біз сипаттама жасаймыз және оны дәлелдейміз», - деді Жәңгір хан тарихи-этнографиялық мұражайының басшысы Нұржан Төлепов.

Кітап облыс кітапханалары мен мұражайларында таратылатын болады.

Қазақстандағы 100 ұлттық қасиетті нысандар тізімі
Табиғи мұралардың қастерлі ескерткіштері:

1. [Ақмешіт тауы \(Ұлытау\)](#)
2. Хан Тенгри шыңы
3. [Мұзтау тауы \(Белуха, Алтай\)](#)
4. Шарын каньоны (шатқалы)
5. [Қазығұрт](#) тауы
6. Жамбақы тауындағы және Абай аймағындағы Қоңыр-Әулие үңгірлері
7. [«Отпан тау»](#) тарихи-мәдени кешені
8. [Бектау ата](#) үңгірі мен тауы
9. Жылаған-ата үңгірі

Археологиялық және сәулет ескерткіштері:

10. [Бозоқ](#) елді мекені
11. Боралдай сақ қорғаны
12. Есік сақ қорғаны
13. Таңбалы археологиялық кешені (Тамғалы)
14. Теректі әулие
15. Беғазы археологиялық кешені
16. [Ботай](#) қонысы
17. Берел, Шілікті қорғандары
18. Меркі-Жайсаң түркі мәдени ескерткіштері
19. [Қосбатыр-Құмай ескерткіштері, шамамен VI-VIII ғғ.](#)
20. Ақыртас бекінісі VIII-IX ғғ.

Қазақ хандығының ірі ортағасырлық қалалық орталықтары мен астаналары:

21. Қойлық елді мекені
22. [Жанкент елді мекені V-XV ғғ.](#)
23. [Сығанақ елді мекені VI-XIX ғғ.](#)
24. [Шірік-Рабат](#) елді мекені
25. Жент елді мекені
26. Тараз елді мекені I-XIX ғғ.
27. [Сарайшық елді мекені XIII-XVI ғғ.](#)
28. Сауран елді мекені XIII - XV ғғ.
29. Отырар елді мекені I - XV ғғ.
30. Созақ елді мекені X-XV ғғ.
31. [Сайрам \(Исфиджаб\) елді мекені XIII-XVII ғғ.](#)

32. Ақкөл-Жайылма елді мекені
33. [Жайық](#) (Теке) елді мекені
- Гибадат орны болып табылатын діни және мәдени нысандар
34. [Қожа](#) Ахмет Яссауи кесене-кешені (Рабия Сұлтан Бегім кесенесі XV ғ., XVII ғ., Үлкен Қылуыет XII ғ., Күлтөбе елді мекені (Яссы), Гаухар ана кесенесі XII-XIV ғғ.).
35. [Арыстан баб кесенесі XII ғ.](#)
36. [Ибраһим ата кесенесі \(XI-XII ғ.\), Қарашаш ана кесенесі \(XI-XII ғ.\).](#)
37. [Қарабұра](#) кесенесі
38. [Баба Түкті Шашты Азиз кесенесі](#)
39. [Байдыбек](#) би кесенесі, [Домалақ](#) ана кесенесі
40. [Уқаш ата мазары IX-X ғғ.](#)
41. Исмайыл ата сәулет кешені XI-XIX ғғ.
42. [Манғыстау](#) некрополисі және жерасты мешіттері (Оғыланды жерінде Бекет ата XVIII ғғ., Шопан-Ата X-XIX ғғ., Ежелгі Бейнеу мен Бекет ата XI-XIX ғғ., Қараман ата XIII-XIX ғғ., Масат ата X-XIX ғғ., Шақпақ ата IX-X ғғ.)
43. [Сейсем ата некрополи XIII-XIX ғғ.](#)
44. [Абат-Байтақ кесенесі \(XIV-XV ғғ.\).](#)
45. Алаш хан кесенесі
46. Жошы хан кесенесі
47. Домбауыл кесенесі
48. [Екідін \(Сарыторғайдағы ерте кезең ескерткіші\)](#)
49. [Қозы](#) Көрпеш-Баян сұлу мазары
50. [Мәшүр-Жүсіп](#) көпейұлының кесенесі
51. Оқшы ата кесенесі
52. [Хорасан](#) ата кесенесі, Төлегетай-Қылышты ата мазар-кешені [XI-XII ғғ.](#)
53. Тектұрмас кешені XIV ғ.
54. [Қарахан \(Әулие ата\) кесенесі XII ғ.](#)
55. [Айша бибі кесенесі XI-XII ғғ., Бабажы-қатын кесенесі X-XI ғғ.](#)
56. [Бегім ана мұнарасы X-XI ғғ.](#)
57. [Қорқыт](#) ата мемориалдық кешені
58. Ұшқан ата некрополи
59. Ақмешіт некрополи
60. Бұқар жырау кесенесі
61. Ырғызбай ата кесенесі
62. Вознесенск кафедралы шіркеуі
63. [«Жаркент мешіті»](#) сәулет-көркем кешені
64. Құнанбай қажы мешіті
65. Құтқарушы Христ соборы XIX ғ.
- Тарихи тұлғалармен байланысты қасиетті орындар:
66. [Жиренқопадағы](#) Қобыланды батыр мемориалдық кешені
67. Есім хан кесенесі
68. [Көкшетау – Былай](#) хан алаңы, Оқжетпес, [Кенесары](#) үңгірі
69. [«Хан моласы» мемориалдық кешені \(XVIII ғ. Әбілқайыр хан\)](#)
70. [«Абылай](#) хан резиденциясы» кешені
71. [«Қабанбай батыр» кесене-некрополи](#)
72. [«Райымбек батыр» кесенесі](#)
73. [Тама Есет Көкіұлы кесенесі XVІІІ ғ.](#)
74. [Қарасай](#) мен Ағынтай батырларының мемориалды кешені
75. [Махамбет](#) Өтемісұлы мазары
76. [1916ж.](#) көтеріліс басшыларының кесенесі (А. Иманов жерленген жер; Әбіғаппар мен Кейкі батыр кешендері)
77. Ахмет Байтұрсынұлы үйі (Алматы қ.)
78. Алтынемелдегі Ш. Уәлиханов мемориалды кешені
79. «Абай-Шәкәрім» мемориалды кешені
80. [Ы.](#) Алтынсарин кесенесі

81. Ж. Жабаев кесенесі
82. [Ф. М. Достоевский](#) әдеби-мемориалды үйі (Семей қ.)
83. [Міржақып Дулатұлы](#) кесенесі
84. [Т.Г.Шевченко мемориалды кешені \(1847-1857 жж.\)](#)
85. Тұңғыш Президент тарихи-мәдени орталығы (Теміртау қ.)
- Тарихи және саяси оқиғаларға байланысты қасиетті орындар:
86. «Таңбалы тас» ескерткіші
87. Орбұлақ шайқасы орны
88. Буланты шайқасы орны
89. Аңырақай шайқасы орны
90. «Бірлік» монументі (Ордабасы тауы).
91. [«Бөкей Ордасы»](#) тарихи кешені
92. «Отан қорғаушылар» монументі Астана қ.
93. «АЛЖИР» саяси қуғын-сүргін құрбандарының мемориалды кешені
94. Республика алаңы Алматы қ. («Тәуелсіздік таңы»)
95. Долинка ауылындағы саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу мұражайы
96. [«Алаш арыстары» үйі \(Семей қ.\)](#)
97. «Ашаршылық құрбандарына ескерткіш» монументі Астана қ.
98. Семей полигонының құрбандарына арналған «Сильнее смерти» монументі (Семей қ.)
99. «Астана-Бәйтерек» монументі Астана қ.
100. «Қазақ елі» монументі және «Мәңгілік ел» триумфалды аркасы Астана қ.

Пайдаланылған әдебиет:

1. АТАМЕКЕН: Географиялық энциклопедия. / Бас ред. Б.Ө.Жақып. - Алматы: "Қазақ энциклопедиясы", 2011. - 648 бет. ISBN 9965-893-70-5
2. Сакральная карта Казахстана объединяет более 600 объектов
3. ЭНЦИКЛОПЕДИЯ О САКРАЛЬНЫХ МЕСТАХ КАЗАХСТАНА <https://ruh.kz/news/entsiklopediya-o-sakralnykh-mestakh-kazahstana/>
4. https://forbes.kz//process/science/sakralnaya_geografiya_kazahstana_itogi_i_perspektivy/
5. 100 общенациональных сакральных объектов Казахстана <https://iqar.kz/100-общенациональных-сакральных-объект/>
6. https://ru.wikipedia.org/wiki/Сакральная_география_Казахстана#:~:text=Сакральная%20география%20Казахстана%20—%20национальный%20проект,3D-моделей%2C%20интерактивных%20карт%2C

Г.Х. Уразова

*Академический лицей при Государственном университете узбекского языка и литературы
им. Алишера Навои*

КОММУНИКАТИВНАЯ СИТУАЦИЯ КАК МЕТОД ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

В основе современных методов обучения иностранному языку лежат такие категории устно-язычного общения как: ситуация, роль, позиция, общность, вид и сфера коммуникации, которые рассматриваются в современной науке, как модели речевой коммуникации.

Можно выделить четыре фактора для создания коммуникативной ситуации: 1) обстоятельства действительности (обстановка), в которых осуществляется коммуникация; 2) отношения между собеседниками; 3) речевое побуждение; 4) реализация акта общения, создающего новое положение, стимулы к речи.

Каждый из указанных факторов, рассматриваемого метода обучения говорению, оказывает на речь собеседников определенное влияние (выбор темы и направление ее развития, отбор языковых средств, эмоциональная окраска речи, ее развернутость и т.д.)

Другой важной составляющей метода обучения говорению является вид общения. Речевые контакты людей происходят в условиях, различающихся количеством участвующих в общении индивидов, характером отношений между ними, наличием смены ролей говорящего и слушающего в пределах одного акта коммуникации – это индивидуальное, групповое и публичное общение.

В индивидуальном общении участвуют два человека. При групповом общении в едином акте коммуникации участвует несколько человек (беседа в компании друзей, учебное занятие, совещание). Публичное общение протекает при сравнительно большом количестве индивидов.

В свою очередь общение можно разделить на официальное и неофициальное. Официальное общение возникает между лицами, отношения между которыми определяются выполнением ими некоторых социальных функций (учитель - ученик, начальник - подчиненный). Сюда могут быть отнесены совещания, интервью, инструктаж, переговоры. Официальный характер присущ публичному общению в любой его форме. Неофициальное общение характеризуется непринужденностью, раскованностью, нередко фамильярностью как в поведении индивидов, так и в тоне их речи, свободой в выборе языковых средств.

Современная методология обучения говорению различает два рода неофициального общения - деловой разговор и свободную беседу. Деловой разговор можно рассматривать как необходимое звено во внеречевой деятельности, как средство решения вытекающих из невербальных действий проблем. Свободная беседа представляет собой самостоятельную деятельность общения, или такую деятельность, цель которой - установление контакта, взаимопонимания, воздействие на знания, умения, систему социальных ценностей (убеждений), эмоциональное состояние другого человека. В такой сфере устной коммуникации, как социально-культурная, свободная беседа выступает в качестве основного, наиболее распространенного вида общения.

Так, к достоинствам существующих методов обучения можно отнести следующее:

1. Разработка четырех факторов коммуникативной ситуации: а) обстоятельств действительности (обстановка), в которых осуществляется коммуникация (включая наличие посторонних лиц); б) отношений между коммуникантами (субъективно — личность собеседника); в) речевого побуждения; г) реализации самого акта общения, создающего новое положение, стимулы к речи.

2. Разработка типовой коммуникативной ситуации, например: разговор покупателя с продавцом, зрителя с кассиром театра, преподавателя со студентом, беседа коллекционеров, встреча близких людей и т.д.

3. Выделение трех видов общения: индивидуальное, групповое и публичное.

4. Разработка моделей речевой коммуникации: а) официальный индивидуальный контакт; б) деловой разговор; в) свободная беседа; г) групповая официальная беседа; д) монолог в групповой беседе; е) публичное общение.

5. Выделение восьми сфер устного общения: а) сервисная сфера; б) семейная сфера; в) профессионально-трудовая сфера; г) сфера общественной деятельности; д) административно-правовая сфера; е) сфера игр и увлечений; ж) зрелищно-массовая сфера.

Среди недостатков современной методологии обучения можно выделить:

1) непроработанность формирования фонетических навыков говорения; 2) непроработанность формирования лексических навыков говорения; 3) непроработанность способов формирования у учащихся индивидуальных семантических полей и способов семантизации; 4) непроработанность методологии обучения монологическому говорению.

Трудности при обучении говорению.

К основным трудностям обучения говорения следует отнести мотивационные проблемы, такие как:

- учащиеся стесняются говорить на иностранных языках, боятся сделать ошибки, подвергнуться критике;

- учащиеся не понимают речевую задачу;

- у учащихся не хватает языковых и речевых средств для решения поставленной задачи;

- учащиеся не вовлекаются в коллективное обсуждение предмета лекции по тем или иным причинам;

- учащиеся не выдерживают в необходимом количестве продолжительность общения на иностранном языке.

Целью обучения говорению на иностранном языке является формирование таких речевых навыков, которые позволили бы учащемуся использовать их в неучебной речевой практике на уровне общепринятого бытового общения.

Реализация этой цели связана с формированием у учащихся следующих коммуникативных умений:

- а) понимать и порождать иноязычные высказывания в соответствии с конкретной ситуацией общения, речевой задачей и коммуникативным намерением;
- б) осуществлять свое речевое и неречевое поведение, принимая во внимание правила общения и национально-культурные особенности страны изучаемого языка;
- в) пользоваться рациональными приемами овладения иностранным языком, самостоятельно совершенствоваться в нем.

Способность к общению на иностранном языке предполагает также формирование у учащихся определенных качеств, делающих процесс овладения языком как средством межкультурной коммуникации наиболее эффективным. Речь идет о воспитании в учащемся:

- интереса и положительного отношения к изучаемому языку, к культуре народа, говорящего на этом языке;
- понимания себя как личности, принадлежащей к определенному языковому и культурному сообществу, а также общечеловеческого сознания;
- понимания важности изучения иностранного языка;
- потребности в самообразовании.

Важным является также развитие у учащихся общеязыковых, интеллектуальных, познавательных способностей, психических процессов, лежащих в основе овладения иноязычным общением, а также эмоций, чувств учащихся, их готовности к общению, культуры общения в разных видах коллективного взаимодействия.

Литература:

- 1) Гальскова Н.Д., Гез Н.И. «Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика». 6-е издание, М., 2009г.
- 2) Соловова Е.Н. «Методика обучения иностранным языкам. Базовый курс», М., 2010г.
- 3) Алхазидзе А.А. Основы овладения устной иностранной речью. М., 1988г.
- 4) Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности. М., 2001г.
- 5) Шмыгина А.М. Лингводидактические основы обучения говорению на иностранном языке. М., 2011г.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Ізтелеу Толғанай - Театр өнері факультетінің 2 курс студенті. Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, ҚР, Алматы қаласы

Тайғұлы Айдана Тайғұлықызы - Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қ., aidanalinee@mail.ru

Оразбаева А.С. - ф.ғ.к., доцент, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті, Қостанай қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: aitbibi1970@mail.ru

Кабденова С.К. - магистрант, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті, Қостанай қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: kabdenova_s@kst.nis.edu.kz

Әділхан М.Б. - Казахская национальная академия искусств Т. К. Жургенова, г. Алматы, madina_adilkhan@mail.ru

Аскарров А.У. – студент 2 курса факультета Кино и ТВ, специализация: «Арт-менеджмент». КазНАИ им. Т.Жургенова, г.Алматы, РК, Askarov_ansar_uzakbayuly@mail.ru

Арыстанова Аяжан Рустамовна - эстрада оркестрінің артисі мамандығы 1 курс студенті. Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қаласы, arustanova_ayazhan@mail.ru

Кайырбек А.А. - Казахская национальная академия искусств Т.К. Жургенова, г. Алматы, ayyaulym_1409@mail.ru

Рычкова А.Ю. – студентка третьего курса КазНАИ им. Т.Жургенова, Алматы, РК, aleksandra.alexandra@mail.ru

Сыздыкова Лейла Жанатовна - магистрант 2 курса специальности «Операторское искусство». Университет «Туран», kinolsyz@mail.ru

Овчинников Данил Владимирович - магистрант кафедры «Киноискусство» факультета «Академия кино и телевидения» университета «Туран», Zetoris1@gmail.com

Есетова Фатима Ильяскызы - университет «Туран» Республика Казахстан г. Алматы, fati-1@mail.ru

Урбисинова Динара Саматкызы - Казахская национальная академия искусств Т.К. Жургенова, г. Алматы, dinaraurbissinova@gmail.com

Құрманқожа Гүлнұр Қайратқызы - Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің 2 курс магистранты. Алматы, Қазақстан, kurmankoja_gulnur@mail.ru

Жубанова Жанель Санжаровна - Казахская национальная академия искусств Т.К. Жургенова, г. Алматы, zhanelya-92@mail.ru

Бажибаев Азат - Казахская национальная академия искусств Т.К. Жургенова, г. Алматы, Казахстан, azat2112@mail.ru

Тусипбекова Айгерим - КазНАИ им. Т. Жургенова, г. Алматы, aigerim.t2001@gmail.ru

Қадырбай Бексұлтан – Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, «Өнертану» факультеті, кинодраматургия мамандығы, 2-курс

«Әлемдік мәдени кеңістіктегі Абай мұрасы» атты жас ғалымдар мен студенттердің Республикалық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары // 2020 жыл 07 қазан

Султан Б.А. – студент 2 курса факультета «Живопись и скульптура», специализация: «Станковая живопись». КазНАИ им. Т.Жургенова, г.Алматы, РК

Утесбаева Ж.М. - Алматинский технологический университет, Республика Казахстан, zhumabibi_m@mail.ru

Айтакынова Ж.А. - Алматинский технологический университет, Республика Казахстан, aitakunova_zhanerke@mail.ru

Smagulova U.A. - Kazakh National Academy of Arts *named after T.Zhurgenov, Almaty, Kazakhstan*, Uljan.sm@gmail.com

Badelbayeva K.T. - Kazakh National Academy of Arts *named after T.Zhurgenov, Almaty, Kazakhstan*, kami.badel@gmail.com

Заханова А.Б. – студент второго курса КазНАИ им.Т.Жургенова, Алматы, РК

Үсен Мариям - Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қ., mariyam.usen.00@mail.ru

Киямова С.И. - студент 4 курса КазНАИ им. Т.Жургенова, Республика Казахстан, город Алматы

Амирханова А.Т. – студент второго курса бакалавриата КазНАИ им. Т.Жургенова, Алматы, РК, arapra.ararp@mail.com

Пирметова Назерке - КазНАИ им. Т. Жургенова, г. Алматы, sultanzhan.81@mail.ru

Masgutov N. - Казахская национальная академия искусств Т.К. Жургенова, г. Алматы, neonoyan@gmail.com

Әділхан Мадина Бекболатқызы - сән және костюм дизайны мамандығы, 1 курс студенті. Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясы, Алматы қ., madina_adilkhan@mail.ru

Alimbekova Z. - 2th year student Kazakh National Academy of Arts *named after Zhurgenova. Republic of Kazakhstan, Almaty city*

Almagambetova Z. – 2nd year student of the faculty of “Choreography”, specialization: “Pedagogy of choreography”. KazNAI *named after T.Zhurgenov. Republic of Kazakhstan, Almaty city*

Сүгірбек Бекарыс Қайратұлы - Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қ., beka2502@mail.ru

Сатылған Әлихан - Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қ.

Қанжанов Дияс - Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қ.

Kassymkhanova A.A. - Т.К. Zhurgenov Kazakh National Academy of, Almaty, the Republic of Kazakhstan, akmaral.25.03@mail.ru

Тұрсынбаева Ләззат Берікқызы - Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті Қарағанды қ., Қазақстан, lyazzat0002@mail.ru

Адерихина Александра Владимировна - Университет Международного Бизнеса, Алматы, Казахстан, aderikhinaa@gmail.com

Йылмаз Сафарауль - НАО Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан, safaraul.iylmaz@narhoz.kz

Баймаханова Карина Еркиновна - НАО Университет Нархоз, г. Алматы, Қазақстан, Karina.baymakhanova@gmail.com

Жеңісханқызы Айдана - Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық Университеті, Алматы қ., aidonamoon@gmail.com

Alip Nurdana – 1st year master's student Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Ахметова А.А. - магистрант 1 курса КазНПУ им. Абая, г.Алматы, Қазақстан. akhmetai1010@gmail.com

Букпанова С. К. – магистрант 1 курса КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Қазақстан

Жастлек Надия Орангалийқызы - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет, nadi9zhastlek@mail.ru

Күнесбек Эльмира Зейнеолақызы - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. Elka_13.97@mail.ru

Samdzhieva Takhmina - I-course Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

Жұмамұрат Ж.Т. - Т. Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ҰОА, «Кино және ТВ» факультетінің 2 курс студенті. ҚР, Алматы қ. zannur23022001@gmail.com

Бахитов Алимхан Алматұлы - Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қ. xan.baxit99@mail.ru

Шарипхан Нұрай Санатқызы - Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, «Театр өнері» факультетінің 2 курс студенті. Алматы қ. nuri.baysa@mail.ru

Шыңғысбай Балнұр - Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, «Кино және ТВ» факультетінің 2 курс студенті. Алматы қ. Shyngysbay.balnur@mail.ru

Қайратқызы Назерке - Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, «Кино және ТВ» факультетінің 2 курс студенті. Алматы қ. Kairatkyzynazerke11@gmail.com

Еркінбаев Д.Е. - Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, «Кино және ТВ» факультетінің 2 курс студенті. Алматы қ. daryn.yerkinbayev@mail.ru

Акильбеков Данияр Сериқұлы - Нархоз университеті, Алматы қ. Daniyar.akilbekov@narxoz.kz

Кенжебаева Сағынай Нұрқанатқызы - Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ. sagynay.kenzhebaeva999gmail.com

Ғалымбек Ақбота - Т. Қ. Жүргенов ат. ҚазҰОА, Алматы қаласы, Қазақстан

Еспенов Ануар Турсунович - ЖББ №32 орта мектебі, Алматы қаласы, Қазақстан. anuar_94.kaz@bk.ru

Ғалымжан Айзада - «Кескіндеме, мүсін және дизайн» факультетінің 2 курс студенті, Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰОА, Алматы қ.

Уразова Г.Х. - Академический лицей при Государственном университете узбекского языка и литературы им. Алишера Навои

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ**

**АЛҒЫ СӨЗ
ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО**

Абдуалиев Ақан Жылқышыбайұлы Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының ректоры.....	5
Ананьева Светлана Викторовна М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты Халықаралық байланыстар және әлемдік әдебиет бөлімінің меңгерушісі, Қазақстан Жазушылар одағы басқармасының мүшесі, Алматы қаласындағы ҚХА ғылыми сараптама тобы төрағасының орынбасары, беларусь этномәдени бірлестігінің (ЭКО) басқарма мүшесі, филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор.....	6

БАЯНДАМАЛАР / ДОКЛАДЫ

Еркінбаев Д.Е. «Абай Құнанбаев – ақын, философ, композитор, қоғам қайраткері, мәдени реформатор».....	7
Зейнеолақызы К.Ә. «Ұлы даланың Ұлы ақыны және мәдени реформаторы, қоғам қайраткері, композитор – Абай Құнанбаев».....	9
Жеңісханқызы А. Абай - дана, Абай – дара қазақта!.....	12
Тайгұлы А.Т. Роль наследия Абая Кунанбаева для современного поколения..... <i>Научный руководитель: Шаймерденова М.Д., канд. ист. наук, ассоц. профессор, академик МАИИ, профессор Казахской национальной академии искусств им. Т.Жургенова</i>	15
Йылмаз Сафарауль Абай, как сын казахских степей: проблемы защиты авторских прав на произведения, перешедшие в общественное достояние..... <i>Научный руководитель: к.ю.н., ассоц.проф. Татаринова Л.Ф.</i>	18
Жастлек Н.О. Бүгінгі «Мәңгілік ел» мен Алаш идеясының сабақтастығы..... <i>Ғылыми жетекшісі: саяси ғылымдарының докторы, профессор Ж.К.Симтиков</i>	20
Букпанова С.К. Наследие Абая в мировом культурном пространстве.....	22
Адерихина А.В. Актуальность исследования психологического профиля лидера в Казахстане (на примере Университета Международного Бизнеса)..... <i>Научный руководитель: доцент кафедры СГН Университета Международного Бизнеса, к.псих.наук, Иханова Д.Т</i>	24

СЕКЦИЯ 1

«АБАЙ КУНАНБАЕВ - ПОЭТ, ФИЛОСОФ, КОМПОЗИТОР, ОБЩЕСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ, РЕФОРМАТОР КУЛЬТУРЫ»

- Ізтелеу Т.** Абай образы – халық өмірі.....27
Ғылыми жетекшісі: филос.ғ.к., «Қазақстан тарихы әлеуметтік ғылымдары» кафедрасының доценті Божбанбаев Б.М.
- Оразбаева А.С., Кабденова С.К.** Шәкәрім өлеңдеріндегі риторикалық сұрақтарды танымдық тұрғыда талдау.....29
- Әділхан М.Б.** Мир Абая это путеводная звезда, она не даст нам сбиться с пути.....33
Научный руководитель: старший преподаватель Алматова Н.А.
- Аскарлов А.У.** Абай Кунанбаев о проблеме нравственного воспитания.....36
Ғылыми жетекшісі: Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, «Қазақстан тарихы әлеуметтік ғылымдары» кафедрасының доценті, филос.ғ.к. Божбанбаев Б.М.
- Арыстанова А.** Абай шығармашылығындағы адамгершілік тәрбиесі.....39
Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., доцент Таутибаева А.А.
- Кайырбек А.А.** «Слова назидания» Абая в контексте иноязычной подготовки студентов.....41
Научный руководитель: доцент Искакова А.О.
- Сатылған Ә., Қанжанов Д.** Абай тағлымы – тәрбиенің негізгі құралы.....43
Ғылыми жетекшісі: филология ғылымдарының кандидаты, профессор Шота Қ.Н.
- Kassymkhanova A.A.** The edification words of Abay Kunanbayev as a key to the spiritual revival of the nation.....46
Scientific adviser: Ph.D., associate professor of the department "IK and SN" KazNAI named after T.Zhurgenova Bozhbanbaev B.
- Тұрсынбаева Л.Б.** Жас ұрпаққа Абай шығармаларын насихаттау арқылы экологиялық тәрбие беру.....48
Ғылыми жетекшісі: х.ғ.к, доценті Оспанова Г.К.
- Ахметова А.А.** Наследие Абая в современном Казахстане.....51
- Ғалымжан А.** Ұлы Абай бейнесі бейнелеу өнерінде.....53
Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Еспенова Т.Т.
- Кенжебаева Н.С.** Абайдың қара сөздері һәм қазіргі қоғам.....56
Ғылыми жетекшісі: Саурбаева Райса

СЕКЦИЯ 2

«СОВРЕМЕННОЕ КАЗАХСТАНСКОЕ ИСКУССТВО И НАУКА: ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ»

- Рычкова А.Ю.** Проблема гендерного неравенства в оплате труда в Казахстане.....59
Научный руководитель: старший преподаватель кафедры «История Казахстана и социальные науки» КазНАИ им.Т.К. Жүргенова, к.ю.н. Усенова М.Б.
- Сыздыкова Л.** Зарождение реминисценции в кино от наскальных рисунков.....62

Научный руководитель: доцент кафедры «Киноискусства» университета «Туран» Умаров М.Ж.

- Овчинников Д.В.** Влияние новых технологий на культуру кино и телесмотрения.....65
- Есетова Ф.И.** Сериалы в современном мире.....68
- Урбисинова Д.С.** Тренинг командообразования в системе актерского обучения.....70
- Құрманқожа Г.Қ.** Орта мектепте құқықтық тәрбиенің кейбір мәселелері.....73
Ғылыми жетекші- с.ғ.д., доцент Б.И.Иманбекова
- Жубанова Ж.С.** Орнамент как средство межкультурной коммуникации.....76
- Бажобаев А.Ж.** Роль музыкального образования в развитии молодежи Казахстана.....78
Научный руководитель: доктор PhD Амангельдиева Г.А.
- Тусипбекова А.Д.** Об особенностях казахских национальных ювелирных украшений.....83
Научный руководитель: доцент КазНАИ им.Т.К. Жургенова Айтқулова Ж.Б.
- Қадырбай Б.** «Тәуелсіз Қазақстанның қазіргі заманғы өнерінің философиялық мәні туралы».....86
Ғылыми жетекшісі: Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, «Қазақстан тарихы әлеуметтік ғылымдары» кафедрасының оқытушысы Белгібаев Д.Т
- Султан Б.А.** Социально-политические взгляды аль-Фараби как элемент модернизации общественного сознания.....89
Ғылыми жетекшісі: Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, «Қазақстан тарихы әлеуметтік ғылымдары» кафедрасының доценті, филос.ғ.к. Божбанбаев Б.М.
- Утесбаева Ж.М., Айтақынова Ж.А.** Концепт как маркер языковой картины мира.....92
- Smagulova U.A.** How to get into Hollywood film industry?.....94
- Badelbayeva K.T.** The influence of cinema on youth audience.....96
- Заханова А.Б.** Роль философских взглядов аль-Фараби в модернизации общественного сознания.....100
Ғылыми жетекшісі: Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, «Қазақстан тарихы әлеуметтік ғылымдары» кафедрасының доценті, филос.ғ.к. Божбанбаев Б.М.
- Үсен М.** Cultural Values of the modern person.....103
Ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы Байджанова Ғ.Б.
- Киямова С.И.** Наследие аль-Фараби и современное культурное пространство.....106
Ғылыми жетекшісі: Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, «Қазақстан тарихы әлеуметтік ғылымдары» кафедрасының доценті, филос.ғ.к. Божбанбаев Б.М.
- Амирханова А.Т.** Роль ассамблеи народа Казахстана в модернизации общественного сознания.....109
Ғылыми жетекшісі: Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, «Қазақстан тарихы әлеуметтік ғылымдары» кафедрасының доценті, филос.ғ.к. Божбанбаев Б.М.
- Пирметова Н.** Казахский национальный костюм. Культурное наследие казахского народа.....112
Научный руководитель: Султан Ж.С.
- Masgutov N.** Animation and film, a universal language.....115

Әділхан М.Б. Қазақтың дәстүрлі музыка өнерінің тарихи-мәдени сипаты мен маңызы.....117 <i>Ғылыми жетекшісі : педагогика және психология ғылымының магистрі «Шетел тілдер және ҚХА» кафедрасының аға оқытушысы Әлпейісова Б.Т.</i>	117
Alimbekova Z. Heritage of al-Farabi and modern cultural space.....120 <i>Scientific adviser: Ph.D., associate professor of the department "IK and SN" KazNAI named after T.Zhurgenova Bozhbanbaev B.</i>	120
Almagambetova. Z. Socio-political views of al-Farabi as an element of modernization of public consciousness.....122 <i>Scientific adviser: Ph.D., associate professor of the department "IK and SN" KazNAI named after T.Zhurgenova Bozhbanbaev B.</i>	122
Сүгірбек Б.Қ. Әбу Насыр Әл-Фарабидің мұрасын жандандыруға 10 себеп.....125 <i>Ғылыми жетекшісі: Алдабергенова Г.Д.</i>	125
Баймаханова К.Е. Проблема понесения уголовной ответственности за жестокое обращение с животными.....129 <i>Научный руководитель: к.ю.н., ассоц.проф. Татарина Л.Ф.</i>	129
Alip N. Al-Farabi's socio-political views as an element of modernization of public consciousness.....130	130
Samdzhieva T. The modernization of consciousness of youth in the framework of the project.....133	133
Жұмамұрат Ж.Т. «Тіл – ұлттың аса ұлы игілігі».....136 <i>Ғылыми жетекшісі: «Қазақстан тарихы және әлеуметтік ғылымдар» кафедрасының аға оқытушысы Л.Д.Удербәева</i>	136
Бахитов А.А. Ұлы даланың жеті қыры – тарих қазынасы.....139 <i>Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Л.Д.Удербәева</i>	139
Қайратқызы Н. «Қазақ тілі- біздің рухани негізіміз».....142 <i>Ғылыми жетекшісі: философия ғ.к., «Қазақстан тарихы және әлеуметтік ғылымдар» кафедрасының доценті – Божбанбаев Б.М.</i>	142
Шарипхан Н.С. «Өнер және көркем мәдениет».....144 <i>Ғылыми жетекшісі: «Қазақстан тарихы және Әлеуметтік ғылымдар» кафедрасының аға оқытушысы Л.Д.Удербәева</i>	144
Шыңғысбай Б.Т. «Мемлекеттік тіл және ұлттық рух».....146 <i>Ғылыми жетекшісі: философия ғ.к., доцент – Божбанбаев Б.М.</i>	146
Акильбеков Д.С. «Защита интеллектуальной собственности».....148	148
Еспенов А.Т. «Зияткерлік меншік –экономикадағы инновациялар бастауы.....152 <i>Ғылыми жетекшісі: Т.К. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА аға оқытушысы, тарих магистрі Тауенов К.Е.</i>	152
Ғалымбек Ақбота Қазақстанның сакральды географиясы.....155	155
Уразова Г.Х. Коммуникативная ситуация как метод обучения иностранным языкам.....159	159
Авторлар туралы мәлімет 162	162